

NOU

Norges offentlige utredninger **2015:6**

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2015

Norges offentlige utredninger 2015

Seriens redaksjon:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
Informasjonsforvaltning

1. Produktivitet – grunnlag for vekst og velferd
Finansdepartementet
2. Å høre til
Kunnskapsdepartementet
3. Advokaten i samfunnet
Justis- og beredskapsdepartementet
4. Tap av norsk statsborgerskap
Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
5. Pensjonslovene og folketrygdreformen IV
Finansdepartementet
6. Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2015
Arbeids- og sosialdepartementet

NOU

Norges offentlige utredninger **2015:6**

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2015

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.
Avgitt til Arbeids- og sosialdepartementet 30. mars 2015.

ISSN 0333-2306
ISBN 978-82-583-1235-9

07 Aurskog AS

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene la 16. februar 2015 fram en foreløpig utgave av sin hovedrapport foran inntektsoppgjørene i 2015. Den foreløpige rapporten utarbeides i forkant av besluttede møter i organisasjonene. Etter at den foreløpige rapporten ble lagt fram har det kommet mer statistikk og annet materiale, og utvalget har foretatt en oppdatering av rapporten fra 16. februar der dette er innarbeidet. Nytt materiale er blant annet statistikk over lønnsfordeling i 2014, lønn etter utdanning og lønnsutvikling for kvinner og menn. Utvalget legger med dette fram den endelige utgaven av rapporten.

Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere årene i lønninger, inntekter, priser, makroøkonomi og konkurranseevne mv. Utvalget presenterer dessuten en prognose for konsumprisveksten fra 2014 til 2015. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal og norsk økonomi.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjør i 2015. Dette materialet offentliggjøres som en nettverson i juni, og blir trykket i NOU-serien i mars/april til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 7. oktober 2011 gjenoppnevnt for en ny periode inntil 30. september 2015 med følgende mandat:

«Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeidsdepartementet¹».

¹ Arbeids- og sosialdepartementet fra 1. januar 2014.

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Ellen Bakken, Landsorganisasjonen i Norge, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg, KS, Ørnulf Kastet, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Trond Teisberg, Akademikerne, Bård Westbye, Virke, Ragnar Ihle Bøhn, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Nini Barth og Marius Scheele, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 30. mars 2015

Ådne Cappelen
leder
Statistisk sentralbyrå

Ann Lisbet Brathaug Statistisk sentralbyrå	Stein Gjerding Arbeidsgiverforeningen Spekter	Ellen Horneland Landsorganisasjonen i Norge
Lars Haartveit Hovedorganisasjonen Virke	Grete Jarnæs Kommunal- og moderni- seringsdepartementet	Torill Lødemel Næringslivets Hovedorganisasjon
Målfrid Bjærum for Synnøve Nymo Arbeids- og sosial- departementet	Erik Orskaug Unio	Stein Reegård Landsorganisasjonen i Norge
Helle Stensbak Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund	Tove Storrødvann Akademikerne	Per Kristian Sundnes KS
Yngvar Tveit Finansdepartementet		

Tormod Belgum,
Arbeids- og sosialdepartementet,
sekretariatsleder
Ragnhild Nersten,
Arbeids- og sosialdepartementet
Agnes Marie Simensen,
Arbeids- og sosialdepartementet
Runar Aksnes,
Finansdepartementet
Brynjar Indahl,
Finansdepartementet
Alma Kajtaz,
Finansdepartementet
Torbjørn Eika,
Statistisk sentralbyrå
Harald Lunde,
Statistisk sentralbyrå
Victoria Sparrman,
Statistisk sentralbyrå

Innhold

1	Lønnsutviklingen i senere år ..	7		
1.1	Innledning	8	2.2.1	Forutsetninger for modell- beregningene
1.1.1	Lønnsutviklingen for hoved- grupper i forhandlingsområdene ..	8	2.2.2	Modellresultater
1.1.2	Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer	11	2.2.3	Utvalgets anslag på konsum- prisveksten i 2015
1.1.3	Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlings- områdene	11	3	Makroøkonomisk utvikling
1.2	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	15	3.1	Internasjonal økonomi
1.2.1	Lønnsutviklingen for industri- arbeidere i LO-NHO-området.	15	3.2	Norsk økonomi
1.2.2	Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området ..	18	3.2.1	Arbeidsmarkedet
1.2.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter	18	3.2.2	Utsiktene for 2015
1.2.4	Lønnsutviklingen for industri- arbeidere og industri- funksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid) ..	19	4	Utviklingen i konkurranse- evnen
1.2.5	Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	19	4.1	Innledning
1.2.6	Lønnsutviklingen i offentlig sektor	20	4.2	Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer
1.2.7	Lønnsutviklingen i Spekter- området	21	4.2.1	Frontfagsmodellen
1.3	Lønnsoverhenget	22	4.2.2	Lønnsomheten i norsk industri
1.4	Lønnsutviklingen for ledere	23	4.3	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling
1.4.1	Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer	23	4.3.1	Vekst i timelønnskostnader
1.4.2	Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og natural- ytelser	24	4.3.2	Vekst i lønnskostnader per produsert enhet
1.4.3	Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor	27	4.3.3	Vekst i lønnskostnader per ansatt i hele økonomien
1.5	Lønnsutviklingen for kvinner og menn	28	4.3.4	Lønnskostnadsnivåer i industrien
1.6	Lønnsutviklingen etter utdanning	34	4.3.5	Sammensetningen av lønns- kostnadene i industrien
1.7	Lønnsutviklingen for deltids- ansatte	41	4.3.6	Elektrisitetspriser
1.8	Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 2005–2014	42	4.4	Produktivitetsutviklingen
2	Konsumprisutviklingen i Norge	47	4.4.1	Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk ...
2.1	Prisutviklingen i senere år	47	4.4.2	Kjøpkraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter
2.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen	47	5	Den samlede inntekts- utviklingen
2.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	49	5.1	Disponibel inntekt for Norge
2.2	Anslag på konsumprisutviklingen i 2015	51	5.2	Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling
			6	Inntektsutviklingen for husholdningene
			6.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren
			6.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger
			6.2.1	Reallønn etter skatt fra 2012 til 2014

6.2.2	Endringer i skatteregler for lønns- takere fra 2014 til 2015	98	6.4.4	Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn	109
6.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden	99	Vedlegg		
6.3.1	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2011	99	1	Lønnsoppgjør i 2014	112
6.3.2	Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2012 til 2015	102	2	Definisjoner av en del lønns- begreper m.m.	128
6.4	Fordeling av inntekt	102	3	Kursutviklingen for norske kroner	138
6.4.1	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede	103	4	Tabellvedlegg	140
6.4.2	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede	103	5	Institusjonelle trekk ved lønns- dannelsen i Norge	159
6.4.3	Utviklingen i inntektsfordelingen	107	6	Fastlandsbaserte konkurranse- utsatte næringer	168
			7	Er lønnsgapet mellom kvinner og menn i ferd med å lukkes?	171

Kapittel 1

Lønnsutviklingen i senere år

- For ansatte i de største forhandlingsområdene anslår Beregningsutvalget lønnsveksten fra 2013 til 2014 til 3,2 prosent i gjennomsnitt. For lønnstakere under ett legger utvalget til grunn at lønnsveksten fra 2013 til 2014 var 3,1 prosent.
- *Årslønnsveksten* fra 2013 til 2014 er beregnet til 3,0 prosent for industriarbeidere og til 3,2 prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Endringer i uregelmessige tillegg trakk lønnsveksten ned for industriarbeidere og opp for industrifunksjonærer. Lønnsveksten for alle ansatte i industrien i NHO-bedrifter ble i gjennomsnitt 3,3 prosent.
- I etterkant av lønnsoppgjøret i frontfaget i 2014 anslo NHO, i forståelse med LO, lønnsveksten samlet for arbeidere og funksjonærer i industrien i NHO-området til å bli 0,6 prosentpoeng lavere enn i 2013, noe som tilsa en årslønnsvekst på 3,3 prosent fra 2013 til 2014.
- Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,5 prosent. Endret sammensetning av lønnstakere trakk lønnsveksten opp. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 2,9 prosent. Lavere bonusutbetalinger i 2014 enn i 2013 trakk lønnsveksten ned. For ansatte i kommunene er lønnsveksten beregnet til 3,2 prosent. Streiken blant undervisningspersonell trakk lønnsveksten ned med 0,2 prosentpoeng for hele kommunesektoren. I Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene var lønnsveksten 3,3 prosent og i helseforetakene 3,4 prosent. For ansatte i staten er lønnsveksten fra 2013 til 2014 beregnet til 3,4 prosent.
- I NHO-området er lønnsveksten for arbeidere fra 2013 til 2014 beregnet til 3,1 prosent i hotell- og restaurantvirksomhet, til 3,0 prosent i transportsektoren, til 3,4 prosent i byggevirksomhet og til 2,4 prosent for oljevirksomhet, offshore.
- Utvalget har beregnet *lønnsoverhenget* til 2015 til 1,4 prosent i gjennomsnitt i de største forhandlingsområdene. For industriarbeidere er overhenget beregnet til 1,0 prosent og for industrifunksjonærer til 1,3 prosent. For ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen er overhenget beregnet til 1,0 prosent, og for ansatte i finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, til 1,2 prosent. For ansatte i kommunene er overhenget beregnet til 1,8 prosent. Streiken blant undervisningspersonell trakk lønnsoverhenget opp i hele kommunesektoren med 0,2 prosentpoeng. For ansatte i staten er overhenget beregnet til 2,1 prosent. I Spekter-området er overhenget til 2015 på 1,2 prosent i helseforetakene og 0,8 prosent i øvrige virksomheter.
- Gjennomsnittslønn for *administrerende direktører* i næringsvirksomhet økte med 0,7 prosent fra september/oktober 2013 til samme tidspunkt i 2014. *Toppledere i offentlig sektor* økte gjennomsnittslønnen med 4,4 prosent i 2014.
- Det var tilnærming eller stabilitet mellom kvinners og menns gjennomsnittlige lønn i de store forhandlingsområdene fra 2013 til 2014. I tiårsperioden 2005–2014 ble lønnsforskjellene mellom kvinner og menn redusert eller var uendret for forhandlingsområdene, med unntak av finanstjenester og Virke-bedrifter i varehandel.
- Lønnsstatistikk for alle ansatte viser at lønnsforskjellen samlet sett mellom kvinner og menn ble redusert fra 2013 til 2014. Dette gjelder både for heltidsansatte og når deltid er inkludert. Tilnærmingen det siste året reverserte tilbakegangen fra 2012 til 2013. Kvinners lønn i 2014 utgjør nå i gjennomsnitt 88,4 prosent av menns for heltidsansatte og 86,4 prosent for alle ansatte (heltid+deltid). I tiårsperioden fra 2005 til 2014 er lønnsforskjellen redusert med i overkant av 1,5 prosentpoeng.
- Lønnsforskjellene blant lønnstakere under ett målt ved Gini-koefisienten har økt de siste ti årene, men endret seg ikke det siste året. Andelen av samlet lønn som gikk til lønnstakerne med de laveste lønningene var imidlertid noe lavere i 2014 enn i 2013. Fra 2005 til 2014

økte de 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10) sin andel av samlet lønnssum med 0,7 prosentpoeng til 19,6 prosent. Lønnstakere i desil 8 og 9 fikk også økt andel av samlet lønn i denne perioden, mens lønnstakergrupper med lavere lønninger har fått sin andel redusert. Gjennomsnittlønnen i persentil 100 (prosenten med høyest lønn) økte mer enn for andre persentiler i denne perioden.

- Områder med lavere lønn enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området, har tradisjonelt vært definert som lavlønsområder. Med denne grensen var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavlønte i 2014. Andelen lavlønte var uendret fra 2013 til 2014. Det er større andel av kvinner enn menn som er lavlønte. Andelen lavlønte har holdt seg stabil over den siste tiårsperioden, men er redusert for kvinner og økt noe for menn.

1.1 Innledning

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 2013 til 2014 for hovedgrupper av lønnstakere. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2015 for ulike grupper. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2014 i en del tariffområder. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjør i 2014 gis i vedlegg 1.

Ved avslutningen av arbeidet med denne rapporten foreligger det en forhandlingsløsning i LO-NHO-området og i YS-NHO-området. På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, anslås årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området til 2,7 prosent i 2015. Utvalget kommer tilbake til en mer utfyllende omtale av lønnsoppgjørene i 2015 i junirapporten.

1.1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper i forhandlingsområdene

Tabell 1.1 viser at veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2013 til 2014 er beregnet til 3,0 prosent for industriarbeidere og til 3,2 prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Endringer i uregelmessige tillegg trakk lønnsveksten ned for industriarbeidere og opp for industrifunksjonærer. Lønnsveksten for alle ansatte i industrien i NHO-bedrifter ble i gjennomsnitt 3,3 prosent. På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, ble lønnsoppgjøret i 2014 for Indus-

trioverenskomsten (frontfaget) mellom Fellesforbundet og Norsk Industri anslått til å gi en årslønnsvekst fra 2013 til 2014 på 3,3 prosent for industriarbeidere. Lønnsveksten samlet for arbeidere og funksjonærer i industrien i NHO-området ble anslått til å bli 0,6 prosentpoeng lavere enn i 2013, noe som tilsa en årslønnsvekst på 3,3 prosent fra 2013 til 2014.

Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,5 prosent. Endret sammensetning av lønnstakere trakk lønnsveksten opp. I finans tjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 2,9 prosent. Lavere bonusutbetalinger i 2014 enn i 2013 trakk lønnsveksten ned. For ansatte i kommunene er lønnsveksten beregnet til 3,2 prosent. Streiken blant undervisningspersonell trakk lønnsveksten ned med 0,2 prosentpoeng for hele kommunesektoren. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene var 3,3 prosent og i helseforetakene 3,4 prosent. For ansatte i staten er årslønnsveksten fra 2013 til 2014 beregnet til 3,4 prosent.

Utvalget får utarbeidet tall for lønnsveksten for ansatte i de største forhandlingsområdene og anslår veksten i gjennomsnittlig årslønn for disse områdene til 3,2 prosent fra 2013 til 2014. Beregningen omfatter gruppene i tabell 1.1, enkelte grupper¹ i vedleggstabell 4.10 og fra avsnitt 1.2.2. Til sammen utgjør ansatte i disse gruppene om lag 60 prosent av alle lønnstakerårsverk i 2014.

Beregningene av årslønn og lønnsvekst i tabell 1.1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år, se vedlegg 2 for nærmere beskrivelse av lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene.

Tabell 1.1 viser at i årene 2005 til 2008 var det jevnt over stigende lønnsvekst, særlig tok lønnsveksten seg opp i 2007 og 2008. I forhandlingsområdene i tabell 1.1 varierte lønnsveksten i disse årene fra 3,3 til 6,7 prosent. Unntaket er finans tjenester der høye bonusutbetalinger i 2008 trakk opp lønnsveksten til 9,2 prosent. I 2009 og 2010 falt samlet lønnsvekst, mens den tok seg noe opp igjen i 2011. I årene 2012 til 2014 falt den igjen, særlig fra 2013 til 2014. Vi må tilbake til 1994 for å finne en like lav lønnsvekst som i 2014.

¹ Arbeider- og funksjonærgrupper i NHO-bedrifter utenom industrien. Omfatter bl.a. bygg og anlegg, transportsektoren, olje- og gassutvinning, hotell og restaurantvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting, faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og informasjons- og kommunikasjonsvirksomhet.

Nominell lønnsvekst og reallønnsvekst siden 1970 vises i vedlegg 5.

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller

endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. endringer i sysselsettingen etter aldersgrupper, økt omfang av arbeidsinnvandring og endringer i andelen menn/kvinner). Utvalget vil peke på at forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer kan skyldes ulik grad av slike strukturendringer. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk.

	NHO-bedrifter i industrien										Kommuneansatte			Spekter-bedrifter	
	Industri i alt arbeidere	Industri- sjonærer	Industri- sjonærer	Virkebedrifter i varehandel ¹	Finans- tjenester ²	Offentlig forvaltning ³	Stats- ansatte ⁴	Kommune- ansatte i all ⁵	Undervisnings- personell ⁶	Øvrige ansatte	Helsefore- takene ⁸	Øvrige bedrifter			
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7	3,4	3,4	3,4	3,0	3,6	3,3	3,6			
2006	4,3	3,6	4,6	4,2	5,6	4,0	4,5	3,9	2,6	4,5	3,7	4,8			
2007	5,3	5,5	5,7	5,0	5,2	4,9	5,1	4,8	3,6	5,3	4,9	5,3			
2008	6,1	5,7	6,3	4,4	9,2	6,7	6,7	6,7	5,7	7,1	6,5	6,2			
2009	4,2 ⁹	3,9 ⁹	4,5 ⁹	1,8 ⁹	0,4 ⁹	4,6	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0			
2010	4,1	3,6	4,3	3,6	5,9	3,7	4,5	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5			
2011	4,6	4,4	4,7	3,6	4,9	4,2	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1			
2012	4,2	4,1	4,1	3,3	3,0	4,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2			
2013	3,9	3,5	4,3	4,0	6,7	3,7	3,5	3,7	3,2	3,9	3,8	3,6			
2014	3,3	3,0	3,2	3,5	2,9	3,3	3,4	3,2 ⁷	2,3 ⁷	3,7 ⁷	3,4	3,3			
2004–2009	26,3	24,1	28,1	20,8	31,2	25,9	26,5	25,7	20,8	27,8	25,8	26,3			
Gj. sn. per år	4,8	4,4	5,1	3,9	5,6	4,7	4,8	4,7	3,9	5,0	4,7	4,8			
2009–2014	21,8	20,0	22,4	19,3	25,6	20,4	21,3	20,5	18,6	21,3	19,8	20,1			
Gj. sn. per år	4,0	3,7	4,1	3,6	4,7	3,8	3,9	3,8	3,5	3,9	3,7	3,7			
Årslønn 2014, per årsverk	-	431 100	669 500	-	-	486 400	524 300	462 000	507 200	447 800	523 900	492 100			
Årslønn 2014, heltidsansatte	-	-	-	457 700	659 300	-	-	-	-	-	-	-			
Antall årsverk 2014	172 000	91 500	80 500	84 000 ¹⁰	30 700 ¹⁰	615 200	142 200	374 300	88 800	285 500	98 700	46 500			

1 Lønnsvektstallene er for heltidsansatte.

2 Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsvektstallene er for heltidsansatte. Bortsett fra i 2009, 2012 og 2014 trakk bonusbetalinger opp lønnsveksten i perioden 2005–2014.

3 Et vektet gjennomsnitt av veksttallene for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. Antall årsverk i hver gruppe er brukt som vekter.

4 Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. For 2013 og 2014 er det for staten foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvarer i forhold til publiserte lønnsdata fra Statistisk sentralbyrå.

5 Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Etter 2005 er Oslo kommune inkludert.

6 Undervisningspersonell ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1. mai 2004, mens det tidligere var en del av det statlige tariffområdet. I 2004 og 2005 omfattet tallene undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune. Fra 2006 er Oslo kommune inkludert.

7 For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunkter forskjøvet. Dette trakk årslønnsveksten i 2014 ned med 0,2 prosentpoeng i hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningspersonell. For øvrige ansatte i kommunesektoren ble årslønnsveksten ikke påvirket.

8 Beregnet på Spekters tallmateriale fram til og med 2009, og fra 2010 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

9 Lønnsveksten fra og med 2008 er etter ny næringsstandard, se vedlegg 2. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

10 Heltidsansatte.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

1.1.2 Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper² og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien³
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Tabell 1.2 viser at samlet fra 2004 til 2014 var lønnsveksten i industrien i alt noe høyere enn i varehandel totalt. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i denne perioden vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien, jf. tabell 1.1. Imidlertid har lønnsveksten for disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

Beregningsutvalget legger til grunn en vekst i gjennomsnittlig årslønn fra 2013 til 2014 for lønns-takere under ett på 3,1 prosent, mot 3,9 prosent året før. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall for 2014, har Statistisk sentralbyrå beregnet veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2013 til 2014 for lønns-takere under ett til 3,1 prosent.

Beregningene av årslønnsvekst basert på nasjonalregnskapet og i de største forhandlingsområdene, har med etterbetalinger av lønnstillegg. I beregningen til Statistisk sentralbyrå på

² Både etter nasjonalregnskapet og etter lønnsstatistikken.

³ Om lag ¾ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter.

grunnlag av lønnsstatistikken, er det de faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato som legges til grunn.

1.1.3 Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlingsområdene

I tabell 1.3 er årslønnsveksten i årene 2010 til 2014 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhenget til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene. For ansatte i staten og i kommunene har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0,5 til 0,7 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 1 og vel 3 prosentpoeng unntatt for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring (finans tjenester) i 2010 og 2013. I disse årene var lønnsglidningen særlig høy i finans tjenester, noe som skyldtes store bonusutbetalinger. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, slik at lønnsveksten kan defineres som lønnsglidning.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst¹ fra året før i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Nasjonal- regnskapet ²	Lønnsstatistikken				
		Alle grupper	Industrien	Varehandel ³	Offentlig forvaltning ⁴	Helse- foretakene
2005	3,3	-	3,6	3,7	-	-
2006	4,1	-	3,9	3,4	-	-
2007	5,4	-	4,9	5,9	-	-
2008	6,3	-	6,6	4,3	-	-
2009	4,2	-	4,2 ⁵	3,0 ⁵	-	-
2010	3,7	3,6 ⁶	2,9 ⁶	2,9 ⁶	-	3,0
2011	4,2	4,1	4,6	3,6	4,5	4,3
2012	4,0	4,0	4,6	3,2	4,2	3,6
2013	3,9	3,9	3,7	3,4	3,8	3,9
2014	3,1	3,0	2,8	1,6	3,5	3,5
2004–2014	51,1	-	50,5	41,0	-	-
Gj. sn. per år	4,2	-	4,2	3,5	-	-
2009–2014	20,4	20,0	20,0	15,6	-	19,7
Gj. sn. per år	3,8	3,7	3,7	2,9	-	3,7
Årslønn 2014, per årsverk	505 400	503 800	503 300	440 800	492 500	525 200
Årslønn 2014, heltidsansatte ⁷	-	521 700	506 900	468 200	-	539 600

¹ Lønnsveksten er per årsverk etter nasjonalregnskapet og for «alle grupper». For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte fram til og med 2009, men per årsverk i årene etter på.

² Årslønnsveksten er beregnet med utgangspunkt i nasjonalregnskapet på grunnlag av det lønnsbegrepet som brukes i utvalgets rapporter, dvs. fast avtalt lønn, inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Naturallønn, betaling for overtid og sluttvederlag er ikke inkludert. Utenlandske sjøfolk på norske skip, vernepliktige rekrutter og lønnstakere i primærnæringene ble holdt utenom i perioden 2005–2007.

³ Inklusive motorkjøretøytjenester.

⁴ Populasjonen og beregningsmetoder er forskjellig fra det som brukes i tabell 1.1. For 2013 og 2014 er det for staten ikke foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra Statistisk sentralbyrå, jf. note 4 i tabell 1.1.

⁵ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i vedlegg 2.

⁶ Lønnsveksten er fra og med 2010 beregnet av Statistisk sentralbyrå på grunnlag av lønnsstatistikk (strukturstatistikk) og informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen.

⁷ Beregnet på grunnlag av Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk for alle ansatte, som er en sammenstilling av de næringsvise lønnsstatistikkene.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.1 Beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområder versus beregning av årslønnsvekst for næringsområder i privat sektor

Generelt

Med utgangspunkt i lønnsstatistikken brukes det litt forskjellige prinsipper for beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområdene i tabell 1.1 (nærmere beskrevet i vedlegg 2) og i Statistisk sentralbyrås årslønnsberegninger for næringsområder i privat sektor (for eksempel i industrien). Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og begge tar utgangspunkt i flere årganger av lønnsstatistikken. I forhandlingsområdene bygger fordelingen av total lønnsøkning mellom to årganger av lønnsstatistikken på kunnskap om virkningstidspunkter for tariff tillegg (f. eks. 1. april eller 1. mai) og forutsetninger om når annen lønnsøkning (lønnsglidningen) kommer. I Statistisk sentralbyrås beregninger for næringsområder med utgangspunkt i lønnsstatistikken, er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato legges til grunn.

I år med konflikter i tariffoppgjørene, kan oppgjør trekke ut i tid. Dette kan medføre at det blir større tidsavstand enn året før mellom faktisk virkningstidspunkt og tidspunktet for utbetaling av lønnstillegg. Videre kan det at flere oppgjør trekker ut i tid medføre at etterbetalingene blir høyere enn året før. For eksempel var dette tilfelle i 2010-oppgjøret og kan ha medført at etterbetalingene samlet sett var høyere i 2010 enn i 2009. Disse to forholdene trakk isolert sett ned lønnsveksten fra 2009 til 2010 i Statistisk sentralbyrås beregning for næringsområder basert på lønnsstatistikken og den kvartalsvise lønnsindeksen. Dette kan også ha gjort seg gjeldende i andre år uten at utvalget har gått nærmere inn på dette.

Nærmere om forskjeller mellom beregningen av årslønn i industrien i NHO-bedrifter og industrien i alt.

Følgende forhold kan medvirke til at det blir forskjellig lønnsnivå og lønnsvekst i industri samlet og i NHO-bedrifter i industri:

A. Populasjonsforskjeller

- Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikker omfatter hele næringen industri iht. Standard for Næringsgruppering (nace).
- Endringer i offentlig næringsklassifikasjoner førte til at deler av spesielt oljebaserte industribedrifter ble tatt ut av industrien og plassert i blant annet «oljevirkksomhet» i 2009/2010. Disse bedriftsenhetene er med i lønnsstatistikkene for industrifunksjonærer for NHO-bedrifter, fordi enhetene fortsatt er knyttet sammen med NHOs industribedrifter og/eller foretak.
- NHOs virksomheter/enheter er ikke i alle tilfeller sammenfallende med bedriftsinndelingen som Statistisk sentralbyrå benytter.
- Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsetting i industrien er i NHO-bedrifter. Organisasjonsgraden er særlig høy blant store bedrifter.
- Unge arbeidstakere (under 18 år) og lærlinger er ikke med i statistikken for NHO-bedrifter.

B. Beregningsforskjeller (se beskrivelse ovenfor)

- Forskjellige metoder for plassering av lønnsvekst i løpet av året.
- Etterbetalinger av lønnstillegg er ulikt behandlet.
- Beregningene av vekst i årslønn for industrien samlet i tabell 1.2 er for heltidsansatte i årene 2004 til 2009, men per årsverk fra og med 2010. For industriansatte i NHO-bedrifter er beregningene per årsverk i alle år, se tabell 1.1.
- Strukturelle endringer, f. eks. forskyvninger i sysselsettingen mellom bedrifter med ulikt lønnsnivå kan slå ulikt ut for de to populasjonene.
- Forskjellige metoder for vektning.

De samme forholdene vil også gjelde når en sammenligner andre tariffområder med næringsområder, for eksempel årslønnsberegningene i varehandelen totalt versus beregningene for Virke.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert¹ i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2010	2011	2012	2013	2014	Gj.sn. 2010–14
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	3,6	4,4	4,1	3,5	3,0	
Herav:						
– Overheng	1,0	1,2	1,3	1,2	1,2	
– Tariff tillegg	1,0	0,9	1,0	0,4	0,7	
– Lønns glidning	1,6	2,3	1,8	1,9	1,1	1,7
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	4,3	4,7	4,1	4,3	3,2	
Herav:						
– Overheng	1,7	1,9	1,8	2,1	1,4	
– Lønns glidning	2,6	2,8	2,3	2,2	1,8	2,3
<i>Virke-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	3,6	3,6	3,3	4,0	3,5	
Herav:						
– Overheng	0,7	1,2	1,0	0,7	1,0	
– Tariff tillegg	0,7	0,6	1,2	1,1	0,5	
– Garantit tillegg	0,3	0,4	0,3	0,2	0,6	
– Lønns glidning	1,9	1,4	0,8	2,0	1,4	1,5
<i>Finanstjenester:</i>						
Årslønnsvekst	5,9	4,9	3,0	6,7	2,9	
Herav:						
– Overheng	1,0	1,2	1,3	1,4	1,0	
– Tariff tillegg	1,0	1,0	1,2	0,4	1,0	
– Lønns glidning	3,9	2,7	0,5	4,9	0,9	2,6
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	4,5	4,2	4,1	3,5	3,4	
Herav:						
– Overheng	0,9 ³	2,3	1,1	2,2	0,8	
– Tariff tillegg	2,3	1,2	2,4	0,7	2,0	
– Ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten	0,6					
– Lønns glidning	0,7	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6
<i>Kommuneansatte²:</i>						
Årslønnsvekst	3,7	4,3	4,1	3,7	3,2 ²	
Herav:						
– Overheng	1,1	2,4	0,8	2,4	0,6	
– Tariff tillegg	2,1	1,4	2,6	0,7	2,1	
– Lønns glidning	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert¹ i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2010	2011	2012	2013	2014	Gj.sn. 2010–14
<i>Undervisningspersonell i kommunene:</i>						
Årslønnsvekst	3,6	4,3	4,0	3,2	2,3 ²	
Herav:						
– Overheng	1,0	2,4	0,7	2,5	0,3	
– Tariff tillegg	2,3	1,4	2,9	0,6	2,0	
– Lønns glidning	0,3	0,5	0,4	0,1	0	0,3
<i>Kommuneansatte eksklusiv undervisningspersonell:</i>						
Årslønnsvekst	3,7	4,3	4,1	3,9	3,7 ²	
Herav:						
– Overheng	1,1	2,4	0,8	2,3	0,6	
– Tariff tillegg	2,0	1,4	2,6	0,7	2,1	
– Lønns glidning	0,6	0,5	0,7	0,9	1,0	0,7
<i>Spøker, helseforetakene:</i>						
Årslønnsvekst	3,5	4,0	3,7	3,8	3,4	
Herav:						
– Overheng	2,0	1,9	0,8	1,0	0,7	
– Tariff tillegg	1,5	2,1	2,9	2,3	2,5	
– Lønns glidning	0,0	0,0	0,0	0,5	0,2	0,1
<i>Spøker, øvrige virksomheter:</i>						
Årslønnsvekst	3,5	4,1	4,2	3,6	3,3	
Herav:						
– Overheng	0,9	0,9	1,2	1,2	0,8	
– Tariff tillegg	2,4	2,8	2,8	2,2	2,4	
– Lønns glidning	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,2

¹ Pga. strukturendringer eller avrunding vil ikke alltid summen av tariff tillegg, overheng og glidning summere seg til det tallet som er oppgitt som samlet årslønnsvekst.

² Kommunene omfatter også undervisningspersonell. For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunkter forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 0,2 prosentpoeng i hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningspersonell. For øvrige ansatte i kommunesektoren ble årslønnsveksten ikke påvirket.

³ Omlegging av beregningsmetode drar opp overhengen til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010:4.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS, Spøker, NHO og Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området.

For *industriarbeidere* steg lønn per årsverk (både heltid og deltid) med 3,0 prosent fra 2013 til 2014, mot 3,5 prosent året før for NHO-bedrifter. Lønnsveksten fra 1. okt. 2013 til 1. okt. 2014 var 2,8 prosent, mot 3,3 prosent i samme periode året før.

For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn eller «avtalt lønn», bonus, gjennomsnittlig skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. Det lønnsstatistikken registrerer som utbetalt bonus for ett år, kan være opptjent året før. Fra 2013 til 2014 har utbetalte bonuser vært stabil rundt 1 prosent av lønnsnivået, mens uregelmessige tillegg har bidratt til 0,2 prosentpoeng reduksjon av årslønnsveksten, det samme som bidraget til en økning året før.

Tabell 1.4 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere, (inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art).

Per 1. april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002 ¹ :	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1. april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004 ¹ :	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1. april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent
Våren 2006 ¹ :	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1. april 2007:	273 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2008:	289 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2009:	112 øre/time	0,6 prosent
Våren 2010 ¹ :	282 øre/time	1,5 prosent
Per 1. april 2011:	219 øre/time	1,1 prosent
Våren 2012 ¹ :	292 øre/time	1,4 prosent
Per 1. april 2013:	114 øre/time	0,5 prosent
Våren 2014 ¹ :	221 øre/time	1,0 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvisse områdene inklusive generelle tillegg, lavlønnstillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, skift tillegg etc. De fleste forbundsvisse tariff tilleggene ble gitt med ulike virkningstidspunkt mellom 1. april til 1. juli.

Kilde: NHO.

Industri i LO-NHO-området omfatter bedrifter i næringsmiddelindustri, treindustri, kjemisk industri og verkstedsområdet, samt i andre mindre områder som for eksempel grafisk industri. Lønnsveksten for industriarbeidere i LO-NHO-området er basert på opplysninger om lønn og antall årsverk knyttet til om lag 40 tariffområder og disse tariffområdene er vektet sammen. Totalt utgjør industriarbeidere vel 30 prosent av alle arbeidere i NHO-bedrifter og vel 50 prosent av alle årsverkene i industri, inklusive funksjonærene. Tariff tilleggene omfatter forbundsvisse generelle tillegg, virkninger av økte minstelønnssetninger, garantiordninger, skift tillegg og andre tillegg knyttet til avtaleområdene, i den grad beregning er mulig.

Hovedoppgjøret i 2014 foregikk forbundsvist. Tilleggene ble gitt fra ulike tidspunkter, men de fleste tariff tillegg har virkning fra april og mai, mens lokale tillegg gjerne kommer noe senere. Det er tatt hensyn til dette ved beregning av årslønn.

Gjennomsnittlig avtalte tariff tillegg i de forbundsvisse forhandlingene ga en nivåøkning i lønn på i gjennomsnitt 1,0 prosent i 2014. Tar man hensyn til ulike virkningstidspunkt over året, bidro tariff tilleggene med 0,7 prosentpoeng til årslønnsveksten for industriarbeidere fra 2013 til 2014. Sammen med lønnsoverhenget fra 2013 på

1,2 prosent, ble samlet årslønnsvekst 1,9 prosentpoeng fra 2013 til 2014 før lønns glidning. Lønns glidningens bidrag til lønnsveksten fra 2013 til 2014 var 1,1 prosentpoeng, mot 1,9 prosentpoeng året før. Over halvparten av nedgangen i bidraget fra lønns glidningen for industriarbeidere, kan til-

Figur 1.1 Lønns glidningen som andel av total lønnsvekst fra 1. oktober til 1. oktober for industriarbeidere i NHO-bedrifter.

Kilder: NHO og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹, omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Herav:			Lønnsglidning i prosent av total lønnsglidning
	Lønnsøkning pr. time	Tariff tillegg	Lønnsglidning ²	
	Prosent	Prosent	Prosent	Prosent
2005	3,4	0,9	2,5	74
01. okt	3,4	0,7	2,7	79
2006	3,6	0,9	2,7	75
01. okt	4,0	1,3	2,7	68
2007	5,5	1,7	3,8	69
01. okt	5,9	1,7	4,2	71
2008	5,7	1,7	4,0	70
01. okt	5,8	1,7	4,1	71
2009	3,9	0,5	3,4	87
01. okt	3,2	0,6	2,6	81
2010	3,6	1,2	2,4	67
01. okt	3,9	1,5	2,4	61
2011	4,4	1,3	3,1	70
01. okt	4,5	1,1	3,4	76
2012	4,1	1,3	2,8	68
01. okt	4,1	1,4	2,7	66
2013	3,5	0,8	2,7	77
01. okt	3,3	0,5	2,8	85
2014	3,0	0,7	2,3	77
01. okt	2,8	1,0	1,8	64

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårslønnsveksten er dekomponert i lønnsoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning.

Kilder: Grunnlagsmaterialet til Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk og NHO.

skrives reduksjon i uregelmessige tillegg, mens det var en oppgang året før.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 2015 er beregnet til 1,0 prosent.

Fellesforbundet (LO) og Norsk Industri (NHO) forhandlet Industriooverenskomsten (omfatter de tidligere Verksted-, Teko-, Teknologi og data- og Nexans (kabelmontører) overenskomstene) først i 2014. Oljerelatert virksomhet har de siste årene utgjort en stadig større andel av avtaleområdet, og da også ved at en gruppe bedrifter fra byggevirksomhet i hovedsak knyttet til oljerelatert virksomhet har sluttet seg til avtalen. Totalt sett utgjorde Industriooverenskomsten om lag 40 pro-

sent av årsverkene for industriarbeidere totalt. Industriooverenskomsten hadde en gjennomsnittlig årslønnsvekst på 3,1 prosent fra 2013 til 2014, mot 4,2 prosent året før. Lønnsglidningen i løpet av 2014 bidro til årslønnsveksten fra 2013 til 2014 med 1,3 prosentpoeng, mot 2,6 prosentpoeng året før. Mens 0,6 prosentpoeng av veksten året før skyldes økningen i uregelmessige tillegg, i hovedsak knyttet til oljerelaterte virksomheter, bidrar tilsvarende lønnsselement til en reduksjon på 0,2 prosentpoeng i lønnsveksten fra 2013 til 2014.

Ca. 2/3 av årsverkene for industriarbeidere utenom Industriooverenskomsten, dekkes av nesten 40 tariffområder innenfor næringsmidde-

industri, kjemisk industri, treindustri og noen mindre områder innenfor annen type industri.

1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området

For arbeidere i *byggevirksomhet* var årslønnsveksten 3,4 prosent fra 2013 til 2014, mot 3,6 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2013 til 1. oktober 2014 var 3,4 prosent, mot 3,7 prosent året før.

Byggevirksomhet består av to hovedgrupper, arbeidere innenfor elektrofag (om lag 1/3) og andre byggfag (om lag 2/3) som tømrere, murere, grunnarbeid innenfor stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere etc. Fellesoverenskomsten for byggfag, som utgjør om lag 2/3 av bygg totalt, hadde en lønnsvekst på 3,0 prosent fra 2013 til 2014, 0,4 prosentpoeng lavere enn gjennomsnittet for alle arbeidere innenfor byggevirksomhet. Det sentrale tariffoppgjøret i 2014 for Fellesoverenskomsten ga et generelt tillegg på 0,75 kr/t fra 1. april. I tillegg ble det gitt garantitillegg på minstelønnsatser, økning i akkordsatser, som sammen med generelt tillegg og lønnsoverhenget inn i 2014 slo ut med vel 2 prosentpoeng. En lønnsvekst fra 2013 til 2014 1 prosentpoeng høyere, kan derfor tilskrives lønnsglidning inkl. strukturelle endringer.

Gjennomsnittlig lønnsvekst i sektoren kan avvike betydelig fra tilleggene til den enkelte arbeider. Basert på tidligere år slår konjunkturelle forhold som berører byggevirksomheten fort ut i endret lønnsvekst i sektoren. For bygge- og anleggsvirksomhet samlet var årslønnsveksten 3,3 prosent fra 2013 til 2014.

For arbeidere innenfor *transportsektoren* i NHO-området samlet, var årslønnsveksten fra 2013 til 2014 3,0 prosent, mot 3,8 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2013 til 1. oktober 2014 var 2,9 prosent. Det er store variasjoner mellom undergrupper.

Transportsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, avisbudavtalen og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper m.v. Om lag 50 prosent av årsverkene i transportsektoren er avtaler med lokal forhandlingsrett. Noen områder (for eksempel innenriks sjøfart og spedisjonsfirmaer) har lokale lønnsforhandlinger, mens bussbransjen vanligvis ikke har lokale forhandlinger. I denne bransjen kan det imidlertid være lønselementer

knyttet til bruk av lønnsvekst knyttet til «kompetansemøduler».

Arbeidere innenfor *oljevirksomhet, offshore* består av operatørarbeidere, oljeboring og oljeservicearbeidere. Ingeniører og sivilingeniører klassifiseres som funksjonærer og er ikke med i gruppen ovenfor.

Offshorearbeidere samlet sett hadde en gjennomsnittlig økning i årslønn fra 2013 til 2014 på 2,4 prosent, inklusive avtalt lønn, bonusutbetalinger samt uregelmessige tillegg, mot 4,2 prosent året før. Reduksjon i gjennomsnittlige bonus og uregelmessige tillegg bidrar til å redusere gjennomsnittlige lønnsvekst fra 2013 til 2014 med 1 prosentpoeng.

Årsverkene fordeler seg nå likt på operatørarbeidere og antall oljeservicearbeidere. En automatisk virkning av ansiennitetstillegg per 1. januar hvert år bidrar med minst ½ prosentpoeng til gjennomsnittlig årslønnsvekst.

For *hotell og restaurantvirksomhet* var det en årslønnsvekst fra 2013 til 2014 på 3,1 prosent, mot 3,3 prosent året før.

Det er store variasjoner i lønnsveksten mellom store og små bedrifter. Noe lavere gjennomsnittlige bonuser og lavere uregelmessige tillegg drar lønnsveksten ned. Bransjen er dessuten preget av høy turnover. Vanligvis er bare om lag halvparten av de samme arbeidstakerne med i lønnsstatistikken fra et år til et annet. Dette kan påvirke gjennomsnittlig lønnsvekst. Gjennomsnittlig alder gikk noe ned fra 2013 til 2014, og ligger i gjennomsnitt om lag 10 år lavere enn gjennomsnittlig alder for alle ansatte i NHO-bedrifter.

I tariffoppgjøret 2014 ble det innenfor hotell- og restaurant totalt gitt 5,06 kr/t (37,5 t/uke). Lønnsoverhenget inn i 2014 var beregnet til 0,7 prosent. Bidraget fra lønnsglidningen er beregnet til 0,1 prosentpoeng, mens det året før var en positiv lønnsglidning på 1,3 prosentpoeng.

1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

Industrifunksjonærene i NHO-bedrifter utgjør om lag 1/3 av alle funksjonærer i NHO-bedrifter. Årslønnsveksten for industrifunksjonærer fra 2013 til 2014 var 3,2 prosent, mot 4,3 prosent året før. Fra 1. oktober 2013 til 1. oktober 2014 var lønnsveksten samlet for industrifunksjonærer 3,0 prosent, mot 3,6 prosent året før.

Lønnsoverhenget for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter inn i 2014 var beregnet til 1,4 prosent, slik at bidraget fra lønnsglidningen i 2014 var 1,8 prosentpoeng.

Mens om lag en fjerdedels prosentpoeng av lønnsveksten fra 2012 til 2013 skyldes endringer i årsverk, fra næringer med lønnsnivå noe lavere enn gjennomsnittlig lønnsnivå (næringsmiddel, treindustri) til næringer med gjennomgående høyere lønnsnivå (verksted/metall inkl. offshorerettet, kjemisk ol.), er slike virkninger små fra 2013 til 2014. Gjennomsnittlig bonus trekker ned, mens uregelmessige tillegg ellers trekker opp.

Klassifiseringen av NHO-bedrifter i tariffsammenheng og i utvalgets rapportering, vil avvike noe fra offentlig klassifisering. For nærmere informasjon henvises til boks 1.1. Virkningene blir også omtalt i fotnotene i tabellene.

Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet ved at de ulike bransjene blir vektet sammen til industrifunksjonærer totalt og totalt for alle bransjer. Som i andre områder forutsettes ingen endringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Dette danner grunnlag for beregninger av årslønnsvekst. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Lønnsoverhenget for industrifunksjonærer inn i 2015 er beregnet til 1,3 prosent, mot 1,4 prosent året før.

Funksjonærgrupper ellers i NHO-området er ansatte innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkosomhet, bygge- og anleggsvirkosomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, informasjonssektoren etc. Samlet utgjør bransjene utenfor industrien om lag 2/3 av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for *alle funksjonærer i NHO-området* ble 3,3 prosent fra 2013 til 2014, mot 4,3 prosent året før. Fra 1. oktober 2013 til 1. oktober 2014 er veksten for funksjonærgruppen 3,3 prosent, mot 3,9 prosent året før.

Lønnsoverhenget til 2015 for alle funksjonærer i NHO-bedrifter er beregnet til 1,3 prosent.

Tallene ovenfor inkluderer både tekniske og andre funksjonærgrupper inklusive lederstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppene i NHO-bedrifter, omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av alle funksjonærer. I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I til-

legg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en stor gruppe. Disse gruppene utgjør nå om lag 10 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i forhandlingsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)

Gjennomsnittlig lønnsvekst samlet for alle industriansatte i NHO-bedrifter var 3,3 prosent fra 2013 til 2014. Tilsvarende lønnsvekst fra 2012 til 2013 var 3,9 prosent.

Grunnlaget for beregningene er basert på Statistisk sentralbyrås oppdaterte sysselsettingstall (antall ansatte) for NHO-bedrifter for tellingstidspunkt oktober i 2014 i forhold til oktober 2013, gruppert etter de samme næringsgruppene som ellers i industrien. (jf. vedleggstabell 4.10). Lønns tall samlet for alle ansatte innenfor næringsgruppene er vektet sammen basert på sysselsettingstall fra Statistisk sentralbyrå (jf. ovenfor). Vektene mellom næringene baserer seg på de bedriftsenheter som er entydig klassifisert som industri i henholdsvis medlemsregistret i NHO og foretaks- og bedriftsregistret (FOB) i Statistisk sentralbyrå.

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I *finansnæringen* ble det i hovedoppgjøret for 2014 mellom Finansforbundet og Finans Norge og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge gitt et generelt tillegg på 1,5 prosent eller minimum 6 000 kroner per år med virkning fra 1. mai 2014. Tillegget anslås å bidra med 1 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2013 til 2014.

Ifølge Finans Norge ble det i medlemsbedriftene under ett gitt lokale tillegg per 1. januar 2014 på 0,72 prosent og per 1. juli 2014 på 1,14 prosent.

Ifølge lønnsstatistikk for 2014 økte den gjennomsnittlige månedslønnen i finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet⁴ bank og forsikring, med 3,2 prosent for hel-

⁴ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til ansatte som omfattes av Sentralavtalen som Finans Norge har med Finansforbundet, og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 821 508 per 1. mai 2014 ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen om lag 5 000 ansatte.

tidsansatte fra 1. september 2013 til 1. september 2014. Avtalt lønn steg med 4,0 prosent i det samme tidsrommet. Bonusutbetalingene bidro til å trekke ned lønnsveksten

For finanstjenester har utvalget, på grunnlag av lønnsstatistikken for 2014 og lønnstilleggene i 2014, beregnet årslønnsveksten fra 2013 til 2014 til 2,9 prosent.

I *varehandelen* ble det i hovedoppgjøret for 2014 på Landsoverenskomsten mellom Hovedorganisasjonen Virke og Handel og Kontor (HK), gitt et generelt tillegg på 0,75 kroner per time og ytterligere et lavlønnstillegg fra samme dato på 1,25 kroner per time. Minstelønnsatsene øker med summen av det generelle tillegget og lavlønnstillegget. De laveste minstelønnsatsene, trinn 1–5, ble økt med ytterligere 1,50 kroner per time. Tilleggene for kvelds-, helg- og nattarbeid ble også økt.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom HK og Virke resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2014 på 3,46 kroner per time.

For tillegg på andre overenskomster i Virkeområdet samt overenskomster innen HUK-området, vises det til vedlegg 1.

Ifølge lønnsstatistikken for 2014 steg den gjennomsnittlige månedslønnen for heltidsansatte i varehandelen under ett med 1,6 prosent fra 1. september 2013 til 1. september 2014. For alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen var veksten i månedslønnen 3,5 prosent i det samme tidsrommet.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2014 og lønnstilleggene i 2014, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2013 til 2014 for alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen til 3,5 prosent. Endret sammensetning av lønnstakere trakk lønnsveksten opp.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I hovedoppgjøret for 2014 ble det i det *statlige tariffområdet* etter mekling mellom staten v/Kommunal- og moderniseringsdepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio og Akademikerne enighet om et generelt tillegg fra 1. mai. Dette ble gitt som et stigende kronebeløp på lavere og midlere lønnstrinn, fra 6 500 kroner i lønnstrinn 19 til 8 800 kroner til og med lønnstrinn 53. Fra og med lønnstrinn 54 ble det gitt et lønnstillegg på 1,98 prosent. Det ble foretatt endringer på enkelte lønnsrammer innenfor en økonomisk ramme på 0,08 prosent per dato med virkning fra 1. juli 2014. Det ble

avsatt 1,75 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. august 2014. Tilleggene bidrar til årslønnsveksten fra 2013 til 2014 med 2,0 prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2014 og tariff tilleggene i 2014, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2013 til 2014 i det statlige tariffområdet til 3,4 prosent.

Kommunesektoren/KS-området

I hovedoppgjøret i KS-området i 2014 kom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne til enighet etter mekling, med unntak av LO-forbundene Musikernes Fellesorganisasjon (MFO) og Skolenes Landsforbund (SL) og Norsk Lektorlag i Akademikerne. Forslaget gikk til uravstemning med svarfrist 25. juni 2014. Forslaget ble godkjent av alle organisasjonene med unntak av Utdanningsforbundet i Unio og de tre organisasjonene nevnt foran i dette avsnittet.

Det ble gitt et generelt tillegg på 2,15 prosent eller minst kr 8 500 fra 1. mai til alle ansatte i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4 hovedtariffavtalen). Minstelønnsatsene ble hevet tilsvarende. Per 1. mai 2014 skulle arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansienitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 364 000, en økning på kr 13 300 fra 2013. Det ble avsatt 1,0 prosent til lokale forhandlinger med virkning fra 1. juli 2014 i henhold til hovedtariffavtalens kapittel 4, pkt. 4.A.1. Det var en føring om at ledere i kapittel 4B og 4C bør prioriteres.

I *Oslo kommune* ble det gitt et lønnstillegg fra 1. mai 2014 på 1,9 prosent eller minst kr 8 000. Det ble avsatt 1,2 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. juli, og sentrale lønsmessige tiltak på 0,63 prosent med virkning fra 1. mai.

For en del grupper i KS-området (kap 3 og 5) fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai med mindre annen dato er avtalt.

Kommuneansatte i alt

Årslønnsveksten fra 2013 til 2014 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer⁵, er beregnet til 3,2 prosent når forskyvninger i virkningstidspunkter er medregnet. Uten slike for-

⁵ Dette omfatter blant annet ansatte i e-verk, revisjon, vann- og avløp etc.

skyvninger ville årslønnsveksten være 0,2 prosent høyere.

For kommuneansatte bidro tarifftilleggene til årslønnsveksten fra 2013 til 2014 med 2,3 prosentpoeng når det ikke tas hensyn til endrede virkningstidspunkter som følge av konflikten. Konflikten bidro til at noen virkningstidspunkter ble forskjøvet for forbund som var med i konflikten. Tarifftilleggenes bidrag til årslønnsveksten som følge av dette, er beregnet til 2,1 prosentpoeng.

Kommuneansatte eksklusive undervisningspersonell

For kommuneansatte eksklusive undervisningspersonell er årslønnsveksten beregnet til 3,7 prosent. For disse stillingene bidro tarifftilleggene med 2,1 prosentpoeng.

Undervisningspersonell

For undervisningspersonell i hele kommunesektoren har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2013 til 2014 til 2,3 prosent når virkningstidspunktene for konflikten er medregnet. Når konflikten ikke er medregnet, er anslaget 0,9 prosentpoeng høyere.

For undervisningsstillinger bidro tarifftilleggene i KS-oppgjøret i 2014 til lønnsveksten fra 2013 til 2014 med 2,0 prosentpoeng når virkningen av senere virkningstidspunkt for forbund som var i konflikt er innregnet. Uten at virkningen av konflikten er innregnet, er tarifftilleggenes bidrag til årslønnsveksten beregnet til 2,9 prosentpoeng.

1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet og hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den norske legeförening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I hovedoppgjøret 2014 ble det på A-nivå mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2014 på kr 1 463 per år.

Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg. For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeföreningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2014 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2013 til 2014 i Spekter-området ekskl. helseforetakene til 3,3 prosent.

I hovedoppgjøret i 2014 for *helseforetakene* ble det den 21. mai enighet mellom Norsk Sykepleierforbund og Spekter-Helse i de sentrale forbundsvisse forhandlingene (A 2). Det ble også enighet i forhandlingene mellom Utdanningsforbundet og Spekter-Helse, mellom Norsk Fysioterapeutforbund og Spekter-Helse og mellom Norsk Ergoterapeutforbund og Spekter-Helse. Minstelønnsattsene blir hevet med virkning fra 1. juli. Videre ble det gjennomført lokale forhandlinger B-dels nivå. Tillegg ble gitt med virkning fra 1. juli 2014.

I henhold til overenskomsten mellom Norsk Sykepleierforbund og Spekter-Helse skulle alle på ansiennitetsstige sykepleier og spesialsykepleier/jordmor være sikret et tillegg på minimum 3,5 prosent og øvrige medlemmer som var omfattet av overenskomsten skulle sikres et tillegg på minimum 2 prosent per 1. juli 2014.

For LO- og YS-forbundene ble det avtalt et generelt tillegg fra 1. juli på 3,5 prosent eller minimum kr 10 000 per år og minstelønnsattsene ble endret. Det generelle tillegget var inkludert i endringen i minstelønnsattsene. Nye minstelønnsatts fra 1. juli 2014 vises i tabell 1.3 i vedlegg 1. Avtalen innebar også at minstelønns i stillingsgruppe I for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skulle være minimum kr 364 000 fra 1. mai 2014, en økning på kr 13 000 fra året før.

For LO- og YS-forbund med sentral overenskomstdel (A2) ble det gjennomført lokale forhandlinger. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. juli 2014.

I meklingen mellom Akademikerne og Spekter i overenskomstområdene for *Helseforetak og Lovisenberg* la riksmekleren fram et forslag som begge parter aksepterte. I overenskomstens del A2 for medlemmer av Den norske legeförening ble tillegget for turnusleger kr 15 000 per år og

leger i spesialisering fikk et tillegg fra kr 18 000 til kr 19 000. Overleger fikk et tillegg på kr 27 500 per år. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2014. Øvrige forbund i Akademikerne helse gjennomfører kun lokale forhandlinger. For nærmere omtale av lønnsoppgjøret i 2014 i helseforetakene, vises det til vedlegg 1.

På grunnlag av tallmateriale/lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for 2013 og 2014 og lønns-tilleggene i disse to årene, har utvalget beregnet årslønnsveksten i helseforetakene fra 2013 til 2014 til 3,4 prosent. Det kan være noen tillegg knyttet til lønnsoppgjøret i 2014 som ikke er fanget opp i Statistisk sentralbyrå sin lønnsstatistikk per 1. oktober 2014.

1.3 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom

det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturerendringer i det andre året.

Utvalget anslår overhenget til 2015 til 1,4 prosent i gjennomsnitt i de største forhandlingsområdene. Gjennomsnittlig overheng i de tre foregående år var på 1,2 prosent. For områdene i tabell 1.6 med unntak av undervisningspersonell i KS-området varierer overhenget til 2015 fra 0,8 prosent for ansatte i Spekterbedrifter utenom helseforetakene til 2,1 prosent for statsansatte. For undervisningspersonell i KS-området er overhenget til 2015 beregnet til 2,6 prosent. Det høye overhenget skyldes at lønnstilleggene i 2014 ble gitt sent på året pga. streiken.

I tillegg til lønnsoverhenget kan lønnsveksten til neste år i enkelte områder også bli påvirket enten av allerede avtalte tariff tillegg eller av garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser.

Prinsipielt står allerede avtalte lønnstillegg for neste år i en noe annen stilling enn lønnsoverhenget. Ved å avtale lønnstillegg i et tariffoppgjør for neste år, legger en føringer for årslønnsveksten

Tabell 1.6 Lønnsoverhenget fra året før i prosent. 2010–2015.

Område/gruppe:	2010	2011	2012	2013	2014	2015
NHO-bedrifter i industrien i alt ¹ :	1,4	1,5	1,5	1,6	1,3	1,3
Industriarbeidere	1,0	1,2	1,3	1,2	1,2	1,0
Industrifunksjonærer	1,7	1,9	1,8	2,1	1,4	1,3
Virke-bedrifter i varehandel	0,7	1,2	1,0	0,7	1,0	1,0
Finanstjenester ²	1,0	1,3	1,3	1,4	1,0	1,2
Staten	0,9 ³	2,3	1,1	2,2	0,8	2,1
Kommunene i alt:	1,1	2,4	0,8	2,4	0,5	1,8 ⁶
Undervisningspersonale	1,0	2,4	0,7	2,5	0,3	2,6 ⁶
Øvrige ansatte	1,1	2,4	0,8	2,3	0,6	1,6 ⁶
Ansatte i Spekter-bedrifter:						
Helseforetakene ⁴	2,0	1,9	0,8	1,0	0,7	1,2
Øvrige bedrifter	0,9	0,9	1,2	1,2	0,8	0,8
Veid gjennomsnitt ⁵	1,2	1,9	1,0	1,8	0,8	1,4

¹ Arbeidere og funksjonærer i industrien er vektet sammen med lønssummen i hver gruppe som vekt.

² Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

³ Omlegging av beregningsmetode trakk opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010:4.

⁴ Beregnet på Spekters tallmateriale til 2010. Fra 2011 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

⁵ Overhenget er et gjennomsnitt for ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene. Antall årsverk i hver gruppe er brukt som vekter.

⁶ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk overhenget til 2015 opp med 0,2 prosentpoeng for hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningspersonell. For øvrige ansatte i kommunesektoren ble overhenget ikke påvirket.

året etter. På denne bakgrunn bør beregninger av lønnsoverheng til ett år suppleres med opplysninger om eventuelle allerede avtalte tillegg for det samme året.

I KS-området ble det for stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse i oppgjøret i 2014 avtalt lønnstillegg for 2015 som bidrar til årslønnsveksten i hele kommunesektoren med 0,8 prosentpoeng fra 2014 til 2015. Garantitillegg bidrar med 0,1 prosentpoeng.

Garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser sikrer områder en (automatisk) lønnsvekst, gjerne i forhold til en fastlagt referansegruppes lønn. Fra 2011 er nye ordninger kommet til, blant annet for regulering av minstelønnsatser i LO-NHO-området. Virkninger av alle avtalte tillegg inklusive slike ordninger, defineres som tariff tillegg når de er kjent. En del av disse tilleggene vil ikke være klare før endelig statistikk foreligger.

1.4 Lønnsutviklingen for ledere

1.4.1 Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer

I dette avsnittet presenteres lønnsveksten fra 2013 til 2014 for ledere i en del næringer basert på samme lønnsbegrep som i tabell 1.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. Tallene omfatter ledere i foretak i næringsvirksomhet utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Offentlig eide foretak er inkludert. Tallene er basert på Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk. Lønnsveksten er regnet som endring i månedslønn fra september/oktober det ene året til samme tidspunktet året etter.

Det presenteres tall for to grupper av ledere i næringsvirksomhet:

- Gruppen med yrkeskode 1210, «administrerende direktører» i store og mellomstore foretak, dvs. foretak med 10 eller flere ansatte.

Tabell 1.7 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2013 og 2014 for heltidsansatte administrerende direktører² og ledere³ av små foretak i enkelte næringer. Eksklusive opsjons- og naturalytelser. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører				Ledere av små foretak			
	Lønnsvekst		Lønnsnivå 2014	Antall i utvalget 2014	Lønnsvekst		Lønnsnivå 2014	Antall i utvalget 2014
	2013	2014			2013	2014		
Olje- og gassutvinning inkl. tjenesteyting	21,5	5,6	2 041 200	102	-	-	-	-
Industri	0,8	0,9	1 029 600	1123	6,4	3,4	662 400	494
Bygg- og anleggsvirksomhet	3,4	2,3	816 000	834	2,2	4,0	631 200	640
Varehandel	6,6	÷4,4	756 000	3 525	2,2	0,5	499 200	7 497
Samferdsel	0,5	2,0	958 800	594	÷1,9	11,0	631 200	289
IKT	7,3	÷1,0	1 134 000	989	1,0	7,1	904 800	305
Finanstjenester	4,4	0,9 ⁴	1 683 600	608	-	-	-	-
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	0,7	4,9	1 105 200	649	9,8	2,4	774 000	375
Forretningsmessig tjenesteyting	0,0	1,0	888 000	420	5,8	2,4	655 200	231
Alle næringer	3,2	0,7	895 200	13 423	3,0	1,7	583 200	11 896

¹ Månedslønn ekskl. overtid*12. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte.

⁴ Gjennomsnittslønnen falt med 4,4 prosent fra 2013 til 2014 i Bank- og forsikringsvirksomhet, mens den økte med 10 prosent i Annen finansiell tjenesteyting.

Gruppen kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.

- Gruppen med yrkeskode 1300, «ledere av små foretak», dvs. foretak med færre enn 10 ansatte.

Totalt omfattet utvalget til lønnsstatistikken i 2014 om lag 25 300 heltidsansatte personer innen disse to ledergruppene.

Tabell 1.7 viser at lønnsveksten regnet som endring i gjennomsnittslønn fra september/oktober 2013 til september/oktober 2014 for administrerende direktører varierte en del mellom næringene som er med i tabellen, fra en nedgang i gjennomsnittslønnen i varehandel på 4,4 prosent til en vekst på 5,6 prosent i olje- og gassutvinning. For administrerende direktører i industrien var lønnsveksten 0,9 prosent. For ledere av små foretak var lønnsveksten i 2014 høy i samferdsel (11,0 prosent) og IKT (7,1 prosent), mens veksten varierte mellom 2,4 og 4,0 prosent i de andre næringene i tabell 1.7. Gjennomsnittslønnen for administrerende direktører under ett steg med 0,7 prosent fra september/oktober 2013 til samme tidspunkt i 2014, mot 3,2 prosent året før. For ledere av små foretak var lønnsveksten 1,7 prosent, mot 3,0 prosent året før.

I næringene olje- og gassutvinning og faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting var lønnsveksten for administrerende direktører fra september/oktober 2013 til samme tidspunkt i 2014 høyere enn for lønnstakerne ellers i disse næringene.

Fra september/oktober 2012 til samme tidspunkt i 2013 var lønnsveksten høyere for administrerende direktører i næringene bygg- og anleggsvirksomhet, varehandel og IKT enn for lønnstakerne ellers i disse næringene.

1.4.2 Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser

Beregningsutvalget presenterer i dette avsnittet en lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Statistikken bygger på datamaterialet Statistisk sentralbyrå innhenter til lønnsstatistikken. Videre er det hentet tilleggsinformasjon fra LTO-registeret om opsjons- og naturalytelser. Statistikken dekker perioden 2004 til 2013. Denne lederlønnsstatistikken bygger på yrkesklassifiseringen for å definere ledere (jf. boks 1.2). Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.

Lønnsveksten er regnet som endring fra september/oktober det ene året til samme tidspunkt året etter, og kan i det enkelte år ikke direkte sammenliknes med veksten i gjennomsnittlig årslønn fra det ene året til det andre slik den framkommer i tabell 1.1. Over tid vil det likevel bli stor grad av samsvar mellom disse to måtene å beregne lønnsveksten på.

Tabell 1.8 viser at gjennomsnittslønnen for administrerende direktører økte med 3,0 prosent fra september/oktober 2012 til samme tidspunkt i 2013, mot nullvekst i tilsvarende periode året før. Opsjons- og naturalytelser i kroner økte noe for denne ledergruppen fra 2012 til 2013. Lønnsveksten varierte i 2013 forholdsvis lite med foretaksstørrelse, fra 2,9 prosent for administrerende direktører i foretak med over 250 ansatte til 4,2 prosent i foretak med under 25 ansatte. For ledere i småbedrifter var lønnsveksten 3,4 prosent fra september/oktober 2012 til september/oktober 2013, mot 2,8 prosent året før. For alle ledere var veksten 5,2 prosent fra september/oktober 2012 til september/oktober 2013, mot 1,8 prosent året før. Andelen som ledere i små bedrifter utgjorde av alle ledere, gikk ned fra 2012 til 2013. Dette trakk isolert sett opp samlet lønnsvekst for ledere i alt i 2013.

Ledere i foretak med 10 eller flere ansatte blir kodet som administrerende direktører i lønnsstatistikken. Dette er en forholdsvis lav grense, slik at en del ledere trolig får denne koden uten å utføre oppgaver eller ha det ansvaret en vanligvis forbinder med en administrerende direktør.

I tabell 1.9 er administrerende direktører rangert etter stigende lønnsnivå og inndelt i desiler. Det var om lag 1 080 direktører i hvert desil i 2013. Tabellen viser at lederne i 10. desil har en gjennomsnittslønn på om lag 2,1 millioner kroner per september/oktober 2013. Opsjons- og naturalytelser for denne gruppen var 100 800 kroner i 2013. Lønnsveksten i 2013 var høyere i desilene 1–5 enn i desilene 6 til 10.

Tabell 1.10 viser lønnsutviklingen og lønnsnivå for kvinnelige og mannlige ledere. For kvinnelige administrerende direktører økte gjennomsnittslønnen fra september/oktober 2012 til samme tidspunkt i 2013 med 5,4 prosent, mens økningen for menn var 2,7 prosent. Gjennomsnittlig lønnsnivå for kvinnelige administrerende direktører var per september/oktober 2013 om lag 73 prosent av lønnsnivået for mannlige administrerende direktører.

Tabell 1.11 viser gjennomsnittlig lønnsnivå og lønnsutvikling for administrerende direktører etter foretaksstørrelse. Det er ikke en entydig

Tabell 1.8 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører og ledere av små foretak. Vekst fra året før i prosent. 2004–2013.

	Administrerende direktører ²	Ledere av små foretak ³	Alle ledere
2005	5,5	0,7	3,3
2006	5,5	3,4	5,6
2007	2,6	7,8	6,3
2008	10,3	5,1	6,2
2009	-1,5	1,9	1,2
2010	5,1	3,3	4,2
2011	4,0	3,9	5,0
2012	0,0	2,8	1,8
2013	3,0	3,4	5,2
2004–13	39,7	37,1	46,0
Gj. sn. per år	3,8	3,6	4,3
Lønnsnivå 2013	904 800	583 200	728 400
- Herav opsjonsytelser og naturalytelser	18 000	8 400	13 200
Antall ledere i utvalget i 2013	10 836	11 579	22 415

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.9 Gjennomsnittslønn¹ etter desiler per september/oktober 2013 for administrerende direktører². Inklusive opsjons- og naturalytelser. Vekst i prosent fra året før.

Desiler	Samlet årslønn 2013	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser 2013
1	381 600	5,3	-
2	477 600	6,1	-
3	540 000	6,6	0
4	608 400	5,8	1 200
5	688 800	5,9	2 400
6	793 200	4,4	4 800
7	932 400	4,4	6 000
8	1 105 200	4,4	9 600
9	1 377 600	4,2	16 800
10	2 138 400	-2,5	100 800
I alt	904 800	3,0	18 000

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Boks 1.2 Lønn for ledere basert på Statistisk sentralbyrås lederlønsstatistikk

Lederlønn basert på Statistisk sentralbyrås lønsstatistikk omfatter heltidsansatte ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Lederne er hentet fra yrkeskode 1210, administrerende direktør, i foretak med flere enn 10 ansatte og yrkeskode 1300, ledere i små foretak, med færre enn 10 ansatte. Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak. Lønsstatistikken bygger på et representativt utvalg av virksomheter med fulltelling blant de største foretakene i hver næring, og et utvalg blant små foretak. Lønns-

statistikken er en strukturstatistikk, som skal ta inn over seg alle strukturelle endringer i arbeidsmarkedet fra år til år, som f. eks. jobb-skifter, sysselsettingsendringer, omstrukturering og sammenslåinger/oppsplitting av foretak. Det vil dermed skje en viss utskifting av ledere som er med i lederlønsstatistikken fra det ene året til det neste.

Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

Tabell 1.10 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2013 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører². Menn og kvinner. Vekst fra året før i prosent.

	Antall	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser	
	2013	2013	2013	2012	2013
Alle adm. direktører ²	10 836	904 800	3,0	16 800	18 000
– menn	7 886	963 600	2,7	19 200	20 400
– kvinner	2 950	705 600	5,4	7 200	9 600

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønsstatistikken og LTO-registeret.

sammenheng mellom foretaksstørrelse og lønnsnivå. I 2013 var lønnsnivået i gjennomsnitt høyest for administrerende direktører i foretak med 100 til 249 ansatte. Noe av forklaring på dette kan være at statistikken omfatter flere personer med

lederfunksjoner i hvert foretak, slik at sammensetningen av ledergruppen som inngår kan variere mellom foretaksstørrelser. Det kan også skyldes næringsvise forskjeller i foretaksstørrelser.

Tabell 1.11 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2013 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører² etter foretaksstørrelse. Vekst fra året før i prosent.

Foretaksstørrelse, ansatte	Antall administrerende direktører ²	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser
	2013	2013	2013	2013
0–24	3 174	770 400	4,2	12 000
24–99	2 730	970 800	3,9	19 200
100–249	1 285	1 234 800	3,3	28 800
250 og over	3 647	1 020 000	2,9	26 400
Alle	10 836	904 800	3,0	18 000

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.12 Gjennomsnittslønn¹ per oktober/desember for toppledere i offentlig sektor. Alle ledere. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Antall	Gjennomsnittlig årslønn ¹	Lønnsvekst						
			2014	2014	2008	2009	2010	2011	2012
Kommuner og fylkeskommuner	406	914 400	7,7	6,3	5,4	5,8	5,2	4,5	5,4
Staten	231	1 142 400	6,7	8,4	3,7	4,3	3,5	5,0	3,5
– Toppledere på lederlønnssystemet ²	132	1 216 800	8,6	9,4	3,7	3,6	1,5	5,7	3,6
– Toppledere ³ lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen	99	1 044 000	4,7	6,2	3,6	4,4	7,9	3,3	3,0
Offentlige toppledere i alt ⁴	662	1 018 800	6,8	6,6	4,6	5,1	4,3	4,2	4,4

¹ Omfatter grunnlønn, faste og variable tillegg. Gjennomsnittlig årslønn er definert som månedslønn per oktober/desember*12.

² Dersom det er flere ledere lønnet etter lederlønnssystemet på ulike nivåer innen samme enhet, er bare toppleren tatt med.

³ Den høyeste lønte i hvert foretak.

⁴ Inkluderer administrerende direktører i helseforetakene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1.4.3 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor

Utvalget presenterer i dette avsnittet tall for lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor fra 1. oktober/1. desember 2007 til samme tidspunkt i 2014. Følgende grupper inngår i denne statistikken:

- *Øverste administrative leder* (rådmenn) i kommuner og fylkeskommuner
- *Øverste leder* i forvaltningen, etater, direktorater og finansieringsinstitusjoner i staten.
- *Administrerende direktør* i de regionale helseforetakene herunder også de forskjellige helseforetakene.

Utplukket av ledere er basert på Statistisk sentralbyrås ordinære lønnsstatistikk. Lønnsbegrepet har samme innhold som ellers i kapittel 1, dvs. fast avtalt lønn (grunnlønn/regulativlønn) og faste og variable tillegg. I staten omfatter utplukket både toppledere som er lønnet etter lederlønnssystemet⁶ i staten og toppledere av etater som er lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen i staten.

Det er små grupper det er beregnet lønnsvekst for i tabell 1.12. Endringer i antallet

som er med i gruppene, kan derfor gi forholdsvis store utslag i beregnet lønnsvekst.

Lønnsveksten for toppledere i offentlig sektor var i gjennomsnitt 4,4 prosent fra oktober/desember 2013 til oktober/desember 2014, mot 4,2 prosent året før. For toppledere i kommuner og fylkeskommuner var lønnsveksten fra desember 2013 til desember 2014 5,4 prosent, mot 4,5 prosent året før. I staten var veksten fra oktober 2013 til oktober 2014 3,5 prosent, mot 5,0 prosent året før. Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere i offentlig sektor omfatter også administrerende direktører i helseforetakene. Lønnsnivået for denne gruppen i helseforetakene var per oktober 2014 1 587 600 kroner, og lønnsveksten var i gjennomsnitt 2,6 prosent fra oktober 2013 til oktober 2014, mot 1,0 prosent året før.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere fra oktober/desember 2013 til samme tidspunkt i 2014 var med unntak for toppledere i helseforetakene og toppledere i staten lønnet etter lønnsre-

⁶ Staten inngår individuelle lederlønnskontrakter med alle ledere tilknyttet lederlønnssystemet. Om lag 290 toppledere er tilknyttet systemet, blant annet departementsråder og ekspedisjonssjefer i departementene samt toppledere i større etater og institusjoner, fylkesmenn og politimestere. Lønnsmodellen i systemet er justert med virkning fra og med 2015.

gulativet, høyere enn for lønnstakere ellers i offentlig sektor.

Per desember 2014 var gjennomsnittslønnen for toppledere i kommuner og fylkeskommuner om lag 914 400 kroner. I staten tjente topplerne i gjennomsnitt om lag 1 142 000 kroner per oktober 2014. Lønnen var en del høyere for toppledere på lederlønnssystemet enn for toppledere lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

I dette avsnittet presenteres tall for utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn etter forhandlingsområder, næring, utdanningslengde, alder og samlet for alle lønnstakere både etter gjennomsnittslønn og medianlønn. Lønnsforskjellene måles for heltidsansatte eller per årsverk der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

Forskjeller i kvinners og menns yrkesdeltaelse, bransje/sektortilknytning, utdanning, arbeidserfaring og kompetanse er fortsatt viktige faktorer bak lønnsforskjellene. Det samme er kjønnsdelingen i arbeidsmarkedet. Kvinner og menn er i næringer og bransjer med ulik lønns- evne og avtaledekning, og de har ulike stillinger på arbeidsplassene. Både endret antall kvinner og menn og endring i ulikhetene mellom dem over tid, kan dermed påvirke lønnsforskjellene slik de måles her. Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn kan også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Kvantifisering av ulike bidrag til utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell krever egne analyser.

TBU har statistikk for utviklingen i *gjennomsnittslønn* mellom kvinner og menn for ulike forhandlingsområder siden 1984 og samlet for alle kvinner og menn fra 1997. For arbeidsmarkedet under ett var det for heltidsansatte en tilnærming i relativ lønn på 1,7 prosentpoeng fra 1997 fram til og med 2008. I 2008 var det et brudd i serien. Fra 2009 til 2014 ble forskjellen redusert med 1,7 prosentpoeng. Når vi inkluderer deltidsansatte, ble også forskjellen fra 2009 redusert med 1,7 prosentpoeng. Ser vi på *medianlønn* mellom kvinner og menn, var det en tilnærming fra 1997 til 2008 på 1,4 prosentpoeng. Fra 2009 til 2014 ble lønnsforskjellene redusert med 2,5 prosentpoeng.

Lønnsforskjeller etter forhandlingsområder

Tabell 1.13 viser lønnsutviklingen per årsverk for kvinner og menn i en del forhandlingsområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbegrep, jf. vedlegg 2. Tabellen viser gjennomsnittlig årslønn for kvinner i forhold til gjennomsnittlig årslønn for menn i perioden 2005–2014. Det oppgis også gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2014.

Det var stabilitet eller tilnærming mellom kvinner og menns gjennomsnittlige lønn i de store forhandlingsområdene fra 2013 til 2014.

I den siste 10-årsperioden har det vært flere brudd i seriene for de ulike forhandlingsområdene. Tatt hensyn til disse bruddene har det over en tiårsperiode (2005–2014) vært tilnærming eller stabilitet i kvinners og menns lønn for de fleste forhandlingsområdene med unntak av i finansjenester og for ansatte i Virke-bedrifter. Økte lønnsforskjeller i Virke-bedrifter skyldes strukturelle endringer (fram t.o.m. 2012), i første rekke sterk økning i antallet kvinnelige butikkmedarbeidere, som har relativt lav lønn. Tilnærmingen var særlig markert for Spekter-områdene, industrifunksjonærer (NHO-bedrifter), stat og kommune.

I hovedgruppene i tabell 1.13 er det forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning da noen områder har mer ensartete stillingsstrukturer enn andre. For eksempel er stillingsstrukturen blant industriarbeidere relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finansjenester og i helseforetakene. Tabellen egner seg dermed mest til å følge utviklingen i de enkelte områdene over tid.

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle grupper sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge. I tabell 1.14 presenteres tre ulike måter å beregne dette på: Gjennomsnittslønn for heltidsansatte, gjennomsnittlig lønn per årsverk og medianlønn for heltidsansatte. Medianlønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse på lønnen og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten. Ved en slik beregningsmetode vil de høyeste og laveste lønnsnivåene være uten betydning.

Det har vært en reduksjon i forskjellen mellom kvinners og menns gjennomsnittlige lønn målt ved alle disse tre begrepene det siste året. Tilnær-

Tabell 1.13 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner i forhold til gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Per årsverk.

											Årslønn	Årslønn	Kvinne-
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Menn	Kvinner	andel ²
Industriarbeidere i NHO-bedrifter	89,1	89,5	88,3	88,5	88,3 ³	88,4	89,2	88,8	89,2	89,5	442 800	396 400	18
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter	77,1	77,6	77,7	78,2	78,9 ³	79,4	79,5	80,4	81,2	81,6	707 900	577 500	30
Virkebedrifter i varehandel ^{4,9}	87,5	87,4	87,8	85,6 ³	85,3	85,9	84,9	84,0	83,7	83,7	492 700	412 400	44
Ansatte i hotell og restaurant i NHO-bedrifter	94,6	94,3	94,8	94,4	94,1 ³	94,4	94,6	95,6	95,7	95,7	345 200	330 300	58
Finanstjenester ^{4,5}	75,2	74,1	74,1	72,1 ³	73,1	73,4	73,4	74,1	73,8	74,2	755 400	560 400	49
Statsansatte ^{4,7,10}	89,9	90,9	91,4	91,5	90,9	91,2	91,7	92,3	92,5	92,9	547 000	508 000	46
Ansatte i kommunene ⁸	89,9	90,9	90,4	91,3	91,4	91,8	91,5	92,2	92,5	92,5	489 371	452 500	74
Herav: Undervisningspersonell ^{6,8}	97,0	96,4	96,6	96,7	96,8	96,9	97,0	97,1	97,7	97,8	514 000	502 700	68
Øvrige ansatte	90,9	91,5	90,9	91,2	91,2	91,5	91,0	91,9	91,2	91,8	478 000	438 600	76
Statlige eide helseforetak i Spekter-området ¹¹	78,2	78,2	79,5	80,8	81,7	81,5	82,2	82,2	83,0	83,6	598 800	500 400	75
Spekter-området ekskl. statlige eide helseforetak	93,1	94,1	94,3	93,6	94,2	95,1	96,0	96,3	96,8	96,8	503 600	487 500	36

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andel heltidsansatte kvinner/årsverk kvinner innenfor det enkelte området.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med dette året. Sammenlignet med tidligere år vil det være et brudd i tidsserien.

⁴ Gjelder heltidsansatte.

⁵ Omfatter heltidsansatte i bank og forsikring, (Norges Bank er ikke inkludert). Statistikken omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

⁶ Undervisningspersonale i skoleverket ble overført fra det statlige tariffområdet til det kommunale/fylkeskommunale tariffområdet fra og med 1. mai 2004. Oslo kommune er inkludert fra og med 2006.

⁷ Månedslønn per oktober*12 fra og med 2007.

⁸ Månedslønn per 1. desember *12 fra og med 2008.

⁹ Tallet for ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen fra og med 2008 er ikke sammenliknbart med tallene for foregående år. Lønnsstatistikken er lagt om ved at populasjonen er utvidet med nye ledergrupper fom 2008. Disse gruppene har en klar overvekt av menn. Inkludering av disse gruppene medfører et nivåskift i tabellen, dvs. at kvinners lønn som andel av menns lønn blir lavere som følge av denne omleggingen.

¹⁰ Kvinners andel av menns lønn er fra og med 2009 påvirket av ny beregningsmetode. Tallet for 2010 er påvirket av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten. For 2013 og 2014 er det for statsansatte foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra Statistisk sentralbyrå.

¹¹ Månedslønn per 1. oktober*12 (heltidsekvivalenter).

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 1.14 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns for hhv. heltidsansatte, per årsverk og medianlønn².

	2005	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Månedslønn per dato ¹ *12	
												Menn	Kvinner
Gjennomsnittslønn per dato ¹ for heltidsansatte	86,8	86,8	86,5	87,1	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	548 400	484 800
Gjennomsnittslønn per dato ¹ per årsverk ⁴	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	86,4	538 800	465 600
Median lønn ² per dato ¹ for heltidsansatte	91,4	91,8	91,2	92,1	91,2	91,8	92,9	92,9	94,2	93,4	94,3	483 600	456 000

¹ Månedslønn per september/oktober/desember.

² Median lønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

⁴ Heltids- og deltidsansatte hvor deltidsansatte er omgjort til heltidsekvivalenter.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

mingen reverserte tilbakegangen fra 2012 til 2013. Fra 2013 til 2014 ble lønnsforskjellen mellom heltidsansatte kvinner og menn redusert med 0,5 prosentpoeng. Kvinnene tjente i gjennomsnitt 88,4 prosent av menns lønn i 2014 mot 87,9 prosent i 2013 (tabell 1.14).

Når deltid inkluderes, ble lønnsforskjellene redusert med 0,6 prosentpoeng fra 85,8 prosent til 86,4 prosent fra 2013 til 2014.

Målt ved medianlønn har de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn blitt redusert med 0,9 prosentpoeng, fra 93,4 til 94,3 prosent. Ved å sammenligne medianlønn i stedet for gjennomsnittslønn, er forskjellene mellom kvinner og menn mindre enn ved de andre målene. Hovedårsakene til at vi har mindre lønnsforskjeller målt på denne måten, er at menn i større grad enn kvinner er å finne blant de med høyt lønnsnivå og at flere kvinner enn menn er å finne blant de med lavt lønnsnivå. Høye enkeltlønninger blant menn betyr mer enn lave enkeltlønninger blant kvinner.

Lønnsforskjeller etter næring

Tabell 1.15 viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns fordelt etter næring. Det er her tatt utgangspunkt i Statistisk sentralbyrås næringsklassifisering og offisielle månedslønnsstatistikk (per september/oktober/desember). I boks 1.3 forklares forskjellene i datagrunnlaget mellom tabell 1.13 og 1.15.

I tiårsperioden 2005 til 2014 ble lønnsforskjellene mellom kvinner og menn redusert eller var uendret for de fleste næringene med unntak av for ansatte i finanstjenester og personlige tjenester.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter næring (2005–2014) og hvor deltid er inkludert, vises det til tabell 4.11 i vedlegg 4. Generelt er lønnsforskjellene større når deltid inkluderes. Dette har sammenheng med at mange deltidsansatte er å finne i lavere stillinger. Et unntak er helseforetakene og private helse- og sosialtjenester hvor lønnsforskjellene mellom kvinner og menn blir mindre når deltid inkluderes.

Tabell 1.15 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns gjennomsnittslønn etter næring. Heltidsansatte.

	2005	2006	2007	2008 ³	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel kvinner ⁴
											Menn	Kvinner	
Olje- gass og bergverksdrift	87,7	89,1	90,9	89,7	91,0	92,1	93,3	93,8	94,1	92,2	796 800	734 400	20
Industri	89,6	89,9	89,0	88,5	89,0	89,6	90,1	90,6	91,7	91,2	519 600	474 000	20
Kraftforsyning	91,5	90,4	91,2	92,0	91,2	92,6	94,2	93,9	95,2	95,4	625 200	596 400	20
Bygge- og anleggsvirksomhet	98,1	99,4	98,2	99,1	98,8	101,4	102,5	102,4	103,4	102,8	472 800	486 000	6
Varehandel i alt	84,2	84,4	83,1	84,0	84,1	84,8	85,3	84,6	85,3	85,3	496 800	423 600	34
Samferdsel	90,0	89,8	89,6	89,4	89,5	89,5	90,4	91,5	89,8	91,5	508 800	465 600	18
Hotell- og restaurant	89,1	89,7	89,3	91,3	92,5	90,8	91,6	93,0	92,6	93,6	394 800	369 600	50
Informasjon og kommunikasjon				82,9	83,3	83,8	83,5	84,9	85,5	85,7	679 200	582 000	30
Finanstjenester	71,9	69,5	68,6	65,3	69,1	69,0	68,1	70,4	71,3	70,8	823 200	583 200	46
Omsetning og drift av fast eiendom				81,8	82,7	81,9	86,4	84,4	87,8	83,9	655 200	549 600	33
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting				76,9	78,2	78,4	78,1	78,3	78,4	79,4	711 600	565 200	38
Forretningsmessig tjenesteyting				90,6	89,9	91,4	91,4	93,2	91,1	93,1	452 400	421 200	35
Privat undervisning	88,2	88,0	87,2	87,4	88,5	89,5	90,2	90,1	91,5	91,0	522 000	475 200	52
Private helse- og sosialtjenester	84,2	83,8	83,5	83,4	84,1	84,8	85,0	85,9	85,2	86,8	490 800	426 000	73
Personlige tjenester				79,2	78,6	76,9	76,2	77,6	75,5	76,3	547 200	417 600	65
Ansatte i staten ⁵	90,8	90,7	91,2	91,3	90,9	91,3	91,6	92,2	91,6	91,4	560 400	512 400	46
Kommune/fylkeskommune ²	92,7	93,0	93,0	93,2	93,4	93,8	93,7	94,0	93,9	94,1	512 400	482 400	69
Herav:													
- Skoleverket	97,0	96,9	97,2	97,2	97,3	97,7	97,7	97,6	98,1	98,0	532 800	522 000	
- Øvrige ansatte ²	91,9	92,6	92,2	92,0	92,1	92,7	92,2	92,8	92,5	92,6	501 600	464 400	
Helseforetak	76,3	76,3	77,8	79,4	80,3	80,1	80,8	81,4	82,2	82,3	615 600	506 400	69
Gjennomsnitt heltidsansatte	86,8	86,8	86,5	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	548 400	484 800	37

¹ Per september/oktober/desember.

² Ansatte i kraftforsyning og vann og avløp er ikke inkludert.

³ Tallene fra og med 2008 er beregnet etter ny næringsstandard.

⁴ I prosent av alle heltidsansatte i næringen.

⁵ For 2013 og 2014 er det for staten ikke foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra Statistisk sentralbyrå.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.3 Forskjeller i statistikkgrunnlag i tabell 1.13 og 1.15

Tabell 1.13 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn etter forhandlingsområder. Tabell 1.15 tar utgangspunkt i næringer etter Statistisk sentralbyrås standard for næringsgruppering. Når vi sammenligner disse tabellene, kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe siden grupperingen ikke er helt den samme. Bl.a. er også uorganiserte virksomheter med i tabell 1.15 og det skiller her heller ikke mellom arbeidere og funksjonærer. I tabell 1.15 er også

toppledere inkludert i statistikkgrunnlaget. Disse er i stor grad ikke med i tabell 1.13 siden topplederne for de fleste områdene ikke er en del av forhandlingsområdet. Endelig beregnes årslønnsnivået på forskjellig måte da tabell 1.13 for de fleste områdene tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig årslønn for hele året, mens tabell 1.15 tar utgangspunkt i registrert månedslønn *12 per september/oktober/desember.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn etter utdanning

Tabell 1.16 viser kvinners lønn som andel av menns etter utdanningslengde for *heltidsansatte*. Fra 2013 til 2014 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn målt etter utdanningslengde økt for de med videregående skoleutdanning og de med universitet og høyskoleutdanning utover 4 år. For personer med høyskole eller universitetsutdanning inntil 4 år har lønnsforskjellene blitt redusert. Ser vi på de to siste årene samlet, har det med unntak av grunnskoleutdanning vært en økning i lønnsforskjellene for alle utdanningslengder.

Det er minst lønnsforskjeller for de som har kortest utdanning, dvs. de som har grunnskoleutdanning eller videregående skoleutdanning. Størst lønnsforskjeller er det for ansatte med universitets- eller høyskoleutdanning til og med 4 år. For utviklingen av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter utdanningslengde (2005–2014) og hvor deltid er inkludert, vises det til tabell 4.13 i vedlegg 4. Generelt er lønnsforskjellene større når deltid inkluderes. Dette har sammenheng med at mange deltidsansatte er å finne på lavere stillingsnivåer.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom heltidsansatte kvinner og menn fordelt etter utdanningsnivå og *næring* (2005–2014) vises det til tabell 4.12 i vedlegg 4.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder

Tabell 1.17 viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns etter alder. Fra 2013 til 2014 har lønnsforskjellene blitt redusert for alle aldersgrup-

per. Ser vi på de to siste årene samlet, har det også vært en tilnærming fra 2012 for de fleste aldersgruppene.

Tabell 1.17 viser også at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn øker med økende alder.

Redusert lønns-gap over tid – rapport fra ISF

For Beregningsutvalget har Institutt for samfunnsforskning analysert utviklingen i lønns-gapet mellom kvinner og menn fra 2002 til 2012 (vedlegg 7). Lønns-gapet målt ved brutto timefortjeneste har blitt mest redusert i perioden 2008–2012. En viktig drivkraft bak tilnærmingen har vært at menn og kvinner er blitt likere med hensyn til utdanningslengde, yrkeserfaring og arbeidstid. Det gjenstår en lønnsforskjell på om lag 7,5 prosent mellom nokså like kvinner og menn i samme yrkesgruppe. Denne forskjellen økte fra 2011–2012. Sett mot utdanningslengde viser analysen størst lønns-gap (ujustert) mellom kvinner og menn med fagutdanning (17,5 prosent) og med universitet og høyskoleutdanning utover 4 år. Fordelingen av kvinner og menn i ulike sektorer og næring, bidrar mye til forskjellene for dem med universitets- og høyskoleutdanning.

Lønns-gapet etter utdanningslengde som presenteres fra ISF gir dermed et litt annet bilde enn det som presenteres her i tabell 1.16. Bl.a. viser ISF beregningene større lønnsforskjeller mellom kvinner og menn for de med universitets- eller høyskoleutdanning utover 4 år enn de med universitets- og høyskoleutdanning til og med 4 år, se vedlegg 7. «Er lønns-gapet mellom kvinner og menn i ferd med å lukkes?» Erling Barth, Pål Schøne og Marte Strøm.

Tabell 1.16 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter lengste utdanning. Heltidsansatte.

	2005	2006	2007	2008	2008 ²	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	Månedslønn per dato ¹ *12		Andel kvinner ³
												Menn	Kvinner	
Utdanning på grunnskolenivå	90,8	90,3	90,4	90,7	90,1	89,7	90,6	90,9	90,9	90,9	90,8	418 800	380 400	30
Utdanning på videregående skolenivå	85,6	85,2	84,1	84,3	83,1	83,1	83,6	83,8	84,7	84,1	83,9	522 000	438 000	30
Universitets- eller høyskoleutdanning, tom 4 år	80,7	79,9	79,5	79,1	78,7	79,5	79,8	79,6	80,5	80,0	80,4	642 000	516 000	53
Universitets- eller høyskoleutdanning lengre enn 4 år	82,9	82,5	81,6	80,9	80,8	81,4	81,8	81,4	81,5	81,7	81,4	769 200	626 400	42
Gjennomsnitt per heltidsansatt ²	86,8	86,8	86,5	87,1	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	548 400	484 800	37

¹ Per september/oktober/desember.

² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

³ Gjelder heltidsansatte.

⁴ Statistisk sentralbyrå gjennomførte i 2011 en spørreundersøkelse blant innvandrere som ikke hadde noen registrert utdanning i registeret for Befolkningens høyeste utdanningsnivå (BHU). Resultatet fra denne undersøkelsen er at ca 139 000 personer nå har fått påført utdanningskode. Tidligere har disse innvandrerne i tabell 1.16 kun vært med i totaltallet («Gjennomsnitt per heltidsansatt»). Fra og med 2012 er de også med etter «lengste utdanning». Det er et brudd i tallserien mellom 2011 og 2012.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 1.17 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte.

	2005	2006	2007	2008	2008 ²	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Månedslønn per dato ¹ *12		Andel heltidsansatte kvinner
												Menn	Kvinner	
-24 år	93,4	93,6	92,7	92,9	91,9	91,7	91,5	91,4	91,7	91,6	91,8	349 200	320 400	38
25-29 år	93,8	93,4	92,7	93,1	92,0	92,7	92,7	92,9	93,1	92,6	92,7	446 400	414 000	37
30-34 år	90,9	90,6	90,1	90,3	89,3	90,3	91,1	91,2	92,4	91,3	92,2	505 200	465 600	37
35-39 år	88,9	88,8	87,6	88,0	87,0	87,6	88,0	87,8	89,0	88,9	89,6	554 400	496 800	38
40-44 år	86,5	86,8	86,5	86,8	85,8	86,7	87,1	87,4	88,1	87,5	88,0	590 400	519 600	38
45-49 år	83,0	83,1	83,2	84,2	83,3	84,0	85,3	86,0	86,9	86,9	87,5	604 800	529 200	38
50-54 år	82,9	82,7	82,3	82,5	81,8	82,4	82,8	83,1	84,9	84,5	85,4	615 600	525 600	37
55-59 år	82,1	82,1	82,0	82,7	82,3	82,7	82,6	82,3	83,4	82,7	83,4	613 200	511 200	34
60 år og over	81,5	80,9	80,7	81,6	81,0	81,2	82,0	81,8	82,5	82,5	82,9	602 400	499 200	31
Gjennomsnitt heltidsansatte	86,8	86,8	86,5	87,1	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	548 400	484 800	37

¹ Per september/oktober/desember.

² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Likelønnstrekk ved oppgjørene i 2014

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

- Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig prosentvis lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom det ofte er flere kvinner enn menn i lavlønnsgruppene.
- Fordelingen av de lokale tilleggene.
- De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Resultatet i *frontfaget* mellom *Fellesforbundet (LO)* og *Norsk Industri (NHO)* var et generelt tillegg på 0,75 kr per time fra 1. april 2014. Arbeidstakere omfattet av Industriovertens Tekodel med mange kvinner, fikk i tillegg kr 1,25 per time i bedrifter uten lokal forhandlingsrett.

I hotell- og restaurantoppgjøret mellom *Fellesforbundet (LO)* og *NHO Reiseliv* der det også er mange kvinner, ble det gitt et tillegg på i alt kr 5,06 per time fra 1. april 2014.

Mellom *Handel og Kontor (LO)* og *Hovedorganisasjonen Virke* ble det på *Landsoverenskomsten* og tilhørende bransjeavtaler gitt lavlønnstillegg og særskilte tillegg på minstelønnsseter som gir en likelønnprofil, ettersom kvinner i større grad enn menn befinner seg på minstelønnssetene

I det *statlige tariffområdet* ble det gitt et stigende kronebeløp på A-tabellen fra og med lønnstrinn 19 til og med lønnstrinn 53. Dette gir en viss lav- og likelønnprofil. I tillegg inneholder forslaget enkelte sentrale lønsmessige tiltak som også har en viss likelønnprofil.

I *KS-området* med hovedsakelig sentral lønnsdannelse ble det gitt et generelt tillegg på 2,15 prosent eller minst 8 500 per år fra 1. mai 2014. Det ble avsatt 1 prosent til lokale forhandlinger. Minstelønnssetene i Kap. 4 ble hevet med mer enn det generelle tillegget. Arbeidstakere med minimum 20 års ansiennitet skal ikke ha lavere grunnlønn enn kr 364 00 i 100 prosent stilling. Dette er vesentlig kvinner.

I *helseforetakene* ble det enighet mellom *Norsk Sykepleierforbund*, *Utdanningsforbundet*, *Norsk Fysioterapeutforbund* og *Norsk Ergoterapeutforbund* og *Spekter-Helse* om at minstelønnssetene avhengig av stillingskategori og krav til utdanning skal

heves fra mellom 10 000 til 16 000 kroner for personer med ansiennitet 0 år og fra 12 000 til 25 000 kroner for personer med maks 10 års ansiennitet (se tabell 1.3 og 1.4 i vedlegg 1).

Se vedlegg 1 for nærmere omtale av lønnsoppgjørene i 2014.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

I tabell 1.18 vises lønnsutviklingen for heltidsansatte etter næring og utdanningslengde for perioden 2005–2014. Tabellen er fremkommet ved å koble lønnsstatistikken mot utdanningsregisteret. Tabellen viser at fordelingen av ansatte på de ulike utdanningslengdene varierer mellom næringer. I 2014 var det innenfor industri, bygg og anlegg og varehandel 69 prosent eller flere av de ansatte som hadde grunnskole og videregående skole (inklusive fagutdanning) som lengste utdanning. I skoleverket var tilsvarende andel 3 prosent, i kommune og fylkekommune eksklusive skoleverket 44 prosent, blant ansatte i helseforetakene 25 prosent og blant statsansatte 30 prosent.

I 2011 og 2012 gjennomførte Statistisk sentralbyrå en spørreundersøkelse om innvandrernes utdanningsnivå. Inkludering av disse opplysningene har påvirket lønnsstatistikken og medført et brudd i 2012. Hvordan dette bruddet er behandlet i tabell 1.18 er nærmere beskrevet i boks 1.4.

Samlet vekst fra 2009–2014 etter utdanningslengde

For grunnskoleutdannede har den høyeste veksten de siste fem årene vært for ansatte i staten (23,2 prosent). For personer på videregående skolenivå er det finanstjenester som har hatt høyest lønnsvekst (23,4 prosent). For fagutdannede er det ansatte i kommunene samlet, som har hatt høyest lønnsvekst (23,8 prosent). For universitet og høyskoleutdannede til og med 4 år er det ansatte i kommunene eksklusive skoleverket som har hatt høyest lønnsvekst (22,0 prosent), mens det for universitets- eller høyskoleutdannede lenger enn 4 år er ansatte i bygg og anlegg som har hatt størst lønnsvekst (26,4 prosent).

I enkelte næringer er andelen personer i noen av utdanningslengdene ganske liten. F.eks innenfor skoleverket er det kun 0,4 prosent av de ansatte i utvalget som har grunnskoleutdanning. I bygg og anlegg og i varehandel er det kun 3 prosent som har universitet og høyskoleutdanning lenger enn 4 år. I disse tilfellene bør tallene tolkes med varsomhet.

Boks 1.4 Nye opplysninger om innvandrernes utdanningsnivå

Pga sterk innvandring de siste årene har det over tid bygget seg opp en stor gruppe med personer man ikke har utdanningsopplysninger om. Statistisk sentralbyrå gjennomførte derfor i 2011 en spørreundersøkelse om innvandrernes utdanningslengde for de man manglet opplysninger om. Det ble også gjennomført en tilleggsundersøkelse i 2012 for å få en større dekningsgrad. Et resultat av dette var at en stor gruppe innvandrere (ca 139 000 personer) som tidligere var oppført under uoppgitt utdanning nå fikk tildelt utdanningskode. Egne analyser fra Statistisk sentralbyrå viser at disse i snitt hadde noe lavere lønn enn resten av lønnstakerne med tilsvarende utdanningslengde. Dette kan bl.a. ha årsak i kortere ansiennitet eller at de er i yrker som ikke samsvarer med den type utdanning de har.

Beregning av lønn etter utdanning baserer seg på utdanningsopplysninger fra året før fordi utdanningsopplysninger blir senere oppdatert enn lønnsopplysninger. Generelt er ikke dette

noe stort problem så lenge de nye gruppene som kommer inn det enkelte år ikke er for store. Dette var ikke tilfelle i 2012 da vi fikk inn en ny stor gruppe med innvandrere som tidligere har vært oppført under «uoppgitt utdanning». For å få til sammenlignbare grupper mellom to år og begrense bruddet i lønnsstatistikken mellom 2011 og 2012, har man derfor i tabell 1.18 valgt å ta utgangspunkt i to datasett for 2011. Et «gamelt» 2011 data-sett hvor de nye utdanningskodene ikke er med når en beregner lønnsveksten fra 2010 til 2011, og et «nytt» 2011datasett hvor de nye utdanningskodene er med og som brukes når en beregner lønnsveksten fra 2011 til 2012. Tabellen inneholder altså to ulike lønnsnivåtall for 2011. Det ene tallet er sammenliknbart med øvrige lønnsnivå fram til 2011, og måler veksten fra 2010–2011. Det andre inkluderer alle nye opplysninger om utdanningsnivå for innvandrere, og er utgangspunktet for måling av lønnsvekst fra 2011–2012.

Tabell 1.18 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent. (Inklusive oppdaterte opplysninger om innvandrernes utdanningslengde¹⁰).

	An- deler ⁵	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet	Måned-
		2014 ¹⁰	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹⁰	2013 ¹⁰	2014 ¹⁰	vekst fra 2009 til 2014 ¹⁰
<i>Helseforetak</i>	100	2,4	3,5	8,1	5,3	4,1	2,7	5,2	3,7	2,6	3,9	19,5	540 000
Utdanning på grunnskolenivå	5	3,4	2,4	7,0	7,2	1,5	2,2	5,8	2,8	3,0	2,6	17,4	378 000
Utdanning på videregående skolenivå	20	3,3	2,7	8,6	7,2	2,8	1,0	6,0	3,8	3,7	3,5	19,3	422 400
Av dette:													
Fagutdanning ⁶	8	3,6	3,3	9,0	8,3	5,1	0,6	6,1	3,6	4,1	3,7	19,4	442 800
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	48	3,1	2,8	8,9	5,6	3,0	2,9	4,5	4,0	2,6	4,0	19,4	496 800
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år	25	1,0	3,5	2,5	1,3	2,8	3,7	4,3	4,9	1,2	3,0	18,2	748 800
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2												

¹ Registrert månedslønn per dato*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Per september/oktober/desember.

³ NOS Standard for næringsgruppering (SN07).

⁴ NOS Standard for utdanningsgruppering. Fra og med 2005 er nivå-tallene for utdanning basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves. Endringene i utdanningsgrupperingen medfører først og fremst endringer i fordelingen mellom videregående utdanninger og utdanninger på grunnskolenivå.

⁵ Andeler av utvalget i den enkelte næring.

⁶ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁷ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁸ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

⁹ Ansatte i kraftforsyning og vann og avløp er ikke inkludert.

¹⁰ Inkludert nye opplysninger om innvandrernes utdanningsnivå. Se nærmere omtale i boks 1.4.

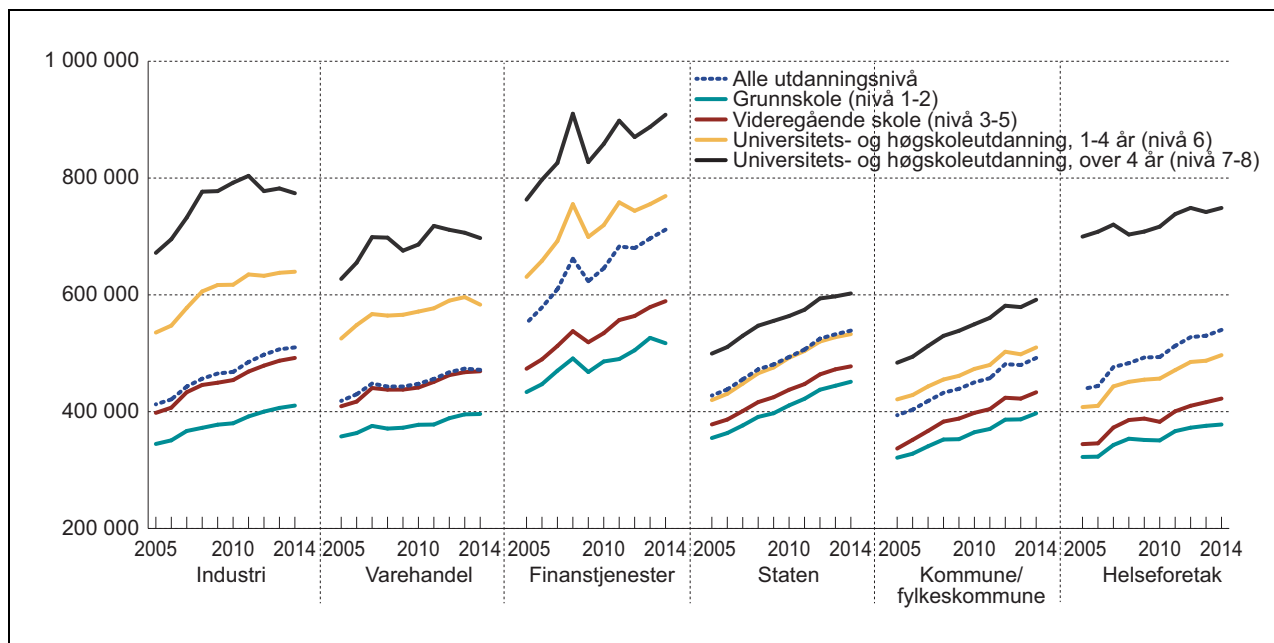
¹¹ For 2013 og 2014 er det for staten ikke foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra Statistisk sentralbyrå.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utvikling i lønn fordelt på sektor og utdanning

Lønnsbredning kan uttrykkes som hvor mye høyere lønn ansatte med universitets- og høyskoleutdanning har i forhold til ansatte med grunnskole eller videregående skole som høyeste

utdanning. I figur 1.2 vises lønnsutviklingen (målt i faste 2014 kroner) for perioden 2005–2014 etter ulike næringer totalt og etter utdanningslengder. Lønnsbredningen målt på denne måten er større i privat enn i offentlig sektor.

Figur 1.2 Lønnsspredning i ulike sektorer etter utdanning^{1,3}. Lønn (månedslønn*12) for heltidsansatte i faste 2014 kroner². 2005–2014.

¹ Fra og med 2012 er nye opplysninger om innvandrernes utdanningsnivå inkludert i statistikken. Disse har tidligere vært inkludert under «uoppgitt utdanning». Dette har påvirket lønnsnivået bl.a. i industrien og bidratt til en negativ lønnsutvikling fra 2011 til 2012 for ansatte med universitet og høyskoleutdanning utover 4 år.

² Deflatert med konsumprisindeksen.

³ Personer med fagutdanning er inkludert i gruppen videregående skole.

Kilder: Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk og Beregningsutvalget.

Som vist i tabell 1.18 er det store forskjeller på hvor mange ansatte som har henholdsvis lengre/kortere utdanning i de forskjellige næringene. For eksempel i industrien er det 8 prosent av de ansatte som har universitet eller høyskoleutdanning utover 4 år, mens det i staten er 34 prosent.

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Tabell 1.19 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekvivalent etter næringshovedområde fra 2013 til 2014. Tabellen viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) per heltidsekvivalent i 3. kvartal 2014 (september/oktober/desember) på kr 418 800, en vekst på 3,3 prosent fra 3. kvartal 2013. Lønnsveksten for deltidsansatte var 0,2 prosentpoeng høyere enn for heltidsansatte. Per 3.

kvartal 2014 hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) på kr 526 600, en vekst på 3,1 prosent fra 3. kvartal 2013.

Der antallet deltidsansatte er lite, blir lønnsnivået for disse lettere påvirket av endringer i selsesetningen, arbeidstid og sesongvariasjoner.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2014 fra om lag 71 prosent for ansatte i finanstjenester til om lag 92 prosent for ansatte i kommuner og fylkeskommuner, med et gjennomsnitt for alle på om lag 80 prosent. Forskjellen i lønn mellom gruppen deltidsansatte og gruppen heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. For eksempel er deltidsansatte i varehandel relativt unge og jobber i lavere stillinger enn heltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder og utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte områder stort sett har høyere turnover enn heltidsansatte.

Tabell 1.19 Månedslønn per heltidsekvivalent¹ omregnet til årslønn² for deltidsansatte etter næring³. Vekst i prosent fra samme måned året før. Deltidsansattes lønn per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn.

	Vekst fra 2013 til 2014	Månedslønn*12 per 3. kvartal 2014	Deltidsansattes lønn reg- net om til heltidsekviva- lenter, som prosentandel av heltidsansattes lønn
Alle næringer	3,3	418 800	79,7
Industri	1,7	422 400	82,8
Varehandel	2,5	343 200	72,8
Samferdsel	3,2	429 600	85,6
Hotell- og restaurantvirksomhet	2,9	295 200	77,4
Informasjon og kommunikasjon	-0,7	507 600	78,2
Finanstjenester	4,5	501 600	70,5
Faglig, teknisk og vitenskapelig tjenesteyting	4,4	510 000	77,8
Forretningsmessig tjenesteyting	3,1	358 800	81,3
Kommuner og fylkeskommuner (inkludert undervisning)	4,5	450 000	91,5
herav undervisning	4,1	454 800	87,5
Helseforetak	4,1	492 000	91,1
Staten	2,0	481 200	89,3

¹ Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedslønnen per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

² Registrert månedslønn i alt per 1/9/2014*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

³ NOS Standard for næringsgruppering (SN07).

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 2005–2014

Tallene som presenteres i dette avsnittet, omfatter en sammenveing av lønnen for alle⁷ lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 1.20 viser fordelingen av samlet lønn for alle ansatte i 2005, 2013 og 2014. Den viser hvor stor del av samlet lønnssum de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2014 mottok de 10 pro-

sentene (desil 1) med lavest lønn 5,4 prosent av samlet lønnssum, mens de 10 prosentene med høyest lønn (desil 10) mottok 19,6 prosent.

Fordelingen av samlet lønnssum blant lønnstakere fra 2005 til 2014 viser en forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden mot høyere andeler av samlet lønn for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. Gini-koeffisienten har økt fra 0,182 til 0,201. Gini-koeffisienten er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar verdier mellom 0 og 1. Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en person mottar all inntekt. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av samlet lønn med 0,7 prosentpoeng til 19,6 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,4 prosentpoeng til 13,1

⁷ I datamaterialet er lønnen til deltidsansatte omregnet til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte.

prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1–4.

Det siste året har andelen lønn som tilfalt lønns-takere i desil 10 falt med 0,1 prosentpoeng. Samtidig falt andelen lønn som tilfalt de laveste desilene også med 0,1 prosentpoeng. Når vi ser på hele gruppen av lønns-takere under ett, var det ingen endring i lønnsforskjellene målt ved Gini-koeffisienten. Siden personer vil kunne bevege seg mellom lønnsgrupper i perioden, kan ikke fordelingen si noe direkte om lønnsutviklingen for den enkelte.

Tabell 1.20 viser også en oppsplitting av desil 10 i persentiler. I perioden 2005 til 2014 økte andelen mottatt lønn for persentilene 91, 93, 98, 99 og 100. For andre persentiler i den øverste desilen var andelen mottatt lønn om lag uendret fra 2005 til 2014. Persentil 100 (prosenten med høyest lønn) mottok 3,2 prosent av samlet lønn i 2005 og 3,4 prosent i 2014. For denne gruppen, som besto av om lag 20 000 lønns-takere i 2014, var gjennomsnittslønnen dette året 1 729 300 kroner.

Siste kolonne i tabellen viser den prosentvise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 2005

til 2014. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt i perioden med 45,1 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. I desil 1 var lønnsveksten 30,5 prosent og i desil 10 50,5 prosent.

Tabell 1.20 viser også fordelingen av lønn blant menn og kvinner. Spredningen i lønn målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner; 0,220 for menn og 0,165 for kvinner i 2014. På den annen side har spredningen, målt som prosentvis økning i Gini-koeffisienten, økt mer blant kvinner enn for menn i perioden 1997 til 2014. I perioden 2005 til 2014 er forskjellen i økningen i lønns-spredningen mindre. Figur 1.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten for kvinner og menn.

Tabell 1.21 viser fordelingen av lønn blant ansatte i privat og i offentlig sektor. I offentlig sektor mottok i 2014 de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn sektor 6,8 prosent av samlet lønns-sum, mens de 10 prosentene med høyest lønn (desil 10) mottok 15,8 prosent. I privat sektor mottok de 10 prosentene med lavest lønn sektor 5,1 prosent av samlet lønns-sum, mens de 10 prosentene med høyest lønn (desil 10) mottok 20,7 prosent.

Tabell 1.20 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/ desember 2005, 2013 og 2014.

	2005		2013	2014		Vekst i årslønn i prosent 2005–2014
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
Alle	349 900	100,0	100,0	507 600	100,0	45,1
Desil 1	210 600	6,0	5,5	274 800	5,4	30,5
Desil 2	249 600	7,1	6,9	345 600	6,8	38,5
Desil 3	269 100	7,7	7,5	380 400	7,5	41,4
Desil 4	288 500	8,3	8,1	412 800	8,1	43,1
Desil 5	306 900	8,8	8,7	444 000	8,7	44,7
Desil 6	328 000	9,4	9,4	476 400	9,4	45,2
Desil 7	353 500	10,1	10,1	514 800	10,1	45,6
Desil 8	386 500	11,1	11,1	567 600	11,2	46,9
Desil 9	445 600	12,7	13,1	664 800	13,1	49,2
Desil 10	660 800	18,9	19,7	994 800	19,6	50,5
Gini-koeffisient		0,182	0,201		0,201	

Tabell 1.20 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/ desember 2005, 2013 og 2014.

	2005		2013	2014		Vekst i årslønn i prosent 2005–2014
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
Desil 10 oppdelt i persentilene:						
Persentil 91	502 800	1,4	1,5	754 600	1,5	50,1
Persentil 92	517 200	1,5	1,5	778 600	1,5	50,5
Persentil 93	536 400	1,5	1,6	805 000	1,6	50,1
Persentil 94	558 000	1,6	1,7	836 500	1,6	49,9
Persentil 95	584 400	1,7	1,7	873 700	1,7	49,5
Persentil 96	615 600	1,8	1,8	919 000	1,8	49,3
Persentil 97	657 600	1,9	1,9	978 000	1,9	48,7
Persentil 98	714 000	2,0	2,1	1 061 000	2,1	48,6
Persentil 99	802 800	2,3	2,4	1 206 400	2,4	50,3
Persentil 100	1 120 800	3,2	3,4	1 729 300	3,4	54,3
Menn	374 400	100	100	538 800	100	43,9
Desil 1	213 900	5,7	5,1	276 000	5,1	29,0
Desil 2	258 100	6,9	6,6	352 800	6,5	36,7
Desil 3	280 500	7,5	7,2	390 000	7,2	39,0
Desil 4	300 700	8,0	7,9	423 600	7,9	40,9
Desil 5	321 800	8,6	8,5	458 400	8,5	42,4
Desil 6	347 100	9,3	9,2	496 800	9,2	43,1
Desil 7	376 700	10,1	10,1	547 200	10,1	45,3
Desil 8	419 600	11,2	11,4	616 800	11,4	47,0
Desil 9	492 300	13,2	13,5	730 800	13,6	48,4
Desil 10	733 400	19,6	20,4	1 096 800	20,4	49,6
Gini-koeffisient		0,198	0,220		0,220	
Kvinner	317 200	100	100,0	465 600	100,0	46,8
Desil 1	207 500	6,5	5,9	274 800	5,9	32,4
Desil 2	242 500	7,7	7,3	338 400	7,3	39,5
Desil 3	258 200	8,1	8,0	370 800	8,0	43,6
Desil 4	274 000	8,6	8,6	399 600	8,6	45,8
Desil 5	291 600	9,2	9,2	429 600	9,2	47,3
Desil 6	308 300	9,7	9,8	456 000	9,8	47,9
Desil 7	328 100	10,3	10,4	486 000	10,4	48,1
Desil 8	353 000	11,1	11,1	522 000	11,2	47,9
Desil 9	387 700	12,2	12,4	579 600	12,4	49,5
Desil 10	520 600	16,4	17,3	806 400	17,3	54,9
Gini-koeffisient		0,145	0,163		0,165	

¹ Gjennomsnittlig årslønn per september/oktober/desember.² Andel av samlet lønssum i prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.21 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte, fordelt etter sektor. Per september/oktober/desember 2008, 2013 og 2014.

	2008		2013		2014		Vekst i årslønn i prosent 2008–2014
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	
Offentlig sektor							
Alle	396 000	100	100	499 200	100		26,1
Desil 1	274 800	6,9	6,9	340 800	6,8		24,0
Desil 2	309 600	7,8	7,8	387 600	7,8		25,2
Desil 3	333 600	8,4	8,4	420 000	8,4		25,9
Desil 4	354 000	8,9	8,9	444 000	8,9		25,4
Desil 5	370 800	9,4	9,3	465 600	9,3		25,6
Desil 6	390 000	9,9	9,8	489 600	9,8		25,5
Desil 7	410 400	10,4	10,3	514 800	10,3		25,4
Desil 8	434 400	11,0	10,9	544 800	10,9		25,4
Desil 9	469 200	11,9	11,9	594 000	11,9		26,6
Desil 10	610 800	15,4	15,8	786 000	15,8		28,7
Privat sektor							
Alle	415 200	100	100	511 200	100		23,1
Desil 1	220 800	5,3	5,1	260 400	5,1		17,9
Desil 2	276 000	6,6	6,5	331 200	6,5		20,0
Desil 3	302 400	7,3	7,2	364 800	7,2		20,6
Desil 4	327 600	7,9	7,8	396 000	7,8		20,9
Desil 5	352 800	8,5	8,4	429 600	8,4		21,8
Desil 6	380 400	9,2	9,1	466 800	9,1		22,7
Desil 7	415 200	10,0	10,1	514 800	10,1		24,0
Desil 8	466 800	11,3	11,4	585 600	11,5		25,4
Desil 9	555 600	13,4	13,7	702 000	13,7		26,3
Desil 10	849 600	20,5	20,8	1 057 200	20,7		24,4

¹ Gjennomsnittlig årslønn per september/oktober/desember.

² Andel av samlet lønnssum i prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

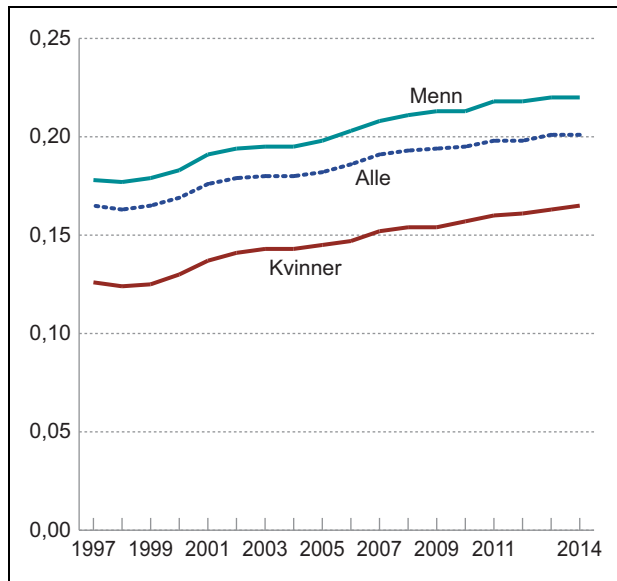
Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2014 var 11 prosent av kvinnene og 9 prosent av mennene i desil 1. Desil 10 omfattet 14 prosent av mennene og 5 prosent av kvinnene. I desilene 1–5 var 56 prosent av kvinnene og 45 prosent av mennene, se tabell 1.22. Fra 2005 til 2014 har andelen av kvinnene i de tre laveste desilene gått ned.

Lavlønn

I forbindelse med tariffoppgjørene har det vært benyttet ulike grenser for utmåling av lavlønnsstil-

legg. Det har også vært brukt ulike prinsipper for omfanget av de lavlønnsstillegg som er gitt. Ofte har avtaleområdet gjennomsnitt vært avgjørende, ved andre anledninger bedriftens eller den enkeltes lønnsnivå.

En grense som også ble benyttet for den såkalte lavtlønnsgarantiordningen for LO-NAF-området (nå LO-NHO-området), var 85 prosent av industriarbeiders gjennomsnitt i dette tariffområdet. En slik definisjon av lavlønnsgrensen ville tilsvare kr 366 400 for et fullt årsverk uten overtid i 2014.

Figur 1.3 Utviklingen i Gini-koeffisienten for lønnstakere. 1997–2014.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Med denne grensen for lavlønn var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavlønte i 2014, uendret fra 2013, jf. tabell 1.23. For kvinner er andelen 20 prosent og for menn 16 prosent. Lavlønnssandelen har holdt seg om lag uendret fra 2013 til 2014 for begge kjønn. Målt fra 2005 til 2014 har andelen lavlønte kvinner sunket, mens andelen lavlønte menn har økt.

Tabell 1.22 Andelen av kvinner og menn i de ulike desilene. Lønnstakere. 2005 og 2014. Prosent

Desil	Menn		Kvinner	
	2005	2014	2005	2014
1	8	9	12	11
2	7	9	14	11
3	9	9	12	11
4	9	10	11	11
5	9	9	11	12
6	9	9	11	11
7	10	9	10	11
8	11	10	9	9
9	13	12	7	7
10	14	14	4	5
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lavlønns grensen i 2014 på kr 366 400 tilsvarer om lag 70 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for alle heltidsansatte (på kr 525 200). Dette kan tilskrives flere forhold, blant annet variasjon i antall arbeidstimer for heltidsansatte og at industriarbeidernes lønnsnivå er noe lavere enn gjennomsnittet for alle lønnstakere. Tabell 1.23 er best egnet til å vise utvikling i andel lavlønnede over tid.

Tabell 1.23 Andel lavtlønte¹, beregnet lavlønnsnivå¹, gjennomsnittlig årslønn og median² årslønn for alle. 2005–2014. Prosent og kroner.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
I alt	17	16	17	17	18	17	17	17	17	17
Menn	14	14	15	15	16	15	15	16	16	16
Kvinner	22	21	22	21	21	21	20	19	19	20
Lavlønnsnivå ¹	260 600	270 100	284 600	301 200	312 300	321 800	332 900	345 400	356 800	366 400
Gj. sn. årslønn, alle ³	361 700	378 700	400 600	424 800	439 000	456 800	474 900	491 700	510 200	525 200
Median årslønn, alle	325 000	339 500	360 000	381 500	394 300	410 400	425 000	442 000	457 300	472 200

¹ Definert som lønnsnivå lavere enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området.

² Median årslønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakerne etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Månedslønnen per september/oktober/desember*12.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 2

Konsumprisutviklingen i Norge

- Beregningsutvalget anslår at konsumprisindeksen (KPI) som årsgjennomsnitt vil øke med om lag 2½ prosent i 2015. Store bevegelser i valutakursene i den senere tid innebærer at usikkerheten knyttet til inflasjonen oppfattes som spesielt stor i år. I 2014 var veksten 2,0 prosent.
- De siste fem årene har KPI i gjennomsnitt økt med 1,7 prosent. Prisveksten var lavest i 2012 med 0,8 prosent, og høyest i 2010 med 2,5 prosent. Elektrisitetsprisene har vært den dominerende faktoren bak svingningene.
- KPI justert for avgiftsendringer og energivarer (KPI-JAE) har de siste fem årene i gjennomsnitt økt med 1,5 prosent. Dette målet på underliggende prisvekst var lavest i 2011 med 0,9 prosent og høyest i 2014 med 2,4 prosent.
- Målt uten energivarer og reelle avgiftsendringer økte prisveksten etter leverende sektor i 2014 for alle hovedgrupper utenom husleie. Det var imidlertid særlig utviklingen i prisene på importerte konsumvarer som bidro til oppgangen. En klar svekkelse av krona gjennom andre halvdel av 2013 bidro til dette. Valutakursutviklingen har også bidratt til økt prisvekst for norskproduserte varer og tjenester fordi det brukes mye importert produktinnsats i produksjonen, som også har steget i pris.
- Veksten i KPI-JAE målt fra samme måned året før var svært stabil gjennom 2014. Tolvmånedersveksten var rundt 2,4 prosent mot slutten av 2014, og holdt seg på dette nivået også i januar og februar i 2015.

2.1 Prisutviklingen i senere år

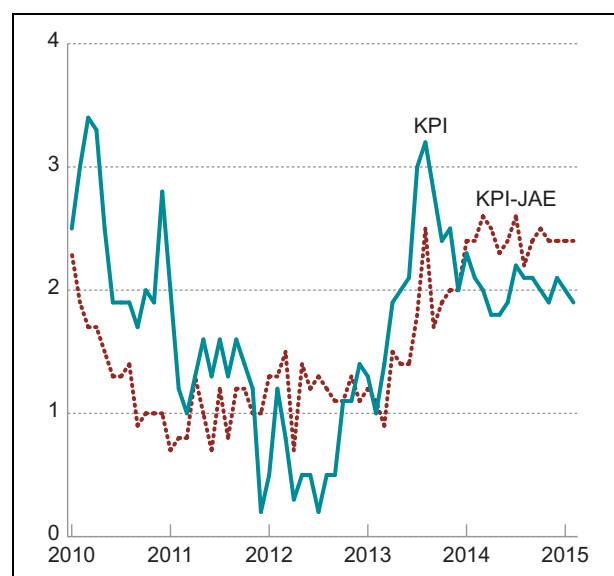
2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Konsumprisindeksen (KPI) økte med 2,0 prosent fra 2013 til 2014 etter en oppgang på 2,1 prosent fra 2012 til 2013. Den lille reduksjonen i prisveksten skyldes i stor grad utviklingen i elektrisitetsprisene. Mens elektrisitetsprisene steg med 16,1 prosent i 2013, falt de med 6,9 prosent i 2014. Også reelle avgiftsendringer trakk den samlede

prisveksten litt ned (målt som forskjellen mellom KPI og KPI-JA som angir konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer). Den underliggende prisveksten, målt ved konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), steg derimot med 2,4 prosent i 2014 mot 1,6 prosent året før. Oppgangen i den underliggende prisveksten kan i stor grad føres tilbake til svekkelsen av norske kroner.

I de siste fem årene har KPI i gjennomsnitt steget med 1,7 prosent årlig mot 2,1 prosent årlig i den foregående femårsperioden. Den laveste veksten i KPI de siste fem årene var i 2012 med en vekst på bare 0,8 prosent, mens den høyeste var i 2010 med en vekst på 2,5 prosent.

Tolvmånedersveksten i KPI-JAE var svært stabil gjennom 2014. Prisveksten økte for alle hovedgrupper utenom husleie, men det var særlig utviklingen i prisene på importerte konsumvarer som bidro til oppgangen. En klar svekkelse av krona gjennom andre halvdel av 2013 bidro til dette. Valutakursutviklingen har også bidratt til økt pris-

Figur 2.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

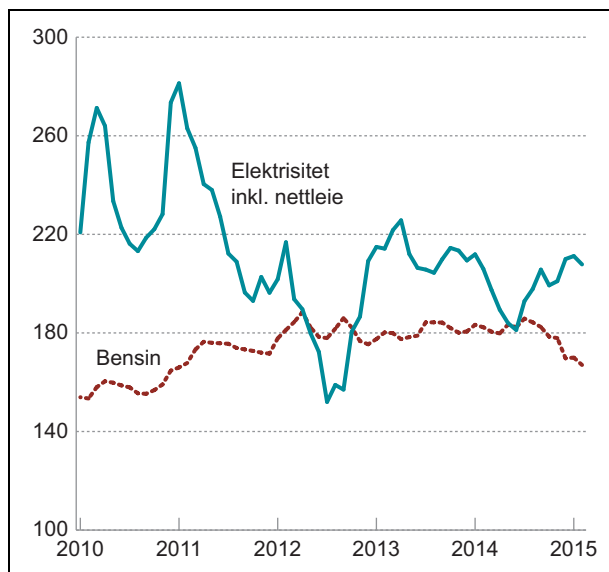
vekst for norskproduserte varer og tjenester fordi det brukes mye importert produktinnsats i produksjonen, som også har steget i pris.

KPI-JAE har i gjennomsnitt økt med 1,5 prosent de siste fem årene. Dette er lavere enn den gjennomsnittlige veksten i KPI, noe som i hovedsak skyldes at prisene på drivstoff og smøremidler i gjennomsnitt har steget mer enn prisene på andre varer i denne perioden.

Oljeprisen falt markert gjennom siste halvdel av 2014 og målt i kroner var prisen ved utgangen av året om lag 38 prosent lavere enn ved siste pristopp i juli. Som årsgjennomsnitt var oljeprisen i 2014 likevel bare 3 prosent lavere enn i 2013. Råoljeprisen er en viktig produksjonsfaktor for drivstoff, men utviklingen i prisene på bensin og diesel til husholdningene påvirkes i stor grad også av utviklingen av marginene i raffinering næringsen, av avgiftene og av avansen til bensinstasjonene. Målt fra samme måned året før, avtok veksten i prisene på drivstoff og smøremidler fra 1,9 prosent i juni 2014 til -6 prosent i desember 2014. Til tross for lavere råoljepris var prisene på drivstoff og smøremidler som årsgjennomsnitt likevel 0,1 prosent høyere enn i 2013.

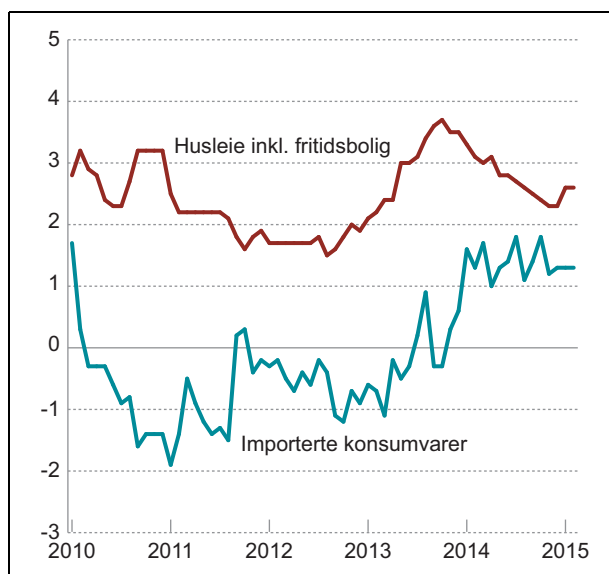
Svingninger i elektrisitetsprisene er en viktig kilde til svingningene i den samlede prisstigningen. I de fem siste årene er forskjellen fra høyeste (januar 2011) til laveste pris (juli 2012) hele 85 prosent. Målt fra samme måned året før har prisveksten på elektrisitet beveget seg i området fra -16,1 til +0,3 prosent i 2014. Med en vekt på 3,6 prosent innebærer det en forskjell i vekstbidrag til KPI på 0,5 prosentpoeng. Årsgjennomsnittet av elektrisitetsprisene i 2014 var 6,9 prosent lavere enn i 2013.

Tabell 2.1 viser utviklingen i veksten i KPI-JAE etter leveringssektor. Moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret mot økt import fra lavkostland, har i mange år bidratt til en svak prisutvikling og stort sett prisnedgang på importerte konsumvarer, jf. figur 2.3. Prisene på disse varene påvirkes også av kronkursen og avansen hos detaljister og grossister i Norge. I 2014 steg prisene på importerte konsumvarer med 1,4 prosent etter et fall på 0,2 prosent året før. Tolvmånedersveksten var på det laveste i april med 1,0 prosent og det høyeste i oktober med 1,8 prosent. Endringer i kronkursen slår normalt ut i konsumprisene etter noe tid og økningen i prisstigningen for denne kategorien varer kan nok derfor i stor grad tilbakeføres til kronesvekkelsen gjennom 2013. Kronens verdi, målt ved den importveide valutakursen, falt betydelig gjennom siste halvdel av fjoråret etter fall også gjennom

Figur 2.2 Energivarer i KPI. Indeks 1998=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.3 KPI-JAE etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

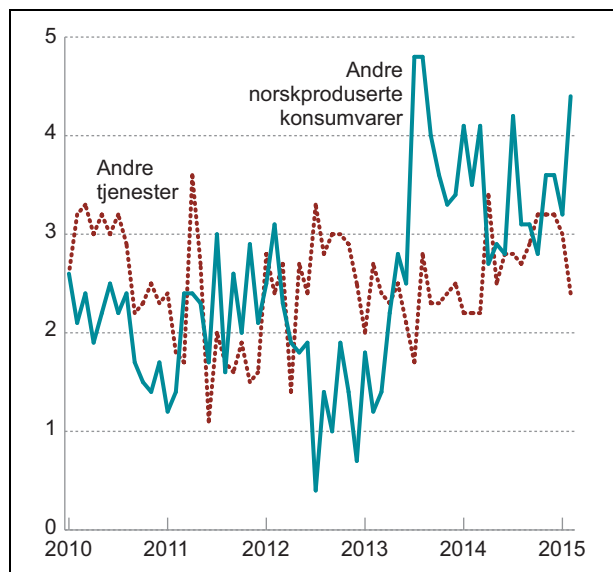
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2013. Som årsgjennomsnitt var den importveide verdien av kroner 5,3 prosent lavere i 2014 enn i 2013, mens den i 2013 var 2,2 prosent lavere enn året før.

Husleieindeksen i KPI består av betalt husleie og beregnet husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien av tjenesten selveiere og andelseiere får av boligen sin. Prisen på denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boli-

ger i leiemarkedet. Figur 2.3 viser utviklingen i husleiene inkludert fritidsbolig justert for avgifts- endringer. Fra 2013 til 2014 steg husleiene med 2,8 prosent, ned fra 3,0 prosent året før. En omleg- ging av Statistisk sentralbyrås metode for datainn- samling og beregning kan ha trukket veksten i prisindeksen noe opp. Tolvmånedersveksten i husleiene avtok jevnt gjennom året fra 3,3 prosent i januar til 2,3 prosent i desember 2014. Prisene på andre tjenester steg med 2,8 prosent i 2014 etter en oppgang på 2,3 prosent året før. Tolvmåneders- veksten tok seg opp gjennom året fra et gjennomsnitt på 2,2 prosent i 1. kvartal til 3,2 prosent i 4. kvartal.

Figur 2.4 viser prisutviklingen eksklusive avgifts- endringer og utenom energivarer for to store leveringssektorer: Andre norskproduserte konsumvarer og Andre tjenester. Figuren viser at prisstigningen på norskproduserte konsumvarer tok seg klart opp i 2013 og ytterligere opp i 2014. Det er norskproduserte konsumvarer som påvirkes av verdensmarkedet, som bl.a. består av alkoholfrie drikkevarer, godteri, vaskemidler, byggevarer og tidsskrifter, som har steget i pris. Som årsgjennomsnitt økte prisene på norskproduserte konsumvarer med 3,3 prosent i 2014 etter en vekst på 3,1 prosent i 2013 og 1,6 prosent i 2012, jf. tabell 2.1. Tolvmånedersveksten fluktuerte betydelig gjennom 2014 og var høyest i juli på 4,2 prosent og lavest i april på 2,7 prosent.

Figur 2.4 KPI-JAE etter leveringssektor: Andre tjenester og Andre norskproduserte konsumvarer. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsum- grupper

I tabell 2.2 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Prisene på hovedgruppen klær og skotøy, som er typiske importvarer, falt i 2014 i lik- het med de foregående 18 årene. På årsbasis var

Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgifts- endringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leve- ringssektor.

	Vekt ¹	Endring i prosent fra året før					
		2010	2011	2012	2013	2014	feb. 2015
Totalt	1000	1,4	0,9	1,2	1,6	2,4	2,4
Jordbruksvarer	59,9	-0,3	-2,3	0,0	0,6	2,7	2,2
Fiskevarer	6,9	0,0	3,7	0,9	0,5	5,2	4,4
Andre norskproduserte konsumvarer	104,8	2,1	2,1	1,6	3,1	3,3	4,4
Importerte konsumvarer	318,1	-0,7	-0,8	-0,7	-0,2	1,4	1,3
Husleie inkl. fritidsbolig	206,5	2,8	2,1	1,8	3,0	2,8	2,6
Andre tjenester	303,7	2,8	2,0	2,7	2,3	2,8	2,4
– med arbeidslønn som dominerende prisleveringsfaktor	69,5	4,1	3,8	3,1	3,4	3,6	3,3
– også med andre viktige prisleveringskomponenter	234,2	2,3	1,4	2,5	2,0	2,6	2,3

¹ Vektene gjelder fra januar 2015 til desember 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe.

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før					
		2010	2011	2012	2013	2014	feb. 2015
Totalt	1000	2,5	1,2	0,8	2,1	2,0	1,9
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	127,9	0,2	-0,1	1,2	1,1	3,0	3,1
02 Alkoholdrikker og tobakk	40,3	3,5	6,4	3,2	4,3	3,4	3,3
03 Klær og skotøy	50,8	-4,0	-3,0	-1,3	-2	-0,6	-2,9
04 Bolig, lys og brensel	230,4	5,3	0,9	-1,8	5,3	1,3	2,1
<i>Herav: Betalt husleie</i>	43,6	2,8	2,3	1,9	3,1	2,7	3,0
<i>Beregnet husleie</i>	128,9	2,8	2,0	1,7	2,9	2,7	2,4
<i>Elektrisitet, fyringsoljer oa. brens.</i>	42,4	18,8	-4,0	-17,5	14,7	-5,7	0,3
05 Møbler og husholdningsart.	65,6	-0,4	-0,6	0,1	0,4	3,2	2,5
06 Helsepleie	30,2	2,6	2,3	3	2,6	2,5	2,4
07 Transport	162,8	2,1	2,4	2,5	1,4	2,3	0,7
<i>Herav: Kjøp av egne transportmidler</i>	64,3	0,6	0,7	-0,4	-0,3	1,4	1,1
<i>Drift og vedlikehold av tr.midler</i>	67,3	5,5	6,3	3,8	2,2	2,4	-1,9
<i>Transporttjenester</i>	31,2	-0,9	-0,8	5,3	2,7	3,2	5,2
08 Post- og teletjenester	26,0	-2,2	-1,8	-5,9	-2,1	-0,8	-0,9
09 Kultur og fritid	113,1	2,2	-0,1	0,3	0,9	2,1	3,0
10 Utdanning	5,6	2,9	2,9	5,4	7,5	3,3	1,9
11 Hotell- og restauranttjenester	54,4	3	2,9	3,2	2,9	2,5	2,3
12 Andre varer og tjenester	93,0	3,2	2,8	3,3	1,9	2,5	2,3

¹ Vektene gjelder fra januar 2015 til desember 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

nedgangen 0,6 prosent. Også prisene på post- og teletjenester falt i 2014. Prisene på bolig, lys og brensel steg mindre enn gjennomsnittet, mens prisene på øvrige hovedgrupper økte mer enn gjennomsnittet.

Prisene på *matvarer og alkoholfrie drikkevarer* økte i fjor med 3 prosent etter en økning på 1,1 prosent året før. Prisoppgangen var høyere for undergruppen alkoholfrie drikkevarer enn for matvarer. Prisoppgangen var særlig høy for gruppen oljer og fett, frukt og fisk.

Prisene på *alkohol og tobakk* steg med 3,4 prosent fra 2013 til 2014, ned fra en prisvekst på 4,3 prosent året før. Prisoppgangen var klart høyere for tobakk enn for alkohol. Prisveksten for denne varegruppen var klart høyere enn veksten i totalindeksen og bidro dermed til å trekke den samlede prisveksten opp.

I 2014 steg prisene for konsumgruppen bolig, lys og brensel med 1,3 prosent etter en oppgang på 5,3 prosent året før. Prisveksten for denne konsumgruppen ble i fjor særlig trukket ned av fall i elektrisitetsprisene.

Prisene på *møbler og husholdningsartikler* økte med 3,2 prosent i fjor, etter en vekst på 0,4 prosent året før. Det var imidlertid stor variasjon i utviklingen for undergruppene. Prisene på møbler og annen innredning økte med 8,2 prosent i 2014 og bidro til å trekke den samlede prisveksten opp. Dette er den høyeste prisveksten for konsumgruppen siden 1987. Møbler er i stor grad importert og en svakere krone kan ha bidratt til den høye prisveksten. I motsatt retning trakk fall i prisene på varer og tjenester for rengjøring og etter-syn i bolig.

For konsumgruppen *transport*, økte prisene med 2,3 prosent i 2014 etter en vekst på 1,4 prosent året før. Det var også her stor variasjon i utviklingen for undergruppene. Mens prisene på passasjertransport med fly falt med 0,6 prosent i fjor, steg prisene på passasjertransport med båt og på vei med hhv. 5,6 og 4,5 prosent.

Prisene på *post og teletjenester* falt med 0,8 prosent i fjor, etter et fall på 2,1 prosent året før. Med unntak av oppgang i 2002 og 2006 har prisene på denne gruppen falt siden 1990. Prisene på teletjenester, som utgjør 85 prosent av konsumgruppen, falt med 0,7 prosent i fjor og bidro med det til å trekke den samlede prisveksten ned. Fall i prisene på teletutstyr trakk i samme retning. I motsatt retning trakk utviklingen i prisene på posttjenester med en årsvekst på 3,8 prosent.

Konsumgruppen *kultur og fritid* hadde en prisvekst på 2,1 prosent i 2014 etter en vekst på 0,9 prosent året før. Prisene på bøker steg med 5 prosent i fjor og bidro til å trekke den samlede prisveksten opp. Fall i prisene på audiovisuelt utstyr har de siste årene bidratt til å trekke den samlede prisveksten ned. Det skjedde også i fjor.

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2015

For å anslå prisutviklingen framover har Beregningsutvalget som vanlig gjennomført beregninger med Statistisk sentralbyrås makroøkonomiske modell Kvarts. Resultatene er vist i tabell 2.4.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen og som anslaget for KPI bygger på, er summert opp i tabell 2.3. Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer rundt 30 prosent av produktene som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder imidlertid også betydelige hjemmekostnadselementer i form av varehandelsavanser og avgifter. Samtidig er det direkte og indirekte import knyttet til produktinnsatsen i produksjonen av varer og tjenester som leveres fra norske næringer, slik at priser på importert produktinnsats også har betydning for norske konsumpriser.

Importprisforløpet påvirkes blant annet av utviklingen i kronekursen, verdensmarkedspri-sene på råvarer, prisstigningen hos handelspart-

ner, vridninger i importen i retning lavkostland og trendmessig nedgang i prisene på enkelte varegrupper (f.eks. audiovisuelt utstyr).

Det har i den senere tid vært svært store bevegelser i kronekursen. Målt ved den importveide kursindeksen svekket kronen seg betydelig gjennom andre halvdel av 2014. Fra midt i desember 2014 og litt inn i 2015 styrket krona seg, men svekket seg fra midten av februar og fram til 18. mars, da krona var nær 12 prosent svakere enn gjennomsnittet for 2014. Etter rentemøtet 19. mars, hvor Norges Bank overrasket markedet ved ikke å sette ned styringsrenta, styrket krona seg og var 24. mars 7,3 prosent svakere enn gjennomsnittet for 2014. Det legges teknisk til grunn for modellberegningene at kronen, målt ved den importveide kronekursen, på årsbasis vil svekke seg med 5 prosent fra 2014 til 2015. Modellberegningene tilsier en gjennomsnittlig oppgang i importprisene på konsumrelaterede varer (regnet i norske kroner) på 5,9 prosent fra 2014 til 2015. Dersom krona blir 4 prosent sterkere eller svakere enn det som er lagt til grunn, vil det bidra til å endre samlet prisvekst med 0,7 prosentpoeng i 2015, jf. tabell 2.4.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) falt markert gjennom siste halvdel av 2014 og fram til midten av januar 2015. Målt i kroner per fat var prisen ved utgangen av året om lag 38 prosent lavere enn ved siste pristopp i juni. Som årsgjennomsnitt endte oljeprisen på 619 kroner per fat i 2014. Markedet for fremtidspriser indikerer at oljeprisen skal ta seg noe opp igjen framover. Utvalget har i modellberegningene lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris i 2015 på 450 kroner pr. fat, noe som innebærer en nedgang på vel 27 prosent fra 2014. Oljeprisforutsetningen er forenelig med en oljepris på 55 USD pr. fat og en dollarkurs på 8 kroner som gjennomsnitt for 2015. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisene på fyringsolje. Reduserte bensinpriser reduserer også produksjonskostnadene i annen norsk vare- og tjenesteproduksjon, noe som bidrar til lavere priser generelt. Dersom oljeprisen pr. fat blir 100 kroner høyere eller lavere enn lagt til grunn viser beregninger at det vil endre den samlede prisstigningen med 0,2 prosentpoeng, jf. tabell. 2.4.

Som årsgjennomsnitt falt *elektrisitetsprisene* med 6,9 prosent fra 2013 til 2014. Den daglige systemprisen på Nord Pool (spot) falt fra et gjennomsnitt på 30 øre pr. kWh i 4. kvartal 2013 til 25 øre pr. kWh i 1. kvartal 2014 og videre ned til 21 øre pr. kWh i 2. kvartal. Deretter tok prisene seg noe opp og var ved utgangen av 2014 på 26 øre pr.

Tabell 2.3 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2014 til 2015. Prosentvis vekst fra året før.

	2014	2015
Importveid valutakurs ¹	5,3	5,0
Importpriser, tradisjonelle varer	5,4	4,7
Konsumrelaterede varer ²	5,9	5,9
Øvrige varer	3,5	-0,2
Råolje i NOK	-3,0	-27,4
Priser på jordbruksvarer ³	0,9	1,0
Elektrisitetspris ⁴	-6,9	0,0

¹ Negativ endring betyr appresiering av norske kroner.

² Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, verkstedprodukter, biler mv. og matvarer og råvarer.

³ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

⁴ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler ifølge KPI.

Kilde: Beregningsutvalget.

KWh. Fra årsskiftet og fram til 16. mars har prisene variert mellom 18 og 37 øre pr. KWh. Systemprisene hittil i år sammen med terminprisene for elektrisitet i 2015 pr. 16. mars gir en gjennomsnittlig systempris på rundt 23 øre pr. KWh i år, mot en gjennomsnittlig systempris på rundt 24,8 øre pr. KWh i fjor. Gjennomsnittlig nettleie inkludert avgifter økte med 4,1 prosent ved inngangen av 2015. Det legges til grunn at nettleien som vanlig ikke endres gjennom året. På denne bakgrunn legger utvalget til grunn at elektrisitetsprisene inkludert nettleie vil holde seg på samme nivå i 2015 som i 2014. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid betydelig. I tabell 2.4 er det gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene, vil endre prisveksten med 0,5 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil blant annet avhenge av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut gjennom prisendringer. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Som en beregningsteknisk forutsetning, er det lagt til grunn at produsentprisene på norskproduserte jordbruksvarer øker med 1 prosent fra 2014 til 2015.

Prisene på varer til konsum påvirkes av det *avgiftsopplegget* som Stortinget vedtar. Avgiftsopplegget for 2015 innebærer bare mindre endringer i forhold til referansesystemet og er ikke ventet å påvirke prisveksten i 2015.

2.2.2 Modellresultater

Beregningene som er blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i KPI på 2,3 prosent fra 2014 til 2015. Dette innebærer en økning i prisstigningen på 0,3 prosentpoeng fra i fjor. Den underliggende prisveksten, målt ved KPI-JAE, øker i modellberegningen med 2,8 prosent, mot en vekst på 2,4 prosent i fjor.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at den underliggende prisveksten, målt ved KPI-JAE, vil stige gjennom året, fra 2,5 prosent i 1. kvartal til 2,9 prosent i 4. kvartal. Også prisveksten målt ved KPI stiger i beregningene gjennom året, fra 1,9 prosent i 1. kvartal til 2,7 prosent i 4. kvartal.

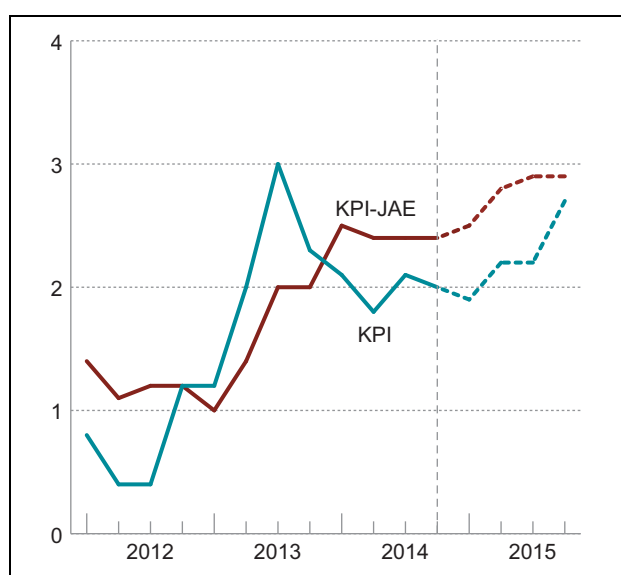
Et anslag på KPI-veksten på 2,3 prosent er likt med de siste anslagene til Norges Bank og Statistisk sentralbyrå, men litt høyere enn Finansdepartementets anslag fra oktober i fjor på 2,1 prosent, jf. tabell 3.6 i kapittel 3.

2.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2015

I den foreløpige rapporten publisert 16. februar, anslo Beregningsutvalget en vekst i KPI på om lag 2¼ prosent fra 2014 til 2015. Anslaget var basert på modellberegningen referert til ovenfor hvor det ble forutsatt at krona, målt ved den importveide kronekursen, som årsgjennomsnitt ville svekke seg med 5 prosent fra 2014 til 2015.

Tabell 2.4 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE i 2015 og virkninger av enkelte endringer i noen sentrale forutsetninger. Vekst i prosent fra samme periode året før og virkninger i prosent av prognosebanen.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	1,9	2,2	2,2	2,7	2,3
KPI-JAE	2,5	2,8	2,9	2,9	2,8
<i>Virkninger på KPI av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetsprisvekst	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,5
4 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,4	+/-0,6	+/-0,8	+/-0,9	+/-0,7
100 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,3	+/-0,3	+/-0,2

Figur 2.5 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹.

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplede linje er resultatet av modellberegningen.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

En slik svekkelse forutsetter at krona raskt må styrke seg i tiden framover med om lag 3 prosent i forhold til nivået 25. mars. Hvis kronkursen derimot holder seg på dette nivået, vil kronesvekkelsen fra 2014 til 2015 bli vel 7 prosent. Beregninger på KVARTS viser at KPI-veksten i så fall ville bli 2,6 prosent.

Beregningsutvalget anslår den gjennomsnittlige veksten i KPI fra 2014 til 2015 til om lag 2½ prosent.

Kapittel 3

Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- Veksten i verdensøkonomien var den samme i 2014 som året før. Det er store forskjeller mellom land og regioner. I USA fortsetter oppgangen, mens euroområdet sliter. I framvoksende økonomier er veksten avtagende, men fortsatt langt høyere enn i industrilandene. For Norges handelspartnere samlet gikk veksten opp fra 1,3 prosent i 2013 til 2,1 prosent i fjor.
- IMF anslår at veksten i verdensøkonomien vil bli 3,5 prosent i 2015, litt høyere enn i 2014. Det er industrilandene som vil stå for økningen i veksten, der BNP anslås å øke fra 1,8 til 2,4 prosent. Veksten i framvoksende økonomier ventes å avta litt, fra 4,6 til 4,3 prosent. Anslaget for 2015 er noe nedjustert siden IMF's anslag i oktober 2014, til tross for at oljeprisen har falt markert siden i fjor sommer.
- Arbeidsledigheten er fortsatt høy internasjonalt. Etter å ha nådd en topp i 2013 på 12 prosent, falt arbeidsledigheten i euroområdet til 11,6 prosent i 2014. Utviklingen har vært mer positiv i USA og Tyskland, der arbeidsledigheten har falt til henholdsvis 6,2 og 5 prosent.
- Det kraftige fallet i oljeprisen i 2014 skyldes dels at veksten i etterspørselen har vært lavere enn forventet, særlig i framvoksende økonomier, men i større grad at tilbudet av olje har økt, bl.a. fra USA. Lavere oljepris øker kjøpekraften i oljeimporterende land og kan støtte opp under veksten i verdensøkonomien.
- Usikkerheten til utviklingen framover er betydelig. Finansmarkedene har vist seg skjøre de senere årene, og uventede hendelser fører raskt til store svingninger. Den geopolitiske situasjonen i Russland og Ukraina er fortsatt spent. Nyvalget i Hellas i januar har medført ny usikkerhet om gresk økonomisk politikk, men faren for at en eventuell gresk krise skal spre

seg til andre deler av euroområdet omtales av IMF som mindre enn tidligere. Inflasjonen i euroområdet er nå negativ, og faren for deflasjon eller uønsket lav inflasjon er den siste tiden trukket fram som et risikomoment.

Norsk økonomi

- Lav vekst hos Norges viktigste handelspartnere har lenge dempet eksportutviklingen, men veksten tok seg litt opp i 2014. Høy vekst i etterspørselen fra offentlig forvaltning og moderat vekst i husholdningens konsum og tradisjonell eksport bidro til at BNP Fastlands-Norge økte med 2,3 prosent i 2014. Aktivitetsveksten falt fra første til andre halvår.
- Sysselsetningsveksten var i 2014 1,1 prosent. For første gang på lang tid økte ikke sysselsettingen i verfts- og transportmiddelindustri eller i reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr som er industrinæring med store leveranser til oljevirkomheten. Sysselsettingsraten viste en fortsatt nedgang i 2014 og nivået er betydelig lavere enn før finanskrisen.
- Arbeidsledigheten i Norge økte gjennom andre halvår av 2014 og inn i 2015 og ledighetsraten (AKU) var i perioden desember 2014 til februar 2015 3,9 prosent. Gjennomsnittlig arbeidsledighet for 2014 var 3,5 prosent.
- Kraftig fall i oljeprisen gjennom høsten 2014 og i starten av 2015 svekker utsiktene for oljenæringen. Markert fall i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten og relativ svak utvikling i fastlandsnæringenes investeringer ventes å bidra til lav aktivitetsvekst i 2015. Ekspansiv finanspolitikk, lavere rente og en svak krone vil imidlertid dempe konjunkturedgangen i 2015. Anslagene for veksten i BNP Fastlands-Norge for 2015 er gjennomgående klart lavere enn trendvekst.

3.1 Internasjonal økonomi

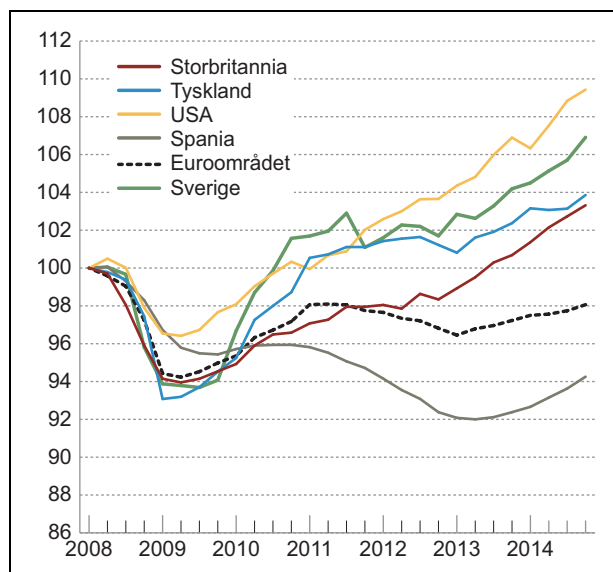
Veksten i verdensøkonomien holdt seg på samme nivå i 2014 som året før

Den økonomiske utviklingen ble ikke like fremgangsrisk internasjonalt i 2014 som man håpet på for ett år siden. Verdensøkonomien vokste med 3,4 prosent, det samme som året før. Blant de tradisjonelle industrilandene bidro USA og Storbritannia til å trekke veksten opp fra 2013 til 2014. Veksten i Japan falt markert fra året før, mens euroområdet fortsatt sliter med lav økonomisk vekst og høy arbeidsledighet. Etter fall i aktivitetsnivået i både 2012 og 2013, økte imidlertid BNP i euroområdet i 2014, men nivået er fremdeles lavere enn før finanskrisen. Også blant framvoksende økonomier er det store forskjeller. Samlet vokser denne gruppen land fremdeles langt raskere enn industrilandene, selv om farten avtok noe i 2014 fra årene før. Mens veksten avtar gradvis i Kina, har den stoppet opp i Brasil. I Russland bidrar lave oljepriser til et dypt økonomisk tilbakeslag. I India økte veksten i verdiskapingen fra 2013 til 2014. For Norges handelspartnere samlet var veksten i BNP om lag 2 prosent i 2014, opp fra rundt 1¼ prosent i 2013.

Verden var preget av krig og konflikter også i 2014. Den væpnede konflikten i Ukraina og Russlands annektering av Krim førte til økt spenning og gjensidige økonomiske sanksjoner mellom Russland og vestlige land. Konflikten i Syria og i andre deler av Midt-Østen og Afrika har vedvart og til dels tiltatt. Dette er menneskelig tragisk og økonomisk ødeleggende for de berørte landene. Konfliktene fører til økt usikkerhet og påvirker den økonomiske aktiviteten negativt også i andre deler av verden.

Det kraftige fallet i oljeprisen gjennom andre halvår av 2014 er likevel av større betydning for verdensøkonomien. Fra i fjor sommer falt prisen på olje fra en topp på nær 115 dollar per fat til ned mot 45 dollar per fat i januar i år. De fleste industriland er netto oljeimportører, og lavere oljepris vil bidra til økt økonomisk vekst globalt. Den største effekten vil trolig ligge framfor oss, men lavere oljepris har gjennomgående stimulert veksten hos våre viktigste handelspartnere i siste halvdel av fjoråret.

Etter to år med nedgang steg BNP i euroområdet i fjor. Privat konsum var den viktigste drivkraften, mens utviklingen i investeringene fortsatt var svak. Tilgjengelig korttidsstatistikk tyder på at veksten kan ha tatt seg ytterligere noe opp så langt i år. Det er store forskjeller mellom landene.

Figur 3.1 BNP, sesongjusterte volumindekser, 1. kvartal 2008 = 100.

Kilde: Macrobond.

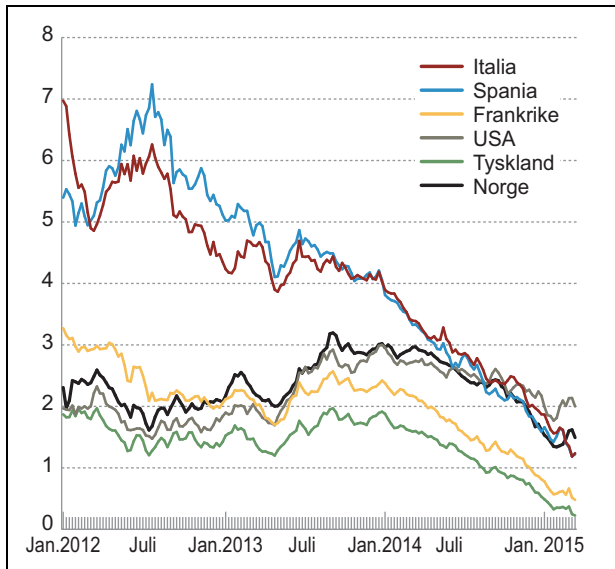
Mange steder dempes oppgangen av høy privat og offentlig gjeld samtidig som tilgangen på kreditt for bedrifter og husholdninger fortsatt er svak.

I Japan bidro innføringen av forbruksskatt i april i fjor til å dempe privat etterspørsel betydelig. Pengepolitikken har på den annen side vært svært ekspansiv og bidratt til å stimulere den økonomiske aktiviteten i stort sett alle land. Signalrentene er satt til null i de store OECD-landene, og mens sentralbanken i USA har avsluttet sitt program for kjøp av obligasjoner (kvantitative lettelser), har sentralbankene i Japan, euroområdet og Sverige trappet opp slike kjøp.

Mens aktivitetsnivået i euroområdet fortsatt er lavere enn det var før den internasjonale finanskrisen ble utløst, er verdiskapingen i USA, Tyskland, Storbritannia og Sverige godt over nivået i 2008/2009.

Den ekspansive pengepolitikken har bidratt til at langsiktige renter falt til svært lave nivåer i de store landene gjennom fjoråret. Lave langsiktige renter avspeiler imidlertid også lav og fallende inflasjon, og forventninger om at den økonomiske veksten og inflasjonen vil holde seg lav i årene framover.

Sterkere økonomisk vekst i USA enn i andre industriland har bidratt til at verdien av amerikanske dollar har økt relativt til andre valutaer. Denne utviklingen er blitt forsterket av at innrettingen av pengepolitikken nå synes å skille lag, der Federal Reserve tar de første skrittene mot en normalisering av pengepolitikken samtidig som bl.a. Den

Figur 3.2 Renter på 10-års statsobligasjoner i utvalgte land.

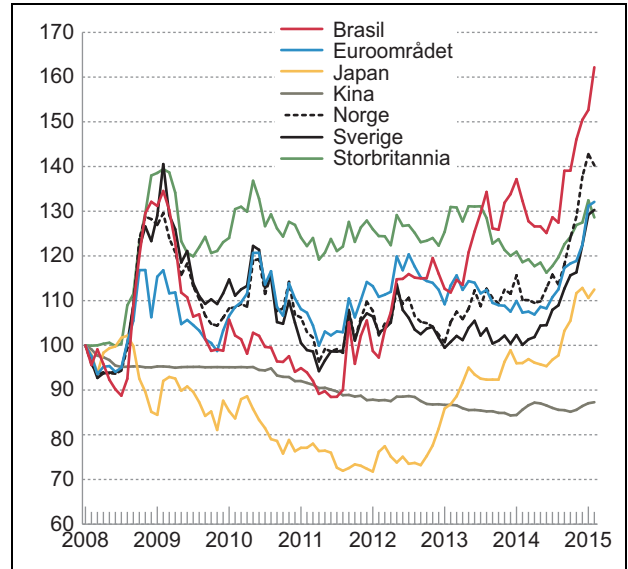
Kilde: Macrobond.

europeske sentralbanken, Bank of Japan og Riksbanken i Sverige fører en enda mer ekspansiv pengepolitikk. Siden inngangen til 2014 har verdien av dollar styrket seg med rundt 25 prosent mot euro og knapt 15 prosent mot yen. Videre har valutaene i flere råvareeksporterende, framvoksende økonomier svekket seg kraftig mot dollar den siste tiden. Dette har bidratt til å bedre den kostnadmessige konkurranseevnen i euroområdet, Japan og flere framvoksende økonomier, mens eksportrettet næringsliv i USA får det tøffere.

Det er også store forskjeller i utviklingen i arbeidsmarkedene. I USA øker sysselsettingen og arbeidsledigheten går ned. Samtidig er antall langtidsledige og undersysselsatte høyere enn før finanskrisen, og sysselsettingsraten er redusert. I euroområdet holder arbeidsledigheten seg høy i de fleste landene. Arbeidsledigheten i euroområdet er 11,6 prosent, mens den i USA og Tyskland har falt til hhv. 6,2 og 5 prosent. Lav lønnsvekst både i USA og Europa bidrar isolert sett til å bedre konkurranseevnen, men legger samtidig en demper på den private etterspørselen.

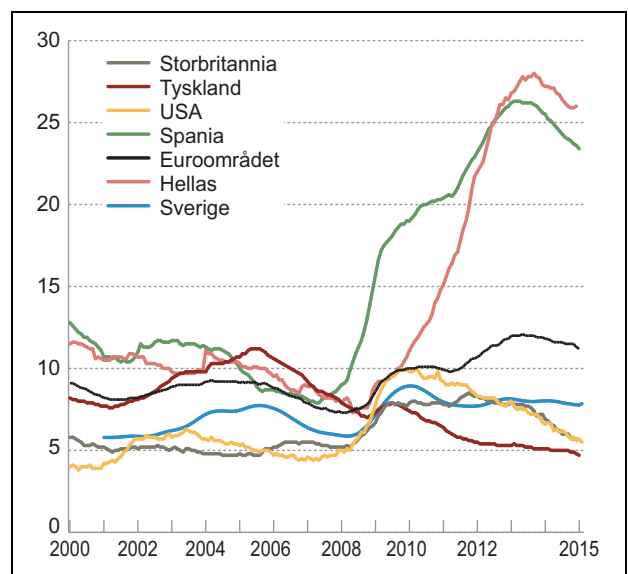
Store forskjeller mellom ulike lands utvikling også framover

IMF anslår i sin World Economic Outlook Update fra januar 2015 at veksten i verdensøkonomien vil ta seg opp til 3½ prosent i 2015. For industrilandene anslås veksten å øke fra 1,8 prosent i 2014 til 2,4 prosent i 2015, mens veksttakten i framvok-

Figur 3.3 Nasjonal valuta mot USD i utvalgte land Indeks, januar 2008 = 100. Stigende kurve betyr svekket valuta.

Kilde: Kilde: Macrobond.

Figur 3.4 Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken.

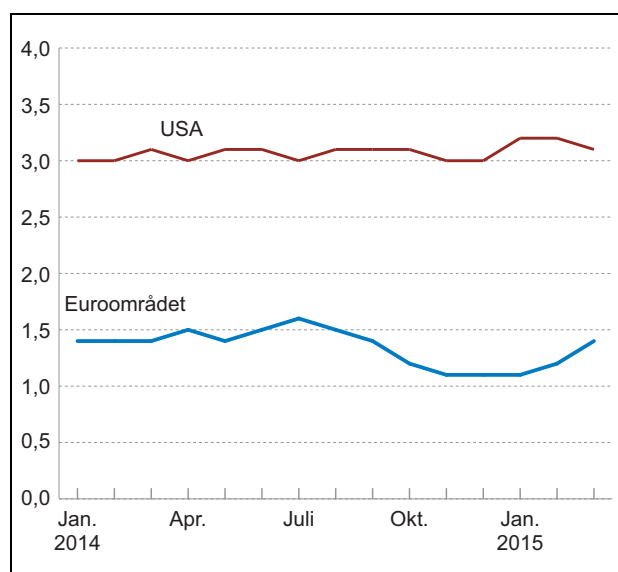
Kilde: Macrobond.

sende økonomier anslås å avta litt, fra 4,4 til 4,3 prosent. Fallet i oljeprisen ventes å støtte opp under veksten framover. I oljeimporterende land gir lavere oljepris økt kjøpekraft og høyere privat etterspørsel. Denne effekten er ifølge IMF sterkest i industrilandene, der gjennomslaget til prisene for sluttbruker vil være sterkest. I framvoksende økonomier og utviklingsland vil gevinsten først og fremst tilfalle det offentlige, for eksempel

i form av lavere subsidier. Råvareeksportører, bl.a. i Sør- og Latin-Amerika og Afrika, vil derimot få en forverring i bytteforholdet og oppleve lavere vekst som følge av prisnedgangen de siste månedene.

Veksten globalt vil videre bli understøttet av en fortsatt ekspansiv pengepolitikk, og både i euroområdet og USA er finanspolitikken ventet å få en mer nøytral innretning enn i de foregående årene. Mens styrkingen av dollar vil dempe eksporten fra USA, vil en svakere euro og yen bidra til økt eksport for europeiske land og Japan. Litt mindre drahjelp fra framvoksende økonomier vil motvirke dette. I Kina bidro lavere vekst i investeringer til å trekke ned veksten i siste halvdel av fjoråret, og IMF venter ytterligere nedgang i år. Lavere vekst i Kina vil virke dempende også for andre land i regionen.

Lav kapasitetsutnyttelse og høy arbeidsledighet har holdt prisveksten i industrilandene lav de siste årene. Fallet i råvarepriser i fjor trakk inflasjonen ytterligere ned. Mens tolv månedersveksten i konsumprisene i OECD-området var 2,0 prosent i juni i fjor, var den kommet ned i 0,5 prosent i januar i år. I Kina falt inflasjonen fra 2,3 prosent i juni til 1,4 prosent i februar. I samme periode falt den fra 7,5 til 5,4 prosent i India. I Russland har derimot svakere valuta ført til sterk oppgang i prisveksten, mens den i Brasil har økt fra 6,5 til 7,7 prosent. IMF anslår 1,0 prosent vekst i konsumprisene i industrilandene i 2015, mot 1,4 prosent i 2014. I framvoksende økonomier anslås inflasjonen å bli 5,7 prosent i 2015, opp fra 5,4 prosent i 2014.

Figur 3.5 Anslag for vekst i BNP i 2015 gitt på ulike tidspunkt.

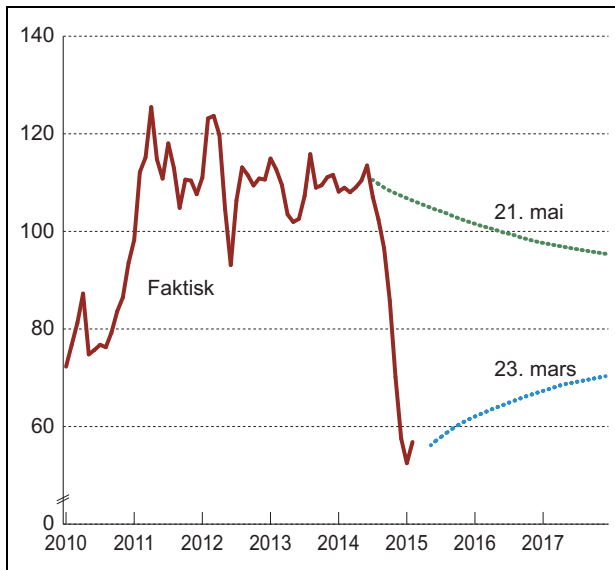
Kilde: Consensus Forecasts.

Oljeprisen hadde ligget rundt 110 dollar per fat som årsgjennomsnitt de tre siste årene før den begynte å falle i fjor sommer. Prisen falt til ned mot 45 dollar i januar i år, det laveste nivået på nær seks år. Bakgrunnen for prisnedgangen er sammensatt. Produksjonen av skiferolje i USA har vokst kraftig, og bidratt til at oljeproduksjonen utenfor OPEC nå er rekordhøy. Høyere produksjon i bl.a. Libya har gitt økt produksjon også innenfor OPEC det siste året. Til tross for prisfallet besluttet OPEC i november å opprettholde produksjonsmålet. Økt tilbud har blitt ledsaget av lavere vekst i etterspørselen enn forventet, og ifølge IEA er veksten i etterspørselen etter olje nå på sitt laveste nivå på fem år. Reduksjonen er særlig kommet fra framvoksende økonomier. IEA skriver i sin Oil Market Report fra januar at tilbudet av olje på kort sikt ikke ventes å bli mye påvirket av prisfallet. Prosjekter som alt er finansiert ventes stort sett å videreføres. IEA anslår en fortsatt vekst i tilbudet av olje fra land utenfor OPEC i 2015, men veksten anslås å bli lavere enn den var i 2014 og lavere enn tidligere anslag. Usikkerheten om utviklingen videre er stor både på tilbuds- og etterspørselssiden.

Studier fra OECD viser at en permanent nedgang i oljeprisen på 20 dollar per fat kan øke den økonomiske veksten i medlemslandene over de to påfølgende årene med opp til 0,4 prosentenheter. Tilsvarende studier fra IMF viser at en nedgang i oljeprisen på 10 prosent kan øke verdiskapingen globalt med 0,2 prosent. Disse beregningene indikerer dermed at fallet i oljeprisen siden i fjor sommer isolert sett kan gi en oppgang i den økonomiske veksten internasjonalt på opp mot én prosentenheter de to neste årene. Slike anslag er beheftet med usikkerhet og er heller ikke etterprøvbare. De fleste analyseinstitusjoner anslår dessuten at oljeprisen vil stige framover. IMF har i sine anslag lagt til grunn at oljeprisen vil øke i takt med terminprisene, og bli om lag 65 dollar per fat i gjennomsnitt i 2016¹.

Internasjonale priser på matvarer falt noe gjennom våren og sommeren 2014. Prisene på meieri-produkter falt mest, både som følge av økt tilbud og lavere etterspørsel fra bl.a. Kina og Russland. Kjøtt var den eneste produktgruppen med prisoppgang i 2014. Prisene på matvarer var ifølge FAOs prisindeks samlet sett i gjennomsnitt 3¼

¹ IMF refererer til et gjennomsnitt av prisen på oljekvalitetene U.K. Brent, Dubai og Western Texas Intermediate. Dette gjennomsnittet er normalt i størrelsesorden 3 dollar lavere enn prisen på Brent blend.

Figur 3.6 Utviklingen i oljepris og terminpriser framover. Brent Blend, USD/fat.

Kilde: Macrobond, ICE og Finansdepartementet.

prosent lavere i 2014 enn året før. Sett over flere år var prisene likevel relativt høye i 2014.

Fortsatt fare for svakere utvikling i verdensøkonomien

Usikkerheten om utviklingen framover er betydelig. Finansmarkedene har vist seg skjøre de senere årene. Om veksten uteblir eller faller, kan det slå ut i økt mistillit og store svingninger i finansmarkedene. Finansiell ustabilitet kan igjen bremse produksjon og sysselsetting. Den geopolitiske situasjonen er spent flere steder og kan gi opphav til økt usikkerhet også andre steder i verden, og til økt volatilitet i finansmarkedene.

Inflasjonen i euroområdet er negativ, noe som bidrar til at gjeldsbyrden blir tyngre å bære. Dersom den lave prisveksten vedvarer kan dette svekke innenlandsk etterspørsel etter varer og tjenester og føre til svakere vekst i BNP og sysselsetting enn anslått. Også usikkerhet om gresk økonomisk politikk siden valget i januar bidrar til økt usikkerhet om utviklingen framover.

Høy gjeld i privat sektor og svakheter i eiendomsmarkedet kan bidra til lavere vekst enn ventet i Kina. En markert nedgang i veksten vil kunne få store konsekvenser globalt.

Den økonomiske utviklingen i noen land og regioner

BNP økte med 2,4 prosent i USA i 2014, etter en vekst på 2,2 prosent året før. Oppgangen var bredt basert, og både privat konsum og investeringer

økte gjennom fjoråret. Lavere oljepris øker husholdningers reelle disponible inntekter og reduserer bedriftenes produksjonskostnader. Ifølge IMF vil disse faktorene trolig styrke oppgangen i privat konsum og investeringer framover. Boligmarkedet viser også tegn til bedring. I lys av bedringen i økonomien har den amerikanske sentralbanken varslet at rentene vil settes opp fra sitt rekordlave nivå, men banken sier samtidig at den ikke vil forhaste seg.

I arbeidsmarkedet gikk sysselsettingen opp med 2 prosent i fjor, og arbeidsledigheten har falt til 5½ prosent. Samtidig har imidlertid antall langtidsledige og undersysselsatte økt, og mange har falt ut av arbeidsmarkedet. Sysselsettingsraten er lav sammenliknet med før finanskrisen.

Veksten i euroområdet var 0,9 prosent i 2014, opp fra minus 0,4 prosent året før. Privat konsum var den viktigste drivkraften, mens utviklingen i investeringene fortsatt var svak. Det er store forskjeller mellom landene, og mange steder dempes oppgangen av høy privat og offentlig gjeld samt stram tilgang på kreditt for bedrifter og husholdninger. Stemningsindikatorer vitner om optimisme om fremtiden både blant bedrifter og husholdninger. Til tross for at den økonomiske veksten har vært lav falt arbeidsledigheten til 11¼ prosent i februar, fra 12 prosent på det høyeste i andre kvartal 2013. Nedgangen i arbeidsledigheten har også sammenheng med at arbeidsstyrken har vokst lite og at flere har falt ut av arbeidsmarkedet som følge av svake jobbutsikter. Arbeidsledigheten falt i fjor i Tyskland og Spania, men steg videre i Italia og Frankrike.

Inflasjonen har falt til et lavt nivå i euroområdet og det er blitt uttrykt bekymring om at området nå går inn i en periode med deflasjon, slik Japan opplevde på 1990-tallet. I februar var inflasjonen -0,3 prosent i euroområdet samlet. Prisveksten er nå negativ også i store euroland som Tyskland og Frankrike. En viktig årsak til nedgangen er lavere priser på energi. I tillegg har høy arbeidsledighet holdt veksten i lønningene nede, noe som også bidrar til å holde prisveksten lav. Deflasjon eller en for lav prisstigning kan være uheldig av flere grunner:

- En lengre periode med svært lav inflasjon eller deflasjon vil kunne dempe den økonomiske aktiviteten bl.a. fordi det kan bli lønnsomt å utsette forbruk og investeringer.
- I perioder er det også behov for lave eller negative realrenter, dvs. renter fratrukket inflasjon, for å lette gjeldsbyrden og få opp investeringer og forbruk. Lav eller negativ prisvekst vil ta bort denne muligheten.

- Innen euroområdet er det nødvendig å endre de relative pris- og kostnadsnivåene. Kriselandene trenger å bedre sin kostnadsmessige konkurransevne på bekostning av Tyskland og andre overskuddsland. Det blir vanskeligere å få til når inflasjonen er lav også i Tyskland.

For å få fart på økonomien og avverge deflasjon har ESB satt i verk flere tiltak. I fjor høst ble renten på bankenes innskudd i sentralbanken kuttet til -0,20 prosent, og reparenten til 0,05 prosent. Bankene kan låne ubegrenset på kort sikt til den historisk lave reparenten. I tillegg tilbys billige fireårslån til de bankene som øker sine utlån. Før jul begynte ESB å kjøpe private obligasjoner, og i tillegg vil sentralbanken begynne å kjøpe statsobligasjoner i stort omfang. I januar annonserte ESB at den ville innføre et utvidet program for kjøp av verdipapirer i markedet, såkalte kvantitative lettelsel. Programmet ble påbegynt 9. mars og innebærer kjøp av verdipapirer på opp til 60 mrd. euro i måneden fram til september 2016. ESB har slått fast at verdipapirkjøpene vil fortsette inntil utviklingen i prisveksten tilsier en inflasjon på under, men nær 2 pst på mellomlang sikt. Med dette har ESB åpnet for at programmet kan bli videreført også etter september 2016.

Framover vil svekkelsen av kursen på euro bidra til å trekke eksporten opp, mens nedgangen i oljeprisen vil øke kjøpekraften til husholdningene og redusere kostnadene til bedriftene. ESB peker også på at det i tillegg til pengepolitiske tiltak er behov for strukturreformer for å øke veksten framover.

Valget i Hellas i januar bidro til økt usikkerhet om landets framtid i eurosamarbeidet, men faren for at en eventuell gresk krise skal smitte til andre deler av euroområdet ansees av IMF som mindre enn tidligere. IMF anslår en vekst i BNP i euroområdet på 1,2 prosent i 2015.

I Tyskland økte veksten fra 0,2 prosent i 2013 til 1,6 prosent i 2014. Arbeidsledigheten falt, til 5 prosent som gjennomsnitt for året. Den relativt lave arbeidsledigheten har bidratt til at tillitsindikatorer blant husholdningene har økt og at konsumet er på veg opp. Etter flere år med lav lønnsvekst er det ventet at bedringen i arbeidsmarkedet også vil bidra til at lønnsveksten vil ta seg opp, noe som også vil understøtte en økning i etterspørselen fra husholdningene framover. Eksporten har utviklet seg nokså svakt, både som følge av lavere etterspørsel fra framvoksende økonomier og fra andre euroland. En bedring i euroområdet vil bidra til å trekke eksporten opp. IMF anslår en vekst i Tyskland på 1,3 prosent i 2015.

Veksten i *Storbritannia* tok seg opp fra 1,7 prosent i 2013 til 2,6 prosent i 2014. Oppgangen har kommet til tross for at budsjettpolitikken har vært stram, reallønningene har falt, og bidraget fra nettoeksporten har vært negativt. Veksten var høyest i starten av året, og avtok noe mot sommeren og høsten. Forbruk og investeringer har bidratt til å trekke opp veksten. Oppgangen har vært hjulpet av en ekspansiv pengepolitikk. Sysselsettingen har økt mye, og arbeidsledigheten har falt til 6,2 prosent, det laveste siden finanskrisen. IMF anslår at veksten i BNP vil bli 2,7 prosent i 2015.

Etter en vekst på 1,3 prosent i 2013 i *Sverige* var veksten i 2014 på 2,1 prosent. Husholdningenes forbruk har bidratt til å trekke opp veksten, og det samme har boligpriser og boligbygging. Svak eksport som følge av svak vekst hos mange handelspartnere trekker i motsatt retning. Eksporten har nesten ikke vokst de siste tre årene. Bedriftsinvesteringene viser også en svak utvikling. Arbeidsledigheten er på 8 prosent, som er på linje med nivået de siste fire årene. Lav inflasjon har gjort at Riksbanken har redusert styringsrentene til under null. I tillegg har Riksbanken begynt å kjøpe statsobligasjoner (kvantitative lettelsel) for å få opp prisstigningen.

I *Japan* var veksten i BNP null prosent i fjor, mot 1,6 prosent året før. Veksten var høyest i starten av året, trukket opp bl.a. av høy vekst i forbruket, for deretter å falle i de neste kvartalene. Det høye forbruket tidlig på året kan ha vært en forsering av innkjøp i påvente av den varslede hevingen av forbruksskatten i april. Etter dette gikk etterspørselen fra husholdningene ned. Bedriftenes investeringer har holdt seg bedre oppe. Arbeidsledigheten falt fra 4 prosent i 2013 til 3,6 prosent i 2014. Valutakursen har svekket seg betydelig den siste tiden, og bidrar til å bedre konkurransevnen. Bank of Japan besluttet i fjor høst å trappe opp sine kvantitative lettelsel ytterligere, og skal i år kjøpe japanske statsobligasjoner for beløp som tilsvarer 16,5 prosent av BNP, eller 2,5 ganger statens netto gjeldsvekst. Dette vil holde de lange rentene lave, og yenkursen svak. I tillegg til den ekspansive pengepolitikken vil trolig lavere oljepris bidra til økt vekst framover. IMF anslår en vekst i Japan på 0,6 prosent i 2015.

I *framvoksende økonomier* var veksten i fjor noe svakere enn i 2013. Veksten i Asia var fortsatt høyest, med 7,4 prosent i Kina og 7,2 prosent i India. Mens veksten i Kina avtar, er den på veg opp i India. Det er hovedsakelig svake investeringstall som trekker veksten ned i Kina, der igangsettningen av boliger avtar, og det er overkapasitet i bedriftene. Selv om veksten har tatt seg noe opp i

Tabell 3.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt					Konsumprisindeks				Arbeidsledighet (nivå)			
	2013	2014	2015			2013	2014	2015		2013	2014	2015	
			OECD ¹	IMF ²	CF ³			EU ⁴	CF ³			EU ⁴	CF ³
Euroområdet	-0,5	0,9	1,4	1,2	1,2	1,4	0,4	-0,1	0,0	11,9	11,6	11,2	11,2
Tyskland	0,2	1,6	1,7	1,3	1,3	1,6	0,8	0,1	0,4	5,3	5,0	4,9	-
Frankrike	0,3	0,4	1,1	0,9	0,9	1,0	0,6	0,0	0,1	9,9	10,2	10,4	10,0
Italia	-1,7	-0,4	-	0,4	0,5	1,3	0,2	-0,3	0,0	12,2	12,7	12,8	12,8
Spania	-1,2	1,4	-	2,0	2,2	1,5	-0,2	-1,0	-0,6	26,1	24,5	22,5	-
Sverige	1,3	2,1	-	-	2,4	0,9	0,5	0,5	0,3	8,0	7,9	7,7	-
UK	1,7	2,6	2,6	2,7	2,7	2,6	1,5	1,0	0,5	7,6	6,2	6,3	-
USA	2,2	2,4	3,1	3,6	3,2	1,5	1,6	-0,1	0,3	7,4	6,2	5,4	5,4
Japan	1,6	-0,1	1,0	0,6	1,3	0,4	2,7	0,6	0,7	4,0	3,6	3,7	3,4
Kina	7,8	7,4	7,0	6,8	7,0	2,6	2,0	-	1,5	-	-	-	-
India	6,9	7,2	7,7	6,3	6,4	10,1	7,2	-	5,5	-	-	-	-
Norges handelspartn.	1,3	2,1	-	-	2,3	1,9	1,3	-	1,0	7,7	7,3	7,0	-

¹ OECD Interim Economic Assessment, mars 2015.

² IMF World Economic Outlook Update, januar 2015.

³ Consensus Forecasts, mars 2015.

⁴ Europakommisjonens vinterprognoser, februar 2015

Kilder: IMF, OECD, Consensus Forecasts og Finansdepartementet.

India, er den fortsatt ikke så høy som før finanskrisen. India har klart å redusere underskuddet i driftsregnskapet overfor utlandet, og er dermed mindre sårbare for skiftende kapitalstrømmer. Også inflasjonen er kommet ned fra høye nivåer, og sentralbanken har redusert signalrenten to ganger så langt i år. Kina gikk i 2014 forbi USA og er nå verdens største økonomi, mens India rangeres som den tredje største. IMF anslår en vekst i Kina og India på henholdsvis 6,8 og 6,3 prosent i 2015. Russisk økonomi ble i fjor preget av konflikten med Ukraina og de økonomiske sanksjonene med vestlige land. I tillegg bidrar fallet i oljeprisen til å trekke veksten i økonomien ned. Kapitalflukt har ført til at rubelen har halvert sin verdi mot dollar siden inngangen til 2014, inflasjonen øker, og kjøpekraft og etterspørsel reduseres. I fjor var veksten i BNP 0,6 prosent, og i år venter IMF et fall på 3,0 prosent for den russiske økonomien. I afrikanske land sør for Sahara anslås veksten å bli 4,8 prosent i 2015, og i Sør-Amerika 1,2 prosent. I Sør-Amerika trekker Brasil ned gjennomsnittet med en anslått vekst på bare 0,1 prosent.

3.2 Norsk økonomi

Norsk økonomi kom bedre gjennom finanskrisen i 2008 og 2009 enn mange andre land, og fallet i BNP Fastlands-Norge stoppet raskt opp. Relativt stor økning i aktiviteten gjennom 2011 og 2012 har imidlertid blitt avløst av en mer normal veksttakt. Som årsgjennomsnitt steg BNP Fastlands-Norge i 2014 med 2,3 prosent, men veksten avtok fra første til andre halvår.

Fra 2013 til 2014 var veksten i bruttoproduktet i hovednæringene relativt like. Brutttoproduktet i industri og bergverk samt annen vareproduksjon har vokst en del mer enn BNP Fastlands-Norge. I markedsrettet tjenesteyting og i offentlig forvaltning var veksten litt lavere. I forbindelse med hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 2014 ble definisjonen av Fastlands-Norge endret til å inkludere tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass. Brutttoproduktet i denne næringen har vokst kraftig gjennom de siste 10 årene, men gikk ned i 2014 og dermed bidratt til den litt svakere utviklingen i markedsrettet tjenesteyting.

Utviklingen i industrien har i flere år vært todelt. Det har vært sterk vekst i industrier som retter seg mot petroleumsnæringen, som verk-

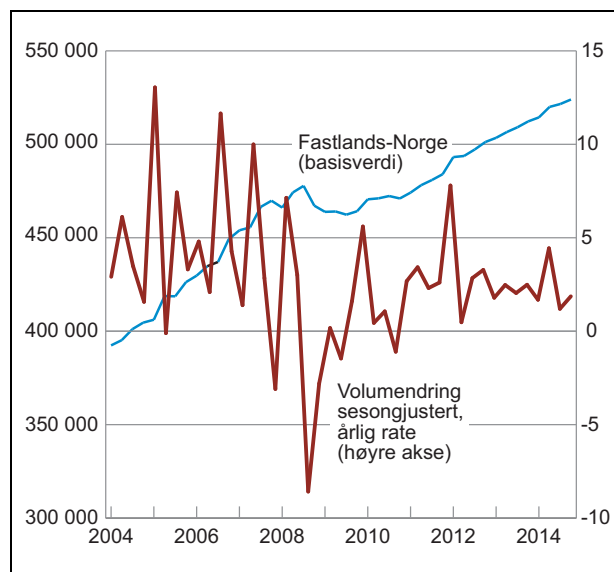
stedindustrien og installasjon av maskiner og utstyr, mens utviklingen i de andre industrinæringene har vært svak. I andre halvår viser imidlertid bruttoproduktene i industrien en jevnere utvikling. Industri som retter seg mot oljenæringen bidrar fortsatt til vekst, men med lavere veksttakt enn tidligere. Produksjonen i en rekke andre industrinæringer har derimot tatt seg opp.

Produksjonsutviklingen reflekter blant annet et markert omslag i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten som har gått fra å øke kraftig til å falle litt. Innenlandsk etterspørsel har utviklet seg relativt svakt med unntak av fra offentlig forvaltning som har økt sin etterspørsel etter varer og tjenester til spesielt investeringsformål. Internasjonal etterspørsel på sin side vokser ikke mye, men den tok seg litt opp i fjor samtidig som svak kronekurs har bidratt til en forbedring av den kostnadmessige konkurranseevnen. Dette har stimulert tradisjonell eksport som i fjor økte om lag like mye som de foregående tre årene samlet. Kronekursen har også virket dempende på importen.

Det føres for tiden en ekspansiv *finanspolitikk*. I nysalderingen av statsbudsjettet for 2014 ble SOBU anslått til om lag 141 milliarder kroner i 2014 som tilsvarer 5,6 prosent av BNP Fastlands-Norge og 2,8 prosent av pensjonsfondet. Budsjettimpulsen, økningen i SOBU som andel av trenden til BNP Fastlands-Norge, er beregnet til 0,6 prosentpoeng, den kraftigste impulsen siden finanskrisen. Det ble gitt skatteletter tilsvarende om lag 40 prosent av denne impulsen. Konsumet i offentlig forvaltning økte med 2,5 prosent, investeringene økte med 8,5 prosent og det var en realvekst i stønadene til husholdningene på vel 3 prosent.

Inflasjonen har siden omleggingen av *pengepolitikken* i 2001 stort sett ligget noe under inflasjonsmålet på 2,5 prosent, men svært nær målet gjennom 2014. I løpet av høsten 2014 ble det klart at utviklingen i norsk økonomi lå an til å bli betydelig svakere enn tidligere ventet. Sentralbanken skrev i sin pressemelding i desember at oljeprisen har falt kraftig og utsiktene til norsk økonomi er svekket. Derfor ble styringsrenten i desember satt ned til 1,25 prosent. Ved Norges Banks framleggelse av de siste prognosene i mars, ble styringsrenta ikke endret, men det signaliseres at den vil bli satt ytterligere ned i løpet av et halvt år og at den ikke vil komme over 1 prosent før i 2017 eller 2018.

Siden midten av 2013 har pengemarkedsrenta ligget nær 0,2 prosentpoeng over styringsrenta på

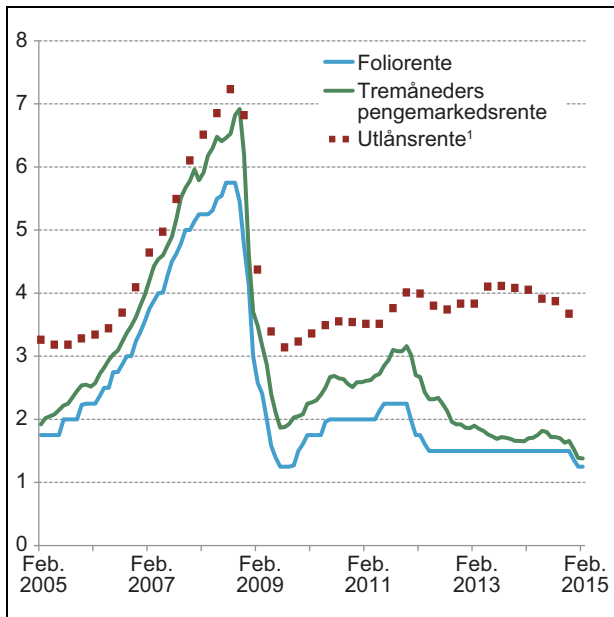
Figur 3.7 BNP for Fastlands-Norge sesongjustert i basisverdi i millioner 2012-kroner og kvartalsvis vekst omregnet til årlige vekstrater i prosent¹.

¹ Tallene for 2013 og 2014 er foreløpige.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1,5 prosent, og da Norges Bank satte ned styringsrenta fulgte pengemarkedsrenta umiddelbart etter. Utlånsrentene i bankene følger normalt bevegelsene i pengemarkedsrenta med et tidsetterslep. Endringer i regulering av bankene gjennom krav til kjernekapitaldekning har bidratt til at utlånsrentene økte gjennom deler av 2013, mens pengemarkedsrenta falt. Gjennom andre halvår 2014 er dette reversert ved at avstanden mellom lånerenta og pengemarkedsrenta har falt. Renta på nye utlån til husholdningene med pant i bolig falt fra 4,0 prosent i slutten av 2013, til 3,2 prosent i januar 2015.

Figur 3.9 viser at *kronkursen* har variert mye de siste 10 årene. Bevegelsene i oljeprisen er en av faktorene bak utviklingen ved at krona gjerne svekkes når oljeprisen går ned og vise versa. Noe av svingningene kan også forklares av at kronemarkedet er relativt lite likvid sammenlignet med andre valutamarkeder, og at det kan føre til kraftig kronesvekkelse i perioder med finansiell uro. På den andre siden betraktes norske kroner ofte som en relativt sikker plassering på grunn av finansiell soliditet og stabil økonomisk utviklingen. Pengemarkedsrentene i euroområdet begynte å nærme seg null gjennom 2012 og dette bidro, sammen med at veksten i Norge var mye høyere enn i euroområdet, til at kronkursen styrket seg mot euro. Ved inngangen til 2013 var kronkursen 7,30 mot euro. Litt fall i norske pengemarkedsrenter

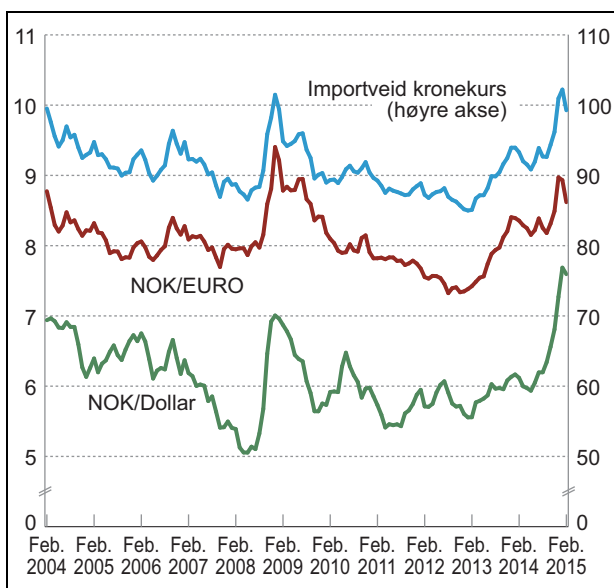

Figur 3.8 Renteutvikling.

¹ Rammelånsrente fra og med andre halvår 2006, og gjennomsnittlig utlånsrente for banker før det. Gjennomsnittet av renten ved utgangen av inneværende og forrige kvartal.

Kilder: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

gjennom 2013 bidro til en svekkelse av kronekursen. Fra februar til mai 2014 styrket kronen seg midlertidig, mens det kraftige oljeprisfallet gjennom høsten 2014 og inn i 2015 har medført en markert svekkelse av norske kroner. I 1. kvartal 2015 har kronesvekkelsen regnet i forhold til gjennomsnittet for 2014, svingt i området 5–12 prosent målt med den importveide kronekursen. Som årgjennomsnitt falt den importveide verdien av

Figur 3.9 Utviklingen i kronekursen.

Kilde: Norges Bank.

norske kroner med 5,3 prosent fra 2013 til 2014. I vedlegg 3 er det redegjort nærmere for valuta-kursutviklingen.

Svak kronekurs innebærer en stimulans til den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet, men bidrar til økt inflasjon og trekker dermed isolert sett den realdisponible inntekten i husholdningene ned. Dermed dempes også husholdningenes konsum. Samlet sett viser modellberegninger at BNP Fastlands-Norge øker og arbeidsledigheten faller som følge av en krone-svekkelse.

Disponibel realinntekt i husholdningene steg med 2,5 prosent i 2014. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5. Lønn utgjør den største delen av husholdningenes inntekter og årslønnsveksten gikk ned til 3,1 prosent i 2014, fra 3,9 prosent året før. Årslønnsveksten er nærmere beskrevet i kapittel 1.

Utviklingen i *konsumet* følger i stor grad utviklingen i husholdningenes inntekter og formue. Tidligere erfaringer tilsier imidlertid at utviklingen i disse faktorene skulle gitt et klart høyere konsum i tiden etter finanskrisen enn man har observert. Dette var tilfellet også i 2014 og konsum og spareraten vokste med henholdsvis 2,1 prosent og 0,8 prosentpoeng. Det var særlig varekonsumet som trakk veksten ned, mens tjenestekonsumet trakk opp. Noe kan trolig skyldes stor usikkerhet omkring internasjonal økonomi og en forsiktighetsmotivert sparing hos husholdningene. I tillegg kan endringer i pensjonssystemet og demografiske endringer i retning av flere personer i aldergrupper som normalt sparer mye, trekke konsumveksten ned.

Veksten i de samlede *investeringene* i realkapital gikk klart ned fra 2013 til 2014. Investeringene i utvinning og rørtransport var uendret, etter tre år med vekst på rundt 15 prosent. Høy kostnadsvekst og relativt svak lønnsomhet er noe av bakgrunnen for utviklingen. I fastlandsnæringene (bedriftene) samlet har investeringene falt litt i 2013, men var uendret i 2014. Investeringer i industri og bergverk økte med om lag 5 prosent i 2014, men gikk litt ned i annen vareproduksjon og i tjenestenæringene samlet. Boliginvesteringene falt litt i fjor, mot en klar vekst året før. Investeringene i offentlig forvaltning har derimot økte mye de to siste årene, og i 2014 var veksten med 8,5 prosent spesielt høy.

Den internasjonale konjunkturedgangen og svekket konkurransevne har bidratt til at tradisjonell vareeksport i flere år har utviklet seg svakt. Litt høyere vekst internasjonalt og bedret kostnadsmessig konkurransevne har bidratt til

at dette bildet har snudd litt gjennom 2014 og tradisjonell vareeksport økte med 2,7 prosent. Eksportvolumet av råolje og naturgass gikk opp med 0,9 prosent. Samlet eksport økte med 1,7 prosent i 2014. Importen økte med 1,6 prosent i 2014.

Overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet endres i stor grad i takt med oljeprisen. Som årsgjennomsnitt falt oljeprisen moderat i 2013 og 2014 noe som har bidratt til at overskuddet i driftsbalansen gradvis har gått ned fra om lag 370 milliarder kroner i 2012 til 267 milliarder kroner i 2014.

3.2.1 Arbeidsmarkedet

Sysselsettingen har ifølge kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) i 2013 og 2014 vist en jevn vekst på vel en prosent per år, eller om lag 0,3 prosent per kvartal. Befolkningen har økt noe mer enn sysselsettingen slik at sysselsettingen som andel av befolkningen har gått ned. Endringer i befolkningens alderssammensetning vil imidlertid påvirke sysselsettingsrater og dette er nærmere omtalt under.

Gjennomsnittlig vekst i *utførte timeverk* i Fastlands-Norge i 2014 er noe høyere enn veksten i antall sysselsatte, selv om man justerer veksten for at det er en arbeidsdag mer i 2014 enn i 2013, se tabell 3.2. Ifølge Arbeids- og Velferdsdirektoratet (NAV) er det en liten nedgang i permitteringer sammenliknet med samme periode i fjor, noe som trekker opp utførte timeverk per sysselsatt. AKU viser også en overgang fra deltid til heltid. Dette trekker isolert sett ned antall sysselsatte og antall utførte timeverk per sysselsatt går opp. En økning i sykefraværet og streiken i 2014 trekker ned antall utførte timeverk per sysselsatt.

De siste årene har det vært betydelige forskjeller i *sysselsettingsutviklingen mellom næringene*, se tabell 3.2. Spesielt var det lenge en sterk sysselsettingsvekst i tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass, men fra 2. kvartal i fjor har sysselsettingen falt i denne næringen. Industri- og service- sysselsettingsveksten var noe lavere enn den gjennomsnittlige veksten for alle næringene i 2014. De enkelte industrinæringene har hatt svært ulik vekst og utviklingen i 3. kvartal 2014 markerer et skifte sammenliknet med de seneste årene. Tidligere har industri som primært leverer til petroleumsindustrien, som verfts- og transportmiddelindustri samt reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, hatt høy sysselsettingsvekst. I 2. halvår gikk sysselsettingen i disse næringene sett under ett ned. Utenfor industrien gikk sysselsettingen i

2014 opp i bygg og anlegg, men ned i varehandel. Dette er i tråd med tendensene for disse to store næringene gjennom de siste tre-fire årene. I 2014 vokste sysselsettingen i statsforvaltningen med 1,9 prosent. Sysselsettingsutviklingen i kommuneforvaltningen lå noe under gjennomsnittlig sysselsettingsvekst.

Sysselsettingsrate

Sysselsettingsraten kan si noe om konjunktursituasjonen fordi etterspørselen etter arbeidskraft påvirker sysselsettingen direkte. Imidlertid påvirkes også sysselsettingsraten av demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer.

Utviklingen i sysselsettingsrater (sysselsatte som andel av antall personer mellom 15 og 74 år) er vist i tabell 3.3. Sysselsettingsraten med utgangspunkt i tall fra AKU gikk ned med 0,2 prosentpoeng til 68,5 prosent i gjennomsnitt i 2014. Sysselsettingsraten er noe høyere for menn enn for kvinner, jf. tabell 3.3. I 2014 er det størst nedgang i raten for de yngste aldersgruppene for både menn og kvinner. Det kan være flere årsaker til dette. De yngre aldersgruppene hadde også det største fallet i sysselsettingsraten i etterkant av finanskrisen. Flere studier viser at flere unge velger utdanning når konjunktursituasjonen tilsier at det blir færre jobber å velge mellom. I 2014 er det, som i de fem foregående årene, også en liten nedgang i sysselsettingsraten for både menn og kvinner i alderen 25 til 54. På den andre siden øker sysselsettingsraten i de eldste aldersgruppene. Det har i flere år også vært en underliggende økning i sysselsettingsraten for disse aldersgruppene. Dette reflekterer trolig et økt utdanningsnivå, virkninger av pensjonsreformen, generelt bedre helse blant eldre, samtidig som arbeidet for et inkluderende arbeidsliv kan ha hatt en betydning.

Sysselsettingsraten målt ved AKU baserer seg på de som registreres som bosatte, mens sysselsatte på korttidsopphold i Norge og i uformelle arbeidsforhold også telles i NR. Utviklingen i arbeidsstyrken og sysselsettingsratene fra KNR og AKU er presentert i figur 3.10. Nivået på begge sysselsettingsratene er klart lavere enn før finanskrisen. AKU viser den største nedgangen fra 72 prosent i 2008 til 68,5 prosent i 2014. Som det fremgår av tabell 3.3 har det vært en økning i sysselsettingsraten for aldersgruppene over 55 år, men nedgang for de øvrige. Hvis arbeidsledighe-

Tabell 3.2 Sysselsatte og timeverk ifølge nasjonalregnskapet¹

	Nivå 2014*	Endring fra året før i prosent					
		2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Timeverk Fastlands-Norge i alt. Mill. timer	3919,6	-2,0	0,2	1,7	1,8	0,7	1,6
Sysselsetting i alt	2747,0	-0,5	-0,5	1,5	2,1	1,2	1,1
Olje og utenriks sjøfart	97,5	2,9	-0,1	4,0	7,8	2,2	-0,2
Fastlands-Norge	2680,6	-0,5	-0,5	1,4	2,0	1,2	1,2
Industri og bergverksdrift	259,1	-4,4	-4,2	-0,4	1,2	1,5	0,7
Annen vareproduksjon	300,3	-4,0	-0,9	2,7	3,8	1,8	2,4
Primærnæringer	70,3	-3,3	0,6	0,6	-0,8	-1,7	1,9
Elektrisitetsforsyning	13,3	-6,0	-0,8	0,8	2,4	3,1	0,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	216,7	-4,2	-1,5	3,7	5,6	2,9	2,7
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	1303,5	-0,2	-0,7	1,2	1,9	1,1	0,9
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	31,6	5,0	3,2	3,8	10,7	4,3	1,3
Varehandel	367,2	-1,8	-1,8	-0,7	1,3	-0,4	-0,6
Samferdsel (eks. utenriks sjøfart)	120,3	0,8	0,6	-0,5	0,3	1,6	0,7
Annen tjenesteyting	816,0	0,4	-0,3	2,4	2,5	1,7	1,6
Offentlig forvaltning	817,7	1,8	1,3	1,9	1,6	1,1	1,3
Statsforvaltningen (inkludert helseforetakene)	301,5	1,6	1,1	1,6	1,5	1,0	1,9
Kommuneforvaltningen	516,2	1,9	1,4	2,1	1,6	1,2	0,9

* Foreløpige tall

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip og arbeidsinnvandrere på korttidsopphold (ikke-bosatte).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ten holder seg uforandret, vil yrkesdeltakelsen utvikle seg likt med sysselsettingsraten.

Arbeidsledighet

I første halvdel av 2014 falt arbeidsledigheten noe, men økte mot slutten av året og inn i 2015 slik at årsgjennomsnittet for ledighetsraten i følge AKU ble 3,5 prosent, det samme som i 2013. Den gjennomsnittlige arbeidsledigheten i perioden desember 2014 til februar 2015 var 3,9 prosent.

I gjennomsnitt var det 62 000 undersysselsatte personer i 2014. Det er en nedgang på 4 000 personer sammenlignet med årsgjennomsnittet for 2013. Samtidig var det litt flere arbeidsledige i 2014 enn i 2013. Summen av alle arbeidstimene arbeidsledige og undersysselsatte ønsket å arbeide i 2014 svarer til 107 000 heltidsjobber, noe som er litt høyere enn i 2013.

NAVs statistikk for *registrerte ledige og summen av registrerte ledige og personer på tiltak* viser er om lag uendret arbeidsledighet gjennom 2014. NAVs tall viste en liten nedgang i antall permitterte 2014. Ved utgangen av mars 2015 var om lag 95 000 personer enten på tiltak eller registrerte ledige. Det er en oppgang i arbeidsledigheten for nesten alle yrkesgrupper, men det er ingeniør og ikt-fag som hadde den klart største prosentvise økningen i arbeidsledighet fra mars i fjor.

Arbeidsledige som ikke har vært i jobb eller på arbeidsmarkedstiltak på 26 uker eller lengre regnes av NAV som *langtidsledige*. Denne definisjonen inkluderer ikke personer som i en periode har vært på arbeidsmarkedstiltak og som fortsatt er arbeidsledige etter at arbeidsmarkedstiltaket er over. Det kan dermed være vanskeligere for ulike grupper arbeidstakere å finne seg arbeid enn det langtidsledigheten i henhold til NAV sin definisjon kan tyde på. Alle arbeidsledige over 26 uker, inklu-

sive personer som har deltatt på arbeidsmarkedstiltak, men som fortsatt er arbeidsledige, utgjorde om lag 43 prosent av de arbeidsledige i mars 2015. Det er høyere enn på samme tid i fjor.

falt i lang tid, økte antallet ledige stillinger litt i 4. kvartal. Antallet ledige stillinger utgjør imidlertid bare 2 prosent av summen av alle arbeidstakerforhold og ledige stillinger. Det er en nedgang i ledige stillinger i mange tjenesteytende næringer.

Ledige stillinger

Statistisk sentralbyrå har siden 2010 publisert tall for ledige stillinger.² Etter at ledige stillinger har

Tabell 3.3 Sysselsettingsrate i prosent av alle personer i hver aldersgruppe, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU).

	Rate	Endring fra året før i prosentpoeng				
	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Sysselsettingsrate samlet	68,5	-1,2	-0,2	0,1	-0,5	-0,2
Sysselsettingsrate kvinner, 15–74	66,0	-1,3	0,0	0,1	-0,6	-0,1
Sysselsettingsrate menn, 15–74	70,9	-1,0	-0,4	0,2	-0,5	-0,3
Kvinner, 15–19	38,3	-2,9	-0,7	2,1	-1,5	-1,2
Menn, 15–19	31,5	-1,2	-1,7	1,6	-0,9	-2,3
Kvinner, 20–24	65,9	-1,1	-0,6	1,0	1,1	-1,7
Menn, 20–24	66,5	-0,7	-0,5	-0,4	-0,2	-0,9
Kvinner, 25–54	81,4	-1,3	0,0	-0,1	-0,6	-0,1
Menn, 25–54	86,2	-1,2	0,0	-0,1	-0,5	-0,3
Kvinner, 55–59	77,0	0,3	1,2	-0,6	-0,4	1,8
Menn, 55–59	82,3	-0,4	0,4	0,3	-0,7	1,0
Kvinner, 60–64	59,2	0,3	0,8	2,0	0,7	0,9
Menn, 60–64	68,6	-0,8	0,9	3,1	1,1	0,6
Kvinner, 65–74	14,5	-0,1	0,8	0,3	-0,7	0,6
Menn, 65–74	24,1	2,0	0,0	-0,2	-0,2	1,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.4 Arbeidsledige, deltidssysselsatte og midlertidig ansatte, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)¹.

	Nivå	Endring fra året før i tusen personer				
	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Arbeidsledige i alt, 1000 personer	96	12	-8	0	9	1
Kvinner	42	5	1	-3	7	0
Menn	54	8	-9	3	2	1
Deltidssysselsatte, 1000 personer	661	6	4	13	1	-23
Undersysselsatte ¹	62	7	3	-3	-1	-4
Midlertidig ansatte, 1000 personer	191	6	-5	15	-1	-10

¹ Undersysselsatte er definert som deltidssysselsatte personer som har forsøkt å få lengre arbeidstid ved å kontakte NAV, annonserie selv, spørre nåværende arbeidsgiver e.l. De må kunne starte med økt arbeidstid innen en måned.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.5 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, gjennomsnittlige månedstall i 1000 personer.

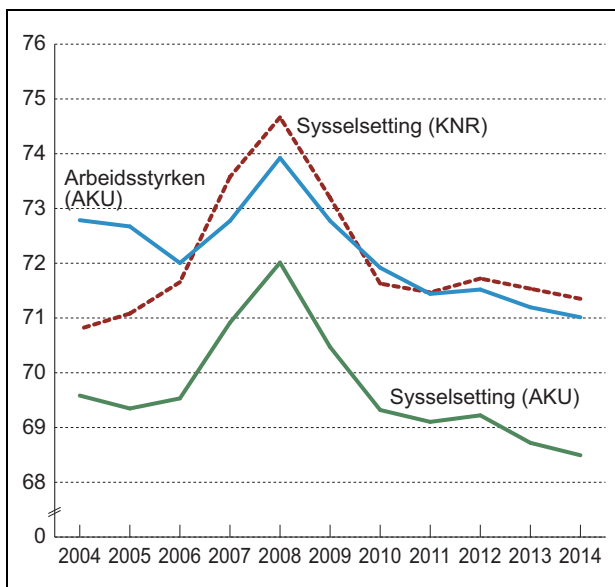
	Nivå 2014	Endring fra året før						
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	mars 2015 ¹
Gjennomsnittlig registrert helt ledige	75,3	26,8	5,4	-7,0	-3,7	4,0	5,5	2,8
Langtidsledige ²	35,3							
Helt permitterte gjennomsnitt	1,7	6,3	-1,0	-33,8	-1,7	-0,7	-0,4	
Ordinære tiltaksdeltakere, gjennomsnitt	12,7	5,0	0,2	-3,1	1,2	-0,8	-3,3	
Delvis ledige, gjennomsnitt	27,4	9,0	1,3	-6,9	-2,6	0,4	1,4	
Tilgang ledige stillinger ³	197,9	-97,8	-24,1	4,6	-11,3	-22,4	-15,5	
Gjennomsnittlig beholdning ledige stillinger	0,0	-2,8	0,5	9,4				

¹ Sesongjusterte tall ved utgangen av mars 2015 i forhold til årsgjennomsnittet for 2014.

² Alle arbeidsledige over 26 uker inklusive personer som har deltatt på arbeidsmarkedstiltak, men som fortsatt er arbeidsledige.

³ Total tilgang gjennom året, ikke gjennomsnitt per måned.

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten.

Figur 3.10 Sysselsetting fra KNR og AKU som andel av antall personer i alderen 15 til 74 år. Tallene før 2006 er i AKU forlenget bakover med vekstrater i den gamle definisjonen av arbeidsstyrken.

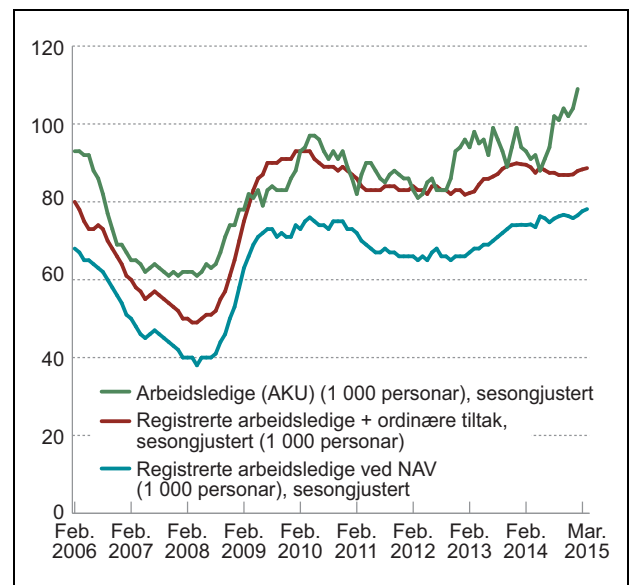
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

² Statistikken baserer seg på en utvalgsundersøkelse som gjennomføres hvert kvartal. Statistikken viser nivået og utviklingen på etterspørselen etter arbeidskraft totalt og fordelt på næring. Statistikken er sammenlignbar med tilsvarende statistikk i europeiske land. Nivået fra Statistisk sentralbyrås statistikk for ledige stillinger er høyere sammenlignet med NAVs månedlige statistikk, da Statistisk sentralbyrås statistikk bl.a. også inneholder ledige stillinger som utelukkende er utlyst på bedrifters egne hjemmesider.

Befolkningsutvikling og arbeidsinnvandring

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har ført til økt arbeidsinnvandring til Norge. Dette har hatt stor virkning for arbeidsmarkedet, men denne avspeiles i varierende og noe usikker grad i offisiell statistikk. Se boks 3.1 for en oversikt over hvordan arbeidsinnvandringen fanges opp i ulike statistikker.

Arbeidsinnvandrere som kommer til Norge, er gjerne i de mest yrkesaktive aldersgruppene. Imidlertid er sysselsettingsandelene blant bosatte

Figur 3.11 Antall arbeidsledige i 1000. Sesongjustert.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Arbeids- og velferdsetaten.

innvandrere fra EØS-landene i Sentral- og Øst-Europa³ lavere enn for samme aldersgrupper i resten av befolkningen.

3.2.2 Utsiktene for 2015

Vekstutsiktene for norsk økonomi ble gjennom andre halvår 2014 klart svakere. Relativt svak vekst i utlandet, i etterspørselen fra husholdningene, i investeringene i fastlandsnæringene (bedrifter) og ikke minst klar nedgang i oljeinves-

teringene, gir lav vekst i Fastlands-Norge i 2015. Alle anslagene for veksten i *BNP Fastlands-Norge* for 2015 referert til i tabell 3.6 viser en vekst i norsk økonomi under trendvekst. Finansdepartementets anslag ligger høyest med 2 prosent, mens de andre prognosemakerne har en vekst på rundt 1 ¼ prosent.

Norsk økonomi påvirkes av den svake utviklingen internasjonalt på flere måter. Volumet av norsk eksport dempes av relativt beskjeden internasjonal etterspørsel og lønnsomheten svekkes isolert sett av lave priser målt i utenlandsk valuta på en del norske eksportprodukter. Valutakursutviklingen slår i stor grad ut i eksportprisene i nor-

³ Polen, Litauen, Latvia, Estland, Slovakia, Tsjekkia, Slovenia, Ungarn, Romania og Bulgaria.

Boks 3.1 Hvordan fanger statistikken opp arbeidsinnvandringen?

Sysselsettingsstatistikk fanger opp innvandringen på ulike måter:

– *Ordinær registerbasert befolkningsstatistikk*: Dette registeret viser alle personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. De bosatte er personer som forventes å oppholde seg mer enn seks måneder i Norge.

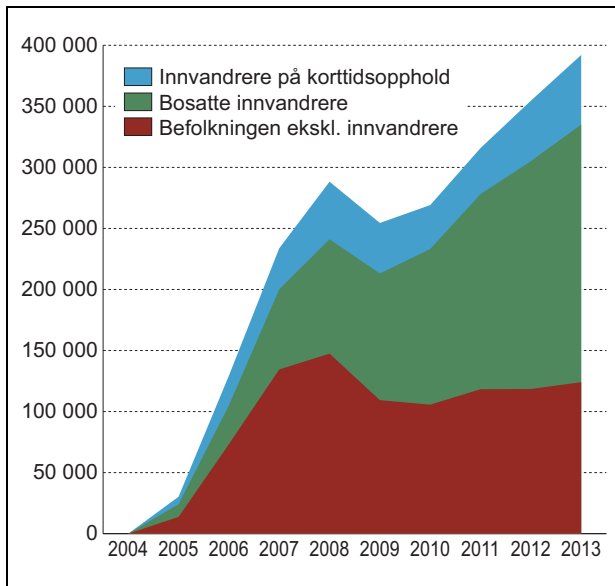
– *Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)*: Denne statistikken er basert på et utvalg av personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folke-registeret.

– *Sysselsetting i nasjonalregnskapet*: Nasjonalregnskapet viser sysselsettingen i norske bedrifter, uavhengig av om den sysselsatte er bosatt i Norge eller ikke. I nasjonalregnskapet regnes personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) med dersom de tar arbeid i en innenlandsk bedrift, det vil si at bedriften forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Denne gruppen dekker personer bosatt i våre naboland og som pendler daglig eller ukentlig over grensen for å arbeide i Norge, utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller norske skip i utenriksfart og personer på asylmottak i Norge som ikke har fått oppholdstillatelse. Personer som er ansatt i en utenlandsk bedrift på oppdrag i Norge som varer under 12 måneder omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Dette gjelder uavhengig av om personen regnes som bosatt eller ikke-bosatt. Produksjonen som disse bedriftene utfører i Norge regnes som import av tjenester.

– *Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere*: Statistikken gjelder kun dem som er registrert bosatt, det vil si at de ifølge folkeregisteret som hovedregel forventes å oppholde seg her i landet i minst seks måneder.

– *Annen registerbasert sysselsettingsstatistikk*: Statistisk sentralbyrå har laget en spesialstatistikk hvor man forsøker å fange opp alle sysselsatte på korttidsopphold (ikke-bosatte), også tjenesteytere som ikke omfattes av nasjonalregnskapet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende eller sjøfolk fra land utenfor EØS-området.

– *Oppholdstillatelser/registreringer fra Utlendingsdirektoratet*: Alle borgere fra land utenfor Norden og EØS/EFTA-området (heretter kalt EØS-borgere) som ønsker å ta arbeid i Norge, må søke om oppholdstillatelse. EØS-borgere har rett til opphold og arbeid i Norge i inntil tre måneder. EØS-borgere som oppholder seg i Norge i mer enn tre måneder skal registrere seg hos utlendingsmyndighetene. Generelt må alle som kommer hit for å jobbe være registrert hos norske skattemyndigheter. For arbeidstakere fra Bulgaria og Romania, som ble en del av EØS-samarbeidet 1. august 2007, var det egne overgangsordninger frem til 15. juni 2012. Personer med statsborgerskap utenfor EØS/EFTA-området som er familiemedlem til en EØS-borger, plikter å søke om oppholdskort. En EØS-borger og dennes familiemedlemmer som er arbeidssøkende og har egne midler til underhold, har rett til opphold i Norge i inntil seks måneder.

Figur 3.12 Sysselsatte personer etter bostatus. Akkumulert vekst fra 2004 (4. kvartal hvert år) inkluderer nordmenn bosatt i utlandet men som jobber i Norge på korttidsopphold.

Kilder: Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå.

ske kroner, men påvirker også eksportvolumene fordi at den kostnadmessige konkurranseevnen endres. Det kraftige oljeprisfallet gjennom høsten 2014 og inn i 2015 har tre ganske direkte følger for utviklingen i norsk økonomi med ulikt fortegn.

- Lavere overskudd i oljenæringen reduserer myndighetenes oljeinntekter. På kort sikt har ikke dette noen effekter på realøkonomien.
- Reduserte inntekter og lavere forventet lønnsomhet bidrar til å redusere etterspørselen fra oljenæringen, noe som trekker aktiviteten i norsk økonomi ned.
- Kronekursen svekkes som følge av lavere oljepris, og dermed stimuleres aktiviteten og lønnsomheten i virksomheter som er utsatt for internasjonal konkurranse.

Målt med budsjettindikatoren er statsbudsjettet for 2015 tilnærmet like ekspansivt som i 2014, med en økning i underskuddet tilsvarende 0,6 prosentpoeng av trenden i BNP Fastlands-Norge. Veksten i offentlig konsum blir anslått til rundt 2 ¼ prosent, mens investeringene i offentlig forvaltning nok vil øke mer. I tillegg er det relativt høy vekst i stønadene til husholdningene og det ble gitt lettelse i beskatningen anslått til 5 milliarder kroner.

Finansdepartementets prognoser fra oktober var basert på uendret pengemarkedsrente fra 2014 til 2015, mens de øvrige prognosene som er

publisert i 1. kvartal i år har en klar nedgang i pengemarkedsrenta som er konsistent med 1–3 ytterligere kutt i styringsrenta på 0,25 prosentpoeng i løpet av 2015. Bankenes utlånsrenter falt gjennom 2014 og rundt siste årsskifte var det mange banker som varslet at de ville redusere utlånsrentene ytterligere så det er rimelig å anta at rentenivået vil komme ytterligere ned.

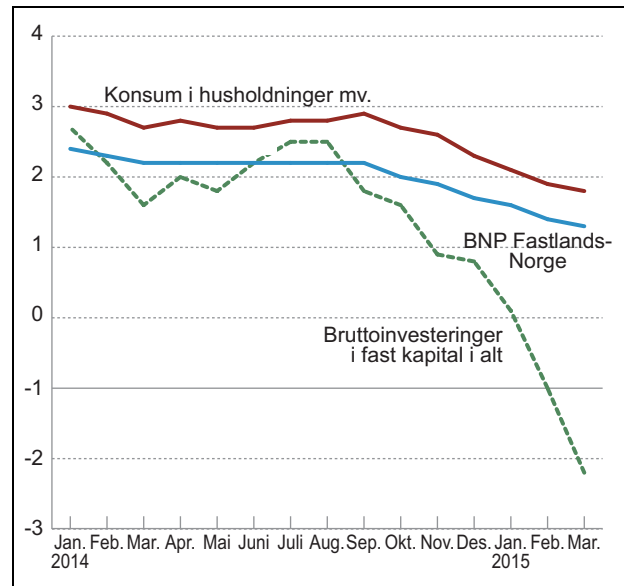
I alle de refererte prognosene er det lagt til grunn at krona vil være svakere i 2015 sammenlignet med gjennomsnittet for 2014. I utvalgets anslag for veksten i KPI har vi lagt til grunn at krona, importveid, vil svekkes med 5 prosent, jf. kapittel 2. Dersom krona blir enda svakere, vil det isolert sett øke nettoeksport, produksjon og sysselsetting, men redusere husholdningenes inntekt og forbruk og visa versa. Valutakursen betyr mye for inflasjonen jf. kapittel 2.2. Prisprognosene referert til i tabell 3.6 gir alle en vekst i KPI rundt 2 ¼ prosent.

Finansdepartementet anslag for veksten i *husholdningenes forbruk* er på 2,7 prosent, mens de mer oppdaterte prognosene er på om lag 2 prosent. Husholdningenes forbruk påvirkes i stor grad av utviklingen i husholdningenes inntekter og boligformue. Lav vekst i reallønn og sysselsetting ventes å føre til en beskjeden inntektsvekst i 2015, til tross for rentenedgang og skattelette. En avmatning i boligprisutviklingen etter en sterk vekst i slutten av 2014 og inn i 2015 kan også komme til å virke dempende på konsumet.

Endringer i *bruttoinvesteringer* er viktige for konjunkturutviklingen, men det er ofte knyttet spesielt stor usikkerhet til denne utviklingen. Alle de nevnte institusjonene forventer en nedgang i de samlede investeringene i 2015. Nedgangen er spesielt stor i *petroleumsinvesteringene*, som innebærer at en svært viktig drivkraft bak veksten de senere år, ikke bare faller bort som i 2014, men nå vil trekke aktivitetsutviklingen klart ned. Finansdepartementet la til grunn en nedgang på bare 8 prosent, mens de øvrige har prognoser har en nedgang på om lag 15 prosent i 2015. Det ligger an til at investeringen i fastlandsbedriftene vokser med om lag 1 prosent, mens boliginvesteringene går ned med vel 2 prosent, men fra et høyt nivå.

Svekkelsen av kronekursen gjennom 2014, medfører en bedret kostnadmessig konkurranseevne. Veksten hos Norges handelspartnere vil kanskje bli noe høyere enn i fjor. Til sammen vil dette bidra til at veksten i eksporten av tradisjonelle varer tar seg opp i 2015. Dermed kan produksjonen i konkurranseutsatte, og spesielt eksportrettede, næringer gjennomgående komme til å øke mer enn i skjærmede næringer.

Sysselsettingen økte med 1,1 prosent i 2014. Prognosene peker mot en langt lavere vekst i 2015 og at arbeidsledigheten vil øke noe i 2015. Anslagene for lønnsveksten i 2015 ligger fra 2,7 prosent til 3 ¼ prosent. Selv med en svakere utvikling i det norske arbeidsmarkedet, er situasjonen fortsatt klart bedre enn i andre europeiske land. Dette vil dermed fortsatt stimulere til høy arbeidsinnvandring av kortere og lengre varighet, om enn antakelig noe mindre enn før.

Figur 3.13 Utvikling i anslag for veksten i BNP Fastlands-Norge, konsum i husholdningene og bruttoinvesteringer i fast realkapital i alt for 2015 gitt på ulike tidspunkt i følge Consensus Forecasts.

Kilde: Consensus Forecasts.

Tabell 3.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår.

	2013*		2014*		2015	
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³	Andre ⁴
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,1	2,1	2,1	2	2,7	1,8
Konsum i offentlig forvaltning	1,7	2,5	2,5	2½	2,2	2,3
Bruttoinvesteringer i fast kapital	6,8	1,2	-3,6	..	-0,9	-3,8
- Fastlands-Norge	2,9	1,8	1,4	1	2,4	0,4
- Utvinning og rørtransport	17,1	0,0	-15,9	-15	-8	-16
Eksport	-3	1,7	1,7	..	2,2	2,0
- Tradisjonelle varer	1	2,7	5,1	5 ⁵	3,6	3,7
Import	4,3	1,6	1,8	3½	2,5	-0,2
- Tradisjonelle varer	3,2	0,0	1,3	-0,3
Bruttonasjonalprodukt	0,7	2,2	0,9	2¼	1,6	1,2
- Fastlands-Norge	2,3	2,3	1,1	1½	2	1,3
Sysselsatte personer	1,2	1,1	0,2	½	0,8	0,4
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	0,7	1,6	0,5	..	1,1	0,4
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,5	3,5	3,9	4	3,6	4,0
Årslønn	3,9	3,1	2,9	3	3¼	2,9
Konsumprisindeksen	2,1	2,0	2,3	2½	2,1	2,4
Driftsbalansen, mrd. kroner	300	267	162,3	..	379	228
Husholdningenes disponible realinntekt	2,8	2,5	2,1	2,5
MEMO:						
Pengemarkedsrente (nivå)	1,8	1,7	1,1	1¾	1,7	1,1
Importveid kronkurs ⁶	2,2	5,3	4,7	2,9	1,0	7,1
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁷	4,0	3,9	3,3	3,1
Råoljepris ⁸ i kroner (nivå)	639	619	460	..	650	496

* Foreløpige tall

¹ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 1/2015, desember 2014² Anslag ifølge Norges Bank. Pengepolitisk rapport 1/2015, mars 2015³ Anslag ifølge Finansdepartementet, Meld.St.1 (2014–2015), oktober 2014⁴ Gjennomsnitt av anslag fra DNB, Nordea og SWEDBANK, per mars 2015⁵ Inkludert reisetrafikk og andre tjenester⁶ Positivt tall innebærer svekket krone⁷ Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig⁸ Brent Blend

Kapittel 4

Utviklingen i konkurranseevnen

- TBU presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurranse-situasjon internasjonalt de siste ti årene. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, har gjennomgående pekt i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke økonomiske indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurranseevne framover kan være usikker i deler av økonomien.
- Lønnskostnadene som andel av brutto faktorinntekter til norsk industri har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå. I fjor gikk lønnskostnadsandelen litt tilbake igjen, etter å ha steget i perioden 2011–2013. Nivået i fjor var på 68 prosent, i underkant av 2 prosentpoeng høyere enn det gjennomsnittlige nivået de siste ti årene.
- Den kostnadmessige konkurranseevnen målt isolert ved relative timelønnskostnader i industrien i felles valuta anslås å ha svekket seg med i gjennomsnitt 1,6 prosent per år de siste ti årene. Av dette kan 1,4 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. I 2014 bidro en svekkelse av kronen på vel 6 prosent, til at de relative timelønnskostnadene i felles valuta gikk ned med 5,3 prosent.
- Gjennomsnittlige timelønnskostnader i norsk industri var i 2014 anslagsvis 47 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnere i EU, 9 prosentpoeng mindre enn året før. Nedgangen må ses i sammenheng med at kronen svekket seg fra 2013 til 2014. At timelønnskostnadene er høyere i norsk industri enn i industrien hos våre handelspartnere reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, men også en høyere lønnsvekst enn i utlandet.
- Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall har produktivitsveksten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, vært på rundt 2¼ prosent de to siste årene. Produktivitsveksten i norsk industri i perioden 2004–2013 var på rundt 1½ prosent, om lag 1½ prosentpoeng lavere enn hos handelspartnerne, Dersom en ser på utviklingen målt ved bruttoprodukt i løpende priser per timeverk, er imidlertid bildet for norsk industri mer positivt. Dette gjenspeiler at norsk industri har hatt sterkere prisvekst på sine produkter enn industrien hos handelspartnerne.
- I perioden 2004–2013 økte produktiviteten i Fastlands-Norge med vel 1 prosent per år. Dette er det samme som hos et vektet snitt av våre handelspartnere.
- I 2013 var Norges BNP, unntatt petroleumsrenten og regnet per innbygger, 37 prosent høyere enn OECD-snittet. Nivået i Norge er blant de høyeste i OECD-området, selv når petroleumsrenten holdes utenfor.

4.1 Innledning

Omfattende deltakelse i internasjonal handel med varer og tjenester har gjort det mulig for Norge å oppnå en høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig dersom norsk økonomi hadde vært mer skjermet mot utenlandsk konkurranse. Fordelene vil imidlertid bli redusert hvis Norge ikke klarer å sørge for en effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. For å høste gevinstene ved internasjonalt varebytte, må man klare å omstille ressurser som blir ledige som følge av endringer i markedsforholdene. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytet må også over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Et lands konkurranseevne uttrykker evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøko-

Boks 4.1 Norges handelspartnere

For å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norsk næringsliv, sammenliknes gjerne ulike indikatorer i Norge med tilsvarende størrelser hos våre handelspartnere. Ved beregning av handelspartneraggregat, legger utvalget til grunn beregninger av OECD for Norges handelspartnere. Beregningsutvalget har i denne rapporten benyttet vektorer fra OECD for Norges handelspartnere for perioden 1997–2011.

Vektene til OECD gjenspeiler handelsstrømmene med de enkelte landene i hvert av årene i perioden, og er derfor forskjellige for hvert år i perioden 1997–2011. Utvalget har lagt de 25 landene med størst vektorer i 2011 til grunn som landsammensetning for handelspartneraggregatet. Denne landsammensetningen er benyttet for alle år, selv om det i perioder har vært variasjoner mhp. hvilke 25 land som har hatt størst vektorer. Basert på landsammensetningen og OECDs vektorer for de ulike årene, er det beregnet et vektet handelspartneraggregat for hvert år i perioden 1997–2011. Vektene i 2011 er videreført for årene 2012–2014.

Tabell 4.1 viser landsammensetningen og vektene for 2011–2014 som er benyttet i denne rapporten. Norges største handelspartnere er Tyskland, Sverige, Storbritannia og Kina. Kina har imidlertid ikke betydning for beregningene i kapitlet, fordi det foreligger ikke tilgjengelig statistikk for Kina på indikatorene som omtales.

Grunnlaget for beregningen av konkurransevektene

OECD har basert sine beregninger av landvektene på bakgrunn av omfanget av import og eksport mellom Norge og andre land av alle varer unntatt gruppe 3 i det internasjonale klassifiseringssystemet for handelsstatistikk (SITC¹). Denne gruppen består av råolje, naturgass, raffinerte oljeprodukter og strøm.

OECD har gjort en del forenklinger i sine beregninger. For det første har OECD ikke inkludert handel med tjenester. I 2014 utgjorde tjenester 25 prosent av Norges eksport, og 36 prosent av Norges import. Videre har OECD

ikke brutt handelsstrømmene ned til hver enkelt varetype for å kunne gi et grunnlag for å vurdere i hvilken grad det faktisk er direkte konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter, eller om det i stedet handles med varer det ikke er konkurranse om².

Tabell 4.1 Sammensetning av handelspartneraggregatet. Prosent.

Nr.	Land	Vektorer for 2011–2014
1	Tyskland	13,7
2	Sverige	13,1
3	Storbritannia	12,2
4	Kina	9,0
5	USA	6,3
6	Nederland	5,4
7	Danmark	5,2
8	Frankrike	4,8
9	Russland	3,0
10	Japan	2,9
11	Italia	2,8
12	Belgia	2,4
13	Spania	2,1
14	Sveits	1,9
15	Polen	1,9
16	Singapore	1,8
17	Brasil	1,7
18	Tsjekkia	1,7
19	Finland	1,6
20	Østerrike	1,3
21	Sør Korea	1,2
22	India	1,1
23	Irland	1,0
24	Taiwan	0,8
25	Canada	0,8
	SUM	100,0

Kilder: OECD og Beregningsutvalget

¹ SITC = Standard International Trade Classification

² En enkel illustrasjon av dette kan være en hypotetisk situasjon der Norge er alene i verden om å eksportere en bestemt industrivare. Eksport av denne industrivaren vil trekke opp konkurransevekten til de landene som importerer denne varen, til tross for at dette er en vare det ikke eksisterer konkurranse om.

nomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. Et land har ikke god konkurranseevne selv om det har balanse i utenriksøkonomien, mens for eksempel store deler av landets arbeidsstyrke er arbeidsløs. Men full sysselsetting og lav arbeidsledighet sammen med store underskudd i utenriksøkonomien, tilsier også at et land har svakere konkurranseevne enn hva som kan være bærekraftig over tid.

Det er viktig å skille mellom konkurranseevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet. Konkurranseevnen for en næring beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å avlønne innsatsfaktorene. En lønnsom næring må både kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i faktormarkedene, herunder arbeidsmarkedet. En økonomi i vekst og med en høy omstillingsgrad vil være kjennetegnet av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringene. I konkurransen om knappe faktorer må noen næringer trappe ned sin virksomhet, mens andre kan ekspandere i takt med økt lønnsomhet. Dersom en næring mottar subsidier i tilknytning til sin virksomhet, kan dette bedre næringens konkurranseevne, men det fører normalt til en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevne i samfunnsøkonomisk forstand.

I dette kapittelet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. Avsnitt 4.2 gir en vurdering av hva som menes med konkurranseutsatte næringer og hvordan lønnsdannelsen skal sikre disse næringenes konkurranseevne gjennom den såkalte frontfagsmodellen. I tillegg presenteres tall for lønnskostnadsandeler, som en indikasjon på utviklingen i lønnsomheten i norsk industri. Videre i avsnitt 4.3 diskuteres utviklingen i lønnskostnader. I dette avsnittet ser vi også på forskjell i lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og andre land. Endelig i avsnitt 4.4 gir vi en beskrivelse av utviklingen i produktiviteten. For alle indikatorene som presenteres i kapittelet sammenlikner vi Norge med et aggregat av våre viktigste handelspartnere, jf. boks 4.1.

TBU presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurransesituasjon internasjonalt. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, har gjennomgående pekt i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter de siste ti årene. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i

Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke aggregerte indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurranseevne framover kan være usikker i deler av økonomien.

4.2 Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, offentlig sektor, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holden III-utvalgets rapport NOU 2013:13. Konkurranseutsatt sektor (k-sektor) består i prinsippet av bedrifter som produserer produkter som kan eksporteres/importeres, og som derfor konkurrerer mot utenlandske virksomheter. Bedrifter og virksomheter som ikke konkurrerer mot utenlandske virksomheter betegnes gjerne som skjermede, uavhengig av konkurransesituasjonen mellom slike bedrifter på det innenlandske markedet. Produktene fra skjermet sektor (s-sektor) kan det i teorien ikke handles med over landegrensene, de er lokale og må konsumeres i samme land som de produseres. Hindringen mot handel kan være politisk, men også praktisk/teknisk. Den teknologiske utviklingen har kontinuerlig økt mulighetene for handel. Skillet mellom k- og s-sektor i hovedkursteorien er stilisert. Det er nå svært få varer og tjenester som det teknisk sett ikke kan handles med, og det er lite av norsk markedsrettet virksomhet som ikke på en eller annen måte er utsatt for konkurranse fra utlandet. Størrelsen på transportkostnader kan imidlertid i praksis være et hinder.

I en utredning for Holden III-utvalget har Eika m.fl. (2013) foretatt en klassifisering av norsk næringsliv etter hvor utsatt de ulike næringer er for internasjonal konkurranse. Inndelingen er basert på andelen av næringenes verdiskaping som går til eksport eller i hvilken grad de konkurrerer mot import. Selv om det er store forskjeller mellom bedrifter i samme næring, og det er mange bedrifter som er internasjonalt konkurran-

seutsatte også i andre næringer, er en slik inndeling nyttig, fordi den gir kunnskap om hvilke aktører som i hovedsak er internasjonalt konkurranseutsatte. Ifølge utredningen stod de fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringene for nær 15 prosent av verdiskapingen i Norge i 2012, og 11 prosent av sysselsettingen. De konkurranseutsatte næringene i fastlandsøkonomien kan deles i tre: Leverandørvirksomhet til petroleumsvirksomheten, næringer basert på andre former for naturressurser, og såkalte ikke-stedbundne næringer, dvs. konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengig av norske naturressurser, og dermed i større grad kan flyttes til andre land. Metallindustrien er eksempel på en næring basert på naturressurser, mens produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner er en ikke-stedbunden næring. I 2012 stod leverandørvirksomheten for 3 prosent av samlet sysselsetting, mens de to andre gruppene stod for rundt 4 prosent hver.

Mange konkurranseutsatte bedrifter har vridd sin produksjon mot leveranser til petroleumssektoren de senere årene og produksjonen i leverandørnæringene har økt vesentlig sterkere enn i andre næringer. Samtidig er det ikke så mange næringer der slike leveranser utgjør hoveddelen av produksjonen. Holden III-utvalget peker på at for at konkurranseutsatt sektor skal bli stor nok samlet sett, vil man ha behov for et visst omfang av ikke-stedbundne næringer. I dag er det betydelig aktivitet i slike næringer, men for at den skal være stor nok også i fremtiden, er det vanskelig å se for seg at kostnadsnivået korrigert for produktivitetsforskjeller i vid forstand kan være mye høyere i Norge enn hos våre handelspartnere.

Stadig flere deler av næringslivet møter internasjonal konkurranse. Det er dels et resultat av at teknologisk utvikling gjør det mulig, for eksempel innen regnskap og IKT, men også at virksomheter i økende grad konkurrerer i andre land, som innen transport, bygg og anlegg, og matindustrien. I flere tjenesteytende næringer ser vi økende konkurranse fra utlandet og en klar økning i importen. Holden III-utvalget peker på at denne økningen i noen grad kan henge sammen med høyere kostnader i Norge enn hos nære handelspartnere. Selv om importandelen i disse næringene samlet sett er relativt liten, er andelen betydelig høyere i deler av næringene. Samtidig er dette næringer som vokser mer enn BNP samlet sett, slik at økte importandeler her vil gi stadig større utslag i samlet import. Økende import på nye områder innebærer isolert sett at vi trenger en ytterligere økning i aktiviteten i ikke-stedbundne næringer for å sikre langsiktig balanse i

utenrikshandelen, eller at eksporten fra andre næringer øker.

4.2.1 Frontfagsmodellen

Industrien har i mesteparten av etterkrigstiden vært retningsgivende for øvrige tariffområder i lønnsforhandlingene i Norge. Opplegget for forhandlingene bygger på at lønnsveksten må tilpasses det konkurranseutsatt sektor over tid kan leve med. Dette ivaretas ved at avtaleområder med stort innslag av konkurranseutsatt virksomhet både forhandler først (det såkalte frontfaget), og at resultatet fra disse danner en norm for andre avtaleområder. Frontfaget har tradisjonelt vært verkstedsoverenskomsten/industrioverenskomsten ved forbundsvise oppgjør og bredere LO-NHO-områder, som industriarbeidere, ved sentrale oppgjør.

Frontfagsmodellen ble formalisert som en økonomisk modell, ofte omtalt som hovedkursteorien, da Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene i 1966 la fram sin andre rapport høsten 1966. Hovedkursteorien beskriver de makroøkonomiske trender som vil gjelde for lønns- og prisutviklingen i Norge på lang sikt. Over tid stiller et ønske om full sysselsetting og balanse i utenriksøkonomien krav til størrelsen på konkurranseutsatt sektor som bare kan oppfylles dersom lønnsomheten i slik virksomhet ikke er dårligere i Norge enn i utlandet. Forventet avkastning på investeringer i Norge (kapitalavkastningen) må da på lang sikt være på nivå med forventet kapitalavkastning hos våre handelspartnere. Lavere forventet kapitalavkastning i Norge enn i utlandet vil føre til at investorer vil foretrekke å investere i utlandet fremfor i Norge. Dette medfører at produktrealloønnskostnaden i industrien i Norge ikke kan være høyere enn det produktivitetsnivået i konkurranseutsatt sektor gir grunnlag for. Dersom reallønnen vokser raskere enn produktiviteten, vil kapitalavkastningen reduseres, og investeringene svekkes. Over tid vil lave investeringer i Norge føre til en gradvis nedbygging av konkurranseutsatt sektor. Med «hovedkurs» i Utredningsutvalgets rapport refereres det i tråd med dette til et «normalnivå» på lønnskostnadsandelen i konkurranseutsatt sektor, dvs. hvor mye av faktorinntekten som normalt går til lønnstakerne og hvor mye som går til kapitaleierne. En stabil utvikling i lønnskostnadsandelen kan indikere en stabil lønnsevne og konkurransekraft i sektoren.

Når produktivitetsveksten bestemmer utviklingen i produktrealloønn over tid, må nominell lønnsvekst være lik summen av produktivitets- og

prisveksten. Hvis den nominelle lønnsveksten blir høyere enn dette, slik at reallønnen vokser mer enn det produktivitetsveksten gir rom for, vil konkurranseevnen svekkes og arbeidsledigheten stige. En blanding av markedsforhold og institusjonelle mekanismer bidrar til at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor er normen også for lønnsveksten i resten av økonomien.

Frontfagsmodellen og hovedkursteorien reflekterer således en forståelse for at det over tid er en forbindelse mellom det som er bedriftsøkonomisk lønnsomt og det som er gunstig ut fra makroøkonomiske hensyn. Modellen hviler blant annet på erkjennelsen av at lønnsdannelsen over tid har avgjørende betydning for nivået på arbeidsledigheten, mens reallønnsutviklingen først og fremst er knyttet til produktivitetsutviklingen. Erfaringene fra Norge og andre land tilsier at høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivitetsvekst i all hovedsak slår ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet på lengre sikt, og ikke i høyere reallønnsvekst. Ettersom konkurranseutsatte næringer konkurrerer med skjermede næringer om arbeidskraften, må de samme betingelsene for lønnsvekst gjelde også for skjermede næringer.

Den norske lønnsforhandlingsmodellen innebærer videre stor grad av koordinering, der hovedorganisasjonene i arbeidslivet spiller en avgjørende rolle. Institusjoner som Kontaktutvalget og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene støtter opp under koordineringen. Organisasjonsgraden på arbeidstakersiden i Norge var knapt 52 prosent i 2012, jf. kapittel 3 i Holden III-utvalget. Den var 40 prosent i privat sektor og 82 prosent i offentlig sektor. Tariffavtaledekningen for alle arbeidstakere er anslått til 67 prosent, om lag 50 prosent i privat sektor og tilnærmet 100 prosent i offentlig sektor. Tariffavtalene benyttes imidlertid også som rettesnor i bedrifter som ikke formelt er bundet av avtalene, jf. vedlegg 5.

Samtidig som flertallet av arbeidstakerne i Norge dermed er dekket av de sentrale forhandlingene, er det et betydelig antall som ikke er dekket av kollektive avtaler. Blant annet ledere og en stor andel av funksjonærene i industrien får sin lønn bestemt gjennom lokale lønnsforhandlinger. Dette var en viktig bakgrunn for at Kontaktutvalget den 22. januar 2003 la fram en felles erklæring om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003. I denne erklæringen het det blant annet:

«(...) På denne bakgrunn er regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet enige om følgende: At

den samlede lønnskostnadsveksten i 2003 må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. I arbeidet for å nå dette målet er det avgjørende at alle grupper omfattes. Når det gjelder en nærmere vurdering av utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover vises det til det nedsatte ekspertutvalget.

Partene i arbeidslivet vil i forbindelse med mellomoppgjøret 2003: Arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Oppjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.

Samtidig er det viktig at det innenfor disse rammene gis rom for endringer i relative lønninger som sikrer et velfungerende arbeidsmarked og en rettferdig lønnsutvikling. Arbeidsgiversiden i privat og offentlig sektor vil aktivt arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet. I kraft av sine eierposisjoner i næringslivet vil en også fra statens side arbeide for en slik utvikling.»

Regjeringen Stoltenberg II satte i 2012 ned et offentlig utvalg for å vurdere erfaringene med lønnsdannelsen gjennom de 12 årene som var gått siden handlingsregelen og inflasjonsmålet for pengepolitikken ble innført. Utvalget skulle også drøfte makroøkonomiske utviklingstrekk som kan skape utfordringer for norsk økonomi og lønnsdannelsen framover. Mandatet pekte på det høye og økende kostnadsnivået, petroleumsvirksomhetens økende betydning i norsk økonomi, at arbeidsinnvandringen fra EU/EØS-området har økt markert, og at veksten i produktiviteten har falt tilbake de senere årene. Utvalget leverte sin innstilling til Finansdepartementet den 3. desember 2013. Noen av hovedkonklusjonene til utvalget er gjengitt i boks 4.2.

4.2.2 Lønnsomheten i norsk industri

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten i næringslivet, jf. over. Hovedkursteorien peker på lønnskostnadsandelen som en sentral indikator for utviklingen i lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser og svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert sett bidrar til

Boks 4.2 Noen av hovedkonklusjonene til Holden III utvalget

- *Utvalget slutter opp om frontfagsmodellen, som er en viktig bærebjelke i lønnsdannelsen i Norge. Selv om nye utviklingstrekk i økonomien og endrede retningslinjer i den økonomiske politikken har brakt inn nye mekanismer i måten økonomien virker på, gjelder de grunnleggende sammenhengene som frontfagsmodellen og hovedkursteorien bygger på også i dag. Det betyr at lønnsveksten i den sektoren som er utsatt for internasjonal konkurranse, må avspeile pris- og produktivitetsveksten i denne sektoren. Lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor må så gjelde som en norm for lønnsveksten ellers i økonomien.*
- *Et vesentlig høyere kostnadsnivå enn i andre land reflekterer høy produktivitet og store bytteforholdsgevinster, men innebærer samtidig en utfordring for konkurranseutsatte virksomheter. Økte priser på olje og andre viktige eksportprodukter og fallende priser på varer vi importerer, har gitt norsk økonomi store bytteforholdsgevinster på 2000-tallet. Høy og økende aktivitet i petroleumsvirksomheten og økt bruk av oljepenger over statsbudsjettet har trukket opp kostnadsnivået i Norge sammenlignet med andre land, både gjennom høyere lønnsvekst enn hos handelspartnere og gjennom en styrking av kronen. Det høye lønnskostnadsnivået innebærer samtidig at mange har fått glede av bytteforholdsgevinsten og det høye produktivitetsnivået.*
- *Et tilstrekkelig omfang av internasjonalt konkurranseutsatte virksomheter er nødvendig for en balansert økonomisk utvikling. For at konkurranseutsatt sektor skal være tilstrekkelig stor samlet sett, vil vi ha behov for et visst omfang av ikke-stedbundne næringer, dvs. konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengig av norske naturressurser og dermed i større grad kan flyttes til andre land. Dette krever at det over tid er balanse mellom kostnadsnivå og produktivitetsnivå målt mot relevante handelspartnere. Også virksomheter på andre områder i økonomien blir utsatt for økende konkurranse fra utlandet, og en sterk avskalling av slike virksomheter kan svekke den underliggende balansen i utenriksøkonomien. Hvis dette oppdages for sent, kan kostnadene knyttet til en nødvendig kursendring bli store. Et høyt kostnadsnivå kan gjøre det mer krevende å starte og drive virksomheter som skal konkurrere i et internasjonalt marked.*
- *For å redusere risikoen for en sterk nedbygging av konkurranseutsatt sektor, bør den kostnadsmessige konkurranseevnen ikke svekkes. På lengre sikt er det trolig nødvendig med en forbedring, særlig dersom oljeprisen skulle falle markert. En moderat lønnsvekst vil bidra til bedre konkurranseevne både direkte, og indirekte gjennom lavere rente og svakere kronekurs. Det vil gi tryggere grunnlag for høy sysselsetting og lav arbeidsledighet framover.*
- *Konsekvensene for norsk økonomi vil bli vesentlig kraftigere om betydelig svakere vekst i verdensøkonomien skulle føre til et kraftig fall i oljeprisen. Det vil kunne gi en brå nedgang i oljevirkosomheten både i Norge og internasjonalt, og annen norsk eksport vil også bli rammet. Arbeidsledigheten vil da stige markert. En slik utvikling vil kreve vesentlige tilpasninger både i den økonomiske politikken og i lønnsdannelsen. Norges Bank vil trolig redusere styringsrenten, kronekursen vil trolig svekkes betydelig, finanspolitikken må etter hvert strammes inn som følge av lavere vekst i fondskapitalen, og lønnstakerne må trolig godta en vesentlig svakere utvikling i kjøpekraften. Over tid vil svekkelsen av kronekursen og en lavere lønnsvekst bidra til ny vekst i tradisjonelle konkurranseutsatte næringer, og til at arbeidsledigheten etter hvert går ned igjen. Frontfagsmodellen er etter utvalgets mening godt egnet til å bidra til en tilpasning til et lavere kostnadsnivå for å bedre konkurranseevnen.*

Boks 4.2 forts.

- *Lønnsveksten i industrien for arbeidere og funksjonærer samlet bør være normgivende for resten av økonomien.* Dette er i tråd med Kontaktutvalgets uttalelse i mars 2003. Ved forbundsvise oppgjør er det Industriovertenskomsten som er frontfaget, og dermed forhandles først. Dette oppgjøret har i stor grad direkte gjennomslag i en rekke andre oppgjør. Siden utfallet av de lokale forhandlingene ikke er avklart, bør NHO, i forståelse med LO, angi en troverdig ramme for den samlede årslønnsveksten i industrien. En troverdig ramme skal verken være gulv eller tak for lønnsveksten, men en norm som andre forhandlingsområder skal forholde seg til. Ved utarbeidelsen av anslaget må det tas tilstrekkelig hensyn til de økonomiske utsiktene. Drøfting av de økonomiske utsiktene i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) i forkant av lønnsoppgjørene vil gi grunnlag for en felles virkelighetsoppfatning blant alle parter i lønnsoppgjørene.
- *Utvalget ser ikke behov for å endre sammensetningen av frontfaget nå.* Høy aktivitet og god lønnsomhet i oljerelatert virksomhet har ført til høy lønnsvekst i denne typen virksomheter, og for å unngå at lønnsveksten blir høyere enn det konkurranseutsatte virksomheter tåler, kan det argumenteres for at oljerelaterte virksomheter ikke bør inngå i frontfaget. Men i en vurdering av hvilke bedrifter som bør inngå i frontfaget, må det tas hensyn til hva som vil fungere som en troverdig norm for lønnsdannelsen i Norge. Frontfagets sammensetning gjenspeiler også i betydelig grad sammensetningen av konkurranseutsatt sektor. I tillegg kan økende internasjonal konkurranse innen leverandørnæringene og forventet svakere utvikling i oljeaktiviteten innebære lavere lønnsvekst i oljerelatert virksomhet i årene framover. Organisasjonsmessige forhold og tradisjon taler også for å videreføre det nåværende frontfaget.

svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. En slik utvikling vil innebære at en større andel av bedriftenes overskudd tilfaller lønnstakerne og mindre kapitaleierne. Lønnskostnadsandelen vil da gå opp, mens driftsresultatandelen vil gå ned. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser og sterkere produktivitetsutvikling isolert til bedret konkurranseevne og lønnsomhet. En slik utvikling vises ved en lavere lønnskostnadsandel og tilsvarende høyere driftsresultatandel.

Figur 4.1 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av brutto faktorinntekter i industrien i Norge og våre handelspartnere siden midten av 1990-tallet. Lønnskostnadsandelen i Norge har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå.

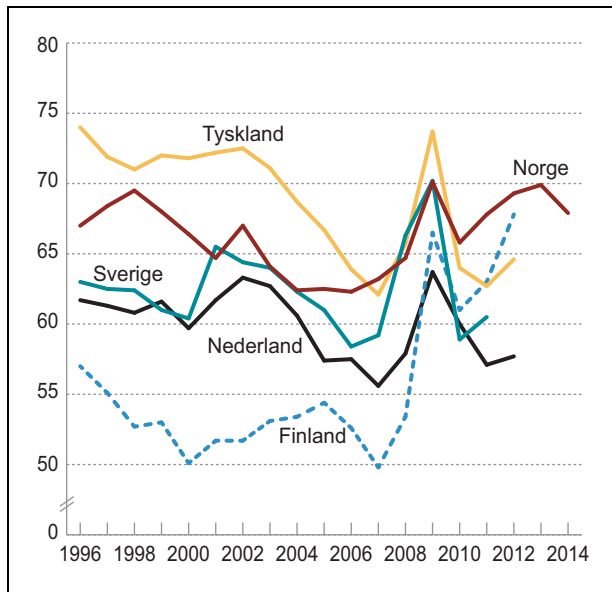
Nedgangen i lønnskostnadsandelen på første halvdel av 2000-tallet må trolig bl.a. ses i sammenheng med den markerte bedringen i Norges bytteforhold i handelen med utlandet etter at Kina begynte å spille en større rolle i det internasjonale varebyttet. Sterk vekst i etterspørselen fra Kina og andre framvoksende økonomier har gitt betydelig oppgang i prisene på flere viktige norske eksport-

produkter. Samtidig har økt import fra lavkostland bidratt til nedgang i prisene på importerte konsumvarer, noe som har bidratt til merkbar bedring i lønnstakernes kjøpekraft. Når produktivitetsveksten i tillegg har vært høy, har dette gitt grunnlag for sterk vekst både i bedriftenes overskudd og i reallønnene.

I forbindelse med finanskrisen steg lønnskostnadsandelen i norsk industri markert i 2009. Lønnskostnadsandelen falt tilbake igjen i 2010, men steg deretter de tre neste årene. I fjor gikk lønnskostnadsandelen litt tilbake igjen, til 68 prosent. Til sammenlikning har både gjennomsnittet de siste ti årene, og gjennomsnittet siden 1996 vært på vel 66 prosent, jf. figur 4.1.

Figuren viser også utviklingen i Sverige, Tyskland, Finland og Nederland. Når man sammenlikner lønnskostnadsandelen med andre land, er det viktig å være oppmerksom på at ulike næringsstruktur i ulike land vil kunne gi nivåforskjeller i lønnskostnadsandelene mellom landene. I tabell 4.5 i vedlegg 4 presenteres tall for brutto driftsresultatandel for Norge og utvalgte land.

I figur 4.1 ser vi at lønnskostnadsandelen i industrien i Tyskland var høyere enn i de andre

Figur 4.1 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i industrien^{1 2}.

1 Lønnskostnadsandelene er beregnet ved lønnskostnader dividert på brutto faktorinntekter, dvs. at driftsresultatet ikke er justert for kapitalslit.

2 Det foreligger ikke oppdaterte tall for handelspartnerne i årets rapport. Som følge av omlegging av nasjonalregnskapet er lønnskostnadsandelene for norsk industri revidert ned for alle år. Dette vil også bli tilfelle for handelspartnerne når oppdaterte tall foreligger.

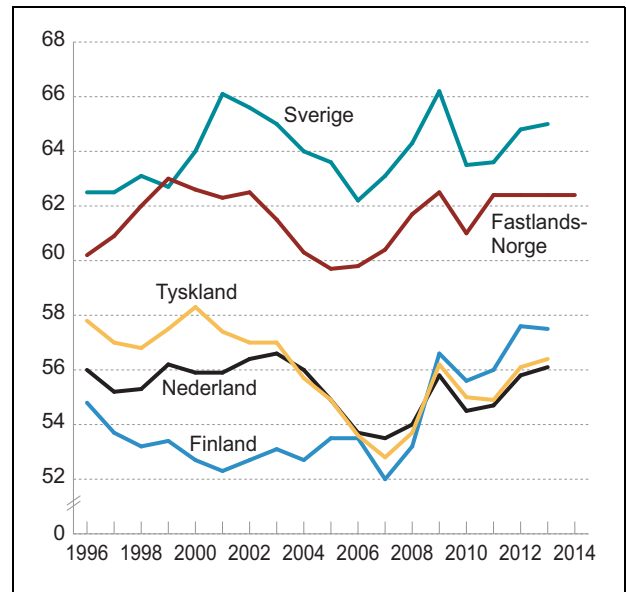
Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

landene som er med i figuren i 1996, men at differansen deretter avtok gradvis. Dette må ses i sammenheng med den tyske gjenforening og at Tyskland i tiden etter innføringen av euro gjennomgående har hatt negativ reallønnsvekst. De siste årene har lønnskostnadsandelen i Tyskland vært lavere enn i Norge og Finland.

Bildet for utviklingen i lønnskostnadsandeler er i hovedsak det samme når vi ser på utviklingen i lønnskostnadsandelene for hele økonomien, jf. figur 4.2. De årlige svingningene i lønnsomheten er imidlertid noe mindre enn for industrien.

4.3 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Lønnskostnadene kan bl.a. måles ved timelønnskostnader og lønnskostnader per produsert enhet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert produktinnsats ha betydning for

Figur 4.2 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i hele økonomien.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil også produktivitetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer produktinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene er, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om innsatsfaktorer som bl.a. arbeidskraft. Lavere lønninger i andre næringer kan bidra til en bedring i industriens konkurranseevne ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon.

4.3.1 Vekst i timelønnskostnader

Tabell 4.2 og figur 4.3 viser utviklingen i lønnskostnader per time for ansatte i industrien i Norge og i industrien hos våre handelspartnere målt i felles valuta.

Tabell 4.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt											
	2005–2014	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Vekst i lønnskostnader per time												
Norge ¹	4,2	4,1	6,2	3,8	5,1	4,1	2,2	4,5	4,9	4,7	2,9	
Handelspartnerne ²	2,8	3,1	2,8	4,3	3,3	3,4	1,2	2,6	3,3	2,1	2,4	
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,4	1,0	3,3	-0,5	1,7	0,7	1,0	1,9	1,5	2,5	0,5	
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	1,6	5,6	2,8	1,2	2,3	-2,2	5,4	3,8	3,2	-0,4	-5,3	
<i>Memo:</i>												
Valutakurs ³	-0,2	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1	

¹ Lønnskostnad per utførte timeverk i industrien, jf. nasjonalregnskapet.

² Tallene for årene 2005–2013 er fra Conference Board. For 2014 benyttes tall for vekst i arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 4.1.

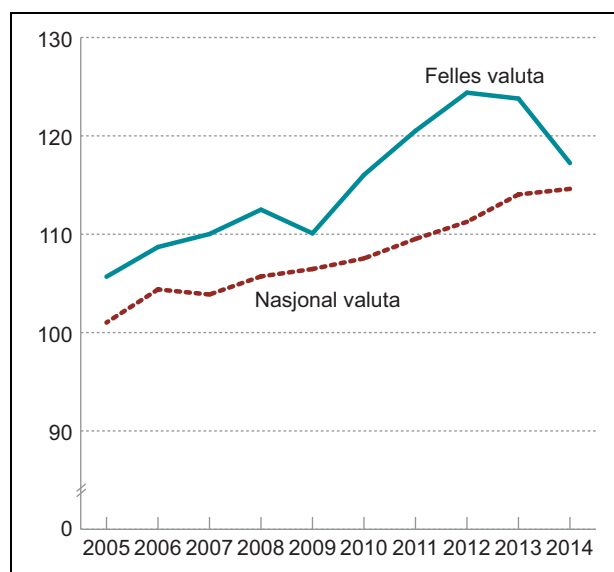
³ Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en svekkelse av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står ovenfor.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

I løpet av de siste ti årene har den kostnadmessige konkurranseevnen i industrien, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med 1,6 prosent per år. Av dette kan 1,4 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen, jf. figur 4.3.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var veksten i timelønnskostnadene i norsk industri i 2014 på 2,9 prosent, dvs. 0,5 prosentpoeng høyere enn timelønnskostnadsveksten hos handelspartnerne. En svekkelse av kronen på vel 6 prosent fra 2013 til 2014 gjorde at de relative timelønnskostnadene anslås å ha falt med 5,3 prosent dette året.

Også om vi går ut over industrien og ser på næringsvirksomhet i bredere forstand, har den kostnadmessige konkurranseevnen svekket seg i Norge. I løpet av de siste ti årene har den årlige veksten i arbeidskraftkostnadene i norsk næringsvirksomhet i gjennomsnitt vært 1,8 prosent høyere enn hos våre handelspartnere, jf. tabell 4.3. Av dette kan 1,6 prosentpoeng tilskrives høyere arbeidskraftkostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. Forskjellen mellom Norge og handelspartnerne har vært noe høyere når man ser på næringsvirksomhet i bredere forstand enn dersom vi bare ser på industrien, jf. tabell 4.2.

Figur 4.3 Utviklingen i relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 2004 = 100.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

4.3.2 Vekst i lønnskostnader per produsert enhet

Figur 4.4 viser utviklingen i lønnskostnader per produsert enhet i industrien i Norge relativt til industrien hos våre handelspartnere.

Tabell 4.3 Arbeidskraftkostnader i næringsvirksomhet¹. Prosentvis endring fra året før.

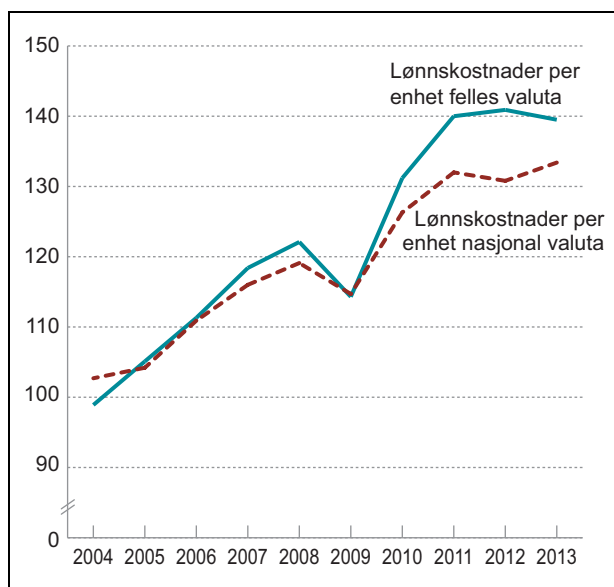
	Gj.snitt											
	2005–2014	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Vekst i lønnskostnader pr. time												
Norge	4,2	4,4	4,7	6,2	5,9	3,6	2,9	4,0	4,1	3,8	2,9	
Handelspartnerne ²	2,6	3,1	2,9	3,6	3,8	2,6	1,9	2,6	2,6	1,6	1,7	
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,6	1,3	1,7	2,5	2,0	1,0	1,0	1,4	1,5	2,2	1,2	
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	1,8	5,9	1,2	4,3	2,5	-1,9	5,4	3,3	3,1	-0,8	-4,6	
<i>Memo:</i>												
Valutakurs ³	-0,2	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1	

¹ Hele økonomien unntatt offentlig virksomhet. Tallene for 2014 er anslått ved veksten fra 1-3. kvartal 2013 til 1-3. kvartal 2014.

² Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 4.1.

³ Industriens effektive valutakurs.

Kilder: Eurostat og Beregningsutvalget.

Figur 4.4 Utviklingen i lønnskostnader per produsert enhet i industrien i Norge relativt til handelspartnerne. Indeks 2003 = 100.

Kilder: OECD, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Høyere lønnsvekst i Norge enn hos handelspartnerne bidro til at lønnskostnadene per produsert enhet i norsk industri relativt til industrien hos handelspartnerne økte med 33 prosent fra 2003 til 2013, målt i nasjonal valuta. Utviklingen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært større svingninger i utviklingen i det relative forholdet for lønnskostnader per produsert enhet målt i felles valuta enn i

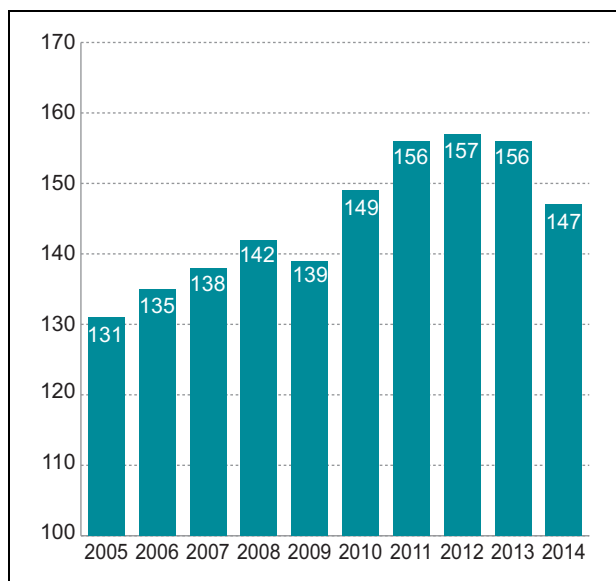
nasjonal valuta. En styrking av kronen over perioden bidro til at lønnskostnadene per produsert enhet i Fastlands-Norge relativt til handelspartnerne økte med 39 prosent.

4.3.3 Vekst i lønnskostnader per ansatt i hele økonomien

Ifølge tall fra OECD var veksten i lønnskostnader per ansatt i hele økonomien 1,3 prosentpoeng høyere i Norge enn i OECD-området i 2014 og 1,5 prosentpoeng høyere sammenliknet med et vektet snitt av våre handelspartnere, jf. tabell 4.4 i vedlegg 4. For 2015 anslår OECD veksten i lønnskostnadene per ansatt både i OECD-området og hos et vektet snitt av våre handelspartnere til 2,5 prosent.

4.3.4 Lønnskostnadsnivåer i industrien

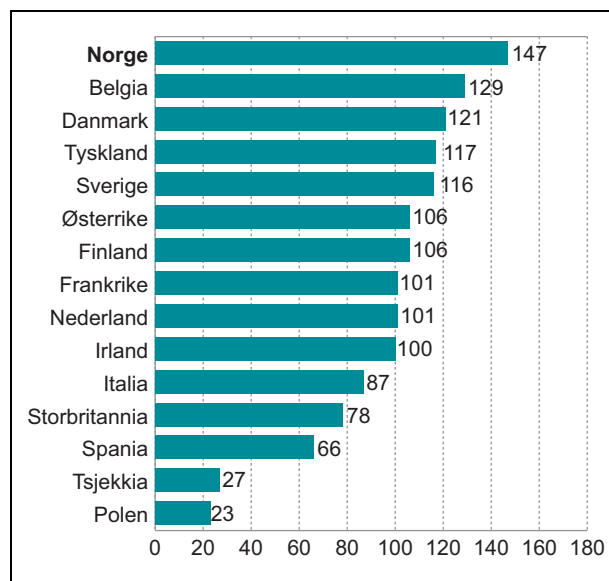
Forholdet mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU viste en oppadgående trend fra 2005 til 2012, jf. figur 4.5. Både høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne i EU og en styrking av kronen bidro. En markert svekkelse av kronen i 2013 og 2014 bidro imidlertid til at differansen mellom timelønnskostnadene i norsk industri og i industrien hos handelspartnerne i EU falt fra 57 prosent i 2012 til 47 prosent i 2014.

Figur 4.5 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta¹. Handelspartnerne i figuren = 100.

¹ Tallene fra 2005 til 2013 er fra Conference Board. Nivået i 2014 er framskrevet ved å benytte Nasjonalregnskapet for Norge og arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat for handelspartnerne.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 4.6 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU¹ i felles valuta i 2014. Handelspartnerne i figuren = 100.

¹ Figuren omfatter alle EU-landene i handelspartneraggregatet, jf. boks 4.1. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ut fra Norges konkurransevekter.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 4.6 og tabell 4.5 i vedlegg 4 illustrerer forholdet mellom lønnskostnadene per timeverk i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU framskrevet til 2014. Figuren viser at lønnskostnadsnivået i industrien i Norge dette året var høyere enn i alle de andre landene i sammenlikningen. Av handelspartnerne er det Belgia, Danmark, Tyskland og Sverige som har det høyeste lønnskostnadsnivået. Landene med lavest lønnskostnadsnivå i 2014 var Tsjekkia og Polen.

Timelønnskostnadene i norsk industri er høyere enn hos våre handelspartnere, noe som reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, men også en høyere lønnsvekst de siste årene. Holden III-utvalget (NOU 2013:13) påpeker at høy og økende aktivitet i petroleumsvirksomheten og økt bruk av oljepenger over statsbudsjetter har trukket opp kostnadsnivået i Norge sammenlignet med andre land, både gjennom høyere lønnsvekst enn hos handelspartnerne og gjennom en styrking av kronen. Det høye lønnskostnadsnivået innebærer samtidig at mange har fått glede av bytteforholdsgevinsten og det høye produktivetsnivået. Utvalget pekte samtidig på at nedtrapingen av petroleumsvirksomheten som før eller

senere vil komme, vil kunne utfordre stabiliteten i norsk økonomi, og at utfordringene vil øke dersom nedgangen kommer brått, f.eks som følge av en nedgang i oljeprisen, jf. boks 4.2. Utvalget skriver bl.a. at «En slik utvikling vil kreve vesentlige tilpasninger både i den økonomiske politikken og i lønnsdannelsen. Norges Bank vil trolig redusere styringsrenten, kronekursen vil trolig svekkes betydelig, finanspolitikken må etter hvert strammes inn som følge av lavere vekst i fondskapitalen, og lønnstakerne må trolig godta en vesentlig svakere utvikling i kjøpekraften. Over tid vil svekelsen av kronekursen og en lavere lønnsvekst bidra til ny vekst i tradisjonelle konkurranseutsatte næringer, og til at arbeidsledigheten etter hvert går ned igjen. Frontfagsmodellen er etter utvalgets mening godt egnet til å bidra til en tilpassning til et lavere kostnadsnivå for å bedre konkurranseevnen.»

4.3.5 Sammensetningen av lønnskostnadene i industrien

Tabell 4.4 viser en summarisk oversikt over lønnskostnadenes sammensetning for industriansatte i 2013, basert på en oppsplitting på lønn for arbei-

Tabell 4.4 Lønnskostnader per time for 2013, omregnet til norske kroner¹ for industriansatte og fordeling i prosent² på hhv. lønn per arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid, samt andre indirekte lønnskostnader.

	Gjennomsnittlig lønnskostnader pr. arbeidet time	Fordeling av lønnskostnadene ³ på ulike komponenter				Totalt
		Arbeidet	Ikke-	Arbeidet og	Andre sosiale	
		tid	arbeidet	ikke-arbeidet	kostnader	
	kr/t	Prosent	Prosent	Prosent	Prosent	Prosent
Norge	387	66,3 ⁴	12,3 ⁴	78,6 ⁴	21,4 ⁴	100
Belgia	323	47,6	20,2	67,8	32,2	100
Danmark	300	74,1	14,9	89,0	10,9	100
Sverige	300	58,8	10,8	69,6	30,4	100
Tyskland	288	56,9	21,4	78,3	21,7	100
Finland	262	58,9	20,7	79,6	20,4	100
Østerrike	261	52,5	21,5	74,0	26,0	100
Frankrike	252	56,4	13,2	69,6	30,4	100
Nederland	249	57,7	20,1	77,8	22,2	100
Irland	247	62,7	20,6	83,3	16,7	100
Italia	217	52,6	18,4	71,0	29,0	100
Storbritannia	182	71,9	13,6	85,5	14,5	100
Spania	165	54,1	20,0	74,1	25,8	100
Tsjekkia	72	60,5	13,0	73,5	26,6	100
Polen	54	59,9	23,5	83,4	16,6	100

¹ Omregning til norske kroner ved gjennomsnittlige valutakurser.

² Fordeling i prosent på ulike lønnelementer for hvert enkelt land.

³ Conference Board

⁴ Statistisk sentralbyrå. Fordelingen for Norge er basert på Arbeidskraftskostnadsundersøkelsen for 2012, da Norge mangler i materialet fra Conference Board.

Kilder: Conference Board, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

det tid, lønn for ikke-arbeidet tid og andre indirekte personalkostnader.

Lønn for ikke-arbeidet tid består av sykefravær, ferie og annet betalt fravær. Dette er fordelt på antall timer. For resten av de indirekte personalkostnadene er arbeidsgiveravgifter, pensjons- og forsikringsordninger de klart største bidragsytterne.

Som beskrevet tidligere, er fordelingen basert på summariske oppstillinger for alle ansatte i industri, i motsetning til rapportene frem til 2012, hvor sammenstillingene i større grad gjaldt industriarbeidere. I Norge har det vært en vedvarende utvikling mot relativt flere funksjonærer innenfor industrien. I tråd med globaliseringen kan variasjon i innslaget av ulike kategorier av ansatte mellom land, ha stor betydning i sammenligninger av gjennomsnittlige lønnskostnader mellom land.

Endringer i internasjonale standarder for næringsklassifisering og oppsplitting av industri-

enheter, har ført til at enheter som tidligere ble klassifisert som industri, er blitt flyttet til næringsgrupper utenfor industri. Årsaken til dette kan også ha sammenheng med nye og reviderte internasjonale yrkesstandarder (ISCO) som er blitt innført mer spesifikt knyttet til arbeidets innhold, og som i praksis kan være klassifisert som egne enheter, knyttet til nye næringsgrupper.

Sammenstillingen for alle landene er knyttet til kildematerialet fra Conference Board i USA. For Norge er bare totale lønnskostnader tatt med, ikke oppsplittingen. Man har derfor estimert fordelingen for Norge på bakgrunn av Arbeidskraftskostnadsundersøkelsen i Statistisk sentralbyrå for året 2012, med tilnærmet samme spesifisering av lønnskostnadene i industrien som for de øvrige landene.

Flere av lønnskostkomponentene kan være anslått på usikkert grunnlag fordi kvaliteten på datamaterialet kan variere mellom land.

Boks 4.3 Lønnsbegreper og lønnskompone­ter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av Conference Board faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (se for øvrig boks 4.4). Basis for beregningene i tabell 4.4 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidede timer i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførehet og andre ordninger som innebærer innbetaling til «fond» som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke

realiserte lønnskostnadselementer («utsatt inntekt»).

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en økt kostnadmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingen være noe mer usikker mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er baserte på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

4.3.6 Elektrisitetspriser

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av andre innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 4.5 gir en oversikt over industriens priser på elektrisk kraft, som er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspart-

nerne. I 2013 var gjennomsnittlig pris til industrien i Norge 41 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnere.

4.4 Produktivitetsutviklingen

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadmessige konkurranseevnen i industrien

Boks 4.4 Sammenlikning av lønnskostnader

Noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger av lønnskostnader mellom land, jf. bl.a. NOU 2000:26, vedlegg 6:

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra Conference Board for lønnskostnadsnivå og -vekst for ansatte i industrien hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette for-

hold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere enn per arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var om lag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

Tabell 4.5 Industriens elektrisitetspriser. Øre per kWh.

	Gj.snitt										
	2004–2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Norge	27,8	20,2	21,3	25,0	25,1	29,1	29,4	32,3	33,9	30,6	32,2
Handelspartnerne	67,1	51,5	52,9	61,5	62,9	72,1	75,4	72,2	73,3	73,2	78,3
Relative elektrisitetspriser, prosent ¹	41,5	39,2	40,3	40,7	39,9	40,4	39,0	44,7	46,2	41,8	41,1

¹ Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået hos handelspartnerne.

Kilder: IEA og Statistisk sentralbyrå.

svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene, jf. avsnitt 4.3.1. Høy produktivitsvekst innenlands, sammen med eventuell bedring i forholdet mellom prisene på produktene til norsk industri og produktene til industrien hos handelspartnerne, kan motvirke denne svekkelsen. Produktivitsvekst kan følge av økt kapital per arbeidstaker, teknologiske framskritt og organisatoriske forbedringer som gjør at man får mer varer og tjenester ut av samme innsats av arbeidskraft.

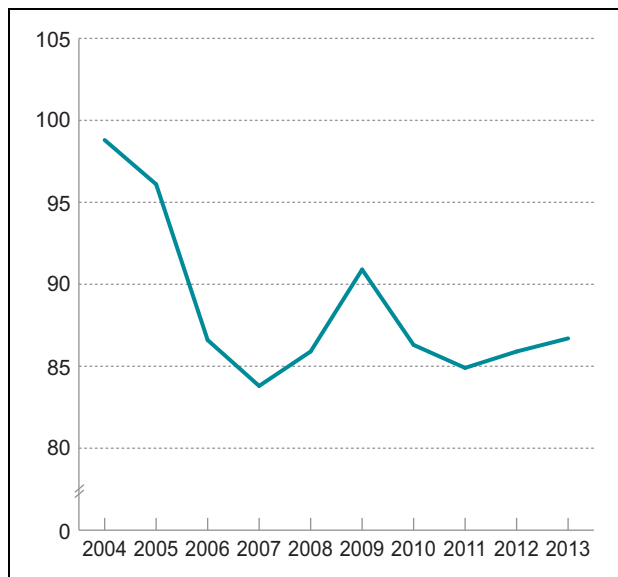
4.4.1 Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall har produktivitsveksten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, vært på rundt 2¼ prosent de to siste årene. Dette er litt høyere enn gjennomsnittet de siste ti årene. Figur 4.7 viser utviklingen i relativ produktivitet mellom Norge og handelspartnerne for perioden 2004–2013. Den relative produktiviteten mellom Norge og handelspartnerne økte kraftig i 2009. Denne øknin-

gen må trolig i noen grad ses i sammenheng med ulik næringsstruktur, og at Norge ble mindre rammet av finanskrisen enn de fleste av våre handelspartnerne. I 2010 falt den relative produktiviteten noe tilbake igjen, noe som i stor grad må ses i sammenheng med kraftig vekst i bruttoproduktet i Sverige og Tyskland. I perioden 2011–2013 holdt den relative produktiviteten seg forholdsvis stabil. Produktivitsveksten i norsk industri i perioden 2004–2013 var på rundt 1½ prosent, om lag 1½ prosentpoeng lavere enn hos handelspartnerne,

Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen for norsk industri vært gunstigere enn når man ser på utviklingen i faste priser, jf. figur 4.8. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn på produktene til handelspartnerne i denne perioden. Det knytter seg imidlertid generelt usikkerhet rundt dekomponeringen av verditall på volum og pris.

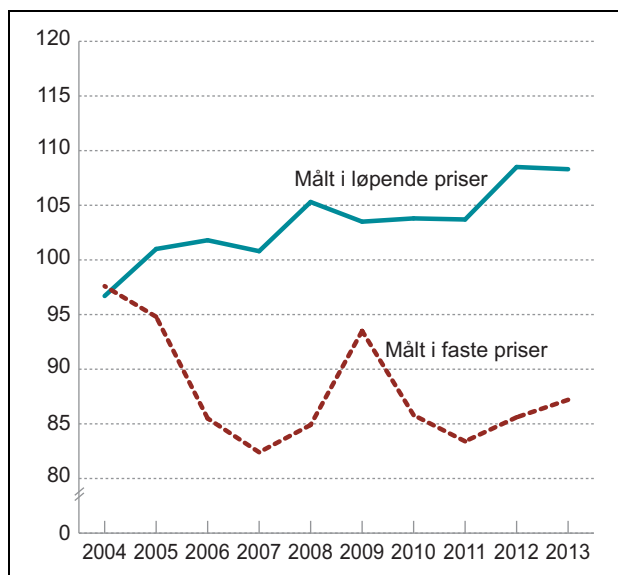
Bytteforholdet for tradisjonelle varer styrket seg mye i perioden 2003–2006, jf. figur 4.9. I perioden 2007–2009 gikk bytteforholdet for tradisjo-

Figur 4.7 Utviklingen i relativ produktivitet i industrien målt ved bruttoprodukt per timeverk i faste priser. Indeks 2003 = 100.

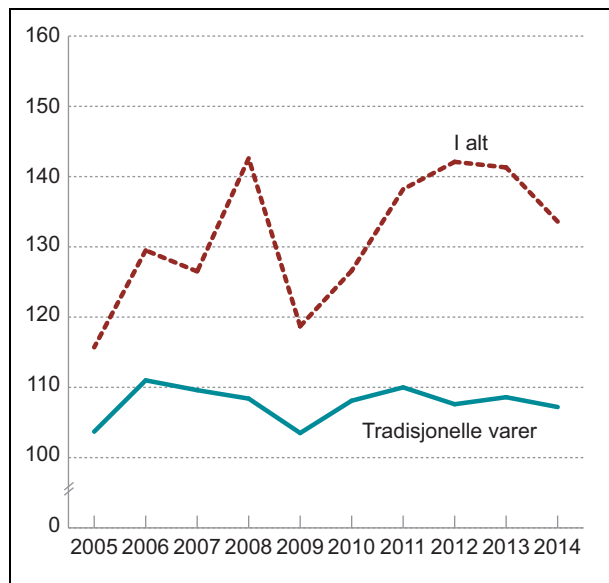
Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

nelle varer noe tilbake igjen. Bytteforholdet bedret seg igjen i 2010 og 2011, men har de tre siste årene samlet sett gått litt tilbake igjen. Dersom en ser på utviklingen i prisene på alle varer og tjenester, har bytteforholdsforbedringen de

Figur 4.8 Utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i norsk industri i forhold til bruttoprodukt per sysselsatt i industrien hos handelspartnerne. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 2003 = 100.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.9 Utviklingen i bytteforhold for Norge. Indeks 2003 = 100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

siste ti årene vært mye kraftigere enn når man bare ser på tradisjonelle varer. Dette må ses i sammenheng med den sterke veksten i oljeprisen, jf. kapittel 2 og 3. Nedgang i oljeprisen bidro imidlertid til at bytteforholdet på alle varer svekket seg markert i fjor.

Man skal være oppmerksom på at ulik produktivetsutvikling kan ha sammenheng med ulik industristruktur mellom land. Analyser av produktivetsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på at dette kan være en viktig forklaringsfaktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

I perioden 2004–2013 falt sysselsettingen i norsk industri med i gjennomsnitt 0,2 prosent per år, dvs. noe mindre nedgang enn hos et vektet snitt av våre handelspartnere. Etter å ha falt med over 4 prosent i 2009 og 2010 i forbindelse med den internasjonale finanskrisen, har utviklingen i sysselsettingen i norsk industri vært langt bedre de fire siste årene. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte sysselsettingen med 0,7 prosent i fjor.

Dersom en ser på hele økonomien, var produktivetsveksten i Norge i perioden 2004–2013 på vel 1 prosent, det samme som et vektet gjennomsnitt av våre handelspartnere, jf. tabell 4.7. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte produktiviteten med 0,7 prosent i fjor.

Tabell 4.6 Industrien. Produktivitet (målt ved bruttoprodukt per timeverk) og sysselsetting. Prosentvis vekst.

	Gjennomsnitt											
	2004-2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Produktivitet												
- Norsk industri	1,6	5,0	1,3	-3,7	0,3	1,6	0,5	6,1	2,0	0,8	2,1	2,3
- Handelspartnerne	3,0	6,3	4,1	6,9	3,7	-1,0	-5,0	11,8	3,7	-0,4	1,1	
- Relativ produktivitet	-1,4	-1,2	-2,7	-9,9	-3,3	2,6	5,8	-5,1	-1,6	1,2	1,0	
Sysselsetting												
- Norsk industri	-0,2	-4,0	1,5	6,0	2,2	1,7	-4,4	-4,3	-0,4	1,1	1,5	0,7
- Handelspartnerne	-1,7	-2,4	-1,8	-0,5	0,0	-0,5	-5,9	-2,7	0,3	0,5	-0,5	

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 4.7 Hele økonomien. Produktivitet målt ved bruttoprodukt per timeverk. Prosentvis vekst.

	Gjennomsnitt											
	2004-2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Fastlands-Norge	1,1	2,6	3,1	1,3	0,6	-1,4	0,2	1,4	0,0	2,0	1,6	0,7
Handelspartnerne	1,1	2,3	1,6	2,1	1,5	0,0	-1,6	3,3	1,3	0,0	0,5	
Relativ produktivitet	0,0	0,3	1,5	-0,8	-0,9	-1,4	1,8	-1,8	-1,3	2,0	1,1	

4.4.2 Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter

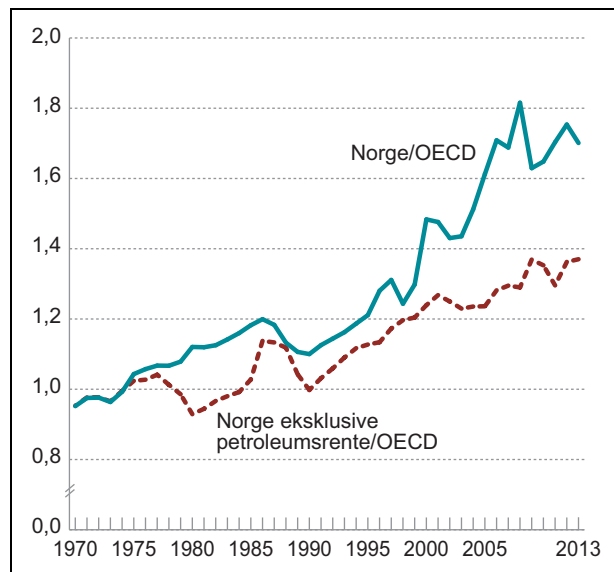
En annen metode for å sammenlikne inntekter i Norge med utviklingen i andre land er å se på tall for bruttonasjonalproduktet (BNP) per innbygger. I slike sammenlikninger er det hensiktsmessig å regne om BNP-tallene i de enkelte landene til et felles prissett ved å bruke såkalte kjøpekraftspariteter (KKP). Prisene på varer og tjenester i Norge er høye når vi bruker offisielle valutakurser og sammenlikner med prisene på tilsvarende varer og tjenester i andre OECD-land. Sammenliknes landenes BNP per innbygger i felles valuta uten å ta hensyn til forskjeller i kjøpekraft, blir BNP i Norge svært høyt. Ved å bruke kjøpekraftsjusterte priser regnes verdiskapingen i Norge til internasjonale priser og ikke i norske priser slik Statistisk sentralbyrå gjør når nasjonalregnskapstallene lages. Da vil for eksempel prisen på en hamburger ikke bli verdsatt til det den koster i Norge, men hva en hamburger gjennomgående koster internasjonalt.

Før oljealderen tok til var Norges BNP per innbygger regnet i kjøpekraftsjusterte priser og i felles valuta (USD) litt lavere enn OECD-snittet, jf. figur 4.10. Beregningene til OECD viser at Norges inntektsnivå per innbygger var 70 prosent høyere enn OECD-snittet i 2013. De norske BNP-tallene er imidlertid sterkt påvirket av petroleumsinntektene. Mye av svingningene i Norges relative inntekter målt på denne måten kan forklares med variasjoner i oljeprisen. Fallet i relativ produktivitet fra et nivå på 182 i 2008 til 163 i 2009 skyldes for eksempel i stor grad fallet i norske eksportpriser under finanskrisen.

For å få et bedre grep om utviklingen i inntektsnivået i norsk økonomi relativt til i andre land, bør derfor de norske BNP-tallene justeres for den ekstraordinære avkastningen ressursinnsatsen i petroleumsvirksomheten gir. Denne ekstraordinære avkastningen kalles ofte for ressursrenten. Metoden for kjøpekraftsjustering innebærer at en næring som utelukkende selger sine produkter til verdensmarkedspriser, ikke får endret sine produksjonspriser. Tanken er at pro-

dukter som omsettes på verdensmarkedet allerede er kjøpekraftsjusterte. Det betyr at når man nedjusterer norsk BNP med et beløp tilsvarende petroleumsrenten, kan man ta den norske kroneverdien av renten og dividere med dollarkursen så får vi petroleumsrenten i KKP. Dette beløpet trekkes så fra OECDs anslag for samlet norsk BNP i KKP. Dermed framkommer BNP eksklusive petroleumsrente i KKP-verdi og USD. Deretter divideres det med antall innbyggere for å beregne BNP per innbygger eksklusive petroleumsrente. Man kan så sammenlikne dette med gjennomsnittet for OECD slik det er gjort i figur 4.10.

Petroleumsrenten er her satt til null før 1975 og på figuren er derfor relativ BNP per innbygger den samme fra 1970 til 1974. Fra 1978 begynner kurvene å sprike. Det justerte norske inntektsnivået økte relativt sett særlig mye gjennom 1990-tallet. I perioden 2001 til 2005 var relativ inntekt i Norge om lag uendret i forhold til OECD-snittet, men økte så på ny både under forrige høykonjunktur og ikke minst under finanskrisen. Det skyldes blant annet at fallet i BNP var lite i Norge sammenliknet med i OECD-landene. I 2009 og 2010 var Norges BNP ekskl. petroleumsrenten og regnet per innbygger om lag 35 prosent høyere enn OECD-snittet. Dette forholdet falt noe tilbake i 2011, men har deretter tatt seg opp igjen og var i 2013 på 37 prosent. Samlet sett har inntekts-

Figur 4.10 BNP per innbygger i Norge (i KKP) relativt til OECD-snittet og BNP i Norge eksklusive petroleumsrente (i KKP) relativt til OECD-snittet.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

veksten regnet som inntekt per innbygger vært meget sterk i Norge sammenliknet med andre land selv når vi holder petroleumsinntektene utenom.

Kapittel 5

Den samlede inntektsutviklingen

- Disponibel realinntekt for Norge var uendret fra 2013 til 2014. Produksjonsvekst og endringer i rente- og stønadsbalansen bidro positivt, mens endringer i bytteforholdet bidro til å dra veksten ned. Bytteforholdstapet økte gjennom året.
- Lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekt – var 81 prosent i industrien og 66 prosent for markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge. For industrien er dette noe under gjennomsnittet de fem siste årene, men over gjennomsnittet i fem-årsperioden 2005–2009 som var 77 prosent. For markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge er lønnskostnadsandelen i 2014 på samme nivå som de siste fem årene, 2010–2014.

Disponibel realinntekt for Norge var uendret fra 2013 til 2014, mot en vekst på 0,3 prosent i 2013. *Produksjonsvekst og endring i rente- og stønadsbalansen* bidro positivt, mens forverring av *bytteforholdet* bidro negativt jf. tabell 5.2. *Produksjonsvekst utenom petroleumsvirksomheten* bidro med en vekst på 2 prosentpoeng. *Produksjonen i petroleumsvirksomheten* bidro positivt med 0,1 prosentpoeng, mot et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt de ni foregående årene. Utviklingen i bytteforholdet bidro negativt med 2,3 prosentpoeng, etter negativt bidrag også i 2013. I 2014 førte nedgang i prisene på olje og gass og en sterkere prisvekst på import enn eksport av for eksempel tradisjonelle varer, til bytteforholdstapet. Bytteforholdstapet økte gjennom året og inn i 2015. I 2013 var det utviklingen i olje- og gassprisene som bidro til det negative vekstbidraget. *Endringen i rente- og stønadsbalansen* trakk disponibel realinntekt opp med 0,2 prosentpoeng i 2014, mot et bidrag på 0,4 prosentpoeng i 2013.

Den gjennomsnittlige disponible realinntekstveksten har vært 2,5 prosent de siste ti årene. I gjennomsnitt har det største bidraget kommet fra

5.1 Disponibel inntekt for Norge

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at disponibel inntekt for Norge steg med 2,3 prosent fra 2013 til 2014. Disponibel inntekt for Norge anslås til 2648 milliarder kroner, som utgjør 515 000 kroner per innbygger.

Tabell 5.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner¹.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Bruttonasjonalprodukt	1988,9	2215,3	2349,9	2605,4	2429,7	2590,1	2792	2965,2	3068,8	3151,5
- Kapitalslit	275,3	296,8	327,2	361,4	389,5	404,3	426,1	447,9	476,9	505,0
= Nettonasjonalprodukt	1713,7	1918,6	2022,7	2244,0	2040,2	2185,8	2365,9	2517,3	2591,9	2646,5
+ Formuesinntekt mv., netto	21,8	1,6	-7,3	-11,8	13,5	27,7	26,3	24,4	41,0	52,3
= Nasjonalinntekt	1735,4	1920,1	2015,4	2232,2	2053,7	2213,4	2392,2	2541,7	2632,9	2698,8
+ Stønader mv., netto	-17,2	-19,1	-20,5	-21,6	-29,8	-35,8	-39,9	-39,1	-45,8	-51,1
= Disponibel inntekt for Norge	1718,3	1901,0	1994,9	2210,6	2023,8	2177,6	2352,3	2502,6	2587,1	2647,7

* Foreløpige tall

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

produksjonsveksten i Fastlands-Norge, fulgt av bedring i bytteforholdet overfor utlandet. Bedringen i bytteforholdet skyldes i hovedsak prisutviklingen på råolje og naturgass i denne tiårsperioden. Produksjonsutviklingen i petroleumsvirksomheten har i gjennomsnitt dratt ned veksten i disponibel realinntekt i løpet av perioden. I 10-årsperioden fra 2005 til 2014 økte disponibel realinntekt med til sammen 28 prosent.

5.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling

Faktorinntekten er den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten for økonomien som helhet økte med 2 prosent i 2014, mot en økning på 2,7 prosent året før, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.

Driftsresultatet påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger

Tabell 5.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent.

	Gj.snitt 2005–2014	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Disponibel realinntekt for Norge	2,5	11,3	6,9	1,1	5,9	-11,0	3,3	4,9	3,9	0,3	0,0
Vekstbidrag fra ² :											
Petroleumsvekst i oljevirkosomhet ³	-1,0	-1,3	-1,7	-1,5	-1,0	-0,6	-1,3	-0,9	-0,5	-1,6	0,1
Produksjonsvekst ellers ³	2,1	3,9	4,0	4,3	0,7	-2,1	1,5	1,7	3,3	1,9	2,0
Endring i bytteforholdet	1,4	7,4	5,9	-1,2	6,4	-9,1	2,7	4,3	1,0	-0,3	-2,3
Herav prisutv. petroleum	1,2	6,4	4,7	-1,3	6,0	-8,2	2,0	4,8	1,0	-0,4	-1,8
Endring rente- og stønadbalansen	0,1	1,2	-1,3	-0,5	-0,2	0,8	0,4	-0,2	0,0	0,4	0,2

* Foreløpige tall.

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.3 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Nettonasjonalprodukt	11,1	12,0	5,4	10,9	-9,1	7,1	8,2	6,4	3,0	2,1
Faktorinntekt	11,3	11,8	4,8	12,7	-9,9	7,1	8,8	6,7	2,7	2,0
- Lønnskostnader	4,9	9,3	11,1	10,0	3,0	2,8	6,4	6,8	5,8	4,6
= Driftsresultat	21,3	14,8	-2,1	16,2	-25,2	14,0	12,2	6,5	-1,6	-1,9
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	31,4	20,0	-9,7	30,9	-39,4	12,8	30,0	5,1	-9,4	-10,2
Driftsresultat i øvrige næringer	13,5	9,0	7,1	1,3	-6,6	15,0	-2,6	8,1	6,8	5,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.4 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Alle næringer	700,4	803,8	786,9	914,6	683,8	779,4	874,7	931,5	916,2	898,9
Offentlig forvaltning	1,1	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner, boligjenester, eget bruk, lønnet arbeid priv.hus	30,6	35,3	34,2	33,0	26,8	28,4	27,6	21,2	19,3	22,1
Markedsrettet virksomhet ¹	668,8	767,9	752,7	881,5	657,0	751,0	847,1	910,2	896,9	876,8
Olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	366,7	440,1	397,3	520,0	315,0	355,3	461,9	485,4	439,8	394,9
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge ¹	300,7	327,1	353,7	357,3	339,0	390,3	379,6	418,5	446,9	466,1
Industri	35,1	42,8	43,4	40,2	20,6	31,2	27,7	26,6	27,7	35,3
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	9,0	12,6	14,0	15,8	15,6	16,0	16,3	17,1	23,2	25,2
Råvarebasert industri	11,4	14,5	16,9	16,6	0,9	6,3	2,7	2,0	-4,0	-1,0
Øvrige industri-næringer	14,6	15,7	12,5	7,8	4,2	8,9	8,7	7,4	8,4	11,1

* Foreløpige tall. Residuale størrelser som driftsresultatet kan bli gjenstand for større revisjoner når endelig årsregnskap foreligger.

¹ Markedsrettet virksomhet omfatter produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

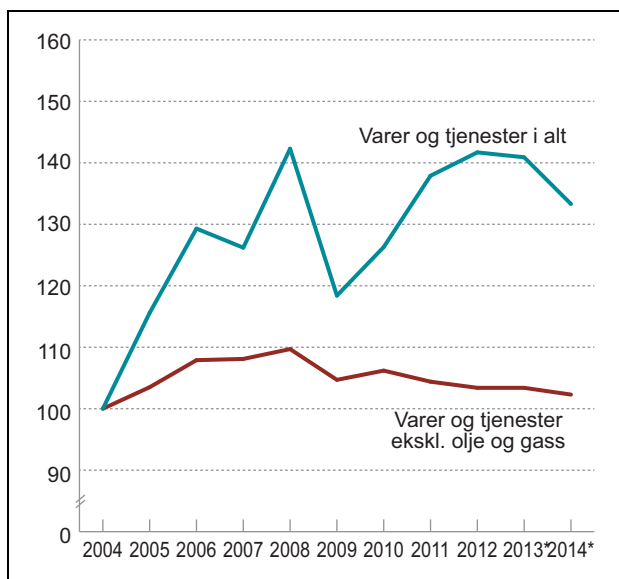
Figur 5.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før.

* Foreløpige tall
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i olje- og gasspriser er av særlig betydning ettersom overskuddene i petroleumsvirksomheten utgjør en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

Driftsresultatet for økonomien som helhet falt med 1,9 prosent fra 916 milliarder i 2013 til 899 milliarder i 2014. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport sank med 10 prosent fra 2013 til 2014, fra 2012 til 2013 falt driftsresultatet med i overkant av 9 prosent. Petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet sank fra om lag 48 prosent i 2013 til om lag 44 prosent i 2014 i følge foreløpige tall.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* gikk ifølge de foreløpige tallene opp med nærmere 4,3 prosent fra 2013 til 2014, sammenlignet med en vekst på 6,8 prosent fra 2012 til 2013.

Figur 5.2 Bytteforholdet overfor utlandet¹. 2004=100.

* Foreløpige tall

¹ Kurvene i figuren er beregnet ved å ta forholdet mellom eksportprisvekst og importprisvekst.

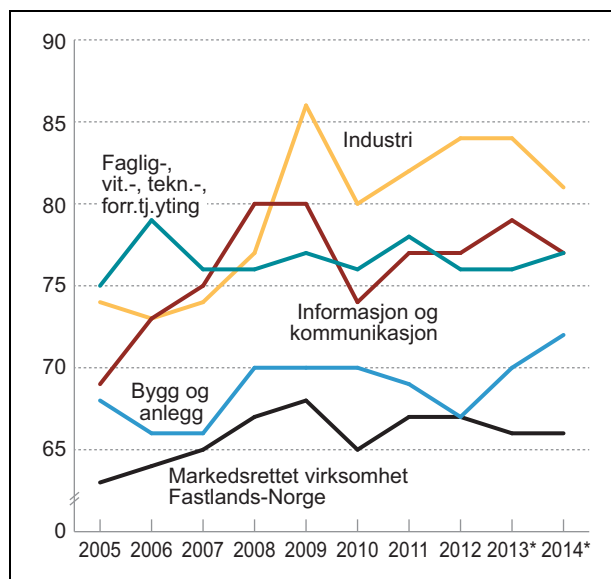
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Industriens driftsresultat var i overkant av 35 milliarder kroner i 2014. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge økte fra 6 til 8 prosent fra 2013 til 2014.

For å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen vises det til tall for driftsresultat i tabell 5.4, lønnskostnader i tabell 4.8 i vedlegg 4 og til figur 5.3.

De foreløpige tallene for 2014 viser at de *samlede lønnskostnadene* var på nærmere 1448 milliarder kroner, en økning på 4,6 prosent fra 2013. *Markedsrettet virksomhet* hadde en lønnskostnadsvekst på 4,3 prosent fra 2013 til 2014, og lønnskostnadene var om lag 972 milliarder kroner i 2014. Forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønnskostnader i markedsrettet virksomhet utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner som hadde en vekst på henholdsvis 5,1 og 4,5 prosent.

Lønnskostnadsandelen for *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* var 66 prosent i 2014, som er om lag som gjennomsnittet de fem siste årene. Figur 5.3 viser utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekten for noen næringsgrupper innenfor markedsrettet virksomhet. Tjenestenæringer som har et stort innslag av selvstendig næringsdrivende samt finansiell tjenesteyting, er ikke inkludert som egne aggregater, men

Figur 5.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt i noen hovedgrupper av næringer.

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

inngår i totalen for markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge.

Lønnskostnadsandelen i *industrien* er foreløpig beregnet til 81 prosent i 2014, mot nesten 84 prosent i 2013. Gjennomsnittlig lønnskostnadsandel for industrien de fem siste årene, 2010–2014, var 82 prosent og nærmere 77 prosent i perioden 2005–2009. I tiårsperioden 2005–2014 var gjennomsnittlig lønnskostnadsandel 79 prosent, dette er det samme som gjennomsnittet i den foregående ti-årsperioden 1995–2004. Bak utviklingen i 2014 ligger en nedgang i lønnskostnadsandel både i råvarebasert industri og øvrig industri, mens verksted og annen industri hadde en lønnskostnadsandel på samme nivå som i 2013.

For næringer i *faglig, vitenskapelig, teknisk og forretningsmessig tjenesteyting* lå lønnskostnadsandelen på 77 prosent i 2014. Dette er noe over gjennomsnittet i perioden 2010–2014. Lønnskostnadsandelen varierte mellom 75 og 79 prosent i ti-årsperioden 2005–2014. Lønnskostnadsandelen innenfor *informasjon og kommunikasjon* var også også 77 prosent i 2014, dette er som gjennomsnittet for årene fra og med 2010. Lønnskostnadsandelen har ligget mellom 69 og 80 prosent mellom 2005 og 2014 i denne næringsgruppen. Lønnskostnadsandelen i *bygg og anlegg* var 72 prosent i 2014, dette er over gjennomsnittet på 70 prosent de fem siste årene.

Boks 5.1 Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet*.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. *Faktorinntekt for Norge*, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter.

Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturlønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier.

Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at driftsresultatet beregnes som restpost, må en regne med til dels store feilmarginer i disse tallene.

Boks 5.2 Revisjon av nasjonalregnskapet 2014

Nasjonalregnskapet publiseres normalt i tre foreløpige versjoner før endelige tall foreligger etter snaut to år. Utover denne faste revisjonssyklusen er det enkelte ganger nødvendig å revidere nasjonalregnskapets lengre tidsserier. Slike større revisjoner av tallene for flere år kalles hovedrevisjoner. Det ble publisert en hovedrevisjon av nasjonalregnskapet i november 2014, forrige hovedrevisjonen ble gjennomført i 2011. Hovedrevisjonen i 2014 omfattet nye tall tilbake til 1970.

Hovedrevisjonen 2014 hadde sitt opphav i nye internasjonale retningslinjer for nasjonalregnskapet. Norge er i kraft av sitt EØS-medlemskap forpliktet til å følge EUs regelverk for nasjonalregnskap. Kapitalisering av kostnader ved forskning og utvikling (FoU), militære anskaffelser av våpen og større utstyr og kostnader ved fjerning av petroleumsinstallasjoner fra norsk sokkel er blant de nye anbefalingene som i størst grad påvirker nivået på BNP. Nasjonalregnskapstallene er også endret av andre årsaker. I noen tilfeller er nye kilder tatt i bruk, og for noen områder er beregningsmetodene forbedret.

Tallene fram til og med 2012 er nå endelige, mens nasjonalregnskapet for 2013 og 2014 er foreløpig.

Inneholdet i aggregatet *Fastlands-Norge* er endret fra tidligere publiseringer. Fastlands-Norge består nå av alle næringer unntatt utvinning av olje og gass, rørtransport av olje og gass og utenriks sjøfart. Tidligere var også næringen tjenester tilknyttet olje og gassutvinning holdt utenfor, fordi den ble regnet som en del av oljevirkksomheten. På grunn av endringer i klassifikasjonssystemet er innholdet i denne næringen forandret og mye av aktiviteten foregår på fastlandet og er vanskelig å avgrense fra annen aktivitet som også er rettet mot petroleumsvirksomhet.

Revisjonene har medført at BNP er justert opp for alle årene. For å illustrere hovedrevisjonens effekt på nivået på BNP uttrykt i løpende

kroner kan man sammenligne nye og reviderte tall for 2011 med de tidligere publiserte tallene for det året. BNP for 2011 er revidert opp med 1,5 prosent, eller 41 milliarder kroner til 2 793 milliarder kroner. Av dette kan 40 milliarder kroner forklares med kapitaliseringen av FoU. Bruttoprodukt for Fastlands-Norge er justert opp 83 milliarder kroner, mens oljevirkksomhet og utenriks sjøfart er justert ned med 41 milliarder kroner. Revisjonene i Fastlands-Norge er sterkt påvirket av endret innhold, se avsnittet over. I gjennomsnitt for perioden 1995–2011 var oppjusteringen av nivået på BNP på 1,8 prosent. Det er for alle år kapitaliseringen av FoU som bidrar sterkest til å heve nivået på BNP.

Revisjonene av nasjonalregnskapstallene på nivå har ikke gitt store utslag i beskrivelsen av utviklingen i de makroøkonomiske størrelsene over tid. Revisjonene har gitt minimale utslag på de årlige vekstratene for BNP i faste priser for årene før 2007. Etter 2008 er det noe utslag med en oppjustering av vekstraten for BNP med i underkant av 0,3 prosentpoeng for 2007 og 2008, og en nedjustering på 0,3 prosentpoeng for 2011. For året 2012 er revisjonen også et resultat av overgangen fra foreløpige kilder og beregninger gjort i kvartalsvis nasjonalregnskap til et mer detaljert tallgrunnlag basert på endelige årsoppgaver. Revisjonen fra foreløpige til endelige tall viser at veksten i BNP ble nedjustert med 0,2 prosentpoeng.

Driftsresultat og lønnskostnadsandelene som er omtalt i dette kapitlet er netto størrelser, det vil si at de er justert for kapitalslit. Som følge av kapitaliseringen av FoU og store militære anskaffelser er også kapitalslitet revidert i hovedrevisjonen. Det medfører at netto driftsresultat er lite påvirket og ble revidert ned med 823 millioner i 2011, noe som utgjorde 0,1 prosent av samlet driftsresultat. Lønnskostnadene er i liten grad endret og følgelig er det relativt små endringer av lønnskostnadsandelene sammenlignet med tidligere publiserte tall.

Kapittel 6

Inntektsutviklingen for husholdningene

- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 2,5 prosent i 2014. Det tilsvarer en økning på 1,4 prosent pr. innbygger.
- Lønnstakere med en årslønn og en lønnsvekst som gjennomsnittet for alle lønnstakere, har fått en økning i reallønn etter skatt på 1,6 prosent fra 2013 til 2014. Reallønnsveksten etter skatt var noe lavere enn gjennomsnittet for industriarbeidere i NHO-bedrifter, og noe høyere for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter, ansatte i Virke-bedrifter i varehandel og statsansatte.
- Inntektsulikheten for samlet inntekt etter skatt i yrkesbefolkningen økte svakt fra 2012 til 2013, mens den var stabil sett bort fra utbytte. Sett over en lengre periode er fordelingen av samlet inntekt i yrkesbefolkningen sterkt preget av svingningene i utbytterne. Inntektsforskjellene i Norge er mindre enn i de fleste andre land.

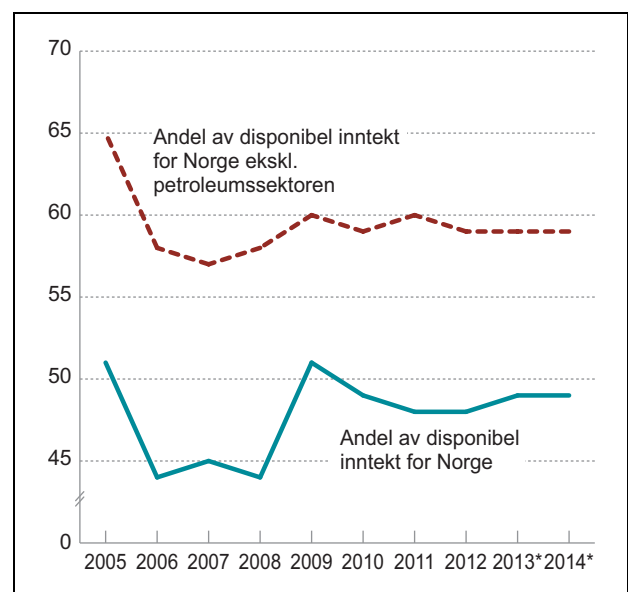
6.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Dette kapittelet fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Nasjonalregnskapets inntektsregnskap gir en samlet oversikt over husholdningssektorens, inklusive ideelle organisasjoner, inntekter og utgifter, det vil si etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse av hva som inngår i husholdningssektoren, se boks 6.1)

Figur 6.1 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponible inntekt for Norge, og i prosent av disponible inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumsnæringene. Husholdningenes andel av samlet disponible inntekt for Norge påvirkes mye av hvordan driftsresultatet i petroleumsnæringene utvikler seg. Andelen av total disponible inntekt for Norge var på 49 prosent i 2014, mens andelen av disponible

inntekt utenom petroleumsnæringene var på 59 prosent. Dette er uendret sammenliknet med 2013.

Husholdningenes disponible inntekt økte nominelt med 5 prosent i 2014, en nedgang fra 5,6 prosent i 2013. Prisveksten i husholdningenes konsum, målt med nasjonalregnskapets konsumdeflator, var på 2,4 prosent i 2014. Dette førte til en vekst i disponibel realinntekt på 2,5 prosent, en nedgang fra 2,8 prosent i 2013. Sammenlignet med KPI omfatter nasjonalregnskapets konsumdeflator prisvekst på konsum i utlandet samt prisvekst på konsum i ideelle organisasjoner. I tillegg omfatter husholdningenes konsum også beregnede utgifter av finansielle tjenester, i form av en rentemargin, noe som ikke er dekket av KPI. Veksten i KPI var 2,0 prosent fra 2013 til 2014, noe lavere enn veksten i nasjonalregnskapets konsumdeflator.

Figur 6.1 Disponibel inntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Andel av disponible inntekt for Norge i prosent.

* Foreløpige tall for 2013 og 2014
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.1 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	Nivå 2012 ³	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*	Gj.snitt 2005–14
Vekst i disponibel realinntekt i prosent		8,3	-6,5	6,1	3,5	3,2	2,3	4,1	4,5	2,8	2,5	3,0
Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte			4,5	4,9	2,7	3,4	1,9	4,2	4,4	2,7	2,7	3,6
Bidrag fra:												
Inntekter												
– Lønn	1041,5	3,4	5,2	7,7	5,0	0,7	1,1	4,5	4,3	2,1	1,7	3,5
– Blandet inntekt ¹ /driftsresultat	110,8	0,3	0,5	0,4	-0,1	-2,4	1,1	0,4	-0,3	-0,3	0,4	0,0
– Formuesinntekter	110,1	4,5	-10,0	3,4	2,4	-2,6	0,8	0,7	0,8	0,0	-0,2	-0,1
herav: mottatt aksjeutbytte	36,0	4,4	-10,4	1,3	0,8	-0,1	0,5	0,1	0,2	0,1	-0,1	-0,4
– Offentlige stønader	380,7	0,1	0,4	1,0	1,1	1,9	1,0	1,3	1,5	0,5	1,3	1,0
– Andre inntekter, netto	189,8	1,8	0,7	1,3	-0,1	1,8	-0,7	0,7	0,7	1,4	0,0	0,8
Utgifter												
– Skatt av inntekt og formue	586,2	-1,9	-1,9	-4,3	-1,8	-0,8	-1,5	-2,4	-2,5	-1,3	-0,7	-1,9
– Formuesutgifter	110,1	-0,1	-1,1	-3,4	-3,3	3,9	0,7	-0,7	-0,9	-0,5	0,2	-0,5
Korreksjon for indirekte målte banktjenester ²	54,2	0,1	-0,3	0,0	0,3	0,7	-0,1	-0,2	1,0	0,8	-0,1	0,2

* Foreløpige tall

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

² Se boks 6.1 for begrepsforklaring.

³ Tall i milliarder kroner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene bidro til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 2005–2014.

Lønn, som er den største inntektskomponenten i husholdningssektoren, bidro med 1,7 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt i 2014, noe lavere enn året før. Til sammenlikning var bidraget over 4 prosentpoeng både i 2011 og 2012.

Bidraget fra skatt av inntekt og formue til utviklingen i disponibel inntekt vil, med denne type dekomponering, være negativt så lenge realinntektene øker og det ikke er store reduksjoner i beskatningen. Skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes

disponible realinntekt med 0,7 prosentpoeng i 2014. Bidraget har i gjennomsnitt redusert veksten i disponibel realinntekt med 1,9 prosentpoeng i perioden 2005 til 2014.

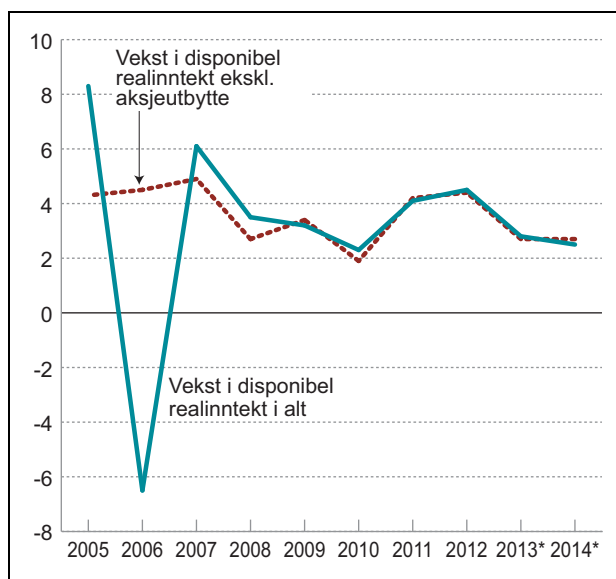
Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 2005–2014 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Bidraget i 2014 var på 1,3 prosentpoeng, som med unntak av et lavt bidrag i 2013 er på nivå med bidragene etter 2010. I 2013 var bidraget på 0,5 prosentpoeng.

Husholdningenes formuesinntekter består i hovedsak av renter på bankinnskudd og aksjeutbytte samt beregnet avkastning på forsikringskrav, mens formuesutgiftene stort sett omfatter

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt per innbygger. Vekst fra året før i prosent.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*	Gj.snitt 2005–14
Disponibel realinntekt per innbygger	7,6	-7,2	5,0	2,2	2,0	1,1	2,8	3,1	1,5	1,4	1,9
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per innbygger	3,6	3,6	3,8	1,4	2,1	0,6	2,8	3,1	1,5	1,5	2,4

* Foreløpige tall
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før.

* Foreløpige tall for 2013 og 2014
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks 6.1). Formuesinntektene, både renteinntekter og aksjeutbytte, trakk disponibel realinntekt ned med til sammen 0,2 prosentpoeng i 2014. Det er første gang siden 2009 at bidraget fra formuesinntekter var negativt. Samtidig bidro reduserte formuesutgifter (renteutgiftene) til å trekke opp disponibel realinntekt med 0,2 prosentpoeng.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Disponibel inntekt regnet per innbygger kan for 2014 anslås til om lag 257 000 kroner mot 248 000 kroner i 2013.

Tabell 6.2 viser vekst i disponibel realinntekt per innbygger fra 2005 til 2014, både med og uten aksjeutbytte. I denne 10-årsperioden var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 1,9 prosent, mens veksten utenom aksjeutbytte var 2,4 prosent. I 2014 økte disponibel realinntekt per person med 1,4 prosent, mot 1,5 prosent året før.

6.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

I forrige avsnitt ble husholdningenes samlede disponible realinntekt, hvor alle typer inntekter inngår (jf. boks 6.1), omtalt. I dette avsnittet er det utviklingen i reallønn etter skatt for ulike grupper som studeres. Utviklingen i reallønn etter skatt bestemmes av forløpene til lønn, skatt og prisstigning.

6.2.1 Reallønn etter skatt fra 2012 til 2014

Skattesatsen for alminnelig inntekt har vært 28 prosent fra 1992 til 2013. Fra 2014 ble denne skattesatsen redusert til 27 prosent kombinert med at trygdeavgiften ble økt fra 7,8 prosent til 8,2 prosent. Maksimal marginalsatt på lønn fra 1992 er gjengitt i tabell 6.3. Inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2009 til 2015 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

I tabell 6.4 legger utvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for de viktigste forhandlingsområdene fra 2012 til 2014. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabellene 1.1 og 1.2. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag.

Tabell 6.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 1,6 prosent fra 2013 til 2014.

Dette er noe lavere enn veksten i reallønn etter skatt fra 2012 til 2013, noe som skyldes en lavere lønnsvekst før skatt. Lavere skatt på lønn fra 2013 til 2014 bidrar til å dempe virkningen av lavere lønnsvekst. Reallønnsveksten etter skatt var noe lavere enn snittet for industriarbeidere i NHO-bedrifter, og noe høyere for industrifunksjonærer

i NHO-bedrifter, ansatte i Virke-bedrifter i varehandel og statsansatte.

Beregningsutvalget har også sett på kjøpekraftsutviklingen for ulike husholdningstyper. I tabell 6.5 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2013 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og

Boks 6.1 Noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

En personhusholdning kan ha inntekt fra flere kilder, utenom lønnsinntekt. Blandet inntekt er driftsresultatet fra næringsvirksomhet og som tilfaller husholdningssektoren. Den inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Denne størrelsen inkluderer også en beregnet avkastning av boligkapitalen (ofte omtalt som driftsresultatet fra egen bolig). Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder.

Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og den beregnede avkastningen på boligkapitalen inngår i husholdningenes inntekt.

Husholdningsbegrepet i dette kapitlet inkluderer også ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.

Beregninger av disponibel realinntekt krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en prisindeks. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i kapittel 6.1 er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Et grunnleggende prinsipp i nasjonalregnskapet er at inntekter og utgifter skal føres påløpt. Det innebærer at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke nødvendigvis utbetales til husholdningene i det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes forsikringskrav som føres som inntekt og betraktes dermed som sparing og finansinvestering. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva og lignende ikke realiserede aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen og lignende, inngår ikke i begrepet disponibel inntekt. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke tar betalt for ved hjelp av gebyrer, men gjennom rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester. Husholdningenes del av rentemarginene inkluderes i husholdningenes konsum samt i produktinnsatsen, for eksempel i husholdningenes boligproduksjon. Rentemarginen, som er en teknisk størrelse, skal ikke påvirke husholdningenes sparing. Derfor legges et beløp, som er like stort som summen av husholdningenes konsum av rentemarginen og det som er «betalt» via produktinnsats, til den disponible inntekten. Denne tekniske korreksjonen sørger altså for at effekten av rentemarginen ikke påvirker husholdningenes sparing.

Boks 6.2 Endringer knyttet til innføring av nye internasjonale retningslinjer – 2014

Inntektene til husholdninger og ideelle organisasjoner nedjustert

For husholdningssektoren og ideelle organisasjoner har endringene i forbindelse med innføringen av de nye internasjonale retningslinjene 2008 System of National Accounts (SNA) og European System of Accounts (ESA) 2010 ført til en nedjustering av den disponible inntekten. Næringsinntekter til selvstendige næringsdrivende, som er en del av husholdningssektoren, er revidert ned og overføringer til utlandet justert opp på bakgrunn av ny utnyttelse av kilder. I tillegg er føringen av avkastning på forsikrings-

krav flyttet slik at disse nå er trukket ut av disponibel inntekt og lagt til korreksjon for sparing i pensjonsfond. Endringene har ført til en reduksjon av disponibel inntekt på mellom 24 og 60 milliarder årlig i perioden 2005–2012, sammenliknet med tidligere publiserte tall. Næringsinntekten er særlig justert for årene etter 2009. Selv om avkastning på forsikringskrav er tatt ut av disponibel inntekt er beløpet inkludert i sparingen. Det betyr at sparingen er upåvirket av endringen, og der er derfor små endringer i husholdningssektorens sparing før 2009. Etter 2009 er sparingen for sektoren nedjustert med mellom 12 og 20 milliarder kroner.

750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar med to barn der begge ektefellene er sysselsatt.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 6.3. Utvalget har i beregningene i tabell 6.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 3,9 prosent fra 2012 til 2013 og 3,1 prosent fra 2013 til 2014.

Tabell 6.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2013 til 2014 for de utvalgte husholdningstyper fra -1,1 prosent til 2,5 prosent. Veksten i reallønn etter skatt var lavest for ektepar med én inntekt, og negativ for eksemplet med 300 000 kroner i inntekt. Den lave reallønnsveksten etter skatt for

denne gruppen skyldes en halvering av verdien av klasse 2 fra 2013 til 2014. Også husholdningstyper med barn har gjennomgående lavere vekst i reallønn etter skatt. Det skyldes at barnetrygden var nominelt uendret fra 2013 til 2014.

6.2.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2014 til 2015

Det ble gjort enkelte endringer i lønnsbeskatningen fra 2014 til 2015. Innslagspunktet for trinn 1 i toppskatten og øvre grense i minstefradraget for lønn og trygd ble økt utover justering for anslått lønnsvekst til henholdsvis 550 550 kroner og 89 050 kroner. Innslagspunktet i trinn 2 i toppskatten og personfradraget ble oppjustert i tråd med anslått lønnsvekst på 3,3 prosent fra 2014 til 2015. Nedre grense for å betale trygdeavgift ble økt fra 39 600 kroner til 49 650 kroner. Nedre grense i fradraget for reiser mellom hjem og arbeid ble økt

Tabell 6.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992–2015.

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalsatt på lønnsinntekt. Prosent
1992	28	48,8
1993–1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000–2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006–2013	28	47,8
2014–2015	27	47,2

Kilde: Finansdepartementet.

fra 15 000 kroner til 16 000 kroner. Enkelte beløpsgrenser holdes nominelt uendret. Det gjelder blant annet fradraget for fagforeningskontingent, det særskilte fradraget i lønnsinntekt, særskilt fradrag for enslige forsørgere, det særskilte fradraget i Finnmark og Nord-Troms mv. Også barnetrygden holdes nominelt uendret fra 2014 til 2015.

I formuesskatten økes ligningsverdiene av sekundærbolig og næringseiendom fra 60 prosent til 70 prosent av beregnet markedsverdi. Bunnfradraget økes fra 1 000 000 kroner til 1 200 000 kroner (fra 2 mill. kroner til 2,4 mill. kroner for ektepar) mens den samlede formuesskattesatsen reduseres fra 1,0 prosent til 0,85 prosent.

6.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden

Pensjonsytelsene fra folketrygden er alderspensjon og etterlattepensjon. I tillegg kommer en rekke trygder, herunder uføretrygd. Hovedkomponentene i etterlattepensjon er grunnpensjon, særtillegg og tilleggspensjon. Alderspensjonen til personer som tok ut pensjon før 2011 består av de samme komponentene. For alle som har tatt ut

alderspensjon etter 1. januar 2011 er særtillegget erstattet med et pensjonstillegg. Fra 2016 vil den nye alderspensjonen bestående av inntektspensjon og garantipensjon bli faset gradvis inn for personer født fra og med 1954. Fra 2015 erstatter ny uføretrygd den tidligere uførepensjonen fra folketrygden. Den nye uføretrygden utgjør 66 prosent av et beregningsgrunnlag som består av et gjennomsnitt av årsinntekten opp til 6G for de tre beste av de fem siste årene før uførhet. Uføretrygden justeres i forhold til uføregraden. Ved lavt eller intet beregningsgrunnlag mottas en garantert minsteytelse. Størrelsen på minsteytelsen avhenger av om mottakeren er enslig eller bor sammen med ektefelle eller samboer. Personer som er født uføre eller blir uføre i ung alder har en høyere minsteytelse. Uføre som forsørger barn mottar barnetillegg. Ny uføretrygd skatlegges som lønn.

6.3.1 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2011

Minstepensjonen for uførepensjonister og etterlattepensjonister består av grunnpensjon og særtillegg. Grunnpensjonen utgjør 1 G for enslige og

Tabell 6.4 Gjennomsnittlig årslønn, lønnsvekst, og reallønnsvekst etter skatt for utvalgte forhandlingsområder. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent fra året før.

Grupper	Årslønn i 2014 ¹ , kr	2013		2014	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ²	431 100	3,5	1,4	3,0	1,4
Industrifunksjonærer ³	669 500	4,3	2,1	3,2	1,8
Ansatte i Virke-bedrifter i varehandel ⁴	457 700	4,0	1,9	3,5	1,9
Ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring ⁵	659 300	6,7 ⁶	4,0	2,9 ⁶	1,6
Statsansatte ⁷	524 300	3,5	1,4	3,4	1,9
Kommuneansatte ⁸	462 000	3,7	1,6	3,2	1,6
Alle ⁹	505 400	3,9	1,8	3,1	1,6

¹ Tallene for årslønn i tabellen er konsistente med tallene for årslønn i tabell 1.1 og tabell 1.2.

² Gjelder for industriarbeidere i NHO-bedrifter med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

⁴ Tall for Virke-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁵ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Tall for heltidsansatte.

⁶ Bonusutbetalinger trakk lønnsveksten opp i 2013 og ned i 2014.

⁷ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene.

⁸ Inklusive skoleverket.

⁹ Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen. Tallene er basert på lønnsveksten i nasjonalregnskapet.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 6.3 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1. august 1998.

Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 2,1 prosent fra 2012 til 2013 og med 2,0 prosent fra 2013 til 2014.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger som her må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas det også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å defltere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

0,85 G for gifte/samboende. Sært tillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn sært tillegg. Sært tilleggets ordinære sats er 1 G. Dersom ektefellen har tilleggspensjon, kan sært tillegg bli redusert og ligger mellom 0,74 og 1 G. Satsene utgjør en fast andel av grunnbeløpet, som årlig reguleres med lønnsveksten.¹ Fra og med trygdeoppgjøret 2012 blir lønnsveksten fastsatt ut fra forventet lønnsvekst i inneværende år og eventuelle avvik mellom forventet og faktisk lønnsvekst for de to foregående kalenderårene.

Som en følge av nye reguleringsregler for alderspensjon fra 2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister ikke lenger

koblet til grunnbeløpet, men fastsatt i forskrift med et kronebeløp. Alderspensjon under utbetaling blir regulert med lønnsveksten og deretter fratrukket 0,75 prosent, mens satsene for minstenivåene blir regulert med lønnsveksten justert for endringer i forventet levealder ved 67 år. Satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjon utgjør p.t. 137 768 kroner for lav sats (gift med alderspensjonist med høy tilleggspensjon), 160 285 kroner for ordinær sats (gift med minstepensjonist) og 173 274 kroner for høy sats (enslig). Ulik regulering gjør at minsteytelsen til hhv. uføre/etterlattepensjonister og alderspensjonister ikke lenger utgjør samme beløp. Reguleringen skjer med virkning fra 1. mai hvert år.

Tabell 6.6 viser beregnet vekst i utbetalt pensjon og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar de siste tre årene. For 2014 sett under ett økte minste pensjonsnivå til 171 504 kroner for enslige og 317 295 kroner for minstepensjonistektepar. Fra 2012 til 2013 falt realveksten i pensjon fra om lag 2,7 til 1,1 prosent for både enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar. Det kan i hovedsak forklares ved økt prisvekst (fra 0,8

¹ Reguleringen av G tar utgangspunkt i forventet lønnsutvikling i reguleringsåret, justert for eventuelt avvik mellom forventet og faktisk lønnsutvikling siste to år. Forventet lønnsutvikling i reguleringsåret settes lik regjeringens anslag for gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle sektorer slik det framkommer i revidert nasjonalbudsjett. Faktisk lønnsutvikling for siste to år settes til gjennomsnittlig årslønnsvekst for lønnstakere under ett fastsatt i rapporten «Grunnlaget for inntektsoppgjørene» fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.

Tabell 6.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte husholdningstyper. Vekst i prosent fra året før.

	2013		2014	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>Lønnsinntekt i 2013</i>				
<i>300 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,9	2,0	3,1	2,0
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²	3,9	1,6	3,1	-1,1
Enslig lønnstaker med 1 barn ³	3,9	1,6	3,1	1,5
<i>550 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,9	2,0	3,1	2,3
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²	3,9	1,8	3,1	0,3
Enslig lønnstaker med 1 barn ³	3,9	1,8	3,1	1,9
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	3,9	2,1	3,1	1,9
<i>750 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,9	2,0	3,1	2,5
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²	3,9	1,8	3,1	0,9
Enslig lønnstaker med 1 barn ³	3,9	1,8	3,1	2,2
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴	3,9	1,9	3,1	2,0

¹ Enslige lønnstakere blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt blir liknet i klasse 2.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger og særfradrag for enslige forsørgere.

⁴ Ektefellene i denne husholdningstypen blir liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

Tabell 6.6 Utviklingen i minstepensjonene (minste pensjonsnivå for alderspensjon fra 2012). Prosentvis endring fra året før.

	Minste pensjonsnivå i 2014, kr	2012		2013		2014	
		Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	171 504	3,5	2,7	3,2	1,1	3,2	1,2
Ektepar, begge har minstepensjon	317 295	3,5	2,7	3,2	1,1	3,2	1,2

Kilder: Arbeids- og velferdsdirektoratet og Beregningsutvalget.

til 2,1 prosent). Realveksten i pensjon økte til 1,2 prosent fra 2013 til 2014 for begge gruppene.

Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av tilleggspensjon (inntektspensjon i ny

alderspensjon) fra folketrygden, andre pensjonsordninger og andre inntekts- og formuesforhold. I dagens alderspensjon har alle rett til særtillegg (nå pensjonstillegg) som avkortes mot opptjent til-

Tabell 6.7 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 2002 til 2012 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater (overføringene justert til 2012-kroner). Prosent.

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 2002
2002	86,1		
2003	87,1	2,7	2,6
2004	88,6	5,5	8,4
2005	85,7	2,7	11,3
2006	88,9	2,2	13,7
2007	86,4	5,5	20,0
2008	86,8	2,5	23,0
2009	89,8	3,2	26,9
2010	89,2	1,7	29,0
2011	88,3	3,3	33,3
2012	88,0	3,2	37,6

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

leggspensjon, slik at personer med forholdsvis lav tilleggspensjon ofte blir minstepensjonister. Dermed får disse pensjonistene liten eller ingen uttelling av opptjente pensjonsrettigheter utover minste pensjonsnivå.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder, i perioden 1.1.1995 til 30.4.2015 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Tabell 6.7 viser den reelle veksten i overføringer fra 2002 til 2012 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 2002 til 2012 på 37,6 prosent. Overføringene utgjør 88,0 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2012. Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 2002.

6.3.2 Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2012 til 2015

AFP- og alderspensjonister har rett til et skattefradrag i pensjonsinntekt som sikrer at de som kun lever av minstepensjon ikke betaler inntektsskatt. I 2015 utgjør skattefradraget maksimalt 30 800 kroner. Skattefradraget nedtrappes mot pensjonsinntekt. Første innslagspunkt for nedrapping er ved pensjonsinntekt lik 180 800 kroner. Skattefradraget nedtrappes med en sats på 15,3 prosent av pensjonsinntekt over dette nivået opp til 273 650 kroner. For inntekt over dette nivået nedtrappes skattefradraget med en sats på 6,0 prosent. Skatte-

fradraget fases ut ved en pensjonsinntekt på 550 216 kroner. Skattefradraget fastsettes uavhengig av ektefellens inntekt.

Trygdeavgiften på pensjon økte fra 4,7 prosent til 5,1 prosent i 2014. Dette må også ses i sammenheng med at skattesatsen på alminnelig inntekt er redusert. Satsen i minstefradraget i pensjonsinntekt øker fra 27 til 29 prosent i 2015.

Skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2015 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger om lag 182 000 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over om lag 364 250 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag.

Fra og med 2015 er det innført nye skatteregler for ny uføretrygd fra folketrygden og uføreytelser fra andre ordninger, herunder tjenestepensjonsordninger. Uføreytelser skal skattlegges som lønnsinntekt. Det innebærer at skattebegrensingsregelen for uføre og særfradraget for uførehet ble avvirket fra 1.1.2015. Uføreytelser ilegges nå en trygdeavgift på 8,2 prosent og gir rett til høyere minstefradrag.

6.4 Fordeling av inntekt

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for individer. Det er spesielt lagt vekt på å

redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av lønns-, nærings- og kapitalinntekt. Det er gjort nærmere rede for inntektsbegrepet som er lagt til grunn i boks 6.4.

6.4.1 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for individer som er yrkestilknyttet. For å få en best mulig oversikt over utviklingen og sammensetningen av samlet inntekt for de personene som antas å være yrkestilknyttet på «fulltid», er det nødvendig skille ut de personene som har reduserte stillingsbrøker (blant annet jobber mange studenter ved siden av studiene). Utvalget har valgt å definere yrkestilknyttede som de personene som har en sum av lønnsinntekt og næringsinntekt som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Samlet sett utgjør denne gruppen vel 2 mill. personer i 2013. Til sammenligning var det samlet sett vel 2,6 mill. sysselsatte personer i 2013.

Tabell 6.8 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene for yrkestilknyttede i 2004 og 2013 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter skatt (desiler), jf. boks 6.4. Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden i alle desiler, og at lønnsandelen har økt for alle desiler unntatt desil 8 og 9 fra 2004 til 2013. Også innad i desil 10 er lønn den viktigste inntektskilden for de fleste, men andelen faller markant med inntekten jo høyere opp i fordelingen man kommer. I 2004 var kapitalandelen høyere enn lønnsandelen for den øverste persentilen, noe som henger sammen med særskilt høye utbytteutbetalinger i årene før skattereformen 2006, jf. tabell 6.12 og boks 6.5. I 2013 er lønnsandelen størst også for denne gruppen.

Andelen næringsinntekt for alle yrkestilknyttede sett under ett falt fra 7,5 prosent i 2004 til 5,7 prosent i 2013. Andelen er relativt høy for desil 1 og faller så til og med desil 4. Deretter stiger næringsinntektsandelen og er høyest for desil 10.

For desil 10 betyr kapital- og næringsinntekt mye mer enn i de øvrige inntektsgruppene, noe som reduserer betydningen av lønn kraftig. Det har vært store svingninger i både lønnsandelen og andelen kapitalinntekter for desil 10 i de senere år. Blant annet falt alle kapitalinntekter unntatt utbytte for desil 10 fra 2008 til 2009. Det må ses i sammenheng med finanskrisen. Det har også vært svingninger i kapitalinntekter det siste tiåret som følge av tilpasninger til endringer av beskat-

ning av utbytte. Tabell 6.8 viser at andelen kapitalinntekt falt fra 66,9 prosent i 2004 til 36,5 prosent i 2013 for den øverste persentilen.

Tabell 6.9 viser hvordan de samlede inntektene fra de ulike inntektskomponentene fordeler seg på inntektsdesilene (etter skatt) i 2004 og 2013. Desilenes andeler av de ulike inntektskomponentene er nokså like i 2004 og 2013, med unntak av siste desil. Desil 10 har en høyere andel av samlede overføringer i 2013 enn i 2004, noe som trolig har sammenheng med en økning i pensjonsuttak samtidig med full lønn. Desilens andel av samlede kapitalinntekter er derimot betydelig lavere i 2013 enn i 2004, noe som i all hovedsak skyldes sammensetningen av den øverste persentilen som følge av særskilt høye utbytteutbetalinger i 2004. Det er ellers en svak tendens til at de med høyest samlet inntekt mottar en økende andel av den samlede lønnsinntekten, men lavere andel av inntekt etter skatt. Den øverste persentilen sin andel av samlet inntekt etter skatt ble redusert fra 39,2 prosent i 2004 til 24,3 prosent i 2013. Samlet sett har realinntekt etter skatt for yrkestilknyttede økt med 21,2 pst. fra 2004 til 2013.

I tabell 4.14 i vedlegg 4 er det gitt en nærmere oversikt over fordelingen av ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede.

6.4.2 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 6.10 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desil 1 til 7 fra 2004 til 2013, mens de øvrige desilene har hatt en noe lavere vekst. Det skyldes blant annet at desil 1 til 6 har fått økt andel overføringer og lavere andel utlignet skatt. En mulig forklaring på det første er at grunnpensjonen for gifte har økt i perioden, og at denne endringen utgjør en større andel av overføringene i de lavere desilene. Veksten i overføringene i de lavere desilene må også ses i sammenheng med trygdeoppgjøret i 2008, som ga en gradvis økning i særtilleggene for minstepensjonister. Lavere andel utlignet skatt for de lavere desilene kan blant annet ses i sammenheng med omleggingen av skattereglene for pensjonister fra 2011. Lavere andel kapitalinntekter i desil 10 har også hatt betydning. Samlet sett har realinntekt etter skatt for pensjonister og trygdede økt med 30,3 prosent fra 2004 til 2013. Dette er vesentlig høyere enn veksten i realinntekt etter skatt for yrkestilknyttede på 21,2 pst., jf. tabell 6.9. Sammensetningen

Tabell 6.8 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkestilknyttede.¹ Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet framgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Nivå i 2013-kroner. 2004 og 2013.

2004 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt		Utlignet skatt ⁴	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	92,2	10,1	-4,2	1,8	100,0	248 400	27,5	72,5
2	91,4	5,2	0,4	3,1	100,0	299 200	25,8	74,2
3	91,9	4,3	0,5	3,3	100,0	330 600	26,1	73,9
4	91,7	4,3	0,5	3,6	100,0	358 200	26,3	73,7
5	91,4	4,4	0,6	3,6	100,0	386 500	26,6	73,4
6	91,6	4,4	0,7	3,4	100,0	418 300	27,3	72,7
7	91,0	4,7	0,9	3,4	100,0	454 200	28,1	71,9
8	89,7	5,8	1,2	3,4	100,0	504 900	29,3	70,7
9	87,2	7,8	2,1	2,9	100,0	601 800	31,7	68,3
10	57,5	12,8	28,5	1,2	100,0	1 269 500	29,7	70,3
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	85,2	9,4	3,3	2,1	100,0	718 000	34,0	66,0
93/94	83,8	10,0	4,4	1,8	100,0	787 000	34,8	65,2
95/96	80,3	12,1	6,0	1,5	100,0	890 800	35,7	64,3
97/98	73,8	14,8	10,0	1,4	100,0	1 085 200	36,3	63,7
99	59,4	18,7	20,5	1,3	100,0	1 422 400	34,7	65,3
100	20,5	12,2	66,9	0,5	100,0	4 310 600	18,8	81,2
Alle	82,0	7,5	7,9	2,7	100,0	487 100	28,4	71,6
2013								
Desil								
1	93,4	6,3	-1,4	5,2	100,0	303 600	25,6	74,4
2	93,2	3,4	0,8	4,2	100,0	362 500	23,9	76,1
3	93,2	2,9	1,0	3,8	100,0	403 900	24,5	75,5
4	93,0	2,9	1,1	3,6	100,0	441 100	25,0	75,0
5	92,6	3,2	1,2	3,5	100,0	479 000	25,5	74,5
6	92,3	3,4	1,3	3,3	100,0	521 000	26,2	73,8
7	91,2	4,0	1,6	3,4	100,0	572 600	27,2	72,8
8	89,3	4,9	2,1	3,8	100,0	650 300	28,7	71,3
9	86,9	6,1	3,0	4,0	100,0	791 400	31,2	68,8
10	72,1	10,1	14,9	2,9	100,0	1 427 300	35,5	64,5
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	85,3	7,0	4,0	3,7	100,0	941 900	33,2	66,8
93/94	84,4	7,3	4,8	3,5	100,0	1 027 000	34,1	65,9
95/96	82,1	8,4	6,2	3,4	100,0	1 152 200	35,2	64,8
97/98	77,5	10,0	9,3	3,2	100,0	1 378 800	36,4	63,6
99	70,0	11,9	15,4	2,8	100,0	1 757 500	37,0	63,0
100	48,3	13,6	36,5	1,6	100,0	3 515 900	36,5	63,5
Alle	86,6	5,7	4,7	3,6	100,0	595 300	29,0	71,0

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 769 247 personer i 2004 og 2 043 843 personer i 2013.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

⁴ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2004) og inntektsstatistikk for husholdninger (2013), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.9 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede.¹ Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2013-priser. 2004 og 2013.

2004 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt mm. ⁴	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 04–13
1	5,7	6,9	-2,7	3,5	4,9	5,2	180 100	
2	6,9	4,3	0,3	7,0	5,6	6,4	222 100	
3	7,6	3,9	0,4	8,4	6,2	7,0	244 500	
4	8,2	4,2	0,5	9,7	6,8	7,6	264 100	
5	8,9	4,6	0,6	10,7	7,4	8,1	283 700	
6	9,6	5,0	0,8	10,8	8,2	8,7	304 000	
7	10,4	5,9	1,0	11,8	9,2	9,4	326 400	
8	11,3	8,0	1,6	13,0	10,7	10,2	356 700	
9	13,1	12,9	3,3	13,2	13,7	11,8	411 300	
10	18,3	44,5	94,2	11,9	27,2	25,6	893 000	
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	16,8	8,3	1,3	19,4	13,0	10,6	474 100	
93/94	18,1	9,7	1,9	18,2	14,6	11,5	512 800	
95/96	19,6	13,4	3,0	17,6	16,9	12,8	572 700	
97/98	21,9	19,8	6,0	19,3	20,9	15,5	691 000	
99	11,6	16,4	8,1	11,8	13,1	10,4	929 000	
100	12,1	32,4	79,7	13,7	21,5	39,2	3 499 700	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	348 600	
2013								
Desil								
1	5,5	5,7	-1,5	7,4	4,5	5,3	226 000	25,5
2	6,6	3,6	1,1	7,2	5,0	6,5	275 800	24,2
3	7,3	3,5	1,4	7,2	5,7	7,2	304 900	24,7
4	8,0	3,8	1,7	7,5	6,4	7,8	330 900	25,3
5	8,6	4,5	2,0	7,8	7,1	8,4	356 800	25,8
6	9,3	5,2	2,5	8,0	7,9	9,1	384 300	26,4
7	10,1	6,8	3,2	9,2	9,0	9,9	417 000	27,8
8	11,3	9,5	4,8	11,7	10,8	11,0	463 500	29,9
9	13,4	14,5	8,5	14,9	14,3	12,9	544 800	32,5
10	20,0	42,8	76,4	19,2	29,3	21,8	920 300	3,1
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	15,6	9,2	3,6	16,9	12,3	13,7	629 200	32,7
93/94	16,8	10,5	4,6	17,6	13,8	14,7	676 800	32,0
95/96	18,4	13,4	6,7	18,9	16,0	16,2	747 100	30,5
97/98	20,8	19,2	12,1	21,3	19,8	19,1	877 200	26,9
99	11,9	14,5	12,7	12,0	12,8	12,0	1 107 900	19,3
100	16,5	33,3	60,3	13,3	25,3	24,3	2 234 100	-36,2
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	370 100	21,2

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 769 247 personer i 2004 og 2 043 843 personer i 2013.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

⁴ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2004) og inntektsstatistikk for husholdninger (2013), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.10 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2013-priser. 2004 og 2013.

Inntekt etter skatt								
2004 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt mm. ⁴	Andel	Nivå	Vekst 04–13
1	2,7	-12,6	-2,2	4,9	3,3	4,5	85 400	
2	3,2	1,3	1,9	6,2	3,3	6,2	118 900	
3	3,9	3,7	2,1	7,1	4,0	7,1	135 800	
4	4,4	4,0	2,1	8,0	5,2	7,9	151 400	
5	5,2	4,7	2,2	8,9	6,6	8,6	165 500	
6	7,0	5,9	2,5	9,9	8,5	9,4	180 600	
7	8,9	7,3	3,1	11,0	10,5	10,3	197 600	
8	11,9	10,6	3,9	12,2	12,9	11,4	218 300	
9	18,2	18,6	5,7	13,8	15,8	13,0	249 400	
10	34,5	56,6	78,5	18,0	29,8	21,5	412 300	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	191 500	
2013								
Desil								
1	3,3	-9,5	-1,6	5,0	2,3	4,8	120 400	41,0
2	2,9	-0,7	2,5	6,5	2,0	6,8	169 700	42,7
3	3,4	0,4	3,2	7,3	2,9	7,6	189 700	39,7
4	4,3	1,2	3,5	8,2	4,4	8,3	206 400	36,3
5	5,5	2,0	4,0	9,0	6,1	8,9	222 800	34,6
6	6,6	2,9	4,7	9,9	7,9	9,6	240 000	32,9
7	7,8	5,1	5,6	10,9	10,1	10,4	259 400	31,3
8	10,3	9,2	7,2	12,0	12,5	11,4	283 800	30,0
9	16,0	17,8	10,2	13,5	16,4	12,9	320 800	28,6
10	39,8	71,6	60,7	17,7	35,5	19,3	482 300	17,0
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	249 500	30,3

¹ Omfatter trygdede og pensjonister hvor trygdeytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon for enslige. Dette var en gruppe på 1 037 343 personer i 2004 og 1 179 509 personer i 2013.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Inkluderer både offentlig og privat tjenstepensjon.

⁴ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Innteksstatistikk for personer (2004) og innteksstatistikk for husholdninger (2013), Statistisk sentralbyrå.

av inntekten innenfor de ulike inntektsgruppene for pensjonister framgår av tabell 4.15 i vedlegg 4.

I gjennomsnitt utgjør overføringer 87,6 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2014, jf. tabell 6.11. Tabell 6.11 viser utviklingen i gjennomsnittlige overføringer for pensjonister fra 2004 til 2013 for de ulike inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i gjennomsnittlige overføringer for alle desilene. For desil 2 har veksten vært

størst (35,9 prosent), mens desil 9 har hatt den laveste veksten (26,4 prosent). Veksten i overføringer skyldes først og fremst økningen i grunnbeløpet og at nye pensjonister har opptjent høyere tilleggspensjon. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden. Spesielt ble særtillegget økt mye i 2008. Det har også vært en opptrapping av grunnpensjonen for gifte i denne perioden.

Tabell 6.11 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 2004 til 2013 målt i 2013-kroner og som prosentandel av samlet inntekt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt.

Desil	I 2013- kroner					Andel av samlet inntekt før skatt					Vekst 04–13. Prosent
	2004	2010	2011	2012	2013	2004	2010	2011	2012	2013	
1	99 529	120 856	126 684	129 316	131 140	101,8	103,9	103,5	100,1	99,6	31,8
2	125 089	157 013	162 362	167 481	170 046	95,2	94,4	94,8	94,6	94,8	35,9
3	143 353	177 850	184 183	189 317	192 156	95,0	94,2	94,2	94,2	94,2	34,0
4	162 945	197 711	204 522	210 760	214 479	95,3	94,6	94,2	93,9	93,9	31,6
5	180 957	217 448	224 870	232 123	235 853	95,2	93,8	93,5	93,4	93,3	30,3
6	200 832	238 871	246 584	254 349	258 658	94,6	93,5	93,0	92,8	92,8	28,8
7	222 710	261 702	270 540	279 881	284 720	94,0	92,7	92,2	92,2	92,1	27,8
8	247 512	288 076	297 917	308 184	313 661	92,9	91,4	90,9	90,8	90,7	26,7
9	279 682	323 944	335 398	346 668	353 415	90,7	89,0	88,5	88,2	88,0	26,4
10	364 532	430 145	440 322	455 714	463 417	69,6	74,7	71,9	71,8	70,5	27,1
Alle	202 713	241 361	249 338	257 379	261 753	88,5	89,2	88,3	88,0	87,6	29,1

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

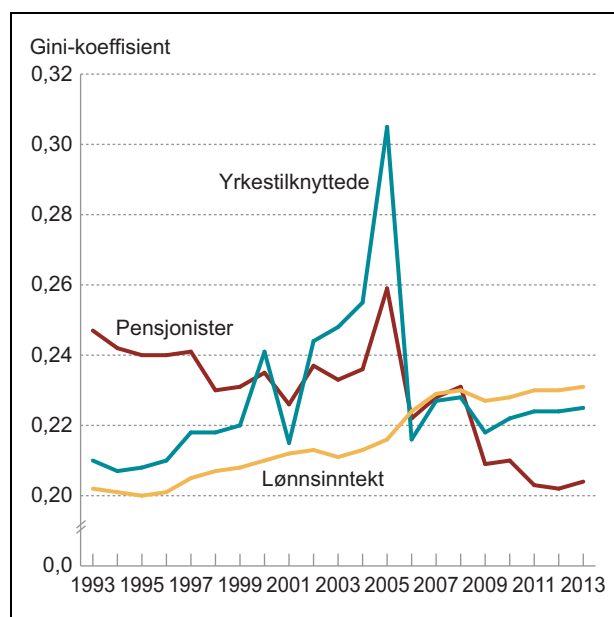
Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2004) og inntektsstatistikk for husholdninger (2010–2013), Statistisk sentralbyrå.

Overføringenes andel av samlet inntekt har falt siden 2004 for alle desilene med unntak av desil 10. Utviklingen for desil 10 kan forklares ved det betydelige fallet i andelen kapitalinntekt.

6.4.3 Utviklingen i inntektsfordelingen

Når en skal sammenligne inntektsfordelingen i et land over tid eller inntektsfordelingen mellom land, er det vanlig å benytte Gini-koeffisienter. Se boks 6.4 for definisjon. En Gini-koeffisient på 0 innebærer at inntekten er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 betyr at én person mottar all inntekt.

Figur 6.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993–2013 for yrkestilknyttede og pensjonister. I tillegg viser figuren fordelingen av lønnsinntekt for lønnstakere, jf. tabell 4.16 i vedlegg 4. For yrkestilknyttede og pensjonister ser vi på inntekt etter skatt, mens fordelingen av lønnsinntekt er før skatt. Figuren viser at fordelingen av samlet inntekt både for yrkestilknyttede og pensjonister er sterkt preget av store svingninger i perioden 2000–2006, jf. boks 6.6. Dette kan i hovedsak forklares av tilpasninger til den midlertidige utbytteskatten i 2001 og innføringen av utbytteskatt på avkastning utover normalavkastning i 2006 (skjermingsmetoden for aksjonærer). Over tid er det imidlertid en tendens til at fordelingen blant yrkestilknyttede har blitt noe skjevare, mens fordelingen blant pensjonister har blitt jevnere.

Figur 6.3 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede¹ og pensjonister samt utviklingen i fordelingen av lønnsinntekt før skatt for lønnstakere² i perioden 1993 til 2013. Målt ved Gini-koeffisienten per person.

¹ Yrkestilknyttede omfatter personer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

² Lønnstakere omfatter personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Lønnsinntekt er definert som kontant lønn, naturalytelser og sykepenger.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (1993–2013), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.12 Utvikling i fordeling av samlet inntekt etter skatt hhv. med og uten utbytte og med og uten barnetrygd i perioden 2002 til 2013 for yrkestilknyttede¹ målt ved Gini-koeffisienter

År	Inntektsulikhet med utbytte og barnetrygd i inntektsbegrepet	Inntektsulikhet uten utbytte i inntektsbegrepet ²	Inntektsulikhet uten barnetrygd i inntektsbegrepet ³
2002	0,244	0,202	0,249
2003	0,248	0,195	0,253
2004	0,255	0,199	0,262
2005	0,305	0,223	0,311
2006	0,216	0,212	0,221
2007	0,227	0,219	0,233
2008	0,228	0,218	0,233
2009	0,218	0,208	0,224
2010	0,222	0,211	0,226
2011	0,224	0,213	0,228
2012	0,224	0,213	0,228
2013	0,225	0,213	0,228

¹ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn det enkelte år.

² Barnetrygd er med i inntektsbegrepet.

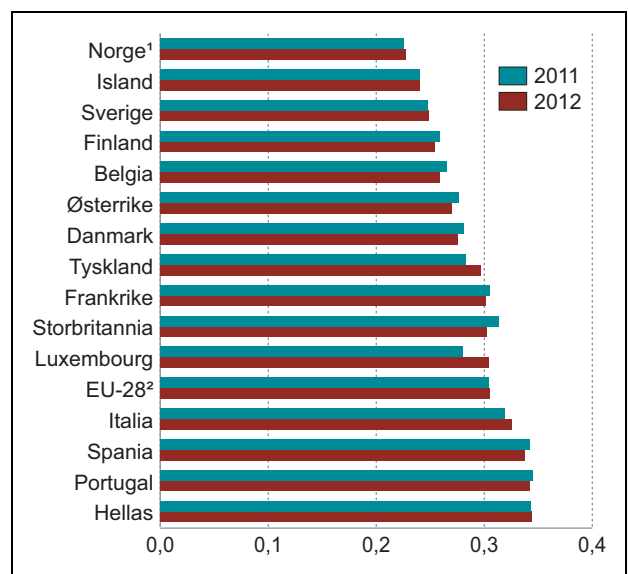
³ Utbytte er med i inntektsbegrepet.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figuren viser også at fordelingen av lønnsinntekt før skatt har blitt noe skjevere siden midten av 1990-tallet.

Tabell 6.12 viser utviklingen i Gini-koeffisienten (for fordelingen av inntekt etter skatt for yrkestilknyttede) hhv. med og uten utbytte i inntektsbegrepet. Når utbytte holdes utenfor, var inntektsulikheten om lag uendret i perioden 2002 til 2004. Men selv når utbytte holdes utenfor inntektsbegrepet, var det likevel en viss økning i Gini-koeffisienten fra 2004 til 2005. En viktig forklaring på dette er at det fra 2004 til 2005 også var en betydelig økning i aksjegevinster, som er inkludert i inntektsbegrepet. Gevinstene var også betydelige i 2006 og 2007, og dette bidro til en noe større ulikhet enn i årene før 2005. Ulikheten har i påfølgende år falt noe. Fallet var spesielt stort i 2009. Dette må ses i sammenheng med reduserte kapitalinntekter under finanskrisen. Ulikheten målt uten utbytte er noe høyere i 2013 enn i 2002.

Tabell 6.12 viser også hvilket bidrag barnetrygden har hatt på utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede. Når en tar ut barnetrygden i beregningen av Gini-koeffisienten, blir fordelingen av inntekt mer ulik. Barnetrygdens bidrag til utjevning, målt i endring av Gini-koeffisienten, har falt fra 0,005 i 2002 til 0,004 i 2013. Tall for hele populasjonen (regnet ut fra

Figur 6.4 Fordelingen av husholdningenes disponible inntekt i 2011 og 2012 per forbruksenhet i EU-28² og for enkelte land i Europa i 2011 og 2012. Målt ved Gini-koeffisienten.

¹ Inntektsbegrepet til Eurostat er forsøkt harmonisert så langt det lar seg gjøre for å kunne foreta direkte sammenligninger mellom land. Blant annet utelater Eurostat realisasjonsgevinster/-tap i sitt inntektsbegrep, mens dette er inkludert i den norske nasjonale inntektsstatistikken. Personer i studenthusholdninger inngår i tallene fra Eurostat.

² Gini-koeffisienten for EU-28 er beregnet av Eurostat.

Kilde: Eurostat.

inntekt etter skatt pr. forbruksenhet) viser også at barnetrygden over tid har hatt et fallende bidrag til utjevning, bl.a. som følge av nominell videreføring siden 1996. Den nominelle videreføringen bør ses i lys av at foreldrebetalingen i barnehager har blitt redusert og at fradraget for pass og stell av barn har blitt økt.

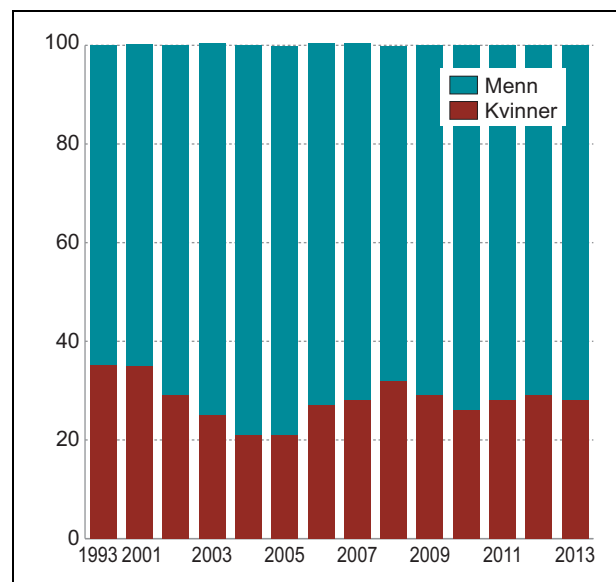
Ulikheter i fordelingen av inntekt målt ved Gini-koeffisienter varierer mellom europeiske land. Figur 6.4 viser Gini-koeffisienten i EU-28 og for enkelte land i Europa for årene 2011 og 2012. Telleenheten i utregningene av Gini-koeffisientene i figuren er den enkelte person, og hver person (også barn) har blitt tilordnet sin husholdnings disponible inntekt per forbruksenhet. Gini-koeffisientene for yrkestilknyttede og pensjonister mv. som presenteres i tabellene og figurene for øvrig i avsnitt 6.4, er derimot kun basert på inntekt per person.

Figur 6.4 viser at inntektsulikheten er målt til å være noe lavere i Norge enn i de andre skandinaviske landene og betydelig lavere enn i EU-28. Figuren viser en Gini-koeffisient for Norge på 0,227 i 2012, som er litt høyere enn nivået i 2011. Gini-koeffisienten i 2012 er betydelig lavere enn i årene 2004 og 2005. Det høyere nivået i disse årene skyldes særlig tilpasninger til nye utbytteskatteregler i 2006. Eurostat har estimert Gini-koeffisienten for EU-28 til 0,305 i 2012.

6.4.4 Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Som vist i tabell 6.9 er kapitalinntekter relativt skjevt fordelt mellom de ulike innteksgruppene, men fordelingen av kapitalinntekter er også skjevt fordelt mellom kvinner og menn. Figur 6.5 viser at denne forskjellen økte fra 2001 til 2005.² Fra 2005 til 2008 har kvinners andel av kapitalinntektene økt igjen med om lag 11 prosentpoeng. En betyde-

lig økning i tap ved salg av aksjer i 2008 bidrar til en noe jevnere fordeling av kapitalinntektene i 2008. Kvinners andel av kapitalinntektene økte fra 28 prosent i 2007 til 32 prosent i 2008. Mellom 2008 og 2010 ble kvinners andel redusert noe igjen. Andelen er 28 prosent i 2013.

Figur 6.5 Prosentvis fordeling av brutto kapitalinntekter¹ mellom kvinner og menn. 1993–2013. Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og eldre.

¹ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer.

Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå.

² Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer. Renteutgifter er ikke tatt med. Det siste må ses i sammenheng med at heller ikke verdien av boligkonsum er tatt med. I den grad det er vesentlige forskjeller mellom kjønnene i hvem som eier bolig og har renteutgifter, vil dette ikke vises i figur 6.5.

Boks 6.4 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100.

Gini-koeffisienten:

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyt-

tes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Boks 6.5 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 6.4, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. sykepenger)
- Netto næringsinntekt

+ Kapitalinntekter

- Renteinntekter
- Aksjeutbytte
- Netto realisasjonsgevinster
- Andre kapitalgevinster

+ Skattepliktige overføringer

- Pensjoner fra folketrygden
- Tjenestepensjon mv.
- Dagpenger ved arbeidsledighet

+ Skattefrie overføringer

- Barnetrygd
- Bostøtte
- Stipend
- Sosialhjelp
- Kontantstøtte
- Barnebidrag

= *Samlet inntekt*

- *Utlignet skatt og negative overføringer*

- Utlignet skatt

- Negative overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag administrert av det offentlige)

= *Inntekt etter skatt*

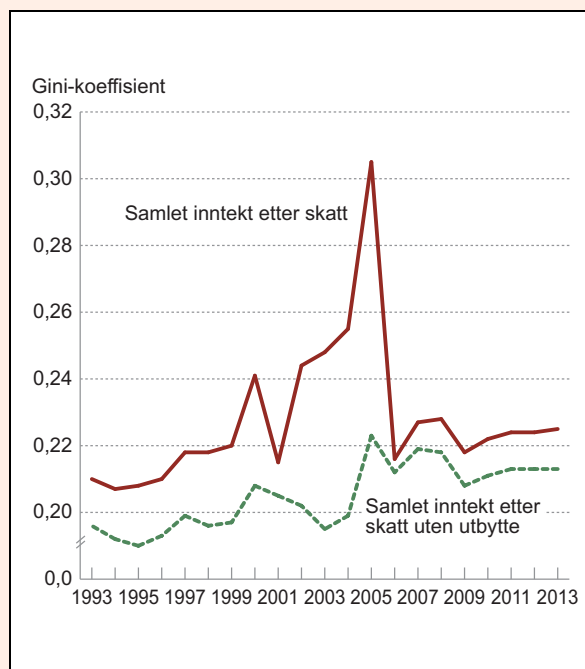
Nærmere om begrepet inntekt etter skatt i forhold til velferd

Inntektsstatistikken omfatter alle kontante inntekter som husholdningene mottar. Det er likevel andre forhold som også påvirker den enkeltes forbruksmuligheter og som ikke inngår i statistikken. Dette gjelder for eksempel for noen typer av naturalytelser og ikke-realiserede gevinster, verdien av alle offentlige tjenester, familieoverføringer (arv og gaver), verdien av bolig tjenester og andre varige forbrugsgoder mv. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Boks 6.6 Gini og utbytte

I figur 6.3 vises utviklingen i fordelingen av inntekt etter skatt for yrkestilknyttede målt med Gini-koeffisienten. Utviklingen viser en betydelig variasjon i årene rundt den midlertidige utbytteskatten i 2001 og innføringen av ny utbytteskatt fra 2006. Særlig i årene før 2006 steg Gini-koeffisienten kraftig, mens den falt kraftig fra 2006. Disse endringene henger i stor grad sammen med tilpasninger knyttet til endringer i skattereglene som synliggjør inntekter i skattestatistikken. Særlig i forkant av innføringen av utbytteskatten fra 2006 var det gunstig å ta ut kapital fra bedriftene som utbytte og tilbakeføre dette som innskutt kapital. Innskutt kapital kan senere tas ut uten å bli skattlagt på personens hånd. Slike transaksjoner vil i liten grad gi endringer i den reelle fordelingen, men har stor betydning for den målte fordelingen.

Figur 6.6 viser utviklingen i Gini-koeffisienten for yrkestilknyttede med og uten utbytte. Utviklingen med utbytte er den samme som vises i figur 6.3. Figuren viser følgende: For det første er utbytte mer ujevnt fordelt enn annen inntekt (Gini-koeffisienten med utbytte ligger over Gini-koeffisienten uten utbytte). For det andre indikerer den at Gini-koeffisienten gir et godt bilde på fordelingen etter 2006, men ikke for årene 2000–2006.

Figur 6.6 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt med og uten utbytte for yrkestilknyttede¹ i perioden 1997 til 2013. Målt ved Gini-koeffisienten per person.

¹ Yrkestilknyttede omfatter personer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (1997–2013), Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 1

Lønnsoppgjør i 2014

I 2014 var det etter vanlig mønster hovedoppgjør for de fleste tariffområder. Både i LO-NHO-området, LO-Virke-området, YS-NHO-området og YS-Virke-området ble oppgjørene gjennomført ved forbundsvise forhandlinger. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger. I Spekter-området foregår forhandlingene på to nivåer, først sentralt mellom Spekter og hovedorganisasjonene og deretter mellom de enkelte virksomheter og lokale arbeidstakerorganisasjoner. Forhandlingene avsluttes sentralt.

I dette vedlegget gis en oversikt over avtalte lønnstillegg i en del store forhandlingsområder. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2013 vises det til vedlegg 1 i NOU 2014: 3.

1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2014

Representantskapet i LO behandlet kravene foran hovedoppgjøret 18. februar 2014. I vedtaket het det bl.a.:

[...]

«Økonomisk styring gjennom frontfagsmodellen er viktig for å sikre sysselsetting og langsiktig økonomisk bærekraft. Det er et problem om en økende del av arbeidstakerne unngår denne styringen. Holden III viser bl.a. til analyser i Likelønnskommisjonens rapport som viste størst lønnsforskjell mellom kvinner og menn i tariffområder hvor rammen fra frontfagsmodellen er mindre retningsgivende, eksempelvis finansnæringen.

Næringer utsatt for internasjonal konkurranse må bestemme rammene for lønnsutviklingen. Men for å være bærekraftig må den også bidra til en rimelig fordeling. Det er etablert som prinsipp at alle grupper inngår i beregningene for lønnsveksten i de aktuelle næringer. Det skal gi rammer for hele arbeidslivet, men ikke være til hinder for at det kan gis kompensasjon til grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.

Det er viktig at arbeidsgiversiden på en bedre måte følger opp de generelle rammer overfor ledere og andre der helt lokal og individuell lønnsdannelse dominerer.

Krav ved hovedoppgjøret:

- a) Det fremmes krav som sikrer medlemmenes kjøpekraft, herunder:
 - En kombinasjon av egne sentrale tillegg, bedring av minstelønnsatser og garantiordninger som fremmer likelønn og motvirker lavlønn.
 - Prioritering av kvinnedominerte grupper innenfor sentralt avtalte rammer i offentlig sektor.
 - Prioritering av likelønn i relevante bransjer i privat sektor.
- b) Det kreves at tjenestepensjonene i privat sektor avtales og organiseres på en mer kostnadseffektiv og mer samordnet måte enn i dag. Overgang til Ny tjenestepensjon vil gi høyere pensjon for samme premiesatser. Målet er bredere ordninger helst på hovedorganisasjonsnivå. Ordningene styres av partene i fellesskap».

Representantskapet besluttet å gjennomføre forhandlingene i privat sektor forbundsvist og ga sekretariatet fullmakt til å utforme de endelige kravene, herunder justeringsklausul for annet avtaleår.

NHOs representantskap vedtok i møte 26.–27. februar 2014 forhandlingsfullmakten for oppgjøret. I vedtaket het det bl.a.:

«Norsk økonomi har dratt nytte av et bedret bytteforhold gjennom 2000-tallet. Bransjer som ikke har hatt en like gunstig utvikling i sine priser, merker særlig det høye kostnadsnivået. Om utviklingen i bytteforholdet generelt snur, kan dette legge press på lønnsomheten og lønnsevnen i næringslivet.

Det høye kostnadsnivået i Norge sammenliknet med våre handelspartnere, skaper en utfordrende konkurranseulempe for norsk næringsliv. Selv om kronen har svekket seg noe, er kostnadsnivået fortsatt for høyt. Situa-

sjonen innebærer en risiko for at vi mister for mange konkurranseutsatte bedrifter og får for få nye.

Til tross for noe bedre utsikter for internasjonal økonomi, er veksten usikker og relativt beskjeden. Utsiktene for tradisjonell vareeksport er svake.

Norsk økonomi vokser svakere enn trendvekst, og bedriftene har nedjustert markedsforventningene til 2014. Årsaken er svak vekst i privat konsum, bruttoinvesteringer og eksport av tradisjonelle varer. Dette forsterkes av avtakende vekst i investeringene i petroleumssektoren. Nedgang i boliginvesteringene trekker veksten i økonomien ned. Sysselsettingsveksten vil være beskjeden, mens ledigheten kan øke noe.

Lønnskostnadsandelen i industrien ligger høyere enn gjennomsnittet for de siste ti årene, og driftsresultatandelen lavere. Dette indikerer svakere lønnsvekst og konkurransekraft i industrien.

Lønnsveksten i 2014 må bli minimum 0,6 prosentpoeng lavere enn i 2013. På noe lengre sikt er målet en lønnskostnadsvekst på linje med våre handelspartnere.

NHO vil avvise et hvert krav om utvidelse av nåværende AFP-ordning eller innføring av nye tariffestede pensjonsrettigheter. Dette gjelder både nivå og brede ordninger (organiseringen).»

Unio vedtok 18. mars 2014 en inntektspolitisk uttalelse foran hovedoppgjøret i 2014 der det ble lagt følgende føringer for oppgjøret:

- «Krav utformes med det inntektspolitiske dokumentet som felles grunnlag.
- Forhandlingene om økonomi tar utgangspunkt i et troverdig anslag på samlet lønnsvekst i industrien, det utvidede frontfaget, samt kompensere for eventuelt etterlep i foregående tariffperiode.
- I hvert enkelt tariffområde forhandles det om økonomiske rammer og innretning, og med sikte på bedret lønnsutvikling for medlemmene. Grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen, kan kompenseres særskilt.
- De enkelte tariffområder har ansvaret for fordeling og prioriteringer av den økonomiske ramma innenfor eget tariffområde.
- Utdanning, kompetanse, ansvar og risiko er sentrale element i kravutformingene.
- Likelønn må ivaretas og verdsetningsdiskriminering motvirkes.

- Arbeidstidsordninger sikres, og skal ivareta hensynet til helse, velferd og faglig ansvarlighet.
- Arbeid mot bekjempelse av sosial dumping forsterkes, både sentralt og lokalt og på tvers av sektorer.
- 2-årige tariffavtaler med reguleringsbestemmelse for annet avtaleår.»

I *Yrkesorganisasjonenes Sentralforbunds (YS)* inntektspolitiske dokument for 2014–2016 heter det bl.a.:

- «YS har lenge støttet opp om prinsippene bak frontfagsmodellen, slik at det må være lønnsveksten i industrien for arbeidere og funksjonærer samlet som bør være normgivende for resten av økonomien. Modellen må være en norm og praktiseres på en måte som sikrer fortsatt legitimitet i samfunnet. En viktig forutsetning for frontfagsmodellens legitimitet er at gevinstene ved økt produktivitet fordeles på både eiere og ansatte.
- Videre er det viktig at lønnsdannelsen er fleksibel nok til å gi rom for nødvendige strukturelle endringer. YS mener frontfaget er viktig for en sunn utvikling i norsk økonomi, men at det ikke må hindre rekruttering til viktige samfunnsoppgaver.
- YS vil at medlemmene skal få sin rettmessige andel av verdiskapningen i bedriftene og i samfunnet. YS legger til grunn at det er rom for reallønnsøkning i 2014.
- Arbeidet med sikte på likelønn kreves videreført i alle tariffområder og på alle samfunnsområder. Det gjelder bl.a. i rekrutteringssammenheng, i kjønnsfordelingen på ulike stillingsnivåer og ikke minst i virksomhetenes personalpolitikk. YS mener det er viktig å få økt andel kvinner på alle ledernivåer.
- YS ønsker at viktige pensjonsspørsmål drøftes i årets oppgjør. YS vil arbeide for å sikre bedre og kjønnsnøytrale pensjonsrettigheter gjennom tariffesting, eller ved endret lovgivning.»

Vedtakene i representantskapsmøtene i LO og YS foran hovedoppgjøret 2014 gjaldt også for offentlig sektor.

Akademikerne la til grunn:

- Inntektspolitikken skal være et fleksibelt virkemiddel som kan styrke konkurranseutsatt sektor og omstillingsevnen i norsk økonomi. I tillegg skal inntektspolitikken legge til rette for at den enkeltes kunnskap,

- kompetanse og ansvar lønnes på en riktig måte.
- Akademikerne vil arbeide for en inntektspolitikk som sikrer nødvendig fleksibilitet og omstilling. I tillegg skal politikken bidra til at verdiskapingen blir høy og arbeidskraften utnyttes godt. Samtidig må politikken ivareta det offentliges evne til å rekruttere nødvendig arbeidskraft.
 - Akademikerne mener det inntektspolitiske samarbeidet skal bidra til at partene gjennom lønnsoppgjørene etablerer lønns- og forhandlingssystemer tilpasset en samfunnsutvikling som setter store krav til omstillinger og kompetanseoppbygging under skiftende rammebetingelser. Det inntektspolitiske samarbeidet må ikke kunne ut i avtalemessige forpliktelser. Dette vil ikke være forenlig med en lang tradisjon om avtalefrihet og vil vanskeliggjøre nødvendige lokale tilpasninger.

Hovedstyret i KS vedtok 31. mars 2014 følgende mandat for KS i hovedtariffoppgjøret 2014:

- «Hovedtariffoppgjøret 2014 gjennomføres innenfor en moderat økonomisk ramme som tar hensyn til kommuneøkonomien, kommunenes konkurranseevne i arbeidsmarkedet, lønnsutviklingen i kommunesektoren og sammenlignbare tariffområder samt situasjonen i konkurranseutsatt næringsliv.
- Den økonomiske rammen i tariffoppgjøret disponeres til prioriterte sentrale tiltak og avsetning til lokale forhandlinger. Hensynet til likelønn og behov for en aktiv lokal lønns- og arbeidsgiverpolitikk skal ivaretas».

Virkes tariffpolitiske dokument for perioden 2014–2015 la rammene for Virkes materielle forhandlingsposisjon i hovedoppgjøret for 2014 og mellomoppgjøret for 2015. Virke legger følgende til grunn i sin tariffpolitikk:

- «[...]
- Frontfagsmodellen er basert på at lønnsveksten i økonomien som helhet må være tilpasset hva konkurranseutsatt sektor kan tåle. Etter dagens forhandlingssystem betyr det utekonkurrerende industri som forhandler først. Den økonomiske rammen som settes innen dette området, danner normen for øvrige forhandlingsområder.

- Virke støtter det inntektspolitiske samarbeidet og ser behovet for at nivået på lønnsveksten i ulike sektorer og områder koordineres. Virke vil arbeide for en mer forpliktende koordinering på arbeidsgiversiden.
- Profilen på – og fordelingen mellom de ulike elementene i – lønnsdannelsen må bygge på de utfordringer den enkelte bransje/virksomhet står ovenfor. Sosiale reformer bør ikke implementeres gjennom forhandlinger om overenskomsters innhold. Sosiale reformer bør implementeres lovtveien.
- Kostnader som følge av materielle endringer i overenskomster, skal beregnes inn i rammen for et oppgjør.
[...]
- Virke mener at lokal fastsettelse av lønn er en ønskelig forutsetning for at partene lokalt også skal kunne samhandle godt om andre spørsmål. Lønnsveksten og fordelingen av lønnsmidler må tilpasses virksomhetenes økonomiske og konkurransemessige og driftsmessige forutsetninger. Virke mener at lokale oppgjør gir de beste forutsetningene for å kunne ivareta partenes interesser. Det bør gjennomføres lokale lønnsforhandlinger og – vurderinger.
- Størrelsen på de lokale tilleggene bør fastsettes med utgangspunkt i virksomhetenes økonomi, produktivitet, konkurranseevne, framtidsutsikter og den aktuelle arbeidskraftsituasjonen. Fastsettelsen av lokale tillegg bør videre ta hensyn til hvilke tillegg som er gitt sentralt. Prinsippet om lokale forhandlinger forutsetter at den sentrale rammen, herunder avsetningen til forventet lønnsglidning, er på et slikt nivå at det er rom for lokale tillegg. Dette vil sikre en koordinering av lønnsveksten. Hensynet til frontfagsmodellen krever at lokale lønnstillegg gis innenfor en forsvarlig økonomisk ramme, og dette krever disiplin hos arbeidsgivere med god lønnsevne».

2 Oppgjørene i privat sektor

2.1 LO-NHO-området

Forhandlingene om revisjon av *Industrioverenskomsten* startet opp 10. mars 2014 mellom Fellesforbundet og Norsk Industri. Det ble brudd i forhandlingene 18. mars og oppgjøret gikk til mekling. Den 2. april ble det satt fram et meklingsfor-

slag som partene anbefalte. Meklingsforslaget ble senere vedtatt i uravstemning.

Hovedpunkter i det vedtatte meklingsforslaget er:

- Alle fikk et generelt tillegg fra 1. april 2014 på kr 0,75 per time.
- Arbeidstakere omfattet av Industrioverenskomstens Tekodel fikk et ekstra tillegg på kr 1,25 per time med unntak av arbeidstakere i bedrifter med lokal forhandlingsrett.
- Økning av offshoretillegget til kr 71,68 per time fra 1. april 2014, og med ytterligere kr 2 per time fra 1. april 2015.
- Tariffesting av 2–4 rotasjon offshore.
- Økning av diverse satser i overenskomsten.

I NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi (Holden III-utvalget) var det enighet om:

«Lønnsveksten i industrien for arbeidere og funksjonærer samlet bør være normgivende for resten av økonomien. Dette er i tråd med Kontaktutvalgets uttalelse i mars 2003. Ved forbundsvise oppgjør er det Industrioverenskomsten som er frontfaget, og dermed forhandles først. Dette oppgjøret har i stor grad direkte gjennomslag i en rekke andre oppgjør. Siden utfallet av de lokale forhandlingene ikke er avklart, bør NHO, i forståelse med LO, angi en troverdig ramme for den samlede årslønnsveksten i industrien. En troverdig ramme skal verken være gulv eller tak for lønnsveksten, men en norm som andre forhandlingsområder skal forholde seg til. Ved utarbeidelsen av anslaget må det tas tilstrekkelig hensyn til de økonomiske utsiktene. Drøfting av de økonomiske utsiktene i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) i forkant av lønnsoppgjørene vil gi grunnlag for en felles virkelighetsoppfatning blant alle parter i lønnsoppgjørene».

Revidert nasjonalbudsjett 2014 oppsummerte høringsuttalelsene til Holden III-utvalget¹, og skrev i den forbindelse følgende: «Det er videre bred støtte til utvalgets konklusjon om at NHO, i forståelse med LO, bør angi en troverdig ramme for den samlede årslønnsveksten i industrien. NHO skriver at «En praktisk måte å gjøre dette på kan være at NHO, i forståelse med LO, angir årslønnsvekst for industriarbeiderne i NHO-områ-

det. I tillegg angis forventet endring i årslønnsveksten i industrien samlet. ... NHO vil i begrunnelsen for anslaget legge vekt på å få frem grunnlaget for anslaget, slik at rammen blir etterprøvable og læring for kommende oppgjør best kan oppnås.»

Holden III-utvalget ble fulgt opp i tariffoppgjøret i 2014. På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, ventes oppgjøret samlet å gi en årslønnsvekst i 2014 på 3,3 prosent for industriarbeidere i NHO-bedrifter. Lønnsveksten samlet for arbeidere og funksjonærer i industrien i NHO-området anslås å bli 0,6 prosentpoeng lavere i 2014 enn i 2013, jf. boks 1.1. I 2013 var lønnsveksten i industrien 3,9 prosent.

I Riksmeklers møtebok fra meklingsforhandlingen for Industrioverenskomsten het det om tjenestepensjon blant annet at:

«Fellesforbundet og Norsk Industri er imidlertid enige om følgende:

- Forholdsmessighetsprinsippet i gjeldende pensjonslovgivning skal videreføres.
- Det skal legges til grunn at ordningene verken medfører krav om balanseføring eller økte pensjonskostnader for bedriftene.

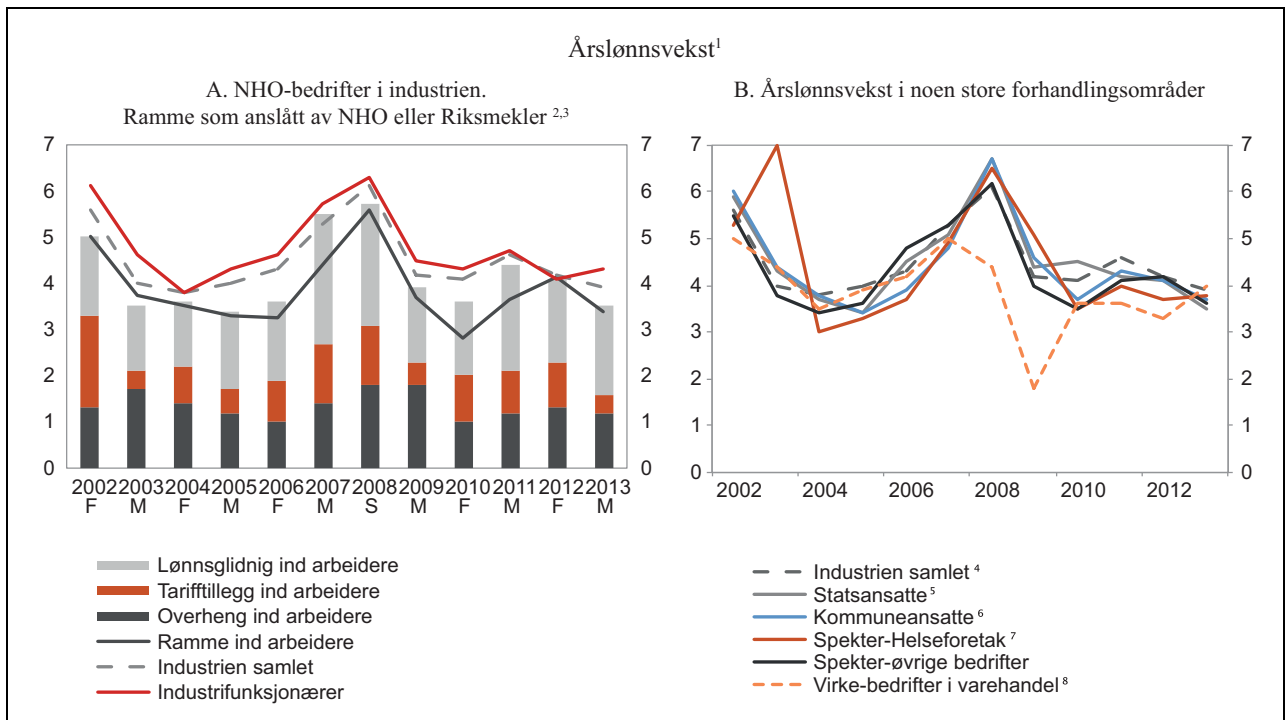
Basert på lov om innskuddspensjon er Fellesforbundet og Norsk Industri enige om at følgende forhold skal utredes:

- At arbeidstakere gjennom etablering av ulike ordninger kan få medbestemmelsesrett over plassering og forvaltning av pensjonsmidlene.
- Ivaretagelse av pensjonsopptjening ved jobbskifte.
- Konsekvensene for allerede etablerte ordninger.
- Mulighetene for den enkelte arbeidstaker til på individuelt grunnlag å betale inn til egen pensjon.
- Vurdere eventuelle lovendringer.

I løpet av utredningen skal Fellesforbundet og Norsk Industri om nødvendig konsultere NHO og LO. Utredningen skal være ferdig innen 31.12.2015.»

Videre ble partene enige om en bestemmelse som styrker ufaglærtes mulighet til å ta fagbrev og en som legger til rette for styrket opplæring i språk, sikkerhetskunnskap og arbeidskultur for arbeidsinnvandrere. Partene leverte i denne sammenheng et felles brev til kunnskapsministeren 31. mars 2014. Kunnskapsministerens svarbrev kom 1. april 2014. Brevene er gjengitt i undervedlegg 1.

¹ http://www.statsbudsjettet.no/upload/Revidert_2014/dokumenter/pdf/stm2_2014.pdf

Figur 1.1 Vekst i årslønn i noen forhandlingsområder og anslått vekst for arbeidere i industrien. 2002–2013.

¹ Lønn per årsverk unntatt for Virkebedrifter i varehandel der lønnsveksttallene er for heltidsansatte. Lønnsveksten fra og med 2008 er etter ny næringsstandard for industrien og Virke-bedrifter i varehandel. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i disse tidsseriene. Omtale av ny næringsstandard er gitt i vedlegg 2.

² M= Mellomoppgjør F= forbundsvis oppgjør S = samordnede oppgjør.

³ Ramme som anslått av Riksmekler i 2004, 2006 og 2010 og av NHO øvrige år. Ramme er basert på sentrale tillegg, overheng og anslått glidning.

⁴ NHO-bedrifter.

⁵ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene.

⁶ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Fram til 2005 er Oslo kommune ikke inkludert.

⁷ Høy lønnsvekst i Spekter – Helseforetak i 2003 hadde sammenheng med systemomlegging av legeoppgjøret. Nærmere omtale er gitt i NOU 2004: 14.

⁸ Lønnsveksttallene er for heltidsansatte. For varehandel bidrar bruddet i 2009 trolig til å trekke ned lønnsveksten betydelig i dette året.

Kilder: Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene og NHO.

Årslønnsvekst

I utredningen fra Holden III-utvalget viste figur 8.2 Årslønnsvekst både «Ramme som anslått av NHO eller riksmekler» i etterkant av lønnsoppgjøret i frontfaget og faktisk lønnsvekst i noen store forhandlingsområder i perioden fra 2002 til 2012. Utvalget har oppdatert figuren i Holden III fram til og med 2013, jf. figur 1.1.

I lønnsoppgjørene til og med 2013 ble det i etterkant av lønnsoppgjøret i frontfaget gitt anslag for forventet lønnsvekst for arbeidere i NHO-bedrifter i industrien. I 2014 ble det på grunnlag av enighet i Holden III-utvalget gitt et anslag for forventet årslønnsvekst for industriarbeidere og anslått endring for industrien samlet i NHO-

bedrifter, jf. boks 1.1. Resultatet av oppjøret i 2014 framkommer i kapittel 1.

De påfølgende forhandlings- og meklingsresultatene i industrien fulgte i stor grad hovedmønsteret fra frontfaget.

I hotell- og restaurantoppgjøret mellom Fellesforbundet og NHO Reiseliv ble det 7. april 2014 satt fram et meklingsforslag til avtale for Riksavtalen som ble nedstemt i uravstemning. Før streik ble iversatt ble meklingen gjenopptatt og 10. mai ble det satt fram et nytt meklingsforslag. Det ble senere vedtatt i uravstemning. Hovedpunkter er:

- Et generelt tillegg til alle fra 1. april på kr 0,75 per time.
- Lavlønns tillegg til alle fra 1. april på kr 1,25 per time.
- Garantit tillegg fra 1. april på kr 1,06 per time

Boks 1.1 Vurderinger rundt rammen i 2014 publisert 2. april 2014

Som en oppfølging av Holden III-utvalget, har NHO, i forståelse med LO, lagt vekt på følgende utviklingstrekk i økonomien:

- Norsk økonomi vokser svakere enn trendvekst. Kapasitetsutnyttningen er på det laveste siden 2010, ifølge Norges Banks regionale nettverk. Ifølge SSB kommer sysselsettingsveksten ned i 0,7 prosent i år og ledigheten øker fortsatt noe. Antall ledige stillinger har gått ned, også i industrien og i utvinning av olje og gass. Arbeidsmarkedet er mindre stramt enn tidligere, også for funksjonærgruppene. Også for ingeniører har bruttledigheten nå økt, ifølge Nav.
- Svakere valuta gjennom fjoråret bidro til en bedring på 0,2 prosent i den relative time-lønnskostnadsveksten i industrien i Norge sammenliknet med handelspartnerne. Fortsatt er kronen svakere enn snittet i fjor. Det bidrar positivt til bedriftenes konkurransesituasjon. Moderat lønnsvekst vil bidra til at renten holdes lav lenger og vil dermed også bidra til mindre press i forhold til styrking av kronekursen. Det vil styrke konkurranseutsatt næringsliv og trygge norske arbeidsplasser.
- Den sterke investeringsveksten i petroleumssektoren flater nå ut, ifølge SSB. Sektoren vil dermed virke mindre ekspansivt inn i fastlandsøkonomien og arbeidsmarkedet. Samtidig er det ventet lavere oljepris og det er varslet nedskjæringer i vedlikeholds- og modifikasjonsmarkedet. Norsk leverandørindustri tapte uventet mange store kontrakter i fjor, noe som gir lavere aktivitetsnivå inn i 2014. Nedbemanningen som følger av dette er ikke fullført og merkes nå gradvis gjennom redusert aktivitet i hele verdikjeden.
- Driftsresultatandelen i industrien har etter finanskrisen ligget lavere enn historisk nivå. Foreløpige tall viser at driftsresultatet i 2013 var 3,6 prosentpoeng svakere enn snittet for

de siste tyve årene. Dette indikerer svakere lønnsomhet og lønnsevne i industrien enn tidligere. Ifølge frontfagsmodellen vil dette føre til lavere lønnstillegg.

- For funksjonærene ble årslønnsveksten i 2013 preget av det høye overhenget. Lønns-tendensen i industrien har imidlertid vært avtakende for både arbeidere og funksjonærer etter 2011. Det er viktig at alle grupper respekterer de rammer som det er enighet om i den koordinerte lønnsdannelsen. Overhenget inn i 2014 er beregnet til 1,2 prosent for industriarbeidere og 1,4 prosent for industrifunksjonærer. Pågående nedbemanning av ingeniører og sivilingeniører i leverandørindustrien, samt nedskjæringer av frittstående konsulenter og innleide funksjonærer, vil bidra til å dempe den lokale lønnsveksten i 2014.

Totalt sett peker forholdene i realøkonomien i retning av at det blir lavere lønnsvekst i 2014 enn i 2013.

Ramme

Det sentrale tillegget og kostnadene ved endringene i overenskomsten er beregnet til å utgjøre 0,6 prosent årslønnsvekst. På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, anslås de lokale tilleggene til å utgjøre 1,5 prosent årslønnsvekst. I tillegg kommer overhenget på 1,2 prosent. Partene har i utarbeidelsen av anslaget for lønnsrammen forsøkt å ta tilstrekkelig hensyn til de økonomiske utsiktene. Samlet ventes oppgjøret å gi en årslønnsvekst i 2014 på 3,3 prosent for industriarbeidere.

NHO anslår, i forståelse med LO, at årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området blir 0,6 prosentpoeng lavere i 2014 enn i 2013. NHO vil forsterke sin informasjon om forståelsen av årslønnsberegninger.

I tillegg ble satsene hevet ytterligere med kr 2 per time slik at alle fikk et tillegg fra 1. april på kr 5,06 per time.

I en protokolltilførsel viser partene til at de fleste minstelønnsavtaler i LO-NHO-området har bestemmelser vedrørende årlige forhandlinger om lønnstillegg basert på de fire kriteriene; bedrif-

tenes økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurransevne. En tilsvarende bestemmelse finnes ikke i Riksavtalen. Fellesforbundet og NHO Reiseliv er enige om å sette ned et partsammensatt utvalg som innen 1. juni 2015 skal utrede om Riksavtalen skal endres slik at bestemmelsen om lokal lønnsfastsettelse blir mer på linje med van-

Boks 1.2 Bussbransjeavtalen

I februar 2007 ble det inngått en ny bussbransjeavtale for tariffområdene i henholdsvis *NHO Transport og Spekter* på arbeidsgiversiden. På arbeidstakersiden er partene *Norsk Transportarbeiderforbund*, *Norsk Jernbaneforbund* og *Fagforbundet (LO/LO Stat)* og *YS/Yrkestrafikkforbundet*.

I hovedoppgjøret i 2014 ble det, som i 2012, gjennomført felles forhandlinger, meklinger og avstemming for partene i bussbransjen.

Det ble gitt følgende tillegg i 2014:

- Et generelt tillegg til alle fra 1. april på kr 0,75 per time.
- Et justeringstillegg til alle fra 1. april på kr 1,25 per time.
- I tillegg økes lønssatsene for alle yrkesgrupper fra 1. april med kr 2 per time.
- Fagbrevtillegget økes med kr 1,- per time fra 1. april.

Det gis også et tillegg til alle 1. oktober 2014 på kr 2,- pr time.

Ved hovedoppgjøret i 2012 ble partene enige om at det ved hvert hovedoppgjør skal forhandles om et regulerings tillegg for neste mellomoppgjør som skal komme i tillegg til resultatet av mellomoppgjøret. Det ble derfor også forhandlet fram et tillegg for rutebuss fra 1. april 2015 på kr 2 per time som kommer i tillegg til de sentrale tilleggene i mellomoppgjøret i 2015.

Partene viser til meklingsforslaget for Industriovertenskomsten vedrørende tjenestepensjon. Partene gir sin tilslutning til at det gjennomføres en utredning slik det er beskrevet der.

Som i Industriovertenskomsten er partene enige om en bestemmelse som styrker ufaglærtes mulighet til å ta fagbrev og en som legger til rette for styrket opplæring i språk, sikkerhetskunnskap og arbeidskultur for arbeidsinnvandrere, jf. undervedlegg 1.

lige bestemmelser for minstelønnsavtaler. Utvalget skal klargjøre hvilke konsekvenser dette vil ha både for bedriftene og for arbeidstakerne.

Partene viser til meklingsforslaget for Industriovertenskomsten vedrørende tjenestepensjon. Partene gir sin tilslutning til at det gjennomføres en utredning slik det er beskrevet der.

Som i Industriovertenskomsten er partene enige om en bestemmelse som styrker ufaglærtes mulighet til å ta fagbrev og en som legger til rette for styrket opplæring i språk, sikkerhetskunnskap og arbeidskultur for arbeidsinnvandrere, jf. undervedlegg 1.

I meklingen mellom Fellesforbundet og Byggenæringens Landsforening om *Fellesoverenskomsten for byggfag* ble det 4. april 2014 satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte. Meklingsforslaget ble senere vedtatt i uravstemning. Hovedpunkter er:

- Alle fikk et generelt tillegg fra 1. april på kr 0,75 per time.
- Økning av diverse satser på overenskomsten.

Partene viser til meklingsforslaget for Industriovertenskomsten vedrørende tjenestepensjon. Partene gir sin tilslutning til at det gjennomføres en utredning slik det er beskrevet der.

Som i Industriovertenskomsten er partene enige om en bestemmelse som styrker ufaglærtes

mulighet til å ta fagbrev og en som legger til rette for styrket opplæring i språk, sikkerhetskunnskap og arbeidskultur for arbeidsinnvandrere, jf. undervedlegg 1. I tillegg gav partene en felles uttalelse om tiltak mot useriøsitet i bransjen.

Norsk Arbeidsmandsforbund (LO) og NHO Service ble 21. mai 2014 enige om en forhandlingsløsning for *overenskomsten for renholdsbedrifter*. Overenskomsten har normallønnsatser. Hovedpunkter er:

- Satsene (inkludert et garantitillegg på kr 0,85 per time) ble fra 1. april økt med kr 2,85 per time for renholdere med ansiennitet inntil fire år i bransjen og med kr 6,85 for de med ansiennitet over fire år.
- Enkelte tillegg ble økt.

Skift- og turnusarbeid var et tema under forhandlingene. Partene ble enige om et utredningsarbeid som skal være ferdig 1. juli 2015.

Partene viser til meklingsforslaget for Industriovertenskomsten vedrørende tjenestepensjon. Partene gir sin tilslutning til at det gjennomføres en utredning slik det er beskrevet der.

Som i Industriovertenskomsten er partene enige om en bestemmelse som styrker ufaglærtes mulighet til å ta fagbrev og en som legger til rette for styrket opplæring i språk, sikkerhetskunnskap

og arbeidskultur for arbeidsinnvandrere, jf. under-vedlegg 1.

2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO-NHO-området

I *varehandelen* ble det i forhandlinger i 2014 mellom Handel og Kontor i Norge (HK/LO) og Hovedorganisasjonen Virke enighet om følgende tillegg på Landsoverenskomsten og tilhørende bransjeavtaler:

- Et generelt tillegg fra 1. april på kr 0,75 per time.
- Et lavlønns tillegg fra 1. april på kr 1,25 per time
- Minstelønnsatsene øker med summen av det generelle tillegget og lavlønns tillegget.
- Minstelønnsatsene i trinn 1–5 ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1,50 per time.

Dessuten ble tilleggene for kvelds-, helg- og nattarbeid økt. Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom HK og Virke resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2014 på kr 3,46 per time.

Handel og Kontor (LO) og Hovedorganisasjonen Virke avtalte videre å gjennomføre en egen utredning om tjenestepensjon hvor:

- Forholdsmessighetsprinsippet i gjeldende pensjonslovgivning skal videreføres
- Det skal legges til grunn at ordningen verken medfører krav om balanseføring eller økte pensjonskostnader for bedriftene.

Basert på lov om innskuddspensjon, er partene enige om at følgende forhold skal utredes:

- At arbeidstakere gjennom etablering av ulike ordninger kan få medbestemmelsesrett over plassering og forvaltning av pensjonsmidlene.
- Ivaretagelse av pensjonsopptjening ved jobbskifte.
- Konsekvensene for allerede etablerte ordninger.
- Mulighetene for den enkelte arbeidstaker til på individuelt grunnlag å betale inn til egen pensjon.
- Vurdere eventuelle lovendringer.

Utredningen skal være ferdig innen 31.12.2015.

Partene støtter initiativet fra Fellesforbundet og Norsk Industri overfor kunnskapsministeren om tiltak for å styrke opplæring i norsk språk og sikre flere muligheter for fagutdanning.

HK og Samfo (kooperasjonen) kom fram til et forhandlingsresultat for Landsoverenskomsten som ga samme tillegg som i HK-Virke-området.

Tillegget etter garantiordningen fra 1. februar 2014 var også det samme.

Partene er enige om en selvstendig utredning av tjenestepensjoner.

Oppgjøret for *grossistbedriftene* mellom Norsk Transportarbeiderforbund (LO) og Hovedorganisasjonen Virke gikk til mekling. I meklingen ble partene enige om et generelt tillegg på 0,75 kr pr time. Minstelønnsatsene ble økt tilsvarende. I tillegg avtalte partene flere tiltak som skal øke organisasjonsgraden i bedriftene. Partene viste til punktet om tjenestepensjon i protokollen mellom Handel og Kontor og Virke av 10. april og ga tilslutning til at det gjennomføres en slik utredning.

YS og NHO har i fellesskap over 50 overenskomster. De fleste av disse er likelydende med større avtaler som LO har for tilsvarende områder og fikk samme forhandlingsresultat. De øvrige avtalene fikk et resultat innenfor rammen av frontfaget.

I forhandlingene mellom Virke og Yrkestrafikkforbundet (YS) og Virke og Parat (YS) om *Grossistoverenskomsten* ble det enighet om et generelt tillegg på 0,75 kr per time. Minstelønnsatsene ble økt tilsvarende. Forhandlingene mellom Virke og Parat/Farmasiforbundet (YS) og Norges Farmaceutiske forening gikk til mekling. Det ble oppnådd enighet etter mekling. Resultatet ble på linje med frontfaget.

I Virke-området ble det også enighet mellom Virke og Parat om *reiselivsavtalen*, og mellom Virke og Parat/Negotia (YS) om funksjonæravtalen.

Partene i tariffområdet *Virke/HUK-området*² kom 13. juni 2014 til enighet i hovedtariffoppgjøret i seks av syv områder. Resultatene ble på linje med resultater i staten og i KS-området.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* ble det vedtatt et forhandlingsresultat mellom Finansforbundet (YS) og Finans Norge og mellom LO/HK og LO/Norsk Postkom og Finans Norge. Med virkning fra 1. mai 2014 ble det på lønnsregulativet gitt et generelt tillegg på 1,5 prosent eller minimum kr 6 000 per år.

3 Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* startet forhandlingene 7. april 2014. Den 30. april ble det brudd i forhandlingene mellom staten v/Kommunal- og moderni-

² Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

seringsdepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio og Akademikerne. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 26. mai la Riksmekler fram et forslag til løsning som ble godkjent av partene. Forslaget har følgende økonomiske hovedpunkter:

- Med virkning fra 1. mai 2014 ble det på hovedlønnstabellen gitt et tillegg som startet på 6 500 kroner i lønnstrinn 19 og økte til 8 800 kroner i lønnstrinn 53. Deretter var tillegget 1,98 prosent fra og med lønnstrinn 54 til og med lønnstrinn 101.
- Sentrale endringer på enkelte lønnsrammer innenfor en økonomisk ramme på 0,08 prosent per dato med virkning fra 1. juli 2014.
- Det ble avsatt 1,75 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. august 2014.

I en protokolltilførsel viser partene til Holden III-utvalgets rapport (side 156) der det uttales:

«Usikkerheten om hva som er et troverdig anslag for den samlede årslønnsveksten i industrien vil variere. Det er viktig at partene i påfølgende oppgjør ikke lar usikkerhet og uenighet om anslaget slå ut i en arbeidskonflikt. Ved uenighet om et slikt anslag, er det mulig å avtale at man tar hensyn til et feilaktig anslag i forhandlingene i de påfølgende årene. En mer formalisert etterreguleringsordning vil imidlertid kunne vanskeliggjøre tilpasninger ved endringer i realøkonomiske forhold. Frontfagsmodellen innebærer at lønnsveksten over tid skal være om lag den samme i ulike forhandlingsområder, og utvalget mener historien gir grunn til å ha tillitt til dette.»

På denne bakgrunn vil partene i forkant av oppgjøret i 2015 gå gjennom tallmateriale som presenteres i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. Gjennomgangen foretas av Statistikk- og beregningsutvalget i staten når rapporten «Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2015» fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene foreligger. Gjennomgangen skal inngå i grunnlagsmaterialet og eventuelle avvik skal reflekteres i de tillegg som gis i mellomoppgjøret i 2015.

I det *kommunale tariffområdet* startet forhandlingene i KS-området 3. april 2014. Den 30. april ble det brudd i forhandlingene mellom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne Kommune. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 26. mai la mekleren fram et forslag som partene anbefalte med unntak av LO-forbundene Musiker-

nes Fellesorganisasjon (MFO) og Skolenes Landsforbund (SL) og Norsk Lektorlag i Akademikerne. Forslaget gikk til uravstemning med svarfrist 25. juni 2014. Det ble godkjent av alle organisasjonene med unntak av Utdanningsforbundet i Unio og de tre organisasjonene nevnt foran i dette avsnittet. Forslaget har følgende økonomiske hovedpunkter:

- Det gis et generelt tillegg på 2,15 prosent, men minst kr 8 500 per år fra 1. mai 2014. Tillegget gis til alle ansatte på hovedtariffavtalens kapittel 4.
- Det ble avsatt 1,0 prosent til lokale forhandlinger med virkning fra 1. juli 2014 i henhold til hovedtariffavtalens kapittel 4, pkt. 4.A.1. Ledere i kapittel 4B og 4C bør prioriteres.
- Minstelønnsseter i kapittel 4 ble hevet med mer enn det generelle tillegget.
- Arbeidstakere med minimum 20 års ansiennitet skal ikke ha lavere grunnlønn per 1. mai 2014 enn kr 364 000 i 100 prosent stilling.
- Det ble i 2014 avtalt sentrale tillegg pr 1. mai 2015 til ansatte med stilling i hovedtariffavtalens kapittel 4, dvs. for stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Dette er foreløpig beregnet til om lag 1,5 prosent pr dato.

Partene er enige om at dersom rapporten «Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2015» fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene viser en høyere lønnsutvikling i frontfaget enn i KS-området fra 2013 til 2014, skal differanse legges til et troverdig anslag for lønnsveksten 2014–2015 i frontfaget. Disse elementene vil være grunnlaget for rammen for oppgjøret 2015 i KS-området.

Det ble også avtalt sentrale tillegg per 1. mai 2015 som varierer med ansiennitets- og kompetansekrav, jf. tabell 1.1. Videre skal arbeidstakere med minimum 20 års ansiennitet ikke ha lavere grunnlønn per 1. mai 2015 enn kr 377 400 i 100 prosent stilling. Det innføres et nytt lønssystem fra 1. mai 2015, se boks 1.3.

Arbeidstid for *undervisningspersonalet* var også en del av tariffoppgjøret i KS-området. I meklingsforslaget var det enighet om at arbeidsårets lengde for undervisningspersonalet skal forhandles lokalt med utgangspunkt i elevenes skoleår + 6 dager.

Lærerne skulle i utgangspunktet ha en arbeidstid på skolen på 7,5 timer per dag. Innenfor arbeidstiden på skolen skulle lærerne få avsatt tid til for- og etterarbeid og faglig ajourføring. Den avsatte tiden sammen med summen av undervis-

Boks 1.3 Nytt lønssystem i KS-området fra 1. mai 2015

I hovedoppgjøret 2014 ble det blitt avtalt et nytt lønssystem med virkning fra 1. mai 2015. Dette skal være et garantilønssystem som skal forhindre at lokale lønnstillegg blir utlignet ved ansiennitetsopprykk. Det ble også lagt inn to nye ansiennitetstrinn ved 2 og 6 år.

1. Prinsipper i nytt lønssystem

I HTA kapittel 4 innføres pr. 1.5.2015 garantilønn og sentrale lønnstillegg ved hhv. 2, 4, 6, 8 og 10/16 års ansiennitet.

Garantilønn (0 år) og lønnstillegg for ansiennitet forhandles sentralt. Tilleggene fastsettes i prosent av garantilønn (0 år) og utregnes i kronebeløp. Laveste årslønn på hvert ansiennitetstrinn utregnes i kronebeløp.

Ansiennitetstillegget legges i sin helhet til den enkeltes årslønn.

Laveste årslønn er lik garantilønn (0 år) pluss sum av prosentvise ansiennitetstillegg.

Dersom de sentrale parter i senere sentrale oppgjør endrer ansiennitetstillegg på et gitt ansiennitetstrinn, er arbeidstakere på dette ansiennitetstrinnet omfattet av endringen.

2. Innføring av nytt lønssystem

Ved iverksetting av sentrale lønnstillegg pr. 1.5.2015, jf. II pkt. 1, er arbeidstakere som er omfattet av lønssystemet innfasert i det nye systemet.

I ny årslønn pr. 1.5.2015 er ansiennitetstillegg i henhold til fastsatt ansiennitet på hhv. 2,4,6,8 eller 10/16 år inkludert.

3. Virkninger ved fremtidige endringer i nytt lønssystem

Endret ansiennitetstillegg innebærer at utregnet laveste årslønn endres tilsvarende kun på dette ansiennitetstrinnet.

ningstimene skulle utgjøre minst 1200 timer på årsbasis.

Den delen av årsverket som ikke forutsettes utført som arbeidstid på skolen, disponeres av den enkelte lærer til for- og etterarbeid og faglig ajourføring.

Nyutdannede lærere og lærere over 60 år skulle ha rett til å få redusert tid til undervisning. Den frigjorte tiden skulle disponeres til for- og etterarbeid og faglig ajourføring på skolen, dersom man ikke ble enige om noe annet.

I uravstemmingen ble meklingsforslaget forkastet av medlemmene i Utdanningsforbundet i Unio. Som nevnt aksepterte heller ikke Skolenes Landsforbund, Musikernes Fellesorganisasjon og Norsk Lektorlag meklingsforslaget i KS-området. Disse fire organisasjonene tok ut medlemmer i streik. Streiken ble trappet opp i flere omganger. Den 1. september 2014 kom partene til enighet om et forslag til løsning og streiken ble avsluttet. Forslaget ble senere vedtatt av alle partene.

Striden sto i hovedsak om hvor mye av lærernes arbeidstid som skulle være bundet eller utføres på skolen. Partene ble enige om:

- Dagens arbeidstidsavtale forlenges i ett år.
- En ny arbeidstidsavtale trer i kraft fra 1. august 2015.
- Den nye avtalen fastlegger at det skal forhandles lokalt om organiseringen av lærernes arbeidstid. Dersom en ikke blir enige lokalt,

skal saken gå til mekling i fylkeskommunen eller kommunen. Blir en heller ikke enige her, er det dagens ordning som gjelder.

- Partene skal fram til 31. desember 2017 utrede ulike arbeidstidsordninger i skolen.

Virkningstidspunkt for generelt tillegg, sentrale lønnstillegg og minstelønn m.v. i meklerens forslag av 26. mai, ble fastsatt til 1. september 2014, dvs. dato for gjenopptakelse av arbeidet.

Til ansatte med stilling i hovedtariffavtalen (HTA) kapittel 4 gis sentrale lønnstillegg per 1.5.2015 som i tabell 1.1.

I Oslo kommune gikk også oppjøret til mekling. Den 27. mai 2014 ble det enighet om et meklingsforslag. Svarfrist ble satt til 25. juni. Alle organisasjonene godkjente forslaget. Forslaget har følgende hovedpunkter:

- Et generelt tillegg fra 1. mai 2014 på 1,9 prosent eller minimum kr 8 000 per år.
- Det ble avsatt 1,2 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. juli.
- Sentrale lønsmessige tiltak på 0,63 prosent med virkning fra 1. mai.

Det ble videre enighet om en tilsvarende bestemmelse som i KS-området om i 2015 å vurdere lønnsutviklingen i forhold til lønnsutviklingen i frontfaget i 2014. Det var også enighet om å videreføre dagens sentrale arbeidstidsavtale for under-

Tabell 1.1 Sentrale lønnstillegg per 1.5.2015 etter nytt lønnssystem i KS-området.

	0 år	2 år	4 år	6 år	8 år	10 år	
<i>Stillingsgruppe:</i>							
Stillinger uten særskilt krav om utdanning	1 000	6 500	4 200	7 200	300	500	
Fagarbeiderstillinger/tilsvarende fagarbeiderstillinger	2 700	9 100	10 000	13 500	16 000	6 800	
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	3 000	10 400	9 400	13 100	16 100	6 900	
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	2 500	10 300	9 600	13 900	16 300	12 400	
Stillinger med krav om mastergrad	4 500	12 900	6 800	15 200	8 400	8 700	
	0 år	2 år	4 år	6 år	8 år	10 år	16 år
Lærer	4 000	11 500	6 500	11 500	9 400	8 100	5 300
Adjunkt	5 000	13 400	7 500	13 100	10 200	10 000	6 700
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	5 700	14 700	8 700	12 800	9 400	10 700	7 400
Lektor	6 200	15 600	11 400	16 100	13 600	10 400	8 500
Lektor (med tilleggsutdanning)	6 500	16 200	9 600	14 200	8 400	10 700	9 100

visningspersonalet i Osloskolen, men det skulle gjennomføres forsøksordninger med alternative arbeidstidsordninger på en del skoler. Prøveprosjektene skulle gjennomføres i løpet av 2 år.

4 Oppgjørene i Spekter-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og mellom Spekter og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter, SAN.

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2014 på kr 1 463 per år.

Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

I *helseforetakene* ble det den 21. mai 2014 enighet mellom Norsk Sykepleierforbund og Spekter-Helse i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A 2). Det ble også enighet i forhandlingene mellom Utdanningsforbundet og Spekter-Helse, mellom Norsk Fysioterapeutforbund og Spekter-Helse og mellom Norsk Ergoterapeutforbund og Spekter-Helse. Minstelønnssatsene blir hevet med virkning fra 1. juli, jf. tabell 1.4. Videre ble det gjennomført lokale forhandlinger på B-dels nivå. Tillegg ble gitt med virkning fra 1. juli. I henhold til overenskomsten mellom Norsk Sykepleierforbund og Spekter-Helse skal alle på ansiennitetsstige sykepleier og spesialsykepleier/jordmor være sikret et tillegg på minimum 3,5 prosent og øvrige medlemmer som er omfattet av overenskomsten et tillegg på minimum 2 prosent.

For LO- og YS-forbundene ble det avtalt et generelt tillegg fra 1. juli 2014 på 3,5 prosent eller minimum kr 10 000 per år og minstelønnssatsene ble endret. Det generelle tillegget er inkludert i endringen i minstelønnssatsene. Nye minstelønnssatser fra 1. juli 2014 vises i tabell 1.3. Avtalen innebar også at minstelønnen i stillingsgruppe I for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skal være minimum kr 364 000 fra 1. mai 2014, en økning på kr 13 000 fra året før.

Tabell 1.2 Minstelønnsatser i KS-området med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år eller 16 år).

	Ansiennitet 0 år				Ansiennitet 10 år			
	1. mai 2013	1. mai 2014	Endring	Andel ² kvinner, prosent	1. mai 2013	1. mai 2014	Endring	Andel ² kvinner, prosent
<i>Stillingsgrupper:</i>								
Stillinger uten særskilt krav om utdanning ¹	265 200	273 700	8 500	73	331 400	339 900	8 500	81
Fagarbeiderstillinger/tilsvarende fagarbeiderstillinger	305 800	316 300	10 500	76	361 900	375 100	13 200	84
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	354 000	364 500	10 500	88	405 100	419 500	14 400	90
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	372 600	383 100	10 500	81	433 300	447 600	14 300	91
Stillinger med krav om mastergrad	403 100	411 800	8 700	86	476 300	491 500	15 200	90
	Ansiennitet 0 år				Ansiennitet 16 år			
	1. mai 2013	1. mai 2014	Endring	Andel ² kvinner, prosent	1. mai 2013	1. mai 2014	Endring	Andel ² kvinner, prosent
Lærer	358 200	369 700	11 500	64	438 500	451 200	12 700	69
Adjunkt	399 000	410 800	11 800	74	466 700	480 300	13 600	71
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	417 100	440 500	23 400	70	497 600	517 800	20 200	68
Lektor	436 800	462 600	25 800	72	535 000	558 300	23 300	51
Lektor (med tilleggsutdanning)	451 800	477 700	25 900	61	559 300	583 100	23 800	54

¹ Per 1. mai 2014 skal arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 364 000 i 100 prosent stilling. Kvinner utgjør 83 prosent av disse arbeidstakerne.

² Per 1. desember 2013.

Tabell 1.3 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai 2013	1. juli 2014	Endring	1. mai 2013	1. juli 2014	Endring
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning ¹	273 000	283 000	10 000	332 000	344 000	12 000
Fagarbeiderstillinger/3 års videregående utdanning m.m.	308 000	319 000	11 000	362 000	376 000	14 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	356 000	369 000	13 000	403 000	425 000	22 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	380 000	396 000	16 000	440 000	465 000	25 000

¹ Etter 20 års ansiennitet var mistelønnsatsen 1. mai 2013 kr 351 000. Fra 1. juli 2014 er den økt til kr 364 000.

Tabell 1.4 Minstelønnsseter for stillingsgrupper i Spekter-området for Unios medlemsforbund. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai 2013	1. juli 2014	Endring	1. mai 2013	1. juli 2014	Endring
Grunnstillinger	356 000	369 000	13 000	403 000	425 000	22 000
Stillinger med spesialkompetanse	380 000	396 000	16 000	440 000	465 000	25 000

For LO- og YS-forbund med sentral overenskomst (A2) ble det gjennomført lokale forhandlinger. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. juli 2014.

Opgjøret mellom Spekter og Akademikerne Helse startet med innledende sentrale forhandlinger 25. april 2014. Forhandlinger om sentral forbundsvis avtale, A2, mellom Spekter og Den norske legeförening startet opp 12. mai. Lokale forhandlinger for medlemmer av Den norske legeförening gjennomføres når A2-forhandlingene er sluttført. Øvrige forbund i Akademikerne helse gjennomfører kun lokale forhandlinger.

I meklingen mellom Akademikerne og Spekter i overenskomstområdene for *Helseforetak og Lovisenberg* la riksmekleren fram et forslag som begge parter aksepterte. I overenskomstens del A2 for medlemmer av Den norske legeförening ble tillegget for turnusleger kr 15 000 per år og leger i spesialisering fikk et tillegg fra kr 18 000 til kr 19 000. Overleger fikk et tillegg på kr 27 500 per år. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2014.

5 Konflikter i 2014-oppgjøret

Meklingen mellom PARAT (YS) og NHO Luftfart om *flykabinavtalen* for Norwegian førte ikke fram. Parat tok ut 1 medlem i streik fra 7. mai. Etter ny kontakt mellom partene ble det 19. mai enighet om en ny kabinavtale og streiken ble avsluttet.

I meklingen mellom Fagforbundet og NHO Handel om *frisøravtalen* ble det den 5. juni lagt fram et meklingsforslag som Fagforbundet aksepterte, men som NHO Handel forkastet. Fagforbundet tok etter det ut medlemmer i streik. Streiken ble avsluttet ved forhandlingsløsning 19. juni.

Skolenes Landsforbund (SL) og Musikernes Fellesorganisasjon (MFO) aksepterte ikke meklingsforslaget av 26. mai i KS-området, og tok ut medlemmer i streik fra henholdsvis 10. og 11. juni. Norsk Lektorlag i Akademikerne aksepterte heller ikke meklingsforslaget og tok ut medlemmer i streik fra 22. august. I uravstemningen med

svarfrist 25. juni ble meklingsforslaget forkastet av medlemmene i Utdanningsforbundet i Unio. Utdanningsforbundet tok ut et mindre antall medlemmer i streik fra 1. juli. Streiken ble trappet opp i flere omganger. Den 1. september kom partene fram til en løsning og streiken ble avsluttet blant alle organisasjonene.

Meklingen mellom Industri Energi og Norsk Industri om overenskomsten for *vaskerier og renserier* førte ikke fram. Streik ble iverksatt fra 5. september. Regjeringen besluttet 10. september å foreslå tvungen lønnsnemnd og streiken ble avsluttet. Den 9. desember avga Rikslønnsnemnda kjennelse i denne tvisten. Lønnstilleggene ble gjort gjeldende fra det tidspunktet arbeidet ble gjenopptatt etter streiken.

Meklingen mellom Handel og Kontor og NHO om *butikkoverenskomsten* førte ikke fram. Handel og Kontor tok etter det ut medlemmer i streik fra 30. august. Etter ny kontakt kom partene til enighet 15. september. I tillegg til lønnstillegg, ble det også enighet om en ny garantiordning for lønnsutvikling for ansatte på overenskomsten.

Meklingen mellom Luftfartens Funksjonærförening og Virke om *Landsavtalen*³ førte ikke fram. Luftfartens Funksjonærförening tok ut medlemmer i streik fra 8. september. Streiken rammet flyreisendes innkjøp på en del flyplasser. Den 12. september kom partene, med riksmeklers mellomkomst, fram til en forhandlingsløsning og streiken ble avsluttet. I tillegg til lønnstillegg, ble partene enige om å sette ned et partsammensatt utvalg som skal se på gjennomføringsmåten for de lokale forhandlingene. Utvalget legger fram sin innstilling til oppjøret i 2016.

Meklingen mellom Handel og Kontor og Arbeiderbevegelsens Arbeidsgiverförening om *Landsoverenskomsten* som bl.a. omfatter ansatte i LO og ulike LO-forbund førte ikke fram. Handel og Kontor tok ut medlemmer i streik fra 14. november. Streiken ble trappet opp etter det første streikeuttaket. Den 25. november ble partene enige om en forhandlingsløsning som senere ble

³ Avtalen omfatter bedriftene Airport Retail Norway AS, Travel Retail Norway AS og Sykes.

vedtatt. I tillegg til lønnstillegg, ble partene også enige om å sette ned et statistikkutvalg som skal innhente og bearbeide lønnsopplysninger for alle ansatte i foretakene i Arbeiderbevegelsens Arbeidsgiverforening for å få fram best mulig statistikk over lønnsutviklingen.

Det var mekling mellom Spekter og LO Stat og YS Spekter 15.–18. september 2014 vedrørende overenskomster ved *AIM Norway AS*. Partene ble enige om å utsette meklingsavslutningen til 3. februar 2015. Meklingen førte ikke fram og LO Stat og YS Spekter tok sine medlemmer ut i streik med virkning fra 4. februar i år. Etter partenes ønske ble mekling gjenopptatt 18. februar og streiken ble avsluttet 19. februar ved at Riksmekleren la fram et forslag som ble godtatt av Spekter og anbefalt av LO Stat og senere godkjent. Spekter og YS Spekter kom til enighet gjennom en forhandlingsløsning.

Den 28. februar 2015 gikk 70 piloter ansatt i Norwegian Air Norway AS (NAN) ut i streik etter at meklingen mellom YS/Parat/Norwegian Pilot Union (NPU) og NHO/NHO Luftfart/NAN brøt sammen. Tvisten gjaldt revisjon av *pilotavtalen* som utløp 31.10.2014, og Parat brøt forhandlingene 2. februar 2015. Streiken ble trappet opp fra onsdag 4. mars, og fra 9. mars var rundt 650 piloter i NPU ute i streik. Partene møttes hos Riksmekleren til samtykkebasert mekling den 6. mars uten at dette førte til løsning. Den 10. mars ble konflikten avsluttet etter at partene kom til enighet gjennom en forhandlingsløsning.

Undervedlegg 1

Brev fra Fellesforbundet og Norsk Industri til kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen

Kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen
Kunnskapsdepartementet
8119 Dep
0032 OSLO

Oslo, 31. mars 2014

Sterkere tiltak for å styrke opplæring i norsk språk og sikre flere mulighet for fagutdanning

Mange arbeidstakere arbeider uten relevant fagopplæring i Norge. Det gjelder de som ikke har fullført videregående utdanning, personer som har utdanning og praksis fra andre bransjer, og

arbeidsinnvandrere med utdanning og praksis fra andre land. En felles utfordring er at de har behov for tillegg i sin utdanning for å oppnå kravene til norsk fagbrev. I tillegg er det også mange arbeidsinnvandrere som mangler grunnleggende ferdigheter i norsk språk for å kunne fungere godt i arbeidslivet og samfunnet.

Vi tror at nivået på arbeidsinnvandring til Norge fortsatt vil være høyt. Selv om arbeidsmarkedet skulle bli noe mindre stramt, vil Norge være et attraktivt land for mange arbeidsinnvandrere å søke seg til. Arbeidsinnvandrere fra EØS-området opparbeider seg rettigheter i Norge etter relativ kort tid her, også om de skulle bli ledige. Å gi disse større muligheter for å komme i jobb, gjennom at de f.eks. får vurdert sin fagkompetanse og/eller gi dem bedre norskkunnskaper vil styrke deres posisjon på arbeidsmarkedet. Forskning viser at arbeidsinnvandrere lærer best mens de er i jobb.

I «Samfunnskontrakt for flere læreplasser» som ble inngått mellom staten og hovedorganisasjonene i arbeidslivet i 2012 er ett av hovedmålene å gjennomføre tiltak som bidrar til at flere voksne tar fag- og svennebrev. Konkret forpliktet partene i arbeidslivet seg bl.a. å «*Aktivt jobbe for at flere arbeidstakere som ikke allerede har fag- eller svennebrev avlegger fag- eller svenneprøve etter gjeldende ordninger, eksempelvis praksiskandidatordningen*». For mange er språkopplæring en av forutsetningene for at de kan ta dette tilbudet.

Arbeidsinnvandrere som arbeider i landet og som sikter mot å bli en del av det norske arbeidsmarkedet, må få styrket sine grunnleggende ferdigheter i det å kunne fungere i Norge. Dette er ikke bare den enkelte og bedriftenes ansvar, men mye også samfunnets ansvar.

For høyere utdanning har NOKUT (Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen) ansvar for godkjenning av utenlandsk utdanning. Tilsvarende nasjonalt organ har vi ikke for utenlandsk yrkesfaglig utdanning. Her er ansvaret delegert til fylkeskommunene som i mange tilfeller har delegert det videre til de fylkeskommunale videregående skolene. Det er flere problemer med dette. Fylkeskommunene og skolene har i liten grad kompetanse til å gjøre en slik vurdering, og videre er vår erfaring at dette arbeidet blir lavt prioritert. Dette resulterer i treg saksbehandling og manglende likebehandling. Partene mener derfor at det bør opprettes et nasjonalt organ som har ansvaret for vurdering og godkjenning av utenlandsk yrkesfaglig utdanning.

Norsk Industri og Fellesforbundet ønsker at det etableres et tett samarbeid mellom myndighe-

tene og partene i arbeidslivet for at det legges sterkere til rette for at ufaglærte gis reell tilgang til fagbrev, og at arbeidsinnvandrere gis bedre tilgang til opplæringstilbud i språk, kompetansevurdering og tilgang til norsk fagbrev. Målet må være at alle bedrifter som oppfyller kravene til å være opplæringsbedrift driver fagopplæring eller legger til rette for at fag- eller svennebrev kan tas gjennom praksiskandidatordningen. De tillitsvalgte har en viktig rolle i å motivere ufaglærte til å ta fagopplæring. Målet må være å øke andelen faglært arbeidskraft i Norge og å høyne nivået på norsk fagutdanning. Norsk Industri og Fellesforbundet ber om at myndighetene bidrar i et slikt styrket samarbeid.

Konkret ber vi om følgende:

- Svært mange arbeidsinnvandrere trenger opplæring i grunnleggende ferdigheter knyttet til særlig norsk språk og arbeidskultur, både for å fungere i det norske arbeidslivet, men også som grunnlag for å kunne ta fagopplæring. F.eks. bør bevilgningene til programmet for basiskompetanse i arbeidslivet (BKA) styrkes slik at det i større grad enn i dag dekker behovet arbeidsinnvandrere har for opplæring i slike grunnleggende ferdigheter.
- Arbeidsinnvandrere må få vurdert sin fagkompetanse opp mot norsk fagutdanning. I dag fungerer systemet for dette svært dårlig. Vi mangler et nasjonalt fagorgan som kan vurdere og godkjenne fagutdanning. Regjeringen bør snarlig vurdere hvordan dette best kan løses.
- Flere enn i dag bør få tilbud om å ta fag- eller svennebrev gjennom eksempelvis praksiskandidatordningen. Fylkeskommunen har ansvar for å gi et tilbud til voksne uten rett til videregående opplæring. Staten bør gi klarere føring på hvordan dette ansvaret skal håndteres av fylkeskommunene.

Vennlig hilsen
Norsk Industri
Stein Lier-Hansen

Fellesforbundet
Arve Bakke

Svarbrev fra kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen til Fellesforbundet og Norsk Industri

Fellesforbundet
Postboks 9199
Grønland
0134 Oslo

Norsk Industri
Postboks 7072
Majorstuen
0306 Oslo

01.04.14

Svar på henvendelse fra Fellesforbundet og Norsk Industri

Jeg viser til brevet fra Fellesforbundet og Norsk Industri datert 31. mars. Brevet berører viktige problemstillinger som også regjeringen er opptatt av.

Arbeidsinnvandringen fra EU- og EØS-land har utvilsomt gitt positive bidrag til norsk økonomi de siste ti årene. Likevel innebærer arbeidsinnvandringen noen betydelige utfordringer for det norske velferdssamfunnet. Som Fellesforbundet og Norsk Industri påpeker, forventer vi fortsatt betydelig arbeidsinnvandring de nærmeste årene. Det fordrer en aktiv politikk fra regjeringens side for å møte disse utfordringene, slik at arbeidsinnvandring kan fortsette å bidra positivt til norsk økonomi og arbeidsliv.

En av utfordringene er knyttet til uakseptable lønns- og arbeidsvilkår. Selv om norsk arbeidsliv i all hovedsak karakteriseres av ryddige og ordentlige forhold, er det i noen bransjer et ikke ubetydelig innslag av useriøse aktører. Dette er uakseptabelt, både for arbeidstakerne som rammes og for konkurrerende bedrifter som følger loven. Som det fremgår av Sundvolden-plattformen vil regjeringen arbeide for et ryddig og organisert arbeidsliv, der fast ansettelse er hovedregelen. Hovedansvaret for dette politikkområdet ligger hos min kollega i Arbeids- og sosialdepartementet.

Som Fellesforbundet og Norsk Industri nevner vil arbeidsinnvandrere – som ofte har lav ansiennitet og som i mindre grad enn andre arbeidstakere er fast ansatte – være særlig utsatt dersom vi går inn i en periode med et dårligere arbeidsmarked. Det vil derfor være viktig å legge til rette for at arbeidsinnvandrere skal kunne komme raskt tilbake i jobb dersom de skulle oppleve å bli arbeidsledige. Her vil tiltak som hører inn under Kunnskapsdepartementet være viktige, og i dette arbeidet vil vi gjerne ha en god og løpende dialog med dere og øvrige organisasjoner i arbeidslivet.

Jeg er enig med Fellesforbundet og Norsk Industri i at språkopplæring er sentralt for integrering av arbeidsinnvandrere, både i arbeidslivet og

i samfunnet for øvrig. Ved arbeidsledighet vil arbeidsinnvandrere med svake norskkunnskaper stille bakerst i køen. Derfor foreslo regjeringen i tilleggspolisjonen til statsbudsjett for 2014 å bevilge 25 mill. kroner til å utvide programmet for basiskompetanse i arbeidslivet (BKA) til også å omfatte grunnleggende ferdigheter i muntlig norsk. Dette vil innebære at minoritetsspråklige og arbeidsinnvandrere kan gis opplæring i norsk muntlig i tilknytning til opplæring i øvrige grunnleggende ferdigheter. Det kan bli aktuelt å trappe opp bevilgningene til BKA ytterligere. Som det fremgår av Sundvolden-plattformen vil regjeringen også arbeide for at det skal kunne stilles krav om deltakelse på norskopplæring ved utbetaling av arbeidsledighetstrygd.

Jeg merker meg at dere er bekymret for at utenlandske fagarbeidere ofte mangler relevant fagutdanning. Jeg er enig i at formalisering av kompetanse er et viktig bidrag til et ordnet og dynamisk arbeidsmarked. Derfor vil regjeringen se på om det bør legges bedre til rette for at de som har behov for det kan få kartlagt sin kompetanse og vurdert den opp mot norsk fagbrev og fagskoleutdanning, og mulighetene til å bygge på en helt eller delvis fullført utenlandsk utdanning slik at man kan få den godkjent i Norge.

Som et ledd i dette arbeidet legger regjeringen opp til at NOKUT, som er godkjenningssinstans for nasjonal fagskoleutdanning, også skal få ansvar for å godkjenne utenlandsk fagskoleutdanning.

Når det gjelder godkjenning av utenlandsk yrkesfaglig utdanning, er jeg enig med dere i at den i dag har en uklar ansvarsforankring. Etter innspill og dialog med blant annet partene i arbeidslivet, har Kunnskapsdepartementet et ønske om å finne en bedre og mer tydelig ansvarsforankring for dette arbeidet, og klare retningslinjer for vurdering og godkjenning av utenlandsk yrkesfaglig utdanning. Dette vil vi jobbe videre med fremover.

Jeg merker meg Fellesforbundets og Norsk Industris ønske om at flere enn i dag bør få tilbud om å ta fag- eller svennebrev gjennom for eksempel praksiskandidatordningen, og at staten bør gi klarere føringer overfor fylkeskommunene. Dette er innspill vi vil vurdere nærmere i den perioden vi nå er inne i.

Regjeringen arbeider for tiden med en Stortingsmelding om livslang læring og utenforskap. Sentrale punkter i meldingen vil være å gjennomgå dagens systemer og regelverk med tanke på å gjøre opplæring mer tilgjengelig og tilrettelagt for brukerne, slik at flere får en varig tilknytning til arbeidslivet.

Jeg er glad for at Fellesforbundet og Norsk Industri også er opptatt av disse problemstillingene, og ser frem til god dialog mellom partene i arbeidslivet og departementet i arbeidet med disse spørsmålene fremover.

Med hilsen
Torbjørn Røe Isaksen

Vedlegg 2

Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget defineres en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

1 Statistikkbegreper

Årslønn, lønnsstatistikken

Årslønnsnivå er beregnet på bakgrunn av time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg¹, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Beregningene tar utgangspunkt i gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner med mer. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

Utvalget har beregnet lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk for gjeldende område, og per beregnet årsverk. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

I avsnitt 3 i dette vedlegget gis det en mer utdypende beskrivelse av grunnlag og metoder for årslønnsberegningene.

Årslønn benyttes bl.a. i avsnittene 1.1–1.3 i kapittel 1.

Påløpt årslønn, nasjonalregnskapet

Påløpt årslønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnen en lønnstaker normalt vil motta i løpet av kalenderåret dersom vedkommende jobber full tid, ikke har fravær og ikke har betalt overtid. Årslønningen omfatter fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art. Naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag er ikke inkludert.

Populasjonen er alle lønnstakere i bedriftene som inngår i produksjonsavgrensningen for Norge, det vil si alle lønnstakere som bidrar til norsk verdiskaping. Populasjonen omfatter dermed også ansatte i norske bedrifter som ikke er registrert bosatte i Norge (utenlandsk arbeidskraft på korttidsopphold), ansatte på skip og båter i utenriks sjøfart og vernepliktige i forsvar.

Påløpt årslønn benyttes i første kolonne i tabell 1.2 i kapittel 1.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter ekskl. arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidsarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Arbeidstid

Den lovbestemte alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i *NHO-bedrifter* baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at

¹ Med overtidstillegg menes her all lønn som mottas for overtidperioden.

fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnsstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I den offisielle lønnsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. Statistisk sentralbyrå kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f.eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlig eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt.

I Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedslønnen for arbeidstakere som har time-lønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte.

Kjennemerker

I forbindelse med innhenting av lønnsstatistikken samler Statistisk sentralbyrå inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stil-

lingskodene og stillingsbetegnelsene Statistisk sentralbyrå får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer Statistisk sentralbyrå har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskodning C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandard ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke.

Statistisk sentralbyrå kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskodning som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsvis lønnsindeks for ansatte i privat sektor

Statistisk sentralbyrå utarbeider en kvartalsvis lønnsindeks for ansatte i privat sektor. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget trekkes blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. Siden 1. kvartal 2009 har Statistisk sentralbyrå publisert endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for de samme næringsområder som i strukturstatistikken med unntak av fiskeopprett og finansnæringen.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn (lønnsstatistikken). Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedslønn i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedslønnen i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedslønnen er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkkvartalets utløp.

Kvartalsvis lønnsindeks inngår blant annet i beregningene av vekst i gjennomsnittlig årslønn i tabell 1.2.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringshovedområder² i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent av alle ansatte i næringshovedområdene alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent, mens gjennomsnittlig dekningsgrad er 67. I stat og kommune og helseforetakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønsbegrepet, gjennomsnittlig månedslønn. I månedslønnen inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg³ og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Statistikken er grunnlaget for Statistisk sentralbyrås årslønnsberegninger for privat sektor og for tariffstatistikk og beregninger i forhandlingsområdene.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor

lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturerendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom to år for ulike lønnstakergrupper.

I praksis vil størrelsen på overhenget ofte være et tolkingsspørsmål, bl.a. knyttet til tidspunktene for når lønnsøkningen skjer. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Lønns tillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det forutsatt en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Bonus utbetalt i ett år får dermed virkning for lønnsveksten i beregningsåret, men får ikke virkning for lønnsveksten året etter. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For de fleste hovednæringsområdene i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningen av lønns overheng definisjonen av overheng gitt ovenfor. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønns overheng for tariffområder er derimot ikke fullt ut i samsvar med den prinsipielle definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året, eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september/oktober⁴) holder

² I følge Standard for næringsgruppering (SN2007).

³ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

⁴ For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember.

seg på samme nivå ut året. Det betyr at overhenge for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning fordi vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Denne beregningsmetoden gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i Virke-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, undervisningssektoren og Spekter-bedrifter. Lønnsstatistikken for kommunesektoren har telling i desember. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn et beregnet lønnsnivå ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f.eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. I staten f.eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhenge til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene.

2 Endringer i lønnsstatistikken som er vesentlige for tabeller i rapporten

Ny standard for næringsgruppering fra 2008

Statistisk sentralbyrå tok i 2008 i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Den nye standarden gir en oppdatert beskrivelse av aktivitetene i næringslivet og offentlig sektor. De største endringene i grupperingen av virksomheter har skjedd i tjenesteytende næringer.

Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene. Den nye næringsstandarden er tatt i bruk i alle europeiske land.

Standarden bestemmer hvordan enheter som danner grunnlag for statistikken grupperes sammen, og hvordan næringer avgrenses. Samtidig legger den en del føringer på hvilke næringsgrupper det publiseres statistikk for.

- Noen vesentlige endringer i standarden var:
- Reparasjon og installasjon av industrimaskiner ble skilt ut som egen næring under industri.
 - Forlagsvirksomhet ble flyttet fra industri til informasjon og kommunikasjon.
 - Utvikling av byggeprosjekter (boligbyggelag og utvikling og salg av egen fast eiendom) ble en del av bygge- og anleggsvirksomheten.
 - Bensinstasjonene ble en del av detaljhandelen.
 - Informasjon og kommunikasjon ble skilt ut som et eget næringshovedområde.
 - Reparasjon av datamaskiner, husholdningsvarer og varer til personlig bruk ble samlet i egen næring.
 - Det ble etablert flere nye hovednæringsområder innenfor tjenesteytende næringer: IKT, Vannforsyning, avløps- og renovasjon, Eienomsdrift og Kultur og underholdning.

Den nye standarden fra 2008 har 18 næringsområder i privat sektor mot 14 tidligere.

I lønnsstatistikken har Statistisk sentralbyrå publisert syv årganger (2008 til 2014) av alle tall som berøres av omleggingen. Tall lengre tilbake finnes bare etter gammel standard i den årlige lønnsstatistikken. Det er bare lønnskapitlet i TBU som er direkte berørt av omleggingen. I tabell 1.1 i kapittel 1 er det i første rekke industri og varehandel som påvirkes. Staten, kommunene og helseforetakene er uberørt av omleggingen. Det samme gjelder bedrifter utenom helseforetakene i Spekter-området. Finanstjenester er i liten grad berørt.

3 Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Nærmere omtale av beregninger av årslønn i tabell 1.1

Beregningene av årslønn og lønnsvekst for forhandlingsområdene i tabell 1.1 i kapittel 1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år. Beregningene er basert på oppgaver over time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedslønnen består av avtalt lønn, uregelmessige tillegg⁵ og bonuser. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Noen av lønnskomponentene som inngår, kan være bransjespesifikke tillegg, slik som f.eks. skifttillegg og ulempe tillegg.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for inneværende år og året før. For de fleste er tellingstidspunktet per oktober. En kan dermed anslå økningen i månedslønnen siden oktober året før. Økningen i månedslønnen over denne 12-månedersperioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene, bl.a. ut fra

kunnskap om virkningstidspunkt for lokalt avtalte tillegg. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingstidspunktet for lønnsstatistikken holder seg på samme nivå ut året. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig lønnsnivå for det aktuelle året.

Tabell 1.1 i rapporten viser årslønnsberegninger for *forhandlingsområder*. Disse beregningene bruker litt andre prinsipper enn Statistisk sentralbyrås årslønnsberegninger for *næringsområder* i privat sektor med utgangspunkt i lønnsstatistikken. Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og i begge beregningene tas det utgangspunkt i flere årganger av lønnsstatistikken. I Statistisk sentralbyrås beregninger for næringsområder i privat sektor er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalingene uavhengig av virkningsdato legges til grunn. I områder dette ikke finnes informasjon fra kvartalsindeksen, benyttes informasjon fra lønnsoppgjørene på samme måte som i forhandlingsområdene i tabell 1.1. Dette gjelder bl.a. for offentlig sektor unntatt helseforetakene og for finansnæringen.

I noen av forhandlingsområdene i tabell 1.1 gjelder beregningen av årslønnsnivå og årslønnsvekst for heltidsansatte. I beregningene inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan Statistisk sentralbyrå sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. undervisningssektoren er heltid definert som del lønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For de statlig eide helseforetakene har en også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er som hovedregel alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller del lønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte. I de fleste tariffområdene og i Statistisk sentralbyrås årslønnsberegninger for ulike næringer, gjøres årslønnsberegningene for heltids-

⁵ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

ekvivalenter der både heltids- og deltidsansatte inngår.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 44 prosent i varehandelen (utfører om lag 1/3 av årsverkene) og om lag 34 prosent blant undervisningspersonale (utfører om lag 1/4 av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 i kapittel 1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 48 prosent.

I privat sektor bygger Statistisk sentralbyrå lønnsstatistikk på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder⁶ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent, med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. Foretakene som omfattes av det årlige utvalget, leverer data på elektroniske media og i økende grad via Altinn-portalen⁷.

I offentlig sektor bygger lønnsstatistikken for ansatte i staten på opplysninger fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister (SST) hos Kommunal- og moderniseringsdepartementet, mens den for ansatte i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet bygger på opplysninger fra Personal administrativt informasjonssystem (PAI) hos KS. Både for ansatte i staten, i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og i helseforetakene er det totaltelling. Statistisk sentralbyrå står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene, mens KS samler inn lønnsopplysninger for kommunesektoren.

4 Lønn og lønnskostnader

Sammenheng mellom timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i kapittel 4.1 utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og

lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes eksklusive fravær, som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepenger

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnskostnadsgruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Tabell 2.1 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge.

I 2012 var veksten i timelønnskostnadene for alle grupper 0,7 prosentpoeng høyere enn veksten i påløpt årslønn. Ifølge foreløpige beregninger for 2013 og 2014 var veksten i timelønnskostnadene hhv 1,1 og -0,2 prosentpoeng høyere enn veksten i påløpt årslønn. Det var 1 virkedag mer i 2014 enn i 2013. Dette trekker timelønnskostnadene ned relativt til påløpt årslønn. I 2014 andre faktorer trakk i motsatt retning. Tallene for 2013 og 2014 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. «Andre arbeidskraftkostnader» i tabell 2.1) bygger på et foreløpig kilde materiale.

Sammenheng mellom lønn per årsverk og årslønn

Tabell 2.2 gir en sammenligning av nivået på årslønn og lønn per årsverk (tidligere kalt lønn per normalårsverk) for industri, varehandel og offentlig forvaltning slik disse størrelsene er beregnet i nasjonalregnskapet. Også lønnskostnader per årsverk er angitt. Tabell 2.3 viser den prosentvis veksten fra året før for de samme størrelsene.

Som omtalt ovenfor omfatter årslønnen beregnet i nasjonalregnskapet fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmess-

⁶ Ifølge standard for næringsgruppering (SN2007).

⁷ Internettportal for offentlig innrapportering.

Tabell 2.1 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk for alle grupper. Bidrag i prosentpoeng.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Lønnskostnader pr. time, prosent	4,3	5,7	5,5	5,9	4,9	2,6	4,3	4,7	5,0	2,9
Årslønn, påløpt, prosent	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1
Avvik i prosentpoeng ¹	1,0	1,6	0,1	-0,4	0,7	-1,1	0,1	0,7	1,1	-0,2
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ² :										
- Antall virkedager	0,4	0,8	0,0	-0,7	0,4	-0,4	0,0	0,4	0,8	-0,4
- Sykefravær	0,1	0,2	0,0	0,0	0,2	-0,2	-0,1	-0,1	0,0	0,0
- Overtid	0,0	0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Naturallønn	0,0	0,2	0,0	0,1	0,1	-0,1	0,0	-0,1	0,0	0,0
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,5	0,3	0,2	0,2	0,0	-0,4	0,2	0,5	0,3	0,2

* Foreløpige tall

¹ Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn påløpt årslønn.² Flere virkedager bidrar til lavere timelønnskostnader sammenliknet med årslønn. Økt overtid og naturallønn bidrar motsatt. Økt sykefravær bidrar normalt også til å øke timelønnen relativt til årslønn.

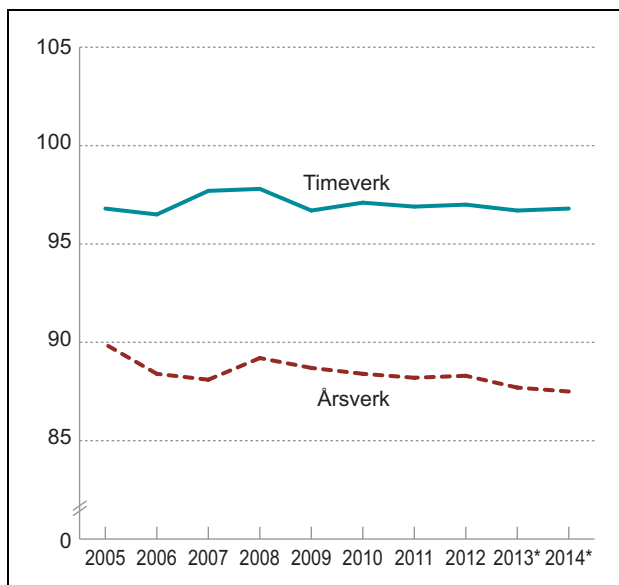
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

sige tillegg knyttet til arbeidets art, mens naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag ikke er inkludert. Lønn omfatter alle lønnsutbetalinger til en arbeidstaker, også naturallønn, overtid og sluttvederlag knyttet til individuelle avtaler. Feriepenger føres til året de er påløpt. Lønnskostnadene inkluderer i tillegg til lønnen indirekte kostnader som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver (i tråd med generell regnskapsføring). Når det gjelder lønn og lønnskostnader, er det viktig å være klar over at virksomhetene i staten, helseforetakene og i kommuneforvaltningen benytter litt forskjellige regnskapsprinsipper i regnskapsføringen. Dette slår tydeligst ut i føringen av pensjonskostnader. Nasjonalregnskapet utnytter regnskapsinformasjonen slik den kommer til uttrykk gjennom Statistisk sentralbyrås regnskaper for offentlig forvaltning. Regnskapsføring av lønnskostnader i statsforvaltningen avviker spesielt ved at pensjonskostnadene omfatter selve underskuddet i Statens pensjonskasse i tillegg til virksomhetenes direkte innbetalinger av pensjonspremier til ordningen. Regnskapsføringen medfører blant annet at løpende utbetalinger av tjenestepensjon til tidligere ansatte påvirker de løpende pensjonskostnadene. For 2012 utgjorde underskuddet knapt 10 milliarder kroner, eller om lag 1,7 prosent av de totale lønnskostnadene.

Lønnskostnadene per årsverk i gjennomsnitt for alle grupper lå i underkant av 22 prosent over «utbetalt» lønn i årene 2005/2006, og har økt til 23,5 prosent i 2014, jf. tabell 2.2.

Tabellen viser ellers at lønn per årsverk er lavere enn årslønn i offentlig forvaltning. Dette skyldes at summen av overtidslønn og naturallønn ikke er tilstrekkelig til å dekke opp for tapet av lønn knyttet til sykefravær (utover arbeidsgiverperioden). Det er særlig det lave nivået på naturallønn i forvaltning som gir dette resultatet. I de øvrige næringene er lønn per årsverk høyere enn årslønn. Avviket er størst i finansierings- og forsikringsvirksomhet, der lønn per årsverk var 8,6 prosent høyere enn årslønnen i 2014, mens avviket er lavest på 1 prosent i overnattings- og serveringsvirksomhet. I gjennomsnitt for alle næringer var lønn per årsverk 2,1 prosent høyere enn årslønnen.

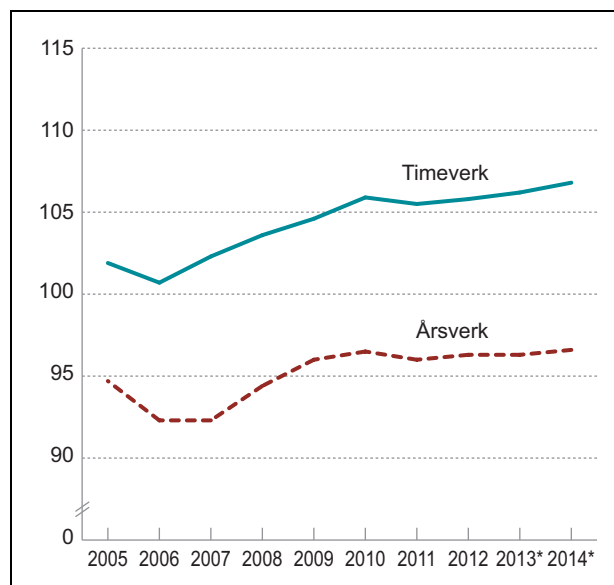
I figur 2.1 sammenlignes «utbetalt» lønn per årsverk i offentlig forvaltning med tilsvarende i industrien. Det er ulikt antall utførte timer bak årsverkene i ulike næringer. Derfor viser figuren også det relative forholdet mellom «utbetalt» lønn når man regner per utførte timeverk. Det framgår at «utbetalt» lønn per årsverk i offentlig forvaltning utgjorde om lag 90 prosent av «utbetalt lønn i industrien i 2005. Forholdstallet falt til rundt 88 prosent i 2006, men økte til 89 prosent i 2008. Etter 2008 har forholdstallet sunket svakt og var i

Figur 2.1 Lønn per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenlignet med lønn per årsverk og timeverk i industrien. Lønn per årsverk/timeverk i industrien =100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.2 Lønnskostnad per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenlignet med lønnskostnad per årsverk og timeverk i industrien. Lønnskostnad per årsverk/timeverk i industrien =100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå.

2014 på i underkant av 88 prosent. Til sammenligning utgjorde «utbetalt» lønn per utførte timeverk i forvaltningen bortimot 97 prosent av tilsvarende timelønn i industrien i 2005. Etter å ha kommet opp i 98 prosent i årene 2007 og 2008 har forholdstallet stabilisert seg på i underkant av 97 prosent.

En tilsvarende sammenligning av lønnskostnader per årsverk og per timeverk for offentlig forvaltning og industri er vist i figur 2.2. Over den

tiårsperioden som figuren viser har lønnskostnadene i forvaltningen nærmet seg industriens noe fra å utgjøre 94,7 prosent av lønnskostnadene i industrien i 2005 til 96,6 prosent i 2014. Når det gjelder lønnskostnader per timeverk er disse høyere i offentlig forvaltning enn i industrien. Det relative forholdstallet økte over perioden som måles her, fra 2 prosent høyere i 2005 til 8 prosent høyere i 2014.

Tabell 2.2 Lønnsnivå og lønnskostnadsnivå per årsverk. 1000 kroner.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
<i>Totalt</i>										
Årslønn, påløpt	345,5	359,7	379,1	403,0	420,2	435,7	453,9	472,0	490,4	505,4
Lønn per årsverk ¹	355,8	370,3	389,0	410,4	425,3	442,3	461,4	480,8	500,7	515,8
Lønnskostnader per årsverk	434,3	452,6	476,7	503,8	521,3	540,1	564,5	591,2	617,3	636,9
<i>Industri</i>										
Årslønn, påløpt				407,1	425,1	441,6	458,8	478,4	497,1	513,3
Lønn per årsverk ¹	370,0	389,2	407,9	425,6	445,4	466,4	486,4	507,4	530,5	548,3
Lønnskostnader per årsverk	448,2	473,6	496,1	514,7	527,8	548,2	574,0	601,5	628,4	649,3
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn, påløpt				372,6	384,7	397,0	411,4	425,2	440,4	452,5
Lønn per årsverk ¹	335,7	347,8	361,4	377,2	386,3	401,9	417,5	431,5	448,0	459,7
Lønnskostnader per årsverk	396,5	414,1	433,2	452,7	463,5	481,1	497,8	517,0	536,8	550,7
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt				395,3	414,4	424,2	439,2	453,6	469,8	483,5
Lønn per årsverk ¹	363,0	374,3	393,2	416,2	428,7	440,4	458,6	475,1	495,0	509,3
Lønnskostnader per årsverk	421,4	436,7	459,4	492,4	505,3	523,0	545,0	566,8	590,5	607,6
<i>Overnattings- og serveringsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt				297,1	307,8	319,3	328,7	337,9	349,1	358,6
Lønn per årsverk ¹	285,7	286,0	289,8	298,8	306,7	320,5	330,7	341,1	352,0	362,2
Lønnskostnader per årsverk	324,2	327,3	335,2	346,1	356,7	373,7	386,4	399,6	412,3	424,2
<i>Finansierings- og forsikringsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt				575,4	572,4	610,8	651,2	656,0	692,8	722,0
Lønn per årsverk ¹	490,1	529,5	565,6	607,7	605,5	643,4	687,0	713,1	753,2	784,1
Lønnskostnader per årsverk	622,2	662,7	725,4	769,4	772,1	802,3	842,5	886,5	945,8	989,4
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn, påløpt				390,1	407,8	424,0	441,4	460,6	477,7	493,4
Lønn per årsverk ¹	332,8	344,2	359,3	379,5	395,2	412,5	429,2	447,8	465,0	479,9
Lønnskostnader per årsverk	424,3	437,0	457,9	485,9	506,9	528,7	551,3	578,9	604,9	627,0
Lønnskostnader per årsverk, inkludert premieavvik ²	424,1	440,1	462,0	492,1	510,7	533,9	551,8	585,5	604,3	

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.² Omfatter såkalte premieavvik i kommunene. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.3 Gjennomsnittlig vekst i årslønn, lønn per årsverk¹ og lønnskostnader per årsverk. Prosentvis vekst fra året før.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
<i>Totalt</i>										
Årslønn, påløpt	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1
Lønn per årsverk ¹	3,1	4,1	5,0	5,5	3,6	4,0	4,3	4,2	4,1	3,0
Lønnskostnader per årsverk	3,6	4,2	5,3	5,7	3,5	3,6	4,5	4,7	4,4	3,2
<i>Industri</i>										
Årslønn, påløpt					4,4	3,9	3,9	4,3	3,9	3,3
Lønn per årsverk ¹	3,5	5,2	4,8	4,3	4,7	4,7	4,3	4,3	4,6	3,4
Lønnskostnader per årsverk	4,6	5,7	4,8	3,7	2,5	3,9	4,7	4,8	4,5	3,3
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn, påløpt					3,2	3,2	3,6	3,4	3,6	2,7
Lønn per årsverk ¹	2,9	3,6	3,9	4,4	2,4	4,1	3,9	3,4	3,8	2,6
Lønnskostnader per årsverk	2,9	4,4	4,6	4,5	2,4	3,8	3,5	3,8	3,8	2,6
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt					4,8	2,4	3,5	3,3	3,6	2,9
Lønn per årsverk ¹	3,6	3,1	5,1	5,8	3,0	2,7	4,1	3,6	4,2	2,9
Lønnskostnader per årsverk	3,7	3,6	5,2	7,2	2,6	3,5	4,2	4,0	4,2	2,9
<i>Overnattings- og serveringsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt					3,6	3,7	2,9	2,8	3,3	2,7
Lønn per årsverk ¹	-1,4	0,1	1,3	3,1	2,6	4,5	3,2	3,2	3,2	2,9
Lønnskostnader per årsverk	-1,3	1,0	2,4	3,3	3,1	4,8	3,4	3,4	3,2	2,9
<i>Finansierings- og forsikringsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt					-0,5	6,7	6,6	0,7	5,6	4,2
Lønn per årsverk ¹	7,8	8,0	6,8	7,4	-0,4	6,3	6,8	3,8	5,6	4,1
Lønnskostnader per årsverk	9,8	6,5	9,5	6,1	0,4	3,9	5,0	5,2	6,7	4,6
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn, påløpt					4,5	4,0	4,1	4,3	3,7	3,3
Lønn per årsverk ¹	3,0	3,4	4,4	5,6	4,1	4,4	4,1	4,3	3,8	3,2
Lønnskostnader per årsverk	3,3	3,0	4,8	6,1	4,3	4,3	4,3	5,0	4,5	3,7
Lønnskostnader per årsverk, inkludert premieavvik ²	2,5	3,8	5,0	6,5	3,8	4,5	3,3	6,1	3,2	

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

² Omfatter såkalte premieavvik i kommunene. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 3

Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronkursen de siste ti årene. En omtale av valuta-kursutviklingen lenger tilbake i tid gis i NOU-rapport 2003:10.

Kronekursindekser

Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronkurs beregnet på grunnlag av kursene på den norske kronen mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronkursen.

Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges vareimport fra 44 land. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronkursen. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som konkurransekursindeksen.

Utviklingen i de to valutakursindeksene de siste ti årene er illustrert i figur 3.1 og tabell 3.1 nedenfor.

Utviklingen i kronkursen de siste årene

Kronen styrket seg fra starten av 2005 til sommeren 2008, perioden sett under ett, jf. figur 3.1.

Høsten 2008 bidro den internasjonale finanskrisen til store svingninger i både rente- og valutamarkedene. I andre halvår av 2008 svekket kronen seg med drøyt 18 prosent. Gjennom 2009 ble imidlertid mye av denne svekkelsen reversert, og ved utgangen av 2009 var kronen i overkant av 13 prosent sterkere enn ved starten av året.

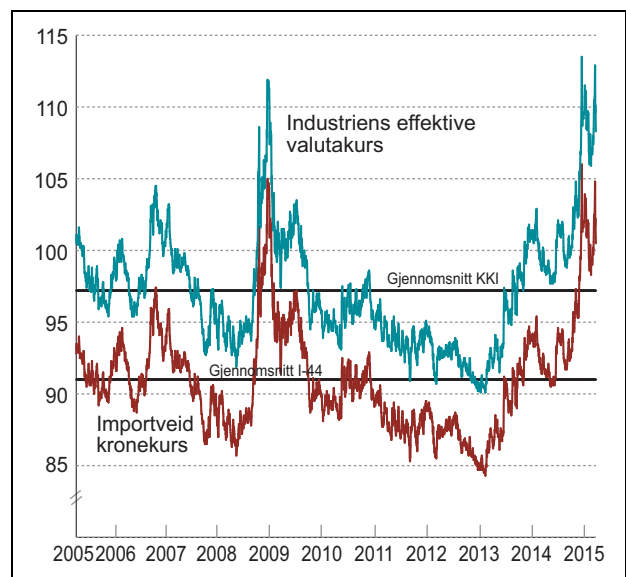
I perioden 2010–2012 styrket kronen seg med i gjennomsnitt vel 2½ prosent per år. Kronestyrkingen må ses i sammenheng med at økonomien i Norge utviklet seg sterkere enn hos våre handelspartnere, og at rentenivået i Norge var høyere, jf. figur 3.2.

Siden starten av 2013 har kronen svekket seg markert. Målt ved konkurransekursindeksen var kronen mot slutten av mars 2015 20 prosent sva-

kere enn ved inngangen til 2013 og 12 prosent svakere enn gjennomsnittet for de siste 10 årene. Svekkelsen av kronen må bl.a. ses i sammenheng med lavere oljepris og at markedsaktørenes forventninger til renteforskjellen mellom Norge og handelspartnerne de nærmeste årene har falt. Som årsgjennomsnitt var kronesvekkelsen 3 prosent i 2013 og vel 6 prosent i 2014, målt ved konkurransekursindeksen.

Figur 3.3 viser utviklingen i norske kroner per euro og dollar de siste ti årene. Målt mot euro var kronen mot slutten av mars 2015 nesten 7 prosent svakere enn gjennomsnittet de siste ti årene. Målt mot dollar var kronen hele 29 prosent svakere. Det har vært betydelige svingninger i perioden.

Den norske kronen har svekket seg markert mot den svenske kronen de siste årene, jf. figur 3.4. Mot slutten av mars 2015 var den norske kronen vel 7 prosent svakere enn gjennomsnittet for de siste ti årene. Det har vært store svingninger gjennom perioden.

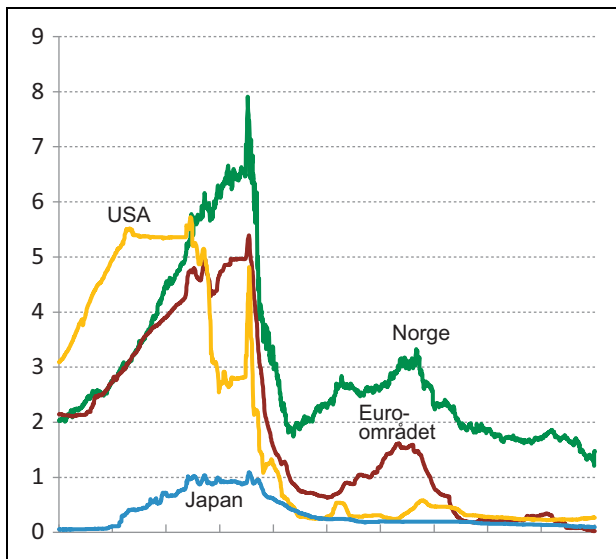
Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronkurs. Fallende kurve angir sterkere kronkurs.

Kilde: Macrobond.

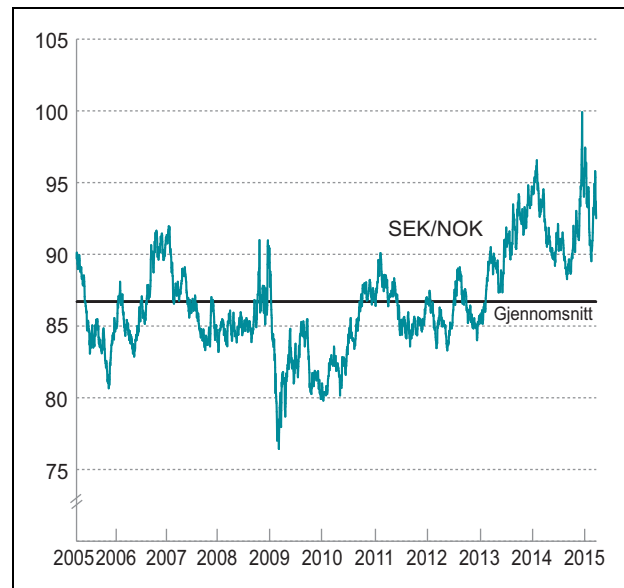
Tabell 3.1 Kronekursen. Prosentvis endring fra året før¹.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Industriens effektive valutakurs (KKI)	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1
Importveid valutakurs (I-44)	-3,9	0,7	-1,8	0,0	3,3	-3,7	-2,4	-1,1	2,2	5,3

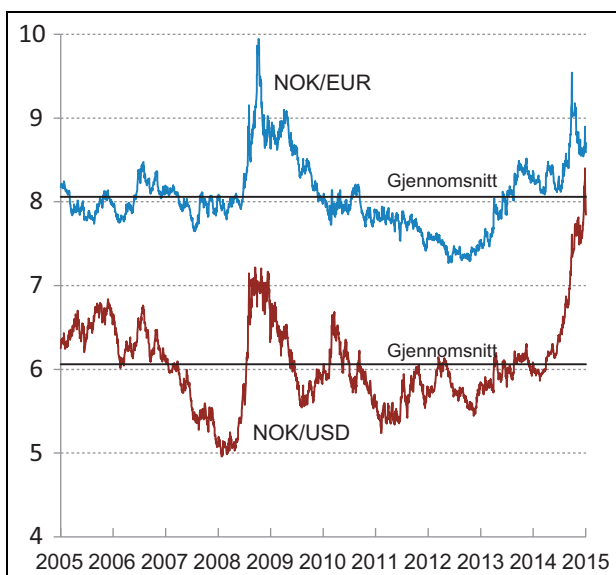
¹ Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner målt ved hhv. industriens effektive valutakurs og den importveide valutakursen.

Figur 3.2 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos noen av handelspartnerne. Prosent.
Kilde: Macrobond.

Figur 3.4 Utviklingen i norske kroner per svenske kroner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs.
Kilde: Macrobond.

Figur 3.3 Utviklingen i norske kroner per euro og dollar. Fallende kurve angir sterkere kronekurs.
Kilde: Macrobond.

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2009–2015.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
<i>h. Lønnsfradrag⁴, kr</i>	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800
<i>i. Særfradrag for alder, kr</i>	19 368	19 368					
<i>j. Særfradrag for uførhet, kr</i>	19 368	19 368	32 000	32 000	32 000	32 000	
<i>k. Særskilt skattefradrag for pensjonister</i>							
Maksimalt beløp, kr			28 150	29 300	30 300	30 000	30 800
Innslagspunkt trinn 1, kr			158 650	165 000	170 750	175 900	180 800
Nedtrappingssats trinn 1, pst.			15,3	15,3	15,3	15,3	15,3
Innslagspunkt trinn 2, kr			242 000	251 700	259 800	266 900	273 650
Nedtrappingssats trinn 2, pst.			6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
<i>l. Skattebegrensingsregelen⁵</i>							
Avtrappingssats, pst.	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0
Skattefri nettoinntekt							
Enslige, kr	109 850	113 700	117 400	122 100	127 000	131 400	135 700
Ektepar, kr	198 150	206 700					
Gift ⁶ , kr			107 600	112 200	116 700	120 800	124 800
<i>m. Foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn, kr	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000
Øvre grense, to barn, kr	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000
Øvre grense, tre barn, kr	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000
Øvre grense, fire barn, kr	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000
Osv.							
<i>n. Barnetrygd⁷</i>							
Generell sats per barn, kr	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640
Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms, kr ⁸	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840		

¹ Næringsdrivende innenfor fiske og fangst samt barnepass i eget hjem (barn under 12 år eller med særlig behov for omsorg og pleie) har 8,2 pst. trygdeavgift på næringsinntekten. Lavere trygdeavgiftssats for fiske og fangst har sammenheng med at disse næringene betaler produktavgift som blant annet skal dekke differansen mellom 8,2 pst. og 11,4 pst. trygdeavgift.

² For skattytere i Nord-Troms og Finnmark er satsen 7 pst.

³ Skattytere med forsørgeransvar for ektefelle skattlegges i klasse 2.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Fra 2015 gjelder skattebegrensingsregelen kun pensjon eller overgangsstonad til en tidligere familiepleier eller gjenlevende ektefelle.

⁶ Gifte uføre som mottar ektefelle tillegg, har en skattefri nettoinntekt som tilsvarer det dobbelte av den skattefrie nettoinntekten for øvrige gifte, dvs. 249 600 kroner i 2015.

⁷ Enslige forsørgere får barnetrygd for et barn mer enn det de har. Enslige forsørgere med full overgangsstonad får dessuten 7 920 kroner ekstra for barn 0–3 år.

⁸ Avviklet fra 1. april 2014.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.1.1995–30.4.2015. Kr.

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹	
				Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.01.95–30.04.95 ⁴	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95–30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96–30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97–30.04.98 ⁵	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98–30.04.99 ⁶	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99–30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00–30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01–30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02–30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03–30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁷	141 300	135 660
1.05.04–30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁸	146 064	140 244
1.05.05–30.04.06	60 699	108 852	199 512 ⁹	150 840	144 828
1.05.06–30.04.07	62 892	112 788	206 712	156 288	150 060
1.05.07–30.04.08	66 812	119 820	219 600	166 032	159 420
1.05.08–30.04.09 ¹⁰	70 256	136 296	251 496	180 912 ¹¹	173 532 ¹¹
1.05.09–30.04.10 ¹²	72 881	143 568	265 272	187 668	180 012
1.05.10–30.04.11 ¹³	75 641	151 272	279 864	194 772	186 828
1.05.11–30.04.12 ¹⁴	79 216	157 639	291 644	203 976	195 660
1.05.12–30.04.13	82 122	162 615	300 850	211 476	202 848
1.05.13–30.04.14	85 245	167 963	310 744	219 504	210 564
1.05.14–30.04.15	88 370	173 274	320 570	227 556	218 268

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,5 i sluttpoengttall og en pensjonsprosent på 45 pst.³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,5 i sluttpoengttall og en pensjonsprosent på 42 pst.⁴ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Ordinær sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.⁵ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Ordinær sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.⁶ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Ordinær sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.⁷ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G.¹⁰ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.2008. Ordinær sats utgjør 94 pst. av grunnbeløpet.¹¹ Antatt framtidig pensjonspoeng hevet fra 3,3 til 3,5 fra 1.5.2008.¹² Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.09. Ordinær sats utgjør 97 pst. av grunnbeløpet.¹³ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.10. Ordinær sats utgjør 100 pst. av grunnbeløpet.¹⁴ Fra og med 1.5.2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister regulert i samsvar med lønnsveksten og deretter justert for effekten av levealdersjusteringen, mens minstepensjon for uførepensjonister er regulert i samsvar med grunnbeløpet (lønnsveksten).

Kilde: Arbeids- og sosialdepartementet.

Tabell 4.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Tyskland	0,9	2,7	1,8	0,9	2,6	0,8	2,5	4,8	3,1	2,4
Sverige	3,4	1,6	7,2	1,5	6,6	-1,4	1,4	4,8	2,0	2,9
Storbritannia	5,3	3,3	4,0	4,7	2,2	0,0	1,4	2,1	1,4	2,6
Kina										
USA	3,4	0,8	5,7	1,6	4,6	1,5	2,2	0,7	2,1	
Nederland	0,9	2,6	2,5	4,1	1,6	0,8	0,8	2,3	3,7	2,5
Danmark	4,2	1,6	6,3	5,2	4,3	3,4	3,3	1,3	0,6	1,8
Frankrike	0,9	3,5	2,6	2,5	0,0	3,3	4,7	3,0	1,5	1,3
Russland										
Japan	2,0	1,0	0,0	1,0	-1,0	-1,0	2,9	-0,9	0,0	
Italia	1,7	2,4	2,4	2,3	3,8	3,6	2,8	2,7	2,7	1,6
Belgia	2,7	2,6	2,5	5,7	2,3	2,3	3,7	2,1	2,1	1,2
Spania	4,2	4,0	4,7	3,7	6,4	0,7	1,3	2,6	0,6	0,5
Sveits	1,9	2,7	1,8	1,7	2,6	-2,5	0,9	6,8	2,4	
Polen	3,4	5,8	10,2	9,2	5,2	3,1	4,8	5,1	3,8	5,8
Singapore	-0,9	-0,9	8,3	12,8	-4,5	4,0	9,9	3,5	-0,7	
Brasil	9,2	6,5	6,1	12,1	5,1	8,3	10,4	9,0	9,0	
Tsjekkia	3,1	6,0	7,8	4,6	4,4	0,0	3,6	2,9	2,8	3,0
Finland	4,1	3,2	2,3	3,8	5,8	-2,7	4,2	2,7	2,6	2,0
Østerrike	3,8	3,7	3,5	4,3	5,7	-1,6	3,1	4,6	2,2	2,8
Sør Korea	5,3	8,6	9,2	2,4	3,5	8,0	2,6	8,7	4,2	
India										
Irland	5,5	4,4	7,1	6,0	6,3	1,2	0,6	2,9	0,0	
Taiwan	5,7	2,7	2,6	1,7	-6,7	2,7	4,3	1,7	0,0	
Canada	3,5	1,7	3,4	2,4	-2,4	5,7	1,5	1,5	2,2	
Norges handelspartnere	3,1	2,8	4,3	3,3	3,4	1,2	2,6	3,3	2,1	2,4
<i>Memo:</i>										
Norge	4,1	6,2	3,8	5,1	4,1	2,2	4,5	4,9	4,7	2,9

Kilder: Conference Board, Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Tabell 4.4 Lønnskostnader per ansatt i hele økonomien hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Tyskland	0,2	1,0	0,9	2,1	0,2	2,6	2,9	2,5	1,9	2,8	3,6
Sverige	3,1	3,1	5,3	3,7	2,7	2,2	3,2	3,0	1,7	2,4	3,2
Storbritannia	3,7	5,8	5,4	1,0	1,9	3,4	1,0	2,0	2,1	1,6	3,0
Kina											
USA	3,4	4,0	4,2	2,8	0,8	2,9	2,6	2,4	1,1	2,7	2,6
Nederland	1,1	1,6	3,2	3,8	2,4	0,4	1,8	2,4	2,1	0,9	0,6
Danmark	3,4	3,6	3,8	3,9	2,8	3,2	1,4	1,4	1,1	1,0	1,8
Frankrike	3,0	3,2	2,5	2,6	1,6	2,8	2,3	2,1	1,6	1,7	1,5
Russland											
Japan	-0,1	-0,9	-1,3	0,3	-3,8	-0,1	0,4	0,4	0,0	1,0	2,4
Italia	2,6	2,2	2,2	2,8	0,5	2,3	1,0	0,0	1,3	1,4	0,9
Belgia	1,9	3,7	3,5	3,6	1,2	1,3	3,1	3,3	2,5	0,6	0,9
Spania	3,3	3,7	5,0	7,2	4,9	0,7	-0,1	-0,4	1,3	0,5	0,6
Sveits	2,6	2,0	3,2	1,9	1,1	0,1	1,5	0,9	0,4	0,9	1,5
Polen	1,9	2,0	4,8	8,8	3,5	4,7	5,3	3,6	1,7	1,7	4,4
Singapore											
Brasil											
Tsjekkia	3,9	5,9	6,2	4,1	-0,6	3,3	2,8	1,4	-0,6	3,2	1,8
Finland	3,5	3,4	3,3	4,3	2,0	2,2	3,6	2,8	2,0	1,5	1,1
Østerrike	2,1	3,1	3,0	3,3	1,7	1,0	1,9	2,6	2,1	1,5	1,8
Sør Korea	5,8	3,7	4,6	3,9	2,2	3,8	3,7	3,2	1,4	1,1	2,9
India											
Irland	5,7	4,2	6,0	5,4	-1,0	-3,9	1,3	0,7	2,1	4,0	2,8
Taiwan											
Canada	4,6	4,6	3,4	2,5	1,9	1,4	3,6	3,2	2,4	3,2	3,2
Norges handelspartnere	2,6	3,1	3,6	3,0	1,6	2,3	2,2	2,2	1,6	1,9	2,5
<i>Memo:</i>											
Euroområdet	2,3	2,5	2,8	3,5	1,6	1,9	1,6	1,4	1,6	1,7	1,9
OECD	3,0	3,1	3,4	3,1	0,9	1,9	2,5	1,9	1,6	2,1	2,5
Norge	4,6	5,4	6,2	6,2	3,3	3,1	5,0	4,1	4,2	3,4	3,5

Kilder: OECD (Economic Outlook) fra november 2014 og Beregningsutvalget.

Tabell 4.5 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land. Prosent.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Industrien</i>										
Norge	37,5	37,7	36,8	35,3	29,9	34,2	32,2	30,7	30,1	32,1
Sverige	39,0	41,6	40,8	33,7	29,8	41,1	39,5			
Tyskland	33,3	36,1	37,9	34,3	26,3	36,0	37,3	35,4		
Danmark	30,4	31,9	29,9	26,7	24,5	28,2	26,6	27,4		
Nederland	42,6	42,5	44,4	42,1	36,3	40,0	42,9	42,3		
USA	40,5	41,8	42,7	40,0	42,0	46,8				
Finland	45,6	47,4	50,2	46,6	33,5	39,0	37,0	32,2		
Frankrike	29,8	28,3	30,2	27,5	24,0	25,1	23,9			
Polen	51,6	51,8	51,5	47,2	54,1	50,8	53,2	53,1		
Italia	38,9	39,1	40,4	37,4	34,0	37,5	36,3	32,4		
<i>Hele økonomien</i>										
Fastlands-Norge	40,3	40,2	39,6	38,3	37,5	39,0	37,6	37,6	37,6	37,6
Sverige	36,4	37,8	36,9	35,7	33,8	36,5	36,4	35,2	35,0	
Tyskland	45,1	46,4	47,2	46,3	43,8	45,0	45,1	43,9	43,6	
Storbritannia	41,5	41,1	40,8	41,4	40,4	40,7	41,8	41,6	41,6	
Danmark	40,5	40,5	38,7	38,2	35,9	38,3	38,7	38,9	39,0	
Nederland	45,1	46,3	46,5	46,0	44,2	45,5	45,3	44,2	43,9	
USA	42,1	42,8	41,3	40,6	41,7	42,7	43,0	43,7	44,2	
Finland	46,5	46,5	48,0	46,8	43,4	44,4	44,0	42,4	42,5	
Frankrike	41,1	41,4	42,0	41,9	40,1	40,5	40,3	39,9	39,6	
Polen	57,9	58,3	58,1	55,8	57,6	57,2	58,1	58,1	58,2	
Italia	56,3	55,8	55,9	55,4	54,3	54,4	54,6	53,9	54,1	

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

Tabell 4.6 Lønnsomhetsmål i industrien. Prosent.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Driftsmargin</i>										
Norge	5,5	5,4	6,1	6,2	5,7	3,8	5,6	4,1	4,6	4,4
Belgia	5,2	5,1	5,2	4,9	3,5	3,3	4,6	3,8	3,3	3,6
Frankrike	3,6	4,1	4,0	4,6	3,2	2,0	3,9	3,2	2,6	
Italia	3,5	3,5	3,8	4,4	3,1	2,3	2,8	2,5	2,0	2,5
Spania	5,2	4,8	4,7	5,4	2,7	1,1	2,8	2,5	1,9	2,0
Tsjekkia	6,3	5,8	6,8	7,2	6,8	6,0	7,4	7,1	7,2	
Tyskland	2,8	3,1	3,4	4,1	2,8	1,7	4,6	4,8	4,1	
Østerrike	5,5	5,1	6,5	6,9	5,4	4,5	5,6	5,6	5,0	4,3
<i>Totalrentabilitet</i>										
Norge	5,5	8,8	9,2	12,3	3,5	5,9	8,1	4,6	5,7	5,5
Belgia	7,3	10,0	7,2	9,3	7,5	8,1	8,0	6,6	6,7	5,0
Frankrike	6,9	6,5	6,8	8,3	5,8	4,3	6,8	5,8	5,4	
Italia	5,9	5,0	6,2	7,0	5,3	3,0	3,8	3,9	3,2	3,8
Spania	6,6	7,8	7,6	7,6	3,8	1,4	4,2	5,8	2,9	3,3
Tsjekkia	12,2	12,0	13,1	14,5	16,2	12,7	14,4	14,2	14,1	
Tyskland	5,2	5,8	6,7	7,8	4,7	3,4	6,7	7,3	6,6	
Østerrike	9,2	9,0	10,6	11,7	7,9	8,0	8,4	8,7	8,6	8,0
<i>Egenkapitalandel</i>										
Norge	43,5	44,2	43,4	42,2	36,2	40,7	43,0	42,9	42,3	44,0
Belgia	37,0	40,5	43,0	45,8	44,7	48,0	47,3	48,9	50,5	51,5
Frankrike	34,1	36,3	37,2	35,9	33,2	33,5	35,8	35,6	37,3	
Italia	30,0	30,5	30,4	30,0	32,4	33,7	33,6	33,3	34,2	36,3
Spania	40,6	38,9	38,2	37,4	39,1	38,2	41,1	41,6	41,4	40,9
Tsjekkia	46,9	48,0	48,5	49,8	48,5	50,0	50,0	48,1	51,1	
Tyskland	30,6	30,1	29,9	30,9	29,7	29,9	31,7	32,0	32,6	
Østerrike	35,6	35,9	36,8	36,5	34,6	35,4	36,4	36,9	37,0	38,7

Kilder: SSB og Banque de France (BACH-databasen).

Tabell 4.7 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 2005–2014.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
<i>Inntekter:</i>	1281,8	1276,2	1410,1	1536,3	1568,3	1635,5	1734,6	1832,9	1930,4	2017,1
Lønn	657,0	715,7	790,8	864,7	893,0	923,6	982,0	1041,5	1096,1	1143,4
Blandet inntekt ¹ /driftsresultat	101,3	107,4	112,3	115,1	94,6	108,1	113,4	110,8	110,4	118,6
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	42,9	47,6	47,3	46,5	40,9	44,6	46,1	41,5	40,7	44,8
Formuesinntekter	138,2	50,6	80,3	105,3	82,0	91,9	100,2	110,1	113,8	114,1
<i>Herav: avkastning på forsikringskrav</i>	25,5	26,3	31,1	36,0	32,7	38,0	40,9	42,5	42,0	42,6
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	99,8	7,6	18,5	26,5	26,2	32,1	33,6	36,0	38,7	38,5
Offentlige stønader	258,8	266,9	278,5	298,5	324,5	341,6	359,6	380,7	397,7	423,3
Andre inntekter (netto)	126,6	135,6	148,3	152,7	174,2	170,2	179,4	189,8	212,3	217,6
<i>Utgifter:</i>	431,7	466,6	537,9	604,3	588,3	608,9	649,8	696,4	738,0	762,7
Skatt på inntekt og formue	376,6	400,9	442,6	474,4	493,9	519,6	551,4	586,2	618,7	642,9
Formuesutgifter	55,0	65,6	95,3	130,0	94,4	89,3	98,4	110,1	119,3	119,8
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester</i>	34,3	32,6	32,6	36,6	44,8	44,4	42,8	54,2	65,5	65,8
Disponibel inntekt	884,5	842,2	904,9	968,6	1024,9	1071,0	1127,6	1190,7	1257,9	1320,2

* Foreløpig årgang

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.8 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Nettonasjonalprodukt	1713,7	1918,6	2022,7	2244,0	2040,2	2185,8	2365,9	2517,3	2591,9	2646,5
– Netto produksjons-skatter	199,1	225,2	247,3	242,5	237,1	255,2	266,2	277,1	291,5	300,2
= Faktorinntekt	1514,6	1693,4	1775,4	2001,6	1803,2	1930,5	2099,8	2240,2	2300,3	2346,4
– Lønnskostnader	814,2	889,6	988,5	1087,0	1119,4	1151,1	1225,1	1308,8	1384,2	1447,5
= Driftsresultat	700,4	803,8	786,9	914,6	683,8	779,4	874,7	931,5	916,2	898,9
– Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	366,7	440,1	397,3	520,0	315,0	355,3	461,9	485,4	439,8	394,9
Driftsresultat i øvrige næringer	333,7	363,7	389,6	394,6	368,7	424,0	412,8	446,1	476,4	504,1

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.9 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Alle næringer	814,2	889,6	988,5	1087,0	1119,4	1151,1	1225,1	1308,8	1384,2	1447,5
Offentlig forvaltning	244,5	260,2	283,4	309,9	331,9	350,0	372,4	395,5	417,9	439,3
Ideelle organisasjoner, boligtjenester, eget bruk	20,3	21,6	23,7	26,0	28,3	28,9	31,4	32,8	34,4	35,9
Markedsrettet virksomhet ¹	549,3	607,8	681,4	751,1	759,2	772,2	821,3	880,5	931,8	972,2
Olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	16,6	16,7	19,0	24,2	28,1	29,9	33,9	37,7	41,5	42,6
Markedsrettet virksomhet Fastlands- Norge ¹	521,7	580,0	650,1	715,3	720,6	732,7	777,4	831,3	878,6	917,7
Industri	101,8	115,0	123,6	131,2	125,8	123,5	128,6	136,5	144,8	150,8
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	45,2	54,2	59,3	64,8	62,6	60,7	63,7	70,4	76,8	81,4
Råvarebasert industri	24,2	26,4	27,4	28,5	26,3	25,9	26,8	26,3	26,5	26,8
Øvrige industrinæringer	32,5	34,4	37,0	37,9	36,9	36,9	38,1	39,8	41,6	42,6
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands- Norge ¹	419,9	465,0	526,5	584,0	594,7	609,2	648,8	694,8	733,8	766,9

* Foreløpige tall.

¹ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1 i kapittel 1.

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,7} :						Bygg- og anleggs- virksomhet		Transport- sektoren i alt
	Arbei- dere i alt	Industri- arbeidere	Nærings- og nytelse	Trein- dustri	Kjemisk prosess- industri ⁸	Verksted- og metall- industri	Bygge- virksomhet		
							I alt	virksomhet	
2005	3,2	3,4	3,6	3,1	-	3,6	2,7	2,9	3,8
2006	4,2	3,6	3,3	3,9	-	3,8	3,9	4,1	3,9
2007	5,4	5,5	5,4	5,8	-	6,4	5,4	5,5	4,4
2008	5,7	5,7	5,7	5,8	-	5,9	5,4	5,5	6,6
2009	4,3	3,9	3,4	3,0	4,2	4,4 ¹⁰	3,9	3,9	4,5
2010	3,7	3,6	3,8	4,2	3,0	3,6	3,8	4,0	3,4
2011	4,1	4,4	4,6	4,3	4,3	4,6	4,2	4,3	3,4
2012	3,7	4,1	3,9	3,6	4,0	4,5	2,9	3,0	4,2
2013	4,1	3,5	3,9	2,3	2,8	4,1	3,9	3,6	3,8
2014	3,0	3,0	3,3	2,5	3,3	3,0	3,3	3,4	3,0
2004–14	50,0	49,0	49,3	45,8	-	53,6	47,1	48,3	49,4
Gj. sn. per år	4,1	4,1	4,1	3,8	-	4,4	3,9	4,0	4,1
Årslønn 2014	437 500	431 100	409 000	393 000	459 000	447 000	463 000	456 000	415 000

År	Arbeidere i NHO- bedrifter ^{2,7}		Funksjonærer i NHO-bedrifter		Industrien i NHO-bedrif- ter i alt ⁷	Forretnings- og spare- banker ^{4,7}	Varehandel ⁷	
	Land- transport	Hotell- og rest. ³	I alt	Industri- funk.			I alt	Virke- bedrifter ⁷
2005	-	2,5	4,1	4,3	4,0	7,7	3,7	3,9
2006	-	3,3	5,1	4,6	4,3	5,6	3,4	4,2
2007	-	4,2	6,3	5,7	5,3	5,2	5,9	5,0
2008	-	4,6	5,8	6,3	6,1	9,2	4,3	4,4
2009	4,7	3,1	4,7	4,5 ⁹	4,2	0,4	3,0	1,8
2010	3,6	3,1	4,4	4,3	4,1	5,9	2,9	3,6
2011	3,5	3,4	4,9	4,7	4,6	4,9	3,6	3,6
2012	5,7	3,0	4,2	4,1	4,2	3,0	3,2	3,3
2013	5,1	3,3	4,3	4,3	3,9	6,7	3,4	4,0
2014	3,0	3,1	3,3	3,2	3,3	2,9	1,6	3,5
2004–14	-	39,1	58,4	56,7	53,8	64,8	41,0	44,2
Gj. sn. per år	-	3,4	4,7	4,6	4,4	5,1	3,5	3,7
Årslønn 2014	393 000	336 000	672 300	669 500	538 700	640 500	440 800	457 700

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1 i kapittel 1.

År	Forretningsm. tjenesteyting ⁷	Staten	I alt ¹³	Kommunene		Spekter-bedrifter	
				Undervisnings- personell ¹³	Øvrige ansatte	Helsefore- takene ¹¹	Øvrige bedrifter
2005	2,4	3,4	3,4	3,0	3,6	3,3	3,6
2006	3,2	4,5	3,9	2,6	4,5	3,7	4,8 ⁵
2007	5,0	5,1	4,8	3,6	5,3	4,9	5,3
2008	4,8	6,7	6,7 ⁶	5,7	7,1	6,5	6,2
2009	2,7	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0
2010	3,3	4,5 ¹²	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
2011	4,8	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1
2012	3,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2
2013	3,6	3,5	3,7	3,2	3,9	3,8	3,6
2014	2,4	3,4	3,2	2,3	3,7	3,4	3,3
2004–14	41,3	53,5	51,4	43,3	55,1	50,7	51,7
Gj. sn. per år	3,5	4,4	4,2	3,7	4,5	4,2	4,3
Årslønn 2014	419 300	524 300	462 000	507 200	447 800	523 900	492 100

¹ Veksttallene er per årsverk for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, staten, kommunene og Spekter-bedrifter. For de andre er veksttallene for heltidsansatte med unntak av varehandel og forretningsmessig tjenesteyting fra og med 2010.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

⁵ Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

⁶ En oppjustering av minstelønnsattsene for høyskolegruppene pr 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008.

⁷ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

⁸ Gruppen samsvarer om lag med summen av tidligere elektrokjemisk industri, kjemisk industri og treforedling (se tabell 4.9 i NOU:2009:7) og en del mindre grupper innenfor kjemisk prosessindustri.

⁹ Antall årsverk i industrifunksjonærgruppen ble redusert med i overkant av 10 prosent fra 2008 til 2009, i hovedsak fordi forlag nå ble klassifisert utenfor industri, mens de fram til 2008 var innenfor industri.

¹⁰ Som følge av ny næringsgruppering ble montasje og reparasjon av heiser flyttet til bygg- og anleggsvirksomhet.

¹¹ Beregnet på Spekters tallmateriale til og med 2009. Fra 2010 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

¹² Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer virkninger av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng, og 0,3 prosentpoeng som skyldes omlegging av beregningsmetode.

¹³ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunkter forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 0,2 prosentpoeng i hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningspersonell.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 4.11 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring per 1.9/1.10/1.12. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter.

	2005	2006	2007	2008	2008 ²	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Månedslønn*12		
												1.9/1.10/1.12		
												Menn	Kvinner	
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	86,7	88,3	90,4	88,8	89,7	91,0	90,1	-	-	93,3	-	-	-	-
Industri	88,5	88,9	87,9	88,9	87,1	87,6	88,2	88,7	89,4	90,2	90,0	517 200	465 600	
Kraftforsyning	89,8	88,7	89,2	89,0	90,3	89,4	90,6	92,2	92,4	93,4	93,3	622 800	580 800	
Bygge- og anleggsvirksomhet	96,5	97,6	97,0	98,0	97,9	96,8	99,1	100,8	100,5	101,0	100,8	472 800	476 400	
Varehandel	79,9	79,8	78,8	80,5	79,7	80,3	81,5	82,3	82,1	82,7	82,7	478 800	396 000	
Samferdsel	89,5	89,2	89,2	88,3	88,8	89,1	88,7	89,3	90,4	89,2	90,7	504 000	457 200	
Hotell- og restaurantvirksomhet	89,0	89,4	88,9	90,2	90,1	90,0	89,6	90,2	91,1	91,0	91,8	367 200	337 200	
Informasjon og kommunikasjon	-	-	-	-	82,6	83,1	83,4	82,9	84,5	85,1	85,3	675 600	576 000	
Finanstjenester	-	-	-	-	64,2	68,0	68,1	67,4	69,6	70,5	70,2	818 400	574 800	
Omsetning og drift av fast eiendom	-	-	-	-	80,2	81,1	80,3	84,6	83,4	86,2	82,8	650 400	538 800	
Faglig vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	-	-	-	-	75,9	77,3	77,4	77,1	77,3	77,4	78,7	705 600	555 600	
Forretningsmessig tjenesteyting	-	-	-	-	90,2	89,8	91,0	91,0	92,6	91,0	92,1	439 200	404 400	
Privat undervisning	87,0	87,3	86,9	86,6	86,4	87,4	88,3	88,9	89,2	90,4	90,0	513 600	462 000	
Private helse- og sosialtjenester	85,2	84,6	85,2	85,5	84,4	84,7	85,5	85,9	86,3	85,8	86,9	486 000	422 400	
Personlige tjenester	-	-	-	-	77,9	77,0	76,3	75,4	76,4	74,9	75,6	536 400	405 600	
Staten	89,7	89,7	90,2	90,4	90,2	90,1	90,5	90,8	91,5	90,9	90,9	556 800	506 400	
Kommune og fylkeskommune ¹	91,2	91,9	91,4	91,7	91,4	91,7	91,8	91,5	92,2	92,1	92,4	505 200	466 800	
Undervisningspersonale i skoleverket ³	96,7	96,4	96,7	96,7	94,3	94,4	94,7	95,1	95,1	95,6	95,6	516 000	493 200	
Helseforetak	78,2	78,2	79,5	81,0	80,8	81,7	81,5	82,2	82,2	83,0	83,6	598 800	500 400	
Gjennomsnitt (heltids- og deltidsansatte)	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	86,4	538 800	465 600	

¹ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonale i skoleverket er med i statistikkgrunnlaget fra og med 2008.

² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med 2008.

³ Fra og med 2008 vil også personale i skoleverket utover rent undervisningspersonale være inkludert.

Tabell 4.12 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 2005–2014.

	2005 ¹	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	Månedslønn*12	
												1.9/1.10/ 1.12.2014	Menn Kvinner
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>	90,8	90,3	90,4	90,7	90,1	89,7	90,6	90,9	90,9	90,9	90,8	418 800	380 400
Industri i alt	92,8	92,5	92,2	91,7	90,9	91,5	92,4	93,0	92,6	92,9	92,5	417 600	386 400
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	100,8	102,8	100,4	102,1	103,6	102,1	101,0	103,4	101,0	103,8	102,1	391 200	399 600
Varehandel i alt	87,6	86,4	86,3	89,3	88,2	87,2	88,9	89,1	87,1	87,0	88,6	411 600	364 800
Finanstjenester i alt	79,3	77,1	74,9	75,4	74,4	80,0	76,4	82,1	82,1	80,1	83,4	572 400	477 600
Staten i alt	92,8	92,6	94,4	93,8	93,7	93,0	92,8	92,5	93,4	92,0	90,8	471 600	428 400
Kommune og fylkeskommune i alt ²	91,5	94,3	94,1	93,5	93,5	91,9	93,6	93,2	93,5	93,3	93,0	414000	385200
Herav skoleverket	96,5	101,1 ³	103,4	102,5	102,7	102,3	100,3	100,9	103,5	101,9	102,1	451 200	460 800
Helseforetak	95,7	95,9	94,6	93,8	93,9	93,9	94,7	95,0	95,1	95,9	94,8	392 400	372 000
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>	85,6	85,2	84,1	84,3	83,1	83,1	83,6	83,8	84,7	84,1	83,9	522 000	438 000
Industri i alt	90,3	90,4	88,8	88,9	87,7	88,0	88,7	88,9	89,0	89,1	89,5	501 600	448 800
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	94,6	93,6	91,5	92,6	90,7	92,4	92,9	94,7	94,8	95,5	94,4	496 800	469 200
Varehandel i alt	83,8	83,5	82,5	83,5	82,9	82,3	83,3	82,8	83,1	84,1	83,5	495 600	414 000
Finanstjenester i alt	78,5	76,4	75,5	75,2	74,4	76,7	76,8	76,7	78,0	78,5	78,5	668 400	524 400
Staten i alt	90,4	90,3	91,1	91,0	91,1	88,9	89,9	90,0	90,9	89,3	89,2	499 200	445 200
Kommune og fylkeskommune i alt ²	92,3	92,5	92,1	92,4	92,4	92,0	92,4	91,7	91,9	91,5	87,9	457 200	402 000
Herav skoleverket	91,4	93,53	95,8	95,5	95,8	95,0	95,0	95,7	96,4	97,2	97,5	488 400	476 400
Helseforetak	89,1	88,8	87,8	87,0	86,8	88,5	87,7	88,1	87,4	87,8	87,0	460 800	400 800

Tabell 4.12 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 2005–2014.

	2005 ¹	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	Månedslønn*12	
												1.9/1.10/	1.12.2014
												Menn	Kvinner
<i>Utdanning på videregående skolenivå, herav fagutdanning</i>													
Industri i alt	91,0	90,8	88,0	88,3	86,8	86,9	87,6	88,4	88,1	88,0	88,2	506 400	446 400
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	90,7	88,2	88,3	90,7	89,5	89,2	89,0	89,4	90,0	90,6	90,0	504 000	453 600
Varehandel i alt	85,5	85,1	84,0	84,3	84,0	84,7	86,2	86,2	86,0	86,6	85,2	487 200	415 200
Finanstjenester i alt	83,7	83,7	77,7	77,5	76,9	79,7	80,4	78,1	80,8	81,4	82,1	597 600	490 800
Staten i alt	90,7	90,0	90,3	89,1	89,0	87,7	88,3	87,9	88,7	87,1	86,6	493 200	427 200
Kommune og fylkeskommune i alt ²	90,3	90,4	89,8	89,9	89,9	89,6	89,8	89,0	89,3	88,7	91,8	454 800	417 600
Herav skoleverket	86,2	86,33	91,6	91,6	91,7	91,1	90,4	92,2	91,3	92,1	91,5	493 200	451 200
Helseforetak	87,7	87,1	85,7	85,2	85,1	86,9	86,1	87,6	86,7	88,0	85,9	466 800	400 800
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år</i>													
Industri i alt	80,7	79,9	79,5	79,1	78,7	79,5	79,8	79,6	80,5	80,0	80,4	642 000	516 000
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	82,7	82,0	81,9	83,4	83,1	82,4	83,2	82,4	83,2	84,2	82,5	673 200	555 600
Varehandel i alt	83,2	83,8	86,2	84,5	81,8	82,3	84,5	82,8	86,5	87,5	86,4	651 600	562 800
Varehandel i alt	79,8	79,9	77,0	78,4	77,3	79,5	78,0	80,5	77,9	77,3	79,5	638 400	507 600
Finanstjenester i alt	73,7	71,0	69,5	66,5	65,3	69,8	70,0	67,7	70,2	71,2	70,3	879 600	618 000
Staten i alt	94,8	94,1	94,0	93,8	93,9	92,6	92,3	92,3	92,4	91,3	91,1	555 600	506 400
Kommune og fylkeskommune i alt ²	93,8	94,4	94,0	94,1	94,1	94,3	94,3	94,2	94,3	94,1	94,1	532 800	501 600
Herav skoleverket	97,9	97,73	97,9	97,9	97,7	98,1	98,2	98,2	98,3	98,6	98,2	524 400	514 800
Helseforetak	93,6	93,8	94,3	93,7	93,5	94,2	94,7	94,6	94,8	94,2	94,2	520 800	490 800

Tabell 4.12 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 2005–2014.

	2005 ¹	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	Månedslønn*12	
												1.9/1.10/	1.12.2014
<i>Universitets- eller høskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>	82,9	82,5	81,6	80,9	80,8	81,4	81,8	81,4	81,5	81,7	81,4	769 200	626 400
Industri i alt	82,0	81,5	81,6	81,0	83,9	83,4	83,7	82,7	82,1	83,2	82,3	813 600	669 600
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	81,8	92,3	83,1	85,5	86,1	85,3	82,8	84,0	85,1	91,0	85,4	795 600	679 200
Varehandel i alt	91,2	87,3	81,5	82,0	81,3	80,2	83,0	82,2	80,8	81,2	82,9	748 800	620 400
Finanstjenester i alt	76,6	74,7	73,9	69,1	68,0	73,5	73,9	73,7	76,0	77,4	75,9	987 600	750 000
Staten i alt	91,1	90,9	90,4	90,3	90,2	89,5	90,0	90,5	90,7	90,6	90,5	631 200	571 200
Kommune og fylkeskommune ialt ²	93,4	93,7	93,5	93,7	93,7	93,4	93,3	93,3	93,0	93,1	93,0	616800	573600
Herav skoleverket	96,6	96,6	96,5	97,0	97,0	97,1	97,2	97,3	97,2	97,6	98,0	586 800	574 800
Helseforetak	78,4	78,6	78,5	79,4	79,4	78,8	79,0	79,9	80,7	80,4	80,7	841 200	679 200

¹ Endrede definisjoner på utdanningsnivåene fra og med 2005. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

² Ansatte i kraftforsyning og vann og avløp er ikke med i statistikkgrunnlaget.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med 2008.

⁴ Tallene for 2012–2014 inkluderer nye opplysninger fra Statistisk sentralbyrås spørreundersøkelse om innvandreres utdanningslengde. Det er et brudd i tallserien mellom 2011 og 2012.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.13 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter lengste utdanning per 1.9/1.10/1.12. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter.

	2005 ³	2006	2007	2008	2008 ²	2009	2010	2011	2012 ³	2013	2014	Månedslønn per dato ^{1*12}	
												Menn	Kvinner
Utdanning på grunnskolenivå	89,7	89,2	88,8	89,3	88,5	88,1	89,4	90,0	90,1	90,1	90,1	410 400	369 600
Utdanning på videregående skolenivå	83,8	83,4	82,3	82,7	81,8	82,0	82,4	82,3	83,0	82,7	82,3	516 000	424 800
Universitets- eller høgskoleutdanning, tom 4 år	80,5	79,6	79,2	79,0	78,8	79,6	79,7	79,6	80,6	79,8	80,2	630 000	505 200
Universitets- eller høgskoleutdanning lengre enn 4 år	82,4	81,9	81,1	80,5	80,4	81,1	81,3	80,9	81,1	81,2	80,9	760 800	615 600
Gjennomsnitt (heltids- og deltidsansatte)	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	86,4	538 800	465 600

¹ Per september/oktober/desember.

² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

³ Statistisk sentralbyrå gjennomførte i 2011 en spørreundersøkelse blant innvandrere som ikke hadde noen registrert utdanning i registeret for Befolkningens høyeste utdanningsnivå (BHU). Resultatet fra denne undersøkelsen er at ca 139 000 personer nå har fått påført utdanningskode. Tidligere har disse innvandrerne kun vært med i totaltallet «Gjennomsnitt (heltids- og deltidsansatte)». Fra og med 2012 er de også med etter «lengste utdanning». Det er et brudd i tallserien mellom 2011 og 2012.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 4.14 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹ for yrkestilknyttede². Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2013-kroner. 2004 og 2013.

2004 Desil	Renteinntekter	Aksjeutbytte ³	Realisasjons- gevinst/tap	Andre kapital- inntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
1	1 200	800	-11 300	500	-10 400	-2,7
2	1 000	200	-600	400	1 100	0,3
3	1 000	200	-400	400	1 500	0,4
4	1 100	300	-400	600	1 900	0,5
5	1 200	400	-300	700	2 400	0,6
6	1 300	500	-200	900	2 900	0,8
7	1 500	800	-100	1 100	3 900	1,0
8	1 800	1 500	100	1 700	6 100	1,6
9	2 500	4 100	800	3 300	12 700	3,3
10	13 000	231 100	34 100	27 100	361 600	94,2
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	3 500	9 000	2 000	5 600	23 800	1,3
93/94	4 200	14 500	3 100	7 300	34 500	1,9
95/96	5 500	24 400	5 200	10 300	53 800	3,0
97/98	7 700	55 200	11 600	17 100	108 500	6,0
99	15 100	164 900	31 000	35 700	292 200	8,0
100	40 900	1 057 800	145 200	86 500	1 575 800	79,8
Alle desiler	2 600	24 000	2 200	3 700	38 400	100,0
2013						
Desil						
1	3 100	900	-8 800	500	-4 300	-1,5
2	2 800	200	-400	400	3 000	1,1
3	3 300	300	-300	600	3 900	1,4
4	3 700	400	-200	800	4 700	1,7
5	4 100	600	-100	1 000	5 600	2,0
6	4 600	800	-	1 300	6 900	2,5
7	5 400	1 400	300	1 900	9 000	3,2
8	6 600	2 900	800	3 200	13 400	4,8
9	8 500	7 500	2 400	5 200	23 600	8,5
10	18 800	128 600	48 500	17 200	213 000	76,4
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	10 700	14 700	5 100	7 600	38 100	3,6
93/94	12 000	21 500	6 800	9 200	49 400	4,6
95/96	13 800	34 400	11 400	12 100	71 700	6,7
97/98	17 100	71 600	22 700	17 200	128 600	12,1
99	24 200	166 000	55 100	24 900	270 300	12,7
100	56 400	835 500	338 000	54 500	1 284 400	60,3
Alle desiler	6 100	14 400	4 200	3 200	27 900	100,0

¹ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter. Realisasjonsgevinst er lagt til, og realisasjonstap er trekt ut.² Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 769 247 personer i 2004 og 2 043 843 personer i 2013.³ Omfatter skattepliktig utbytte samt skattefritt utbytte og gevinst.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2004) og inntektsstatistikk for husholdninger (2013), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.15 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister¹. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Nivå i 2013-kroner. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 2004 og 2013.

2004 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Samlet gj.sn inntekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	2,8	-1,3	-3,4	101,8	97 700	12,6	87,4
2	2,5	0,1	2,2	95,2	131 400	9,5	90,5
3	2,6	0,2	2,2	95,0	150 900	10,0	90,0
4	2,6	0,2	1,9	95,3	171 000	11,4	88,6
5	2,8	0,2	1,8	95,2	190 000	12,9	87,1
6	3,3	0,3	1,8	94,6	212 300	14,9	85,1
7	3,8	0,3	2,0	94,0	237 000	16,6	83,4
8	4,5	0,4	2,2	92,9	266 600	18,1	81,9
9	5,9	0,6	2,8	90,7	308 500	19,1	80,9
10	6,6	1,1	22,7	69,6	523 800	21,3	78,7
Alle	4,4	0,4	6,6	88,5	228 900	16,3	83,7
2013							
Desil							
1	4,1	-1,1	-2,4	99,6	131 700	8,6	91,4
2	2,7	-0,1	2,7	94,8	179 500	5,4	94,6
3	2,7	0,0	3,1	94,2	203 900	6,9	93,1
4	3,0	0,1	3,0	93,9	228 300	9,6	90,4
5	3,5	0,1	3,1	93,3	252 900	11,9	88,1
6	3,8	0,2	3,3	92,8	278 900	13,9	86,1
7	4,1	0,2	3,6	92,1	309 100	16,1	83,9
8	4,8	0,4	4,1	90,7	345 800	17,9	82,1
9	6,5	0,7	5,0	88,0	401 800	20,2	79,8
10	9,8	1,6	18,2	70,5	657 500	26,6	73,4
Alle	5,4	0,5	6,6	87,6	298 900	16,5	83,5

¹ Trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene er minst lik minstepensjon og overstiger eventuell yrkesinntekt. Dette var en gruppe på 1 037 343 personer i 2004 og 1 179 509 personer i 2013.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter. Realisasjonsgevinst er lagt til, og realisasjonstap er trekt ut.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2004) og inntektsstatistikk for husholdninger (2013), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.16 Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹ for personer med lønn over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn². 1986, 2004 og 2013.

Desil	1986		2004		2013		Reell endring ³ 1986–2013. Prosent
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	
1	88 700	5,6	198 400	5,5	284 300	5,3	58,3
2	104 100	6,6	234 400	6,5	339 100	6,3	60,9
3	117 800	7,4	262 000	7,3	380 300	7,0	59,5
4	128 700	8,1	286 100	7,9	417 100	7,7	60,1
5	138 400	8,7	309 700	8,6	453 200	8,4	61,8
6	150 200	9,5	335 200	9,3	492 900	9,1	62,1
7	164 300	10,4	364 600	10,1	539 800	10,0	62,3
8	181 700	11,5	403 700	11,2	607 600	11,2	65,2
9	209 200	13,2	472 000	13,1	726 000	13,4	71,4
10	301 700	19,0	737 400	20,5	1 165 900	21,6	90,9
Alle	158 500	100,0	360 300	100,0	540 600	100,0	68,5
Gini-koeffisient		0,199		0,213		0,231	
Antall personer		1 346 000		1 617 879		1 923 770	

¹ Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangivelsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid, arbeidsledighetstrygd og enkelte naturallytelser er inkludert.

² Alle personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 178 320 kroner i 2004 og 251 880 kroner i 2013.

³ Endring i realverdien (målt i 2013-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for det enkelte desil.

Kilder: Inntektsstatistikk for husholdninger (2013), Inntektsstatistikk for personer (2004) og Inntekts- og formuesundersøkelsen (1986), Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 5

Institusjonelle trekk ved lønnsdannelsen i Norge

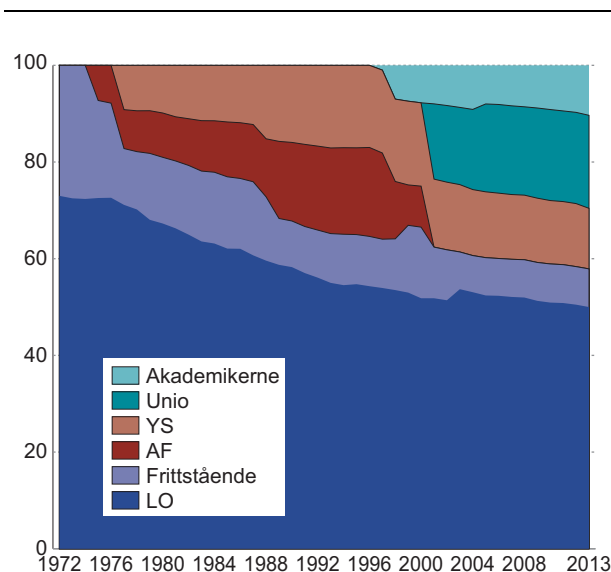
I dette vedlegget gjennomgås organisasjonsgrader både på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden, ulike systemer for tariffavtaler og omfanget av tariffavtaledekning. Det gis også en oversikt over store tariffavtaler etter næring/sector. Vedlegget bygger på NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi (Holden III).

1 Organisasjonsgrader på arbeidstakersiden

*Organisasjonsgraden*¹ på arbeidstakersiden i Norge har falt fra 57 prosent i 1990, til 53 prosent i 2000 og til knapt 52 prosent i 2013. Sammenliknet med andre vestlige land er organisasjonsgraden i Norge på arbeidstakersiden likevel fortsatt relativt høy. De ansatte er organisert i ulike forbund som er tilsluttet de fire hovedorganisasjonene; LO, Unio, YS og Akademikerne, samt en del mindre, frittstående forbund, jf. tabell 5.1. Av de frittstående er Norges Ingeniør- og Teknologiorganisasjon (NITO) den største organisasjonen med om lag 75 000 medlemmer totalt i 2013. Utviklingen i andelen organiserte arbeidstakere i de ulike

¹ Definert som andelen lønnstakere som er medlem av en arbeidstakerorganisasjon.

arbeidstakerorganisasjonene siden 1972 vises i figur 5.1.

Figur 5.1 Andelen organiserte arbeidstakere i de ulike arbeidstakerorganisasjonene, 1972–2013. Yrkesaktive medlemmer.

Kilder: NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi og Fafo.

Tabell 5.1 Medlemstall i de fire hovedorganisasjonene og i frittstående forbund per 31.12.2013 og andelen yrkesaktive medlemmer.

	Medlemstall totalt	Yrkesaktive medlemmer	Andelen yrkesaktive medlemmer	Yrkesaktive medlemmer som andel av alle sysselsatte lønnstakere. Pst
Landsorganisasjonen (LO)	897 740	627 000	69,8	25,8
Unio	322 058	244 600	75,9	10,0
YS	221 578	157 100	70,9	6,5
Akademikerne	177 948	129 700	72,9	5,3
Frittstående forbund	125 658	99 000	78,8	4,1
Sum	1 744 982	1 257 400	72,1	51,8

Kilder: NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi, Statistisk sentralbyrå og Fafo.

2 Organisasjonsgrader på arbeidsgiversiden

Arbeidsgiversiden i Norge består av fem store aktører. I privat sektor og offentlig eide selskaper er Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), Arbeidsgiverforeningen Spekter og Hovedorganisasjonen Virke de mest sentrale. I offentlig sektor er KS arbeidsgiverpart i kommunene, fylkeskommunene (utenom Oslo kommune) og kommunale foretak, mens Kommunal- og moderniseringsdepartementet er arbeidsgiverpart i staten. I tillegg har Finans Norge medlemsbedrifter til sammen om lag 39 000 ansatte innen bank- og forsikring, mens Norges Rederiforbunds medlemsbedrifter sysselsetter om lag 45 000 sjøfolk og offshorearbeidere.

3 Tariffavtalene

En tariffavtale er en kollektiv regulering av lønns- og arbeidsvilkår. Tariffavtaler inngås mellom en fagforening og en arbeidsgiver eller arbeidsgiverforening, og er bindende for avtalens parter og deres medlemmer. Tariffavtalene har derfor fundamental betydning for lønnsdannelsen i Norge. I

tillegg til lønn, regulerer tariffavtalene også bestemmelser om forhold som sosiale rettigheter, pensjon for de som har dette avtalefestet, arbeidstidsspørsmål, samt oppsigelsesfrister, medbestemmelse og permittering. Hva som inngår, varierer mellom de ulike tariffavtalene. Avtalene inngås på ulike nivåer i de ulike sektorene; mellom arbeidstakernes hovedorganisasjoner og en arbeidsgiverforening, mellom et fagforbund og en arbeidsgiverorganisasjon på bransjenivå, eller mellom bedriftsledelsen og forbundenes tillitsvalgte.

Tariffavtalene har ulike prinsipper for fastsettelse av lønn og lønnsutvikling, der det sentrale skillet er om reguleringen skjer på sentralt eller lokalt nivå, eller i kombinasjoner av disse. Konfliktretten i tradisjonell forstand ligger som hovedregel på sentralt nivå. Det kan i hovedsak skilles mellom tre hovedtyper tariffavtaler:

1. Minstelønnsavtaler

Minstelønnsavtaler er den vanligste lønnsfastsettende mekanismen i tariffavtalene i privat sektor, særlig blant arbeidere. Minstelønnsavtaler fastsetter minimumsavlønning for ulike kategorier av arbeidstakere. I tillegg forhandles det lokalt i

Tabell 5.2 Sysselsatte¹ i staten og i medlemsvirksomheter i arbeidsgiverorganisasjoner. 2003 og 2013.

	Antall sysselsatte. 1000 personer						Sysselsatte som andel av alle sysselsatte lønnstakere. Pst.			
	Alle		I virksomheter med tariffavtale		Andel med tariffavtale. Pst.		Alle		I virksomheter med tariffavtale	
	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013
Næringslivets Hovedorganisasjon	503	620	389	460	77	74	24	26	19	19
Kommunesektoren ²	393	471	393	471	100	100	19	19	19	19
Hovedorganisasjonen Virke	115	214	88	98	77	46	5	9	4	4
Arbeidsgiverforeningen Spekter	165	201	165	199	100	99	8	8	8	8
Staten som arbeidsgiver	125	150	125	150	100	100	6	6	6	6
Øvrige organisasjoner (Norges Rederiforbund, Finans Norge m.fl.)	160	211	126	166	79	79	8	9	6	7
Sum	1 461	1 867	1 286	1 544	88	83	70	77	61	64

¹ Andelen deltidsansatte varierer mellom organisasjonene/virksomhetene. Det er mange deltidsansatte i kommunene, Virkeområdet og i helseforetakene. Stillingsandel eller deltidsbrøk kan også variere mellom områdene. Regnet i årsverk kan forholdet mellom sysselsettingen i de ulike områdene endres.

² Omfatter ansatte i kommunene inklusive Oslo kommune, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer.

bedriftene/virksomhetene om tillegg. Den vanligste måten å utforme lokale tillegg på er etter «de fire kriteriene» virksomhetens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne. I Industriooverenskomsten er det i tillegg et femte kriterium: den aktuelle arbeidskraftsituasjonen.

Det er stor forskjell på minstelønnsavtalene mellom ulike områder. I noen områder har man én eller to minstelønnssetninger for unge/nyansatte lønnstakere som dermed gjelder for en liten andel av de ansatte, mens i andre områder avtales det minstelønnsstiger som omfatter rundt halvparten av de ansatte på det aktuelle området. Hvor mye som avtales sentralt og hvor mye lokal lønnsdannelse det er, varierer også mye fra område til område.

Lønnsystemet i kommunesektoren er også et minstelønnsystem for de fleste arbeidstakergruppene, men i motsetning til i minstelønnsavtaleområder i privat sektor blir rammene for de lokale tilleggene fastsatt i de sentrale forhandlingene.

2. Normallønnsavtaler

Normallønnsavtaler regulerer både nivå og endringer i forbindelse med tariffoppgjør. Lønnsfastsettelsen i slike avtaler er dermed i det all vesentligste sentralisert. Tariffavtaler med fast lønnsregulativ kalles ofte normallønnsavtaler. Slike avtaler forutsetter i utgangspunktet at det ikke skal avtales tillegg utover normallønnen. Staten og Oslo kommune har normallønnsavtaler, men også deler av privat sektor, som bussbransjen, renhold, hotell- og restaurantvirksomhet (Riksavtalen), elektrofag, og vektere har slike avtaler.

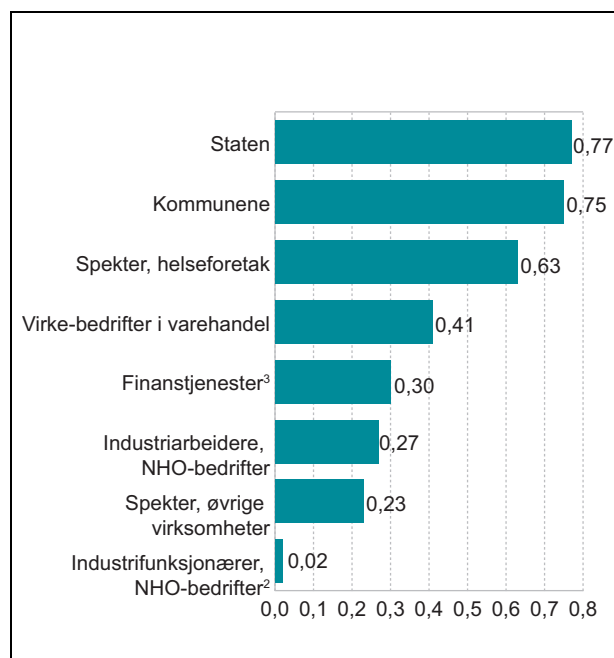
3. Avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser

I avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser foregår lønnsfastsettelsen i sin helhet lokalt, med unntak for enkelte tariffavtaler for funksjonærer i YS-forbund. Avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser er dominerende blant annet for funksjonærgrupper med lang utdanning i privat sektor og for YS' funksjonæravtaler med NHO. Det inngås også funksjonæravtaler mellom sentrale parter, men disse er snarere prosedyreregler for hvordan lønns- og arbeidsvilkår kan bestemmes i den enkelte bedrift, både som kollektive og individuelle avtaler.

3.1 Fordelingen mellom sentrale og lokale lønnstillegg

I industrien bygger minstelønnsavtalene på at mye av lønnsdannelsen skal foregå i den enkelte virksomhet, jf. de fire kriteriene. For industriarbeidere har i gjennomsnitt de siste ti årene om lag 27 prosent av samlet lønnsvekst kommet gjennom sentralt avtalte tillegg det enkelte år. For industrifunksjonærer i NHO-området følger LO-delen (kan utgjøre om lag 10 prosent) de sentrale tillegg i LO-NHO-området ellers, mens det for øvrig avtales stort sett tillegg lokalt, og ofte gjennom såkalte lokale kollektive lønnsforhandlinger, og her defineres nesten all lønnsvekst som lønnsglidning.

I normallønnsområdene og i avtaler med flere minstelønnssetninger, for eksempel i varehandelen,

Figur 5.2 Det sentrale bidraget til lønnsveksten fra 2004 til 2013 (gjennomsnitt per år)¹.

¹ Tallene i figur 5.2 er framkommet ved at den totale lønnsveksten mellom de årlige tellingspunktene for lønnsstatistikken er dekomponert i tariff tillegg og lønns glidning. Det som ikke er fastsatt sentralt, består i hovedsak av lokal lønnsdannelse, men også endringer i gjennomsnittlig lønnsnivå som følge av bl.a. endringer i sammensetningen av selskapsstrukturen (strukturendringer) er med.

² Tallet for industrifunksjonærer er anslaget i NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

³ For finanstjenester medførte langt lavere bonusutbetalinger i 2009 enn året før at lønnsveksten (målt fra 1. september 2008 til 1. september i 2009) ble negativ. Dette året er veksten i avtalt lønn (eksklusive bonus og uregelmessige tillegg) lagt til grunn. I de andre årene er bonus og uregelmessige tillegg med.

Kilder: Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, Statistisk sentralbyrå og NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

vil forholdet kunne være et annet. For Spekters virksomheter i privat sektorer er forholdet omtrent det samme som i minstelønnsavtalene i industrien i NHO-området. For helseforetakene i Spekter er om lag 63 prosent av tilleggene avtalt sentralt, og 37 prosent lokalt. I det statlige tariffområdet kommer om lag 77 prosent av samlet lønnsvekst fra sentralt avtalte lønnstillegg og resten fra lønnsglidning. Ansiennitetstillegg og forhandlinger på særlig grunnlag bidrar mest til lønnsglidning i staten. I kommunene avtales omtrent 3/4 av lønnsveksten sentralt.

Økning i gjennomsnittlig lønnsnivå som skyldes endringer i sammensetningen av sysselsettingen bidrar til lønnsglidningen i staten, i kommunene og i andre områder.

3.2 Tariffavtalenes varighet

Tariffavtalenes varighet avtales mellom partene og har i Norge i all hovedsak vært toårige, som regel med adgang til å forhandle om egen lønnsjustering for annet avtaleår (mellomoppgjør). De utløper normalt om våren. I NHO, Virke og i Spekter med unntak av helseforetakene, utløper de fleste tariffavtalene 31. mars. I de øvrige tariffområder er utløp gjerne tidligst 30. april. Mekanisme for revisjon av tariffavtaler er nøye regulert i partenes avtaleverk og i lovgivingen. Arbeidstvistloven inneholder bestemmelser om hvem som kan inngå tariffavtaler og hvordan de reforhandles. Arbeidstvistloven dekker hele arbeidslivet, bortsett fra staten. I staten gjelder tjenestetvistloven, som i hovedsak bygger på de samme prinsippene som arbeidstvistloven, men som er tilpasset særlige forhold i staten.

3.3 Tariffavtaledekning

Tariffavtalene omfatter flere enn de arbeidstakerne som er organisert. Det skyldes bl.a. at arbeidsgivere som er tariffbundet gjennom avtale- og rettspraksis, forpliktes å legge til grunn tariffavtalens vilkår også for ansatte i bedriften som ikke er organisert, hvis de faller inn under tariffavtalens virkeområde. Tariffavtaledekningen i privat sektor er om lag 50 prosent, mens det er full avtaledekning i offentlig sektor. Som gjennomsnitt for alle arbeidstakere, er tariffavtaledekningen rundt 67 prosent.

Tabell 5.3 viser andelen arbeidstakere i ulike bransjer og sektorer som omfattes av tariffavtaler, og at tariffavtaledekningen øker med bedriftsstørrelsen. Det framgår at tariffavtaledekningen er lavest i næringen Faglig, vitenskapelig og teknisk

tjenesteyting og i Engroshandel. Tallene er basert på en utvalgsundersøkelse og de er derfor beheftet med usikkerhet. Det kan dessuten være store forskjeller innenfor enkelte bransjer. I transport er for eksempel tariffavtaledekningen høy innen buss, men lav innen langtransport med gods.

Andelen arbeidstakere som oppgir at deres lønn fastsettes gjennom tariffavtale, er høyere i spørreundersøkelser enn det en kan forvente ut fra registerbaserte kilder. Dette kan forklares ved misforståelser eller manglende kunnskap, men

Tabell 5.3 Andelen arbeidstakere med tariffavtale etter bransje/sector og bedriftsstørrelse. Privat sektor. 2012. Prosent.

Bransje/sector	Prosent
Transport og lagring	71
Privat undervisning, helse og sosial omsorg	69
Industri, olje, bergverk	63
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	62
Detaljhandel	57
Overnattings- og serveringsvirksomhet ¹	56
Bygg, anlegg, el. og kraft	51
Annen tjenesteyting	51
Forretningsmessig tjenesteyting og fast eiendom	43
Informasjon og kommunikasjon	39
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	34
Engroshandel	31
<i>Bedriftsstørrelse</i>	
1–4 ansatte	32
5–9 ansatte	44
10–19 ansatte	54
20–49 ansatte	56
50–99 ansatte	60
100–199 ansatte	59
Over 200 ansatte	64

¹ Det er usikkerhet knyttet til dette tallet. I utvalgsundersøkelsen svarer 56 prosent av arbeidstakerne i overnattings- og serveringsvirksomhet at de har tariffavtale, mens registerdata (jf. Fafo-rapport 2010:47) tilsier at tariffavtaledekningen er vesentlig lavere.

Kilde: NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

også ved at lønssatsene i tariffavtalene benyttes i bedrifter som ikke formelt er bundet av disse avtalene (frivillig tilslutning). Det er vanskelig å vite hvor stort omfang dette har, men det antas at det særlig gjelder mindre virksomheter. I tillegg bidrar allmenngjøring i noen bransjer til å gjøre enkelte av tariffavtalens bestemmelser gjeldende for flere.

4 Allmenngjøring

Lov om allmenngjøring av tariffavtaler mv. (allmenngjøringsloven) trådte i kraft samtidig med EØS-avtalen 1. januar 1994. Lovens formål er å sikre utenlandske arbeidstakere lønns- og arbeidsvilkår som er likeverdige med de vilkår norske arbeidstakere har, og slik hindre konkurransevridning til ulempe for det norske arbeidsmarkedet.

Loven åpner for at en uavhengig nemnd med deltakelse fra partene, Tariffnemnda, etter krav fra en arbeidstaker- eller arbeidsgiverorganisasjon kan fastsette at en landsomfattende tariffavtale helt eller delvis skal gjelde alle arbeidstakere i et fag eller et geografisk område, enten de er organiserte eller ikke og både for norske og utenlandske arbeidstakere. Det er i hovedsak overenskomstenes minstelønnssetninger som er blitt allmenngjort, men også bl.a. arbeidstidsbestemmelser, kompensasjon for reise, kost og losji. Arbeidstid er allmenngjort i skips- og verftsindustrien. I de andre bransjene er ikke arbeidstid allmenngjort. Arbeidsmiljølovens regler om arbeidstid gjelder derfor for disse. Allmenngjøring innebærer således at det settes et gulv for hvor lavt arbeidstakere i den aktuelle bransjen kan lønnes.

Tariffnemndas vedtak om allmenngjøring fastsettes i forskrift og gjelder for alle arbeidstakere som utfører arbeid av den art forskriften omfatter. Forskriftens lønns- og arbeidsvilkår vil således gjelde som ufravikelige minstevilkår i alle bedrifter med arbeidsforhold som omfattes av den aktuelle allmenngjøringsforskriften. Dersom arbeidstakerne allerede er bundet av en tariffavtale, vil denne avtalens vilkår bare måtte vike i den grad vilkårene som følger av allmenngjøringsforskriften samlet sett er gunstigere for arbeidstakerne. Allmenngjøringen kan dermed ha betydelige virkninger for arbeidstakere som ikke er dekket av en tariffavtale, dvs. om lag halvparten av alle arbeidstakere i privat sektor.

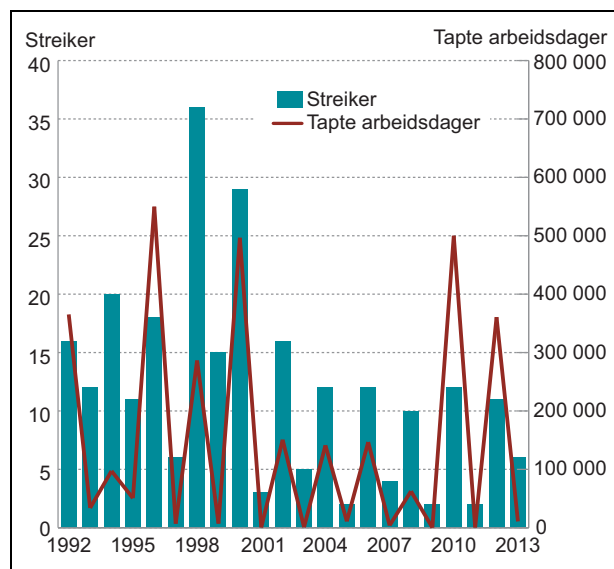
Følgende tariffavtaler er for tiden allmenngjort gjennom forskrifter fra Tariffnemnda, jf. boks 5.1:

- Tariffavtale for jordbruks- og gartnerinæringene
- Tariffavtale for byggeplasser i Norge
- Industriooverenskomsten for skips- og verftsindustrien
- Tariffavtale for renholdsbedrifter
- Tariffavtale for fiskeindustribedrifter
- Landsoverenskomsten for elektrofagene

Arbeidstilsynet² fører tilsyn med at lønns- og arbeidsvilkår som følger av vedtak om allmenngjøring blir overholdt.

5 Arbeidskonflikter

Figur 5.3 viser antall streiker og tapte arbeidsdager som følge av streik i perioden 1992–2013. Arbeidskonflikter i 2014 er omtalt i avsnitt 5 i vedlegg 1. Antall tapte dager varierer mye mellom år. I perioden 2000–2009 sto konfliktene i 2000 (bl.a. konflikt mellom LO og NHO der fullføring av den femte ferieuken var ett av elementene) for opp mot halvparten av de tapte arbeidsdagene. Videre på 2000-tallet var det relativt mange tapte dager og involverte arbeidstakere som følge av streiker i 2010 og 2012. I disse to årene var det relativt omfattende streiker i kommunal sektor i 2010 og 2012, og staten i 2012. Disse streikene involverte alle eller nesten alle organisasjonene. I 2010 var

Figur 5.3 Antall streiker og tapte arbeidsdager. 1992–2013.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

² Lønnssetningene i de allmenngjorte tariffavtalene med unntak av elektrofagene framgår på Arbeidstilsynets hjemmeside: <http://www.arbeidstilsynet.no/fakta.html?tid=90849>

Boks 5.1 Gjeldende forskrifter om allmenngjøring av tariffavtaler

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for jordbruks- og gartnerinæringene

Forskriften er fastsatt på grunnlag av overenskomsten for jordbruks- og gartnerinæringene 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Mat og Landbruk på den ene siden og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften omfatter jordbruks- og gartneriarbeid, hagesenter, planteskolearbeid og lager-/terminalarbeid, samt alle fag innenfor området landbruk, naturbruk og naturforvaltning som naturlig utføres innenfor næringen.

For ferie- og innhøstingshjelp er det vedtatt følgende minstelønnssetninger per time: for arbeidstakere som er 16–17 år: 87,90 kroner, arbeidstakere som er 17–18 år: 90,90 kroner, for arbeidstakere over 18 år og som er ansatt inntil 12 uker: 109,40 kroner og for de over 18 år som er ansatt mellom 12–24 uker (3–6 måneder): 114,90 kroner. Arbeidstakere over 18 år som er ansatt mer enn 6 måneder skal ha lønn som ufaglært fast ansatt, der satsene er 129,30 kroner for ufaglærte arbeidstakere, 95,90 kroner for arbeidstakere som er 16–17 år, 99,90 kroner for arbeidstakere i aldersgruppen 17–18 år. Fagarbeidere skal gis et tillegg på 10 kroner per time. I tillegg er det allmenngjort hellig- og helgedagstillegg.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for byggeplasser i Norge

Denne forskriften er fastsatt på grunnlag av Fellesoverenskomsten for byggfag (FOB) 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Byggenæringens Landsforening på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften gjelder for faglærte og ufaglærte arbeidstakere som utfører bygningsarbeid på byggeplasser. Minstelønnssetningene per time er fra 1. april 2014 182,50 kroner for faglærte, 164,00 kroner for ufaglærte uten bransjeerfaring, 171,00 kroner for ufaglærte med minst ett års bransjeerfaring og 110,00 kroner for arbeidstakere under 18 år.

Forskrift om delvis allmenngjøring av Industrioverenskomsten for skips- og verftsindustrien

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Industrioverenskomsten (VO) 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Norsk Industri på den ene siden og Landsorganisasjo-

nen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften gjelder fagarbeidere, spesialarbeidere og hjelpearbeidere som utfører produksjons-, montasje- og installasjonsarbeid i skips- og verftsindustrien. Minstelønnssetningene per time er 160,15 kroner for fagarbeidere, 152,85 kroner for spesialarbeidere og 145,64 kroner for hjelpearbeidere. Det er i tillegg allmenngjort satser for reise, kost, losji, skifttillegg og overtidsarbeid. Allmenngjorte tillegg for ulike typer skiftarbeid er om lag de samme satsene som gjelder i Industrioverenskomsten.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for renholdsbedrifter

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Overenskomst for Renholdsbedrifter 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Service den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Arbeidsmandsforbund på den annen side. Forskriften gjelder for private bedrifter som driver salg av renholdstjenester, og gjelder for ansatte i slike bedrifter som utfører renhold. Forskriften innebærer at de berørte arbeidstakere skal minst ha en lønn per time på 164,02 kroner og arbeidstakere under 18 år minst 121,01 kroner. For arbeid mellom klokken 2100 og 0600 avtales lønnstillegg i hvert enkelt tilfelle. Lønnstillegget skal være minst 26 kroner per time.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for fiskeindustribedrifter

Forskriften som gjelder fra 1. februar 2015, er fastsatt på grunnlag av Overenskomst for Fiskeindustribedrifter 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Fiskeri- og Havbruksnæringens Landsforening på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund på den annen side. Forskriften gjelder for fagarbeidere og produksjonsarbeidere med dertil hørende arbeidsoperasjoner, lagerarbeidere, transport, vakthold, rengjøring og kantine, håndverkere, reparatører, arbeidsledere, kontrollører, instruktører og kjølemaskinister/kuldemaskinister i fiskeindustribedrifter. Minstelønnssetningene per time er 172,85 kroner for fagarbeidere og 162,85 kroner for produksjonsarbeidere. Arbeidstakere under 18 år skal minst ha en lønn per time på 80 % av minstelønnssetningen. På arbeidsplasser med skiftarbeid er skifttilleggene allmenngjort.

Boks 5.1 forts.

Landsoverenskomsten for elektrofagene

Tariffnemnda fattet 3. februar 2015 vedtak om delvis allmenngjøring av Landsoverenskomsten for elektrofagene. Forskriften er fastsatt på grunnlag av Landsoverenskomsten for elektrofagene 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Norsk Teknologi på den ene siden og Landsorganisasjonen i Norge og EL & IT Forbundet på den annen side. Forskriften gjelder for bedrifter som utfører installasjon,

montasje og vedlikehold av elektriske anlegg for automatisering, data, telekommunikasjon o.l. Forskriften gjelder for arbeidstakere som utfører slikt arbeid i slike bedrifter. Forskriften gjelder ikke for petroleumsvirksomheten til havs. Minstelønnsatsene per time er 196,44 kroner for faglærte som utfører fagarbeid og 169,62 kroner for øvrige arbeidstakere. På arbeidsplasser med skiftarbeid er skifttilleggene for to- og treskiftsordninger allmenngjort. Forskriften trer i kraft 1. mai 2015.

det også omfattende konflikter i byggevirkksomheten.

Antall konflikter og tapte arbeidsdager har samlet sett gått ned på 2000-tallet. Antall tapte arbeidsdager er klart høyere i hovedoppgjør enn i mellomoppgjør. Dette har i hovedsak sammenheng med at i hovedoppgjør er det flere konflikt-

punkter. Det forhandles om både lønnstillegg og endringer i de øvrige bestemmelsene i tariffavtalene, mens det i mellomoppgjør (andre avtaleår) normalt forhandles kun om lønnstillegg. De senere årene har det vært få arbeidskonflikter i forbindelse med mellomoppgjørene.

Tabell 5.4 Store tariffavtaler etter næring/sektor.

Næring/ sektor	Tariffavtale	Forbund/ forening	Arbeidsgiver- organisasjon	Forhandlings- nivå og omfang	Lønnsdannelse	Antall ansatte som omfattes i 2014
Industrien	Industrioverenskomsten ¹	LO/Fellesforbundet	NHO/Norsk Industri	Forbundsvist, arbeidere	Minstelønn	35–40 000
Bygg- og anleggsvirksomhet	Fellesoverenskomsten for byggfag	LO/Fellesforbundet	NHO/Byggenæringens Landsforening	Forbundsvist, arbeidere	Minstelønn	Om lag 35 000
Varehandel	Landsoverenskomsten med bransjeavtaler	Handel og Kontor	Virke	Forbundsvist, funksjonærer	Minstelønn	Om lag 48 000
Samferdsel	Overenskomst for Posten	LO Stat	Spekter	Sentralt mellom LO Stat og Spekter. Lokalt mellom forbundene og ledelsen.	Minstelønn	Om lag 15 000
	Bussbransjeavtalen	LO/NTF og YS/YTF	NHO/NHO Transport	Forbundsvist, arbeidere	Normallønn	Om lag 8000
	Bussbransjeavtalen	LO Stat/YS Spekter	Spekter	Sentralt, forbundsvist	Normallønn	Om lag 4 500
Hotell- og restaurantvirksomhet	Riksavtalen for hotell- og restaurant	LO/Fellesforbundet	NHO/NHO Reiseliv	Forbundsvist, arbeidere	Normallønn	25–30 000
Finanstjenester	Sentralavtalen for finansnæringen	Finansforbundet	Finans Norge	Sentralt, vertikalt	Minstelønn	Om lag 26 000

Tabell 5.4 Store tariffavtaler etter næring/sector.

Næring/ sektor	Tariffavtale	Forbund/ forening	Arbeidsgiver- organisasjon	Forhandlings- nivå og omfang	Lønnsdannelse	Antall ansatte som omfattes i 2014
Staten	Hovedtariffav- talene i staten	Hovedsam- menslutnin- gene i staten	KMD	Sentralt, verti- kalt	Normallønn	Om lag 150 000
Kommuner og fylkeskommuner, ekskl. Oslo kom- mune	Hovedtariffav- talen, kap 4 (stillinger med hovedsakelig sentral lønns- dannelse)	Forhandlings- sammenslut- ninger i KS- området	KS	Sentralt, verti- kalt	Minstelønn	Om lag 376 000
	Hovedtariffav- talen, kap 3 og 5 (stillinger med lokal lønnsdan- nelse)			Lokalt. Ledere og akademi- kere	Uten lønnsat- ser	Om lag 43 000
De statlig eide helseforeta- kene	Overens- komst for Norsk Syke- pleierforbund	Norsk Syke- pleierforbund	Spekter	Sentralt, for- bundsvist	Minstelønn	Om lag 36 000
	Overens- komst for LO- forbund	Forbundene i LO Stat		Sentralt, for- bundsvist	Minstelønn	Om lag 24 000
	Overens- komst for YS- forbund	Forbundene i YS Spekter		Sentralt, for- bundsvist	Minstelønn	Om lag 9 500
	Overens- komst Akade- mikerne – Helse	Foreningene i Akademi- kerne – Helse		Sentralt, for- bundsvist og lokalt	Normallønn/ minstelønn/ uten lønnsat- ser	Om lag 19 000 i overenskom- stområdet Akademi- kerne – Helse
NHO-området	Hovedavtalen Tekna	Tekna, Akade- mikerne	NHO/tilslut- tede landsfore- ninger	Lokalt, funk- sjonærer	Uten lønnsat- ser	Om lag 18 000 medlemmer
NHO-området	Overens- komst NITO	NITO	NHO/tilslut- tede landsfore- ninger	Lokalt, funk- sjonærer	Uten lønnsat- ser	Om lag 18 000 medlemmer

¹ Om lag 2 500 av de som er omfattet av Industrioverenskomsten, er ansatte i byggebedrifter

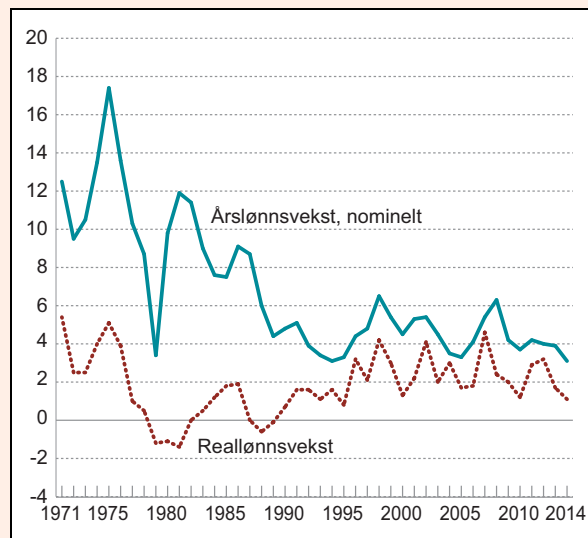
Kilde: NOU 2013: 13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi og Beregningsutvalget.

Boks 5.2 Lønnsutviklingen 1970–2014

I denne boksen presenteres utviklingen i nominell lønn¹ og reallønn² siden 1970. Den nominelle lønnsveksten var høy på midten av 1970-tallet, med over 17 prosent i 1975. Dette ga en reallønnsvekst på over 5 prosent. Reallønnsveksten var også over 5 prosent i 1971. Til tross for sterk privekst på 1970-tallet var veksten i reallønn samlet for dette tiåret forholdsvis sterk. Lavere lønnsvekst i 1979 skyldtes i stor grad innføring av lønns- og prisstopp. På 1980-tallet varierte lønnsveksten mellom 11,9 prosent i 1981 og 4,4 prosent i 1989. Lønnsveksten i 1988 og 1989 var påvirket av inntektsreguleringslover. Reallønnsveksten på 1980-tallet sett under ett var lav, og negativ i flere år. Siden begynnelsen av 1990-tallet har både lønns- og prisveksten stort sett vært klart lavere enn på 1970- og 80-tallet, men reallønnsveksten har vært høy.

Figuren viser reallønnsvekst basert på vekst i årslønn. Utviklingen i reallønn per time har i enkelte år økt mer som følge av nedsatt ukentlig

arbeidstid med lønnskompensasjon. Slike endringer fant sted både på 1970- og 1980-tallet.

Figur 5.4 Nominell lønnsvekst og reallønnsvekst 1970–2014

¹ Påløpt årslønn i nasjonalregnskapet som omfatter lønnen en lønnstaker normalt vil motta i løpet av kalenderåret dersom vedkommende jobber full tid, ikke har fravær og ikke har betalt overtid. Dette er i overensstemmelse med lønnsberegnet som brukes i lønnskapitlet. Se definisjoner av lønnsbegreper i vedlegg 2.

² Nominell lønnsvekst deflatert med veksten i konsumprisindeksen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

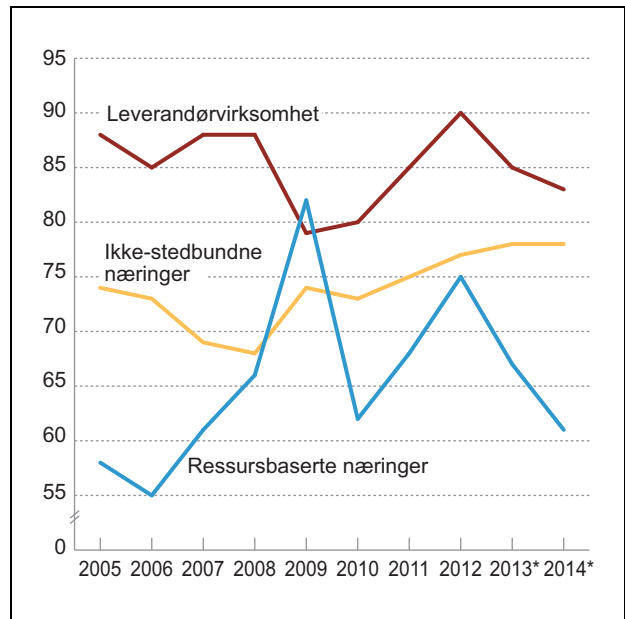
Vedlegg 6

Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

Driftsresultatet for landbaserte konkurranseutsatte næringer¹ samlet var nesten 67 milliarder kroner i 2014, mot 55 milliarder i 2013. Det var høyere driftsresultatet i ressursbaserte næringer som bidro mest til økningen. *Ressursbaserte næringer* hadde et driftsresultat på 32 milliarder kroner i 2014, mot nesten 24 milliarder i 2013. Med unntak av trelast og trevareindustri samt bergverk hadde alle de ressursbaserte næringene et høyere driftsresultat i 2014 sammenlignet med 2013. Særlig utviklingen i driftsresultatet til nærings-, drikkevare- og tobakksindustri, fiske, fangst og akvakultur og produksjon av metaller bidro til økningen.

Driftsresultatet for *leverandørvirksomhet* steg med 18 prosent i 2014, fra 12,2 milliarder i 2013 til 14,4 milliarder i 2014, etter en økning på 75 prosent fra 2012 til 2013. Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass samt verftsindustri og annen transportmiddelindustri hadde økt driftsresultat i 2014 og bidro til veksten. Driftsresultatet i reparasjon og installasjon av maskiner var om lag det samme som året før.

Driftsresultatet for *ikke-stedbundne næringer* økte med 5 prosent fra 19,1 milliarder i 2013 til 20,2 milliarder i 2014. Vekst i driftsresultatet i oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri og i produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner bidro til økningen, mens de tre andre

Figur 6.1 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt, fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer.

* Foreløpige tall
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

næringene hadde noe nedgang i driftsresultatet siden 2013.

Lønnskostnadsandelen i fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer er illustrert i figur 6.1. *Ressursbaserte næringer* hadde en nedgang i lønnskostnadsandelen fra 67 prosent i 2013 til 61 pro-

¹ Jf. NOU 2013: 13. Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi, se definisjon i boks 6.1.

Tabell 6.1 Driftsresultat fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer. Milliarder kroner.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer:	47,5	58,5	59,0	58,6	43,6	60,6	52,0	42,0	55,1	66,9
Ressursbaserte næringer	27,0	32,6	27,5	23,1	9,4	26,4	22,0	16,0	23,8	32,2
Leverandørvirksomhet	4,5	7,2	6,1	7,1	13,2	12,7	9,5	6,9	12,2	14,4
Ikke-stedbundne næringer	16,0	18,8	25,3	28,5	21,1	21,5	20,4	19,0	19,1	20,2

* Foreløpige tall
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.2 Driftsresultat fastlandsbasert konkurranseutsatt industri.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Fastlandsbaserte konkurranseutsatte industri ¹ :	34,1	41,8	42,7	39,6	20,5	30,6	27,1	26,0	27,1	34,7
Ressursbaserte industrinæringer	14,5	18,0	15,0	10,5	-2,4	5,8	4,1	4,1	2,5	7,9
Leverandørvirksomhet industri	3,6	5,0	2,4	0,6	1,9	3,3	2,5	2,9	5,5	6,6
Ikke-stedbundne industrinæringer	16,0	18,8	25,3	28,5	21,1	21,5	20,4	19,0	19,1	20,2

* Foreløpige tall

¹ Fastlandsbasert konkurranseutsatt industri omfatter alle industrinæringer utenom næringen *Trykking og reproduksjon av innspilte opptak*. For oversikt over næringene i aggregatet, se boks 6.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

sent i 2014. Dette er under gjennomsnittet på 67 prosent i fem-årsperioden 2010–2014. Det var økningen i driftsresultatet i fiske, fangst og akvakultur, nærings-, drikkevare- og tobakksindustri og i produksjon av metaller som bidro mest til at lønnskostnadsandelen gikk ned. Generelt trekker lønnskostnadsandelene i primærnæringene ned lønnskostnadsandelen i ressursbaserte næringer siden de i hovedsak omfatter selvstendig næringsdrivende.

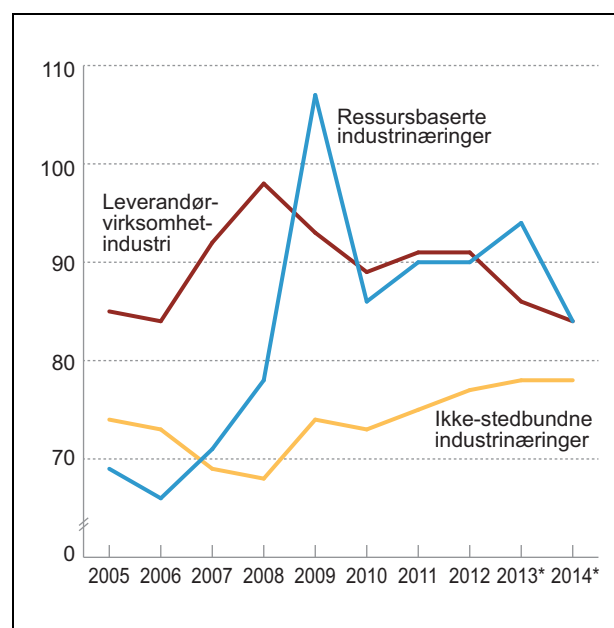
Lønnskostnadsandelen i *leverandørvirksomhet* falt fra 85 prosent i 2013 til 83 prosent i 2014, som er litt lavere enn snittet de fem siste årene. Lønnskostnadsandelen falt i tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass og i verftsindustri og annen transportmiddelindustri. Lønnskostnadsandelen økte noe i reparasjon og installasjon av maskiner, men andelen lå fortsatt under snittet for næringen i femårsperioden 2010–2014.

Lønnskostnadsandelen i *ikke-stedbundne næringer* var om lag uendret på 78 prosent fra 2013 til 2014. Gjennomsnittet i femårsperioden 2010–2014 var 76 prosent. I oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri falt lønnskostnadsandelen fra 2013 til 2014, andelen har vært over 100 prosent begge disse årene grunnet negativt driftsresultat. For produksjon av metallvarer var lønnskostnadsandelen nesten uforandret fra 2013 til 2014, mens lønnskostnadsandelen økte i de øvrige næringene.

Fastlandbasert konkurranseutsatt industri hadde et driftsresultat på nesten 35 milliarder i 2014, mot 27 milliarder i 2013, jf. tabell 6.2. Driftsresultatet i *ressursbaserte industrinæringer* lå i 2014 på 7,9 milliarder kroner, mot 2,5 milliarder i 2013. Alle de ressursbaserte industrinæringene hadde et høyere driftsresultat i 2014 sammenlignet med 2013, bortsett fra trelast- og trevareindustri som hadde en svak nedgang. Driftsresultatet i *leverandørvirksomhet* var 6,6 milliarder i 2014, mot

5,5 milliarder i 2013. Økningen skyldtes høyere driftsresultat i verftsindustri og annen transportmiddelindustri. *Ikke-stedbunden industri* er det samme aggregatet som *ikke-stedbundne næringer*, da alle næringene innenfor sistnevnte aggregat er klassifisert som industrinæringer. Driftsresultatet for disse næringene samlet var 20,2 milliarder i 2014, mot 19,1 milliarder i 2013.

Figur 6.2 viser lønnskostnadsandelen til *fastlandbasert konkurranseutsatt industri*. Lønnskostnadsandelen i ressursbaserte industrinæringer lå på 84 prosent i 2014, ned fra 94 prosent i 2013. Gjennomsnittet for årene 2010–2014 var 89 prosent. Lønnskostnadsandelen i trelast og trevareindustri var om lag uendret mellom 2013 og 2014, mens andelen falt for resten av næringene.

Figur 6.2 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt for fastlandbasert konkurranseutsatt industri.

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Industrinæringene i leverandørvirksomhet hadde en lønnskostnadsandel på 84 prosent i 2014, mot nesten 86 prosent i 2013. Snittet de 5 siste årene, fra 2010 til 2014, var på 88 prosent.

Lønnskostnadsandelen økte i reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, mens det var et fall i lønnskostnadsandelen i verftsindustri og annen transportmiddelindustri.

Boks 6.1 Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

Konkurranseutsatte næringer er definert som næringer der summen av eksportandel av bruttoproduktet i næringen lagt sammen med importandel av konsum av produkter i næringen overstiger 50 prosent. De konkurranseutsatte næringene er inndelt i ressursbaserte næringer, leverandørvirksomhet og ikke-stedbundne næringer. Ressursbaserte næringer er definert ved

at de er avhengige av naturressurser til produksjon, leverandørvirksomhet begrenset ved at de leverer mye til petroleumsvirksomhet innenlands og utenlands, og ikke-stedbundne næringer er konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengige av norske naturressurser. Inndelingen består av følgende næringer:

	Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer	Fastlandsbasert konkurranseutsatt industri
<i>Ressursbaserte næringer:</i>		
Utvinning av råolje og naturgass		
Bergverksdrift	X	
Fiske, fangst og akvakultur	X	
Skogbruk	X	
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	X	X
Produksjon av metaller	X	X
Produksjon av papir og papirvarer	X	X
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	X	X
<i>Leverandørvirksomhet:</i>		
Rørtransport		
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	X	
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	X	X
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	X	X
<i>Ikke-stedbundne næringer:</i>		
Utenriks sjøfart		
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	X	X
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	X	X
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	X	X
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	X	X
Produksjon møbler og annen industriproduksjon	X	X

Kilde: NOU 2013: 13. Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

Vedlegg 7

Er lønnsgapet mellom kvinner og menn i ferd med å lukkes?

Erling Barth, Pål Schøne og Marte Strøm

Institutt for samfunnsforskning

1 Innledning

I flere tiår har vi slått fast at lønnsgapet mellom kvinner og menn ble mindre og mindre fram til midten av 1980 tallet for deretter å flate ut. I Like-lønnskommisjonens rapport (Lahnstein utvalget, NOU 2008: 10) heter det: «Det finnes ikke gode sammenliknbare tall for utviklingen i brutto lønns-gap over lang tid, men tilgjengelige kilder viser en dramatisk reduksjon i de gjennomsnittlige lønnsforskjellene mellom kvinner og menn fram til midten av 1980-tallet, etterfulgt av en lang periode med utflating. I 1959 utgjorde kvinners månedslønn for fulltidsansatte om lag 66 prosent av menns lønn, og på midten av 80-tallet var kvinners lønn økt til noe over 80 prosent av menns lønn. På 2000-tallet finner vi igjen tendens til opphenting for kvinnene, men i et mer forsiktig tempo enn før». Tallgrunnlaget til Likelønnskommisjonen slutter tidlig på 2000 tallet. Basert på lønnsstatistikken har Teknisk beregningsutvalg løpende presentert tall for lønnsutviklingen for kvinner og menn. I siste rapport (NOU 2014: 3) skriver de «Ser vi på *medianlønn* mellom kvinner og menn, var det en tilnærming fra 1997 til 2008 på 1,4 prosentpoeng. Fra 2009 til 2013 ble lønnsforskjellene redusert med 1,6 prosentpoeng.» Hva ligger bak denne utviklingen, og er denne opphenting en del av en langvarig trend?

Høsten 2013 laget vi på Institutt for samfunnsforskning en rapport for Barne-, likestillings-, og inkluderingsdepartementet som gjorde nye analyser og oppdaterte tall fra 2002 (Barth, Hardoy, Schøne og Østbakken, 2013) til og med 2011. Resultatene i Barth m.fl. (2013) viser blant annet at det har skjedd en svak tilnærming mellom kvinners og menns timelønn i perioden. Den ujusterte gjennomsnittlige timelønnsforskjellen har falt fra 14,2 prosent i 2002 til 12,7 prosent i 2011. Når vi sammenligner kvinner og menn som jobber i samme yrke, og innen samme næring er lønns-gapet i overkant av 7 prosent. Dette viser at time-

lønnsforskjellen henger sammen med det kjønns-segregerte arbeidsmarkedet. Likevel konkluderte rapporten med at det eksisterer et ikke ubetydelig lønns-gap, selv etter kontroll for detaljert næring og yrke.

Når det gjelder sammenhengen mellom barn og timelønn er denne generelt negativ for kvinner, mens den er positiv for menn. Timelønnsforskjellene mellom kvinner og menn vokser tidlig i karrieren for de yngste kohortene, mens vi ser en viss tilnærming mot slutten av karrieren for de eldste. Over tid ser vi at den negative sammenhengen mellom timelønn og barn blir svakere for kvinner.¹

I dette notatet oppsummerer vi hovedresultatene fra denne analysen, og oppdaterer tallene for noen av analysene til og med 2012. I tillegg ser vi nærmere på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn med videregående skole som høyeste fullførte utdanning, med særlig fokus på de som har fullført fagutdanning.

2 Data

Datamaterialet er hentet fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk². Det er basert på registrering av alle lønnstakere i offentlig sektor (totaltelling)³ og et stort representativt utvalg i privat sektor. Populasjonen i privat sektor omfatter alle foretak i Statistisk sentralbyrås Bedrifts- og foretaksregister unntatt jordbruk og skogbruk. Utvalget i privat sektor er stratifisert

¹ For å se hele rapporten, se: <http://www.samfunnsforskning.no/Publikasjoner/Rapporter/2013/2013-007#sthash.XItSOUVX.dpuf>. Rapporten tar også for seg en del andre dimensjoner ved lønns- og inntektsforskjellene mellom kvinner og menn, blant annet betydningen av andre inntektskomponenter enn lønn, som for eksempel kapitalinntekter og offentlige overføringer. Vi sammenlikner også inntektsforskjellene innen og mellom familier, og ser nærmere på lønnsforskjeller gjennom karriereløpet.

etter næring og antall ansatte. Alle store foretak er med i utvalget. I alle analysene er materialet vektet etter treksannsynligheten. Variablene som benyttes i analysen er: timelønn, kjønn, utdanning, yrkeserfaring, heltid, sektor, næring og yrke.

Vårt mål på timelønn er basert på informasjon om total månedsførtjeneste på tellingstidspunktet hvert år (1. oktober) og arbeidstid. Arbeidstid er målt ved avtalt arbeidstid per uke i privat sektor og dellønnsprosent i offentlig sektor. Total månedsførtjeneste inkluderer grunnlønn (fast avtalt lønn inklusive faste personlige tillegg), bonuser og provisjoner, og uregelmessige tillegg. Overtidsbetaling inkluderes ikke i målet for månedsførtjeneste⁴. Uregelmessige tillegg er lagt til som et beregnet gjennomsnitt for perioden 1. januar til telletidspunktet. Bonuser og provisjoner er beregnet som gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før telletidspunktet. Alle lønnsmaal og lønnskompener er deflatert i henhold til konsumprisindeksen med 2011 som referanse år. I analysene tar vi logaritmen av timelønn. Det gjør at vi kan tolke resultatene som prosentvise endringer i timelønn.

Sektor og næring er basert på NACE-koder med utgangspunkt i Standard for næringsgruppering (SN2002 og SN2007). Definisjon av offentlig sektor er basert på informasjon om næring, samt hvilke dataregistre opplysningene kommer fra. Før 2008 inkluderer offentlig sektor alle som er ansatt i staten (basert på informasjon fra Statens sentrale tjenestemannsregister), skoleverket

(basert på data fra skoleverket), kommunesektoren ellers (basert på data fra kommunenes PAI-register), samt Helseforetakene. Fra og med 2008 inkluderer offentlig sektor ansatte i Offentlig administrasjon (næringskode 84), Undervisning (næringskode 85), Helse- og sosialtjenester (næringskode 86–88). Vi benytter Nace-koder på to-siffer nivå og inkluderer 57 (2002–2007) og 84 (2008–2012) dummy variable i analysene når vi kontrollerer for næring. Alle analyser som inneholder næring og sektor har et brudd i 2008 på grunn av nye næringskoder. Dette er markert som et brudd i figurene. Informasjon om yrke er basert på Statistisk sentralbyrås standard for yrkesklassifisering (STYRK) og stillingskoder fra Statens tjenestemannsregister, PAI registeret og maritimt register. Vi benytter tresifret kode for yrke.

Andre relevante variabler som er koblet på er utdanning, som måler antall års utdanning etter grunnskole. Denne varierer fra 0 til 12 år. Yrkeserfaring måler antall år med potensiell yrkeserfaring. Denne er gitt ved formelen: Alder-16-antall utdanningsår. For eksempel, for en person på 40 år med 4 år utdanning etter grunnskole, blir antall år med yrkeserfaring lik 20. Potensiell yrkeserfaring vil være et mindre presist mål på faktisk yrkeserfaring for kvinner enn for menn fordi vi vet at kvinner har lengre og flere fravær fra arbeidsmarkedet enn menn, spesielt i perioden hvor barna er små.

3 Kvinnene i arbeidsmarkedet har nå lengre utdanning enn menn

I tabell 7.1 og tabell 7.2 viser vi gjennomsnittsverdier for timelønn og for noen faktorer som vi vet har betydning for lønnsnivået. En av de tydeligste forskjellene mellom kvinner og menn finner vi for timelønn som over perioden er stigende for begge grupper, men kvinners lønninger i 2012 er på 2006 nivået for menn. Det er også tydelige forskjeller i utdanningslengde. Menn og kvinner hadde omtrent samme utdanningslengde i 2002 og begge grupper har økt sin utdanningslengde. Mens menn og kvinner hadde omtrent samme utdanningslengde i 2002, med mennene knappe 0,02 år foran, har veksten i kvinners utdanningslengde vært sterkere enn for menn, og kvinner har i 2012 4,32 år med utdanning over grunnskole i gjennomsnitt, mens menn har 3,91. Kvinner jobber også i større grad heltid i forhold til i 2002, mens menn i mindre grad jobber heltid. Andelen i privat sektor er stabil over perioden.

² Dataene er innhentet fra Statistisk sentralbyrå i forbindelse med dette prosjektet og i forbindelse med analyser av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i regi av CORE, Senter for likestillingsforskning ved Institutt for samfunnsforskning. Statistisk sentralbyrå står ikke ansvarlig for resultatene av de analyser vi har gjennomført på dataene. Se Barth et al 2013 for mer informasjon om dataene og <http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/lonnansatt/aar/2014-03-20#content> for en detaljert beskrivelse av datagrunnlaget

³ Definisjon av offentlig sektor er basert på informasjon om bedriftens næring. Dette kan føre til at noen type bedrifter blir feilplassert. To eksempler er private barnehager og private helsetjenester. Basert på næringsinformasjon er alle barnehager og alle enheter innenfor helsetjeneste plassert i offentlig sektor. Det betyr at noen private helsetjenester og noen private barnehager faller inn i offentlig sektor.

⁴ Vi kan ikke skille ut delen av månedsførtjenesten som kommer fra arbeid utover avtalt stilling, men som ikke defineres som overtid. Hvis f.eks. avtalt stilling er 60 prosent og personen allikevel tar på seg arbeid utover 60 prosent, vil betalingen telles med i månedsførtjenesten, men avtalt arbeidstid oppjusteres ikke. Dette kan gi en anslått timelønn som er høyere enn faktisk timelønn for denne gruppen. Slike ordninger er vanlige i helsesektoren der det jobber flere kvinner, og kan derfor gjøre at vi underestimerer lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.

Tabell 7.1 Deskriptiv statistikk for sysselsatte kvinner, 20–67 år. Gjennomsnitt (2002–2012).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Log real timelønn	5,11	5,13	5,16	5,17	5,2	5,21	5,25	5,28	5,29	5,32	5,35
Potensiell erfaring (år)	21,94	22,12	22,32	22,28	22,31	22,26	22,05	22	22,19	22,13	22,16
Utdanningsår	3,55	3,66	3,7	3,82	3,91	3,96	4,02	4,09	4,19	4,27	4,32
Andel heltid	0,52	0,53	0,54	0,52	0,53	0,54	0,54	0,54	0,54	0,55	0,56
Andel i privat sektor	0,53	0,53	0,53	0,51	0,52	0,53	0,47	0,47	0,46	0,45	0,45
Observasjoner (1 000)	880	878	893	899	922	975	967	982	970	973	991

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

Tabell 7.2 Deskriptiv statistikk for sysselsatte menn, 20–67 år. Gjennomsnitt (2002–2012).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Log real timelønn	5,27	5,28	5,3	5,31	5,34	5,36	5,4	5,42	5,43	5,46	5,48
Potensiell erfaring (år)	21,58	21,85	21,96	22,1	22,1	22,01	22,04	22,03	22,22	22,17	22,18
Utdanningsår	3,57	3,63	3,66	3,7	3,72	3,77	3,79	3,82	3,88	3,91	3,91
Andel heltid	0,89	0,89	0,89	0,88	0,89	0,89	0,88	0,85	0,85	0,85	0,85
Andel i privat sektor	0,81	0,81	0,82	0,81	0,82	0,82	0,81	0,81	0,8	0,8	0,8
Observasjoner (1 000)	998	100	1 017	989	1 027	1 094	1 034	1 050	1 041	1 021	1 049

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

4 Mål på lønnsforskjeller

Vi benytter regresjonsanalyse for å beregne ulike mål på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Vi beregner først det overordnede lønns-gapet (heretter Ujustert), uten å justere for forskjeller som skyldes observerbare kjennetegn som kan ha betydning for lønn. Det ujusterte lønns-gapet egner seg godt til å sammenligne på tvers av land og over tid, men vil samtidig reflektere forskjeller i både kvalifikasjoner og jobbkvaliteter. Derfor kontrollerer vi i fire steg for utvalgte kjennetegn. På den måten kan vi se hvor stor del av lønns-gapet som henger sammen med forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder disse observerbare kjennetegnene. Samtidig viser vi hvor store de gjenstående lønnsforskjellene er, når vi sammenlikner personer som er mer og mer like, og har mer og mer like jobber.

For å sammenligne kvinner og menn med like kvalifikasjoner, kontrollerer vi for utdanningslengde, potensiell yrkeserfaring og arbeidstid (heltid/deltid) (+*human kapital* nedenfor)⁵. Mens det ujusterte lønns-gapet har med seg resultatet av forskjeller i de investeringer i personkapital som er gjort tidligere i livet, vil lønns-gapet justert for utdanning og yrkeserfaring måle forskjellen i

gjennomsnittslønn mellom kvinner og menn med samme nivå på personkapitalen.

Så trekker vi inn sektor (+*sektor* nedenfor). Offentlig og privat sektor står overfor ulike regimer i forhold til blant annet lønnsfastsettelse, konkurranse og konjunktursensitivitet. Når vi så kontrollerer for næring, i (+*næring* nedenfor) sammenlikner vi jobber som er mer like. Mens +*human kapital* trekker med seg resultatet segregeringen mellom kvinner og menn på tvers av sektorer og bransjer med ulike lønn, får vi nå et mål som oppsummerer de gjennomsnittlige forskjellene innenfor sektorer og bransjer.

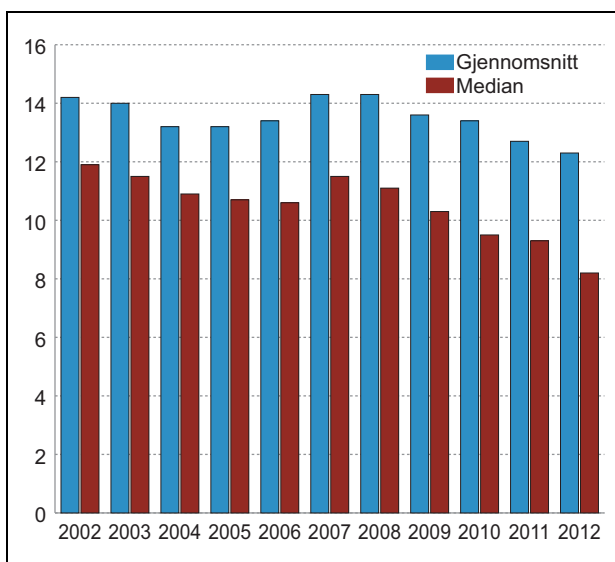
I +*yrke* kontrollerer vi for yrke, og i denne spesifikasjonen sammenlikner vi kvinner og menn som er like med hensyn til kvalifikasjoner, som jobber i samme sektor, næring og i samme yrke. Her tar vi altså bort effekten av segregering mellom yrker, og beregner et mål på de gjennomsnittlige forskjellene innenfor ulike yrke i samme sektor og næring.

⁵ Det er en vurdering om man skal kontrollere for arbeidstidstilknytning allerede på Justert I nivå. Tallet kan forstyrres av at arbeidstid er et resultat av løpende valg, likevel har vi valgt å ta med arbeidstidstilknytning allerede her, for å kunne løpende sammenlikne indikatorer på timelønnsforskjeller for heltidsansatte.

5 Brutto lønnsgap

Lønnsgapet mellom kvinner og menn måles gjerne som forskjellen mellom menns lønn og kvinners lønn som andel av menns lønn. Dersom lønnsgapet er 15 prosent betyr det at kvinner, i gjennomsnitt, tjener 15 prosent mindre enn menn. I våre analyser bruker vi forskjeller i timelønn som mål på lønnsgapet. La oss først se på forskjell i gjennomsnittlig timelønn for kvinner og menn uten å kontrollere for andre forklaringsvariabler: det ujusterte lønnsgapet, eller brutto lønnsgap.

Vi ser at fallet i brutto lønnsgap skjedde i to etapper; først en 7 prosent reduksjon fra 2002 til 2005, deretter øker lønnsgapet og er tilbake på 2002-nivået i 2007 og 2008. Etter 2008 har lønnsgapet falt med hele 14 prosent. Det er i hovedsak i perioden etter 2008 at det har vært et fall i timelønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Når vi nå også har tall for 2012 ser vi at nedgangen i lønnsforskjellen begynner å ta form av en klar trend. Imidlertid viser tall fra Teknisk beregningsutvalg at denne tendensen ser ut til å være brutt i 2013, og at kvinners gjennomsnittslønn for heltidsansatte ble redusert med 0,4 prosentpoeng i forhold til menns (tabell 1.14). At bruttolønnsgapet mellom kvinner og menn reduseres i vår analyse indikerer at kvinner og menn har blitt likere med hensyn til kjennetegn som er viktig for å bestemme nivået på timelønnen. I neste avsnitt ser vi på hvilke kjennetegn dette er.

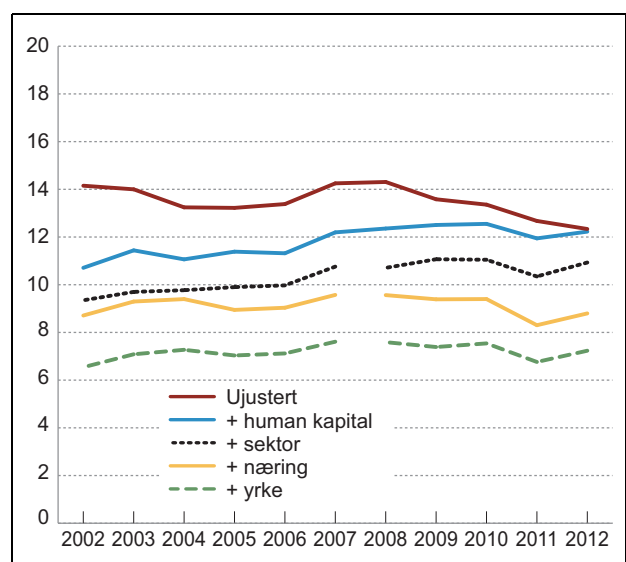
Figur 7.1 Brutto lønnsgap. Lavere lønn for kvinner i prosent av menns lønn. Gjennomsnitt og median.

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

Når vi bruker medianen teller vi den som ligger i midten av lønnsfordelingen. Medianen er mindre sensitiv til svært høye og svært lave lønninger enn gjennomsnittet. Lønnsforskjellene er mindre når vi bruker medianlønn siden det i hovedsak er menn som har svært høye lønninger. Det ser også ut til at nedgangen i medianlønnsforskjellen har vært større enn nedgangen i brutto lønnsgap. 8,2 prosent er et historisk lavnivå for lønnsforskjellen mellom «mannen i midten» og «kvinnen i midten» av lønnsfordelingen

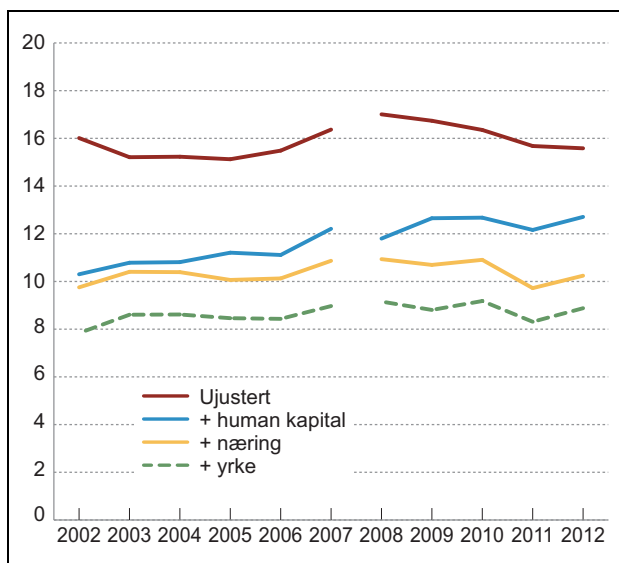
6 Faktorer bak lønnsforskjellene

De ulike linjene i figur 7.2 viser utviklingen av forskjellen i gjennomsnittslønn mellom kvinner og menn når vi sammenlikner personer som er mer og mer like med hensyn til observerte kjennetegn som vi tror har betydning for timelønn. Den første linjen viser brutto lønnsgap. Dette er det samme som i figur 7.1. Den neste linjen viser den gjennomsnittlige lønnsforskjellen mellom kvinner og menn med samme utdanningslengde, samme alder (potensiell yrkeserfaring) og som begge har samme arbeidstid. Her har det skjedd noe nytt. Mens vi historisk alltid har redusert lønnsgapet mellom kvinner og menn når vi kontrollerer for forskjeller i utdanningslengde, erfaring og arbeidstid, er situasjonen den i 2012 at lønnsgapet er så å si det samme uansett, det er faktisk slik at

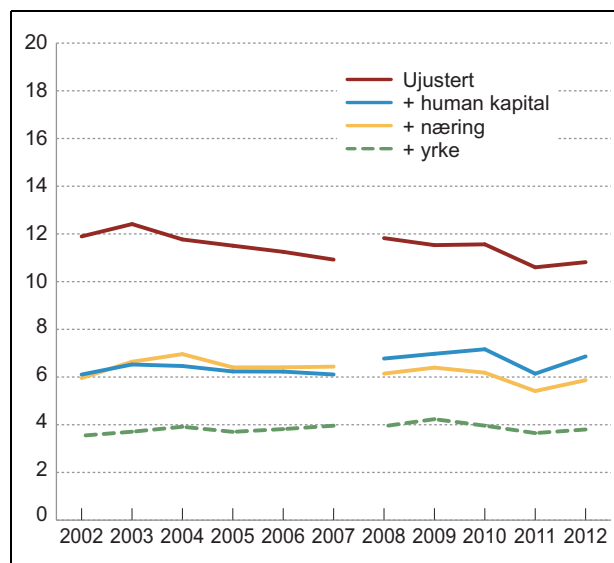
Figur 7.2 Lønnsforskjeller mellom menn og kvinner i prosent av menns lønn. Justerte og ikke-justerte lønnsforskjeller.

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

Figur 7.3 Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i prosent av menns lønn. Lønnsforskjeller i privat sektor.

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

Figur 7.4 Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i prosent av menns lønn. Lønnsforskjeller i offentlig sektor.

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

lønnsforskjellen mellom likere menn og kvinner er svakt større enn lønnsforskjellene i alt.

Hva har skjedd? Kvinner er som vi så i tabell 7.1 og 7.2 i ferd med å ta igjen menn når det gjelder human kapital som utdanning, yrkeserfaring og arbeidstid og dette har bidratt til å redusere lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i de ujusterte tallene. Når vi kontrollerer for utdanning, yrkeserfaring og arbeidstid, og dermed sammenligner kvinner og menn med samme human kapital, øker lønnsforskjellen noe og trenden ser derimot ut til å være stigende. Det er altså to tendenser som virker mot hverandre; kvinner har tatt igjen menn når det gjelder lengden på utdanning, og dette minsker lønnsforskjellene mellom menn og kvinner. På samme tid er det en tendens til økende lønnsforskjeller innad i yrke, næring og sektor. Hvilke av disse faktorene som vil dominere framover er det vanskelig å spå. På et tidspunkt vil vel kvinners utdanningslengde flate ut, og da vil de underliggende lønnsforskjellene i yrke, sektor og næring kunne dominere.

Ellers viser figuren at den gjennomsnittlige lønnsforskjellen går ned når vi sammenlikner mer og mer like personer. Den midterste linjen viser hva som skjer når vi kontrollerer for sektor, den neste næring og den nederste hva som skjer når vi kontrollerer for detaljert yrke i tillegg. Vi ser at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn med samme utdanningslengde, avtalt arbeidstid og erfaring, i samme sektor og næring og i samme

detaljerte yrkesgruppe har en gjennomsnittlig lønnsforskjell på i underkant av 7,5 prosent. Den svake nedgangen vi så fra 2008 til 2011 er brutt i 2012, og forskjellen har vippet oppover igjen. Det er denne økningen som forplanter seg videre oppover, helt til den nest siste linjen (+ human kapital). At den ujusterte linjen faller betyr at sammenpressingen i kvalifikasjoner er større enn den økningen som har skjedd i gjennomsnitt innenfor detaljerte yrkesgrupper.

Det ujusterte lønnsgapet er klart størst i privat sektor (figur 7.3), men det er også i denne sektoren det ujusterte lønnsgapet har falt mest. Lønns-gapet i offentlig sektor har holdt seg rimelig stabilt over perioden (figur 7.4).

Vi finner igjen at lønnsgapet reduseres som følge av mer like kvalifikasjoner også innenfor hver av sektorene. Det er en økning i lønns-gapet fra 2011 til 2012 justert for kvalifikasjoner som har sitt utspring i økende lønnsforskjeller innad i yrke (+ yrke) som forplanter seg oppover. Særlig ser vi dette i privat sektor. Når vi samtidig har hatt en nedgang totalt, betyr det at sammenpressingen av kvalifikasjoner har mer enn oppveiet for økningen i lønnsforskjeller innen yrke (privat sektor) og næring (offentlig sektor).

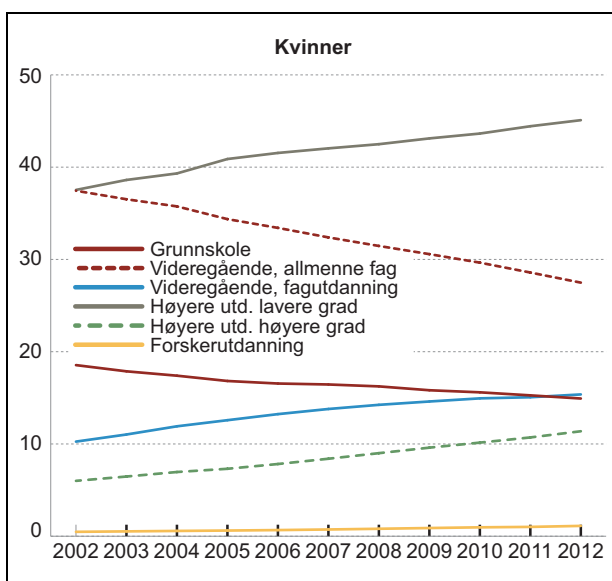
Hvordan kan det være et kvalifikasjons gap mellom kvinner og menn i hver sektor, mens de samme linjene faller sammen i 2012 i figuren for hele arbeidsmarkedet? Dette henger sammen med at det er langt flere kvinner i offentlig sektor

enn menn, mens gjennomsnittlige kvalifikasjoner er høyere i offentlig sektor, både for kvinner og menn. Selv om kvinner allerede har tatt igjen menn når det gjelder utdanningslengde og i større grad også jobber fulltid er det fortsatt slik at hvilken sektor man arbeider i har stor betydning for lønnsgapet.

7 Lønnsforskjeller etter utdanning

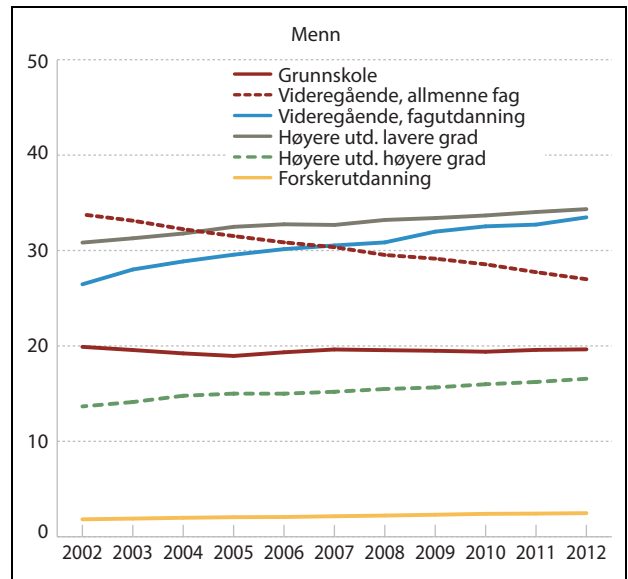
Kvinner tar i økende grad høyere utdanning og vi har sett at nedgangen i det ujusterte lønnsgapet skyldes at menn og kvinner har fått likere kvalifikasjoner og nærmer seg hverandre i arbeidstid. I dette avsnittet analyserer vi lønnsgapet innad i utdanningsgrupper. Det ujusterte lønnsgapet innad i utdanningsgrupper reflekterer delvis kjønnsforskjeller mellom sektor, næring og yrke for de forskjellige utdanningsgruppene. Vi beregner også lønnsgapet justert for utdanningslengde, yrkeserfaring, arbeidstid, sektor og næring (+ næring) for å se hvor mye av forskjellen i lønn innad i utdanningsgrupper som skyldes forskjeller langs disse variablene.

Figur 7.5 og 7.6 viser utviklingen i andeler menn og kvinner med forskjellige høyeste utdanningsnivå fra 2002–2012. Vi deler videregående utdanning inn i to grupper; en gruppe med generell studiekompetanse, mens den andre gruppen har fagutdanning; videregående yrkesfaglig utdanning eller Teknisk fagskole⁶. For kvinner har andelen med høyere utdanning, både lavere grad og

Figur 7.5 Høyeste utdanning, andeler.

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

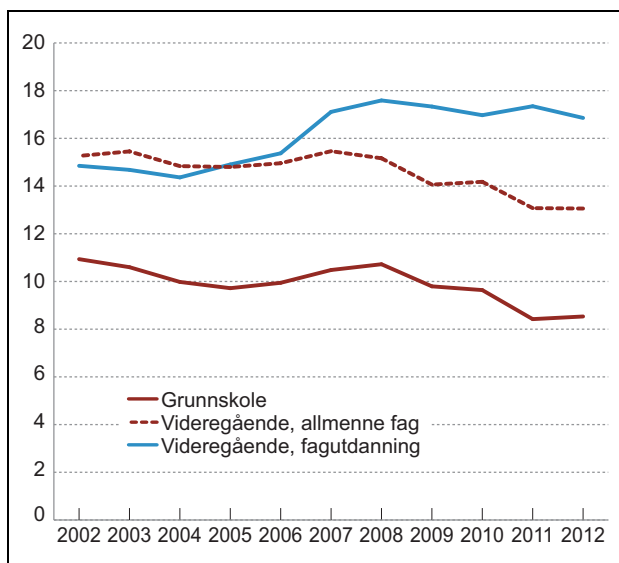
Figur 7.6 Høyeste utdanning, andeler.

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

høyere grad vært stigende over perioden. Andelen med grunnskole eller videregående utdanning som høyeste utdanning er fallende. For menn er andelen mer stabile over perioden, men det har vært noe reduksjon i andelen menn med grunnskole og videregående. Hvis vi kun ser på andelen kvinner og menn med fagutdanning på videregående nivå, er denne økende for begge grupper, men generelt på et mye lavere nivå for kvinner. For begge kjønn er det slik at en lavere andel med videregående allmenne fag som høyeste utdanning motsvares av en høyere andel enten med fagutdanning eller høyere utdanning lavere grad.

Figur 7.7 og 7.8 viser de ujusterte forskjellene fra 2002 til 2012. Vi ser at det største lønnsgapet er for personer med fagutdanning og for de med høyere utdanning høyere grad. Det er kjent at lønnsforskjeller mellom menn og kvinner er store øverst i lønnsfordelingen (se for eksempel Misje-Nilsen 2007 og Smith og Datta Gupta (2000)), hvor de med høyere utdanning som oftest befinner seg. Det store lønnsgapet for fagutdanning, er imidlertid mindre kjent. Det er færre kvinner enn menn som tar fagutdanning, og det er også store forskjeller på hva slags fagutdanning

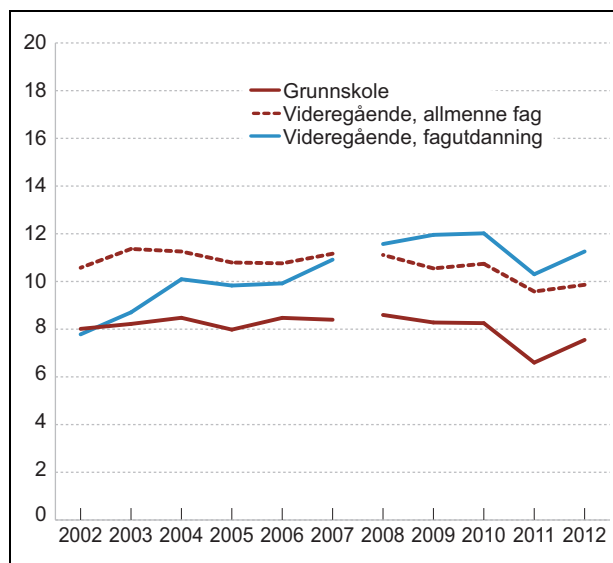
⁶ Vi definerer Fagutdanning på samme måte som Teknisk beregningsutvalg gjør i sine rapporter i forbindelse med lønnsoppgjørene; som kompetansekode for videregående utdanning lik 2, 4 og 5 (videregående yrkesfag med svennebrev eller fagbrev), og som tre første siffer i NUS2000 lik 552, 554, 555, 557, 558, 559 + 455234 (teknisk fagskole). I tillegg grupperer vi også de med yrkesfaglig utdanning med vitnemål i denne gruppen (kompetansekode 3).

Figur 7.7 Lønnsforskjeller mellom menn og kvinner i prosent av menns lønn. Ujustert lønns-gap innad i utdanningsgrupper, lavere utdanning.

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

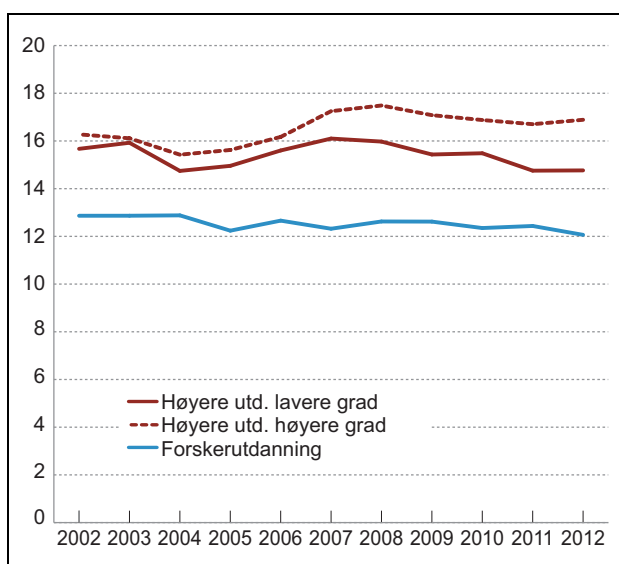
menn og kvinner tar. Der menn blir rørleggere, elektrikere etc, blir kvinner typisk hjelpepleiere. Dette er yrker som lønnes svært ulikt i Norge. Selv om kvinner og menn i større grad tar like lang utdanning, velger de fortsatt svært forskjellige type utdanning og befinner seg derfor i forskjellige yrker, næringer og sektor.

Figur 7.9 Lønnsforskjeller mellom menn og kvinner i prosent av menns lønn. Justert lønns-gap (+ næring) innad i utdanningsgrupper, lavere utdanning.

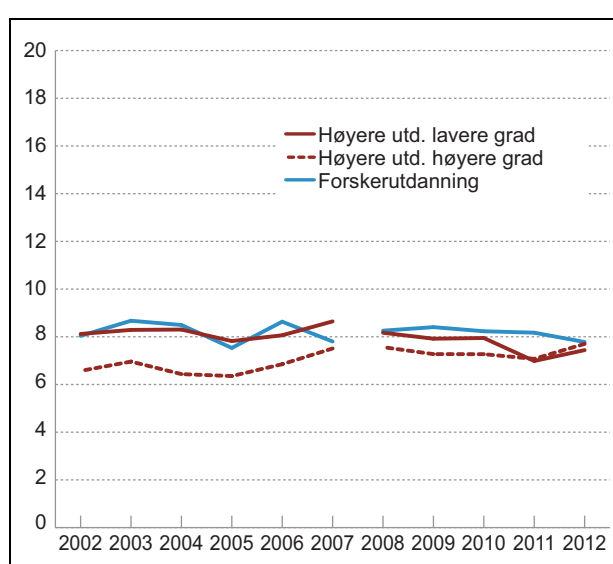
Kilde: Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

I Figur 7.9 og 7.10 justerer vi for sektor og næring. Vi ser da at en stor del av lønns-gapet for personer med høyere utdanning forsvinner. Lønnsforskjeller mellom menn og kvinner med høyere utdanning skyldes derfor i stor grad at de jobber i forskjellige sektorer og forskjellige næringer. For gruppen med videregående opplæring,

Figur 7.8 Lønnsforskjellen mellom menn og kvinner i prosent av mennslønn. Ujustert lønns-gap innad i utdanningsgrupper, høyere utdanning.

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

Figur 7.10 Lønnsforskjellen mellom menn og kvinner i prosent av menns lønn. Justert lønns-gap (+ næring) innad i utdanningsgrupper, høyere utdanning.

Kilde: Egne beregninger basert på tall fra grunnlagsdataene til Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk.

forklares ikke lønnsgapet i like stor grad av forskjeller i sektor og næring. Her er forskjellene derfor på yrkesnivå eller er uforklart. Vi gjenfinner også den samme økningen i lønnsgapet fra 2002 til 2012 når man justerer for kvalifikasjoner, sektor og næring spesielt i gruppen med videregående fagutdanning.

8 Oppsummering

Lønnsgapet i Norge har falt fra 2002 til 2012, med det største fallet i perioden 2008–2012. Fallet skyldes at menn og kvinner blir likere hverandre i utdanningslengde, yrkeserfaring og arbeidstid. I 2012 kan ikke slike forskjeller lenger forklare noe av lønnsgapet. Lønnsgapet er imidlertid fortsatt på 12,3 prosent.

Justert for kvalifikasjoner, sektor, næring og yrke er lønnsgapet på i underkant av 7,5 prosent og er svakt stigende. Selv om kvinner når igjen menn når det gjelder kvalifikasjoner og dermed bidrar til å redusere det gjennomsnittlige lønnsgapet, skjer det en økning i lønnsforskjeller innad i yrker som isolert bidrar til at lønnsgapet øker.

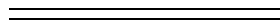
De største forskjellene finner vi i privat sektor, for de med høyere utdanning og for de med yrkesfag, fagutdanning, som høyeste utdanning.

Svaret på spørsmålet vi stilte i innledningen om opphenting er en del av en langvarig trend er nok derfor nei. Selv om jenter gjør det bedre i

utdanningssystemet enn gutter, virker det usannsynlig at kvinnenes innhenting av personkapital kan ta igjen for de underliggende lønnsforskjellene som finnes som følge av segregering og lavere lønn i kvinnedominerte yrker, sektorer og næringer. Og som vi har sett, lønnsgapet mellom kvinner og menn med omtrent samme nivå på personkapital ser ikke ut til å være inne i en tilsvarende sammenpressende trend.

Referanser

- Barth, E., I., Hardoy, P. Schøne, og K. Misje Østbakken (2013), *Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Hva har skjedd på 2000-tallet?* Rapport (2013:007), Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Misje Nilsen, K. (2007), Er det et glasstak i Norge? Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn på toppen i arbeidsmarkedet. *Søkelys på arbeidslivet* 24.
- Nabanita Datta Gupta, Ronald L. Oaxaca and Nina Smith (2006), Swimming Upstream, Floating Downstream: Comparing Women's Relative Wage Progress in the United States and Denmark, *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 59, pp. 243–266
- NOU 2008: 10 Lønn og kjønn. Norges offentlige utredninger.

Norges offentlige utredninger 2014 og 2015

Statsministeren:

Arbeids- og sosialdepartementet:

NOU 2014: 3 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2014

NOU 2014: 17 Pensjonsordning for arbeidstakere til sjøs

NOU 2015: 6 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2015

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet:

NOU 2014: 8 Tolking i offentlig sektor

NOU 2014: 9 Ny adopsjonslov

NOU 2015: 4 Tap av norsk statsborgerskap

Finansdepartementet:

NOU 2014: 13 Kapitalbeskatning i en internasjonal økonomi

NOU 2015: 1 Produktivitet – grunnlag for vekst og velferd

NOU 2015: 5 Pensjonslovene og folketrygdreformen IV

Forsvarsdepartementet:

Helse- og omsorgsdepartementet:

NOU 2014: 12 Åpent og rettferdig – prioriteringer i helsetjenesten

Justis- og beredskapsdepartementet:

NOU 2014: 1 Ny arvelov

NOU 2014: 10 Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern

NOU 2015: 3 Advokaten i samfunnet

Klima- og miljødepartementet:

Kommunal- og moderniseringsdepartementet:

NOU 2014: 6 Revisjon av eierseksjonsloven

Kulturdepartementet:

NOU 2014: 2 Lik og likskap

Kunnskapsdepartementet:

NOU 2014: 5 MOOC til Norge

NOU 2014: 7 Elevenes læring i fremtidens skole

NOU 2014: 14 Fagskolen – et attraktivt utdanningsvalg

NOU 2015: 2 Å høre til

Landbruks- og matdepartementet:

NOU 2014: 15 Norsk pelsdyrhold – bærekraftig utvikling eller styrt avvikling?

Nærings- og fiskeridepartementet:

NOU 2014: 4 Enklere regler – bedre anskaffelser

NOU 2014: 11 Konkurransklagenemda

NOU 2014: 16 Sjømatindustrien

Olje- og energidepartementet:

Samferdselsdepartementet:

Utenriksdepartementet:

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på
www.regjeringen.no

Trykk: 07 Aurskog AS – 05/2015